

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI • 6302
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ • 1640

MANAS DESTANI

Mütercim *Abdülkadir İnan*

Yayın Yönetmeni *Ercan Şen*
Yayın Koordinatörü *Hakkı Uslu*
Yayın Sorumlusu *Aysenur Kılıçer*
Tashih *Sergül Erkene Madencioglu*

Kapak Tasarımı *Ekrem Acar*
Dizgi *Pınar Balkış*

Baskı *Korza Yayıncılık Basım San. ve Tic. A.Ş.*
Yenice Mah. Çubuk Yolu No: 3 Esenboğa / Ankara
Sertifika No *30233*

Türkçe yayın hakları MEB, 2017
Tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz ve kullanılamaz.

1. Baskı *1992*
2. Baskı *2017 (3000 Adet)*

ISBN *978-975-11-0433-5*

İdare Yeri *MEB Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü*
Ders Kitapları ve Yayınlar Daire Başkanlığı, Kültür Yayınları Koordinatörlüğü
MEB Beşevler Kampüsü I Blok, 06560 Yenimahalle/ANKARA
Tel. 0312 413 36 48 • Belgegeçer 0312 222 40 85

Satış Yeri *MEB Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü*
Atatürk Bulvarı Milli Müdafaa Cad. No.: 6 Kat: 6 Kızılay/ANKARA
Tel. 0312 413 42 03 • Belgegeçer 0 312 419 20 14

kulturyayinlari.meb.gov.tr • kulturyayinlari@meb.gov.tr

Manas Destanı / Hazırlayan: *Abdülkadir İnan*. – 2. bsk. – Ankara:
Millî Eğitim Bakanlığı, 2017.

196 s. ; 27 cm. -- (Millî Eğitim Bakanlığı yayınları ; 6302 . Bilim ve
kültür eserleri dizisi ; 1640 . Türk dünyası)
ISBN 978-975-11-0433-5

1. Destanlar. I. İnan, *Abdülkadir*. II. Seriler .
398.5

Manas Destanı

Mütercim
Abdulkadir İNAN

Ankara, 2017

Abdulkadir İNAN

Başkurdistan'ın Çığay köyünde 1889'da doğdu. Rusya'nın Çarlık döneminde Troyitsk'te Resuliye ve Yüksek Öğretmen Okulunda öğrenim gördü (1914). Resuliye Okulu Müdürü Abdurrahman Resuli ve Rusya Türklerinin ünlü yazarı, Muallim dergisi yayıncısı Hasan Ali Efendi'nin özendirmesi ile Türk folkloru konusunda çalışmaya başladı.

Rus istilasına karşı Başkurdistan'ın bağımsızlığını korumak amacıyla girilen mücadeleye etkin bir biçimde katıldı. Başkurt Eğitim Bakanlığı Bilim Kurulu üyeliği yaptı. Başkurt kadınlarının beşik ninnileri, Ruslarla yapılan mücadeleleri konu edinen destan parçaları gibi folklor malzemelerini toplarken, Zeki Velidî Togan'ın tavsiyesi üzerine çalışmalarını bütün Türk boylarının folklorunu kapsayacak genişliğe ulaştırdı. Türk destanları (özellikle Kırgızlar'ın Manas Destanı) ve Şaman inançları üstüne özgün araştırmalar ortaya koydu.

Bilimsel çalışmalarına, Türkiye'ye geldikten sonra asistan olarak girdiği Türkiyat Enstitüsünde devam etti. Zeki Velidî Togan ile Yeni Türkistan dergisini (1927) çıkardı.

Halk Bilgisi Haberleri (1928) dergisinin yayınına katıldı. Yeni Türk dergisinde ve Azerbaycan Yurtbilgisi ile zamanının hemen bütün Türkçü/Milliyetçi dergilerinde pek çok değerli araştırmaları yayınlandı.

Şimdiki Türk Dil Kurumu'nun ilk şekli olan ve hemen hepsi de Atatürk'ün istekleri doğrultusunda kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nde vazifeler aldı. Birincisinin ilk umumi kâtipliğini üstlendi. Ruşen Eşref ve Maarif Vekili Reşid Galib'in daveti üzerine Ankara'ya gitti.

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde 1944'e kadar profesörlük yaptı. Türk lehçelerinin özellikleri ve tasnifi, Türkolojinin tarihçesi, Orhon ve Yenisey yazıtları, Kırgızcanın genel özellikleri ve Manas Destanı gibi konularda dersler verdi. Bu dersleri de Türkoloji Ders Hülasaları adlı kitabında toplayarak yayınladı (1936). Türk Dil Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Danışma Kurulu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde çalıştı. Şaman inançlarının genel özelliklerini belgesel olarak ortaya koydu. Ayrıca Güneş Dil Teorisi üzerinde çalıştı.

Sağlığında yalnızca beş eseri yayınlandı. Vefatına yakın günlerde üç bine yakın makalesinden yapılan seçmelerin ölümünden önce ilk cildi, ölümünden sonraki yıllarda da ikinci cildi yayınlandı. Makaleleri, içeriği ile Türk milletinin esas ve temel kaynaklarını araştıran, tetkik eden, yorumlayan yazılmamış ve yazılamayacak kadar derin ve tarihî malzemenin yorumlarıdır. İnan, 1 Ekim 1976 tarihinde aramızdan ayrılmıştır.

ÖN SÖZ

Türk kavimlerinden Kırgızların beş büyük ciltlik Manas Destanı'ndan kısalttığımız bu küçük eserin bu muazzam destan hakkında bir fikir verebileceğini ümit ediyorum.

Kırgızlar, Türk ırkının tarihçe bilinen en eskilerinden biridir. Bu kavmin Çinlilerce milattan önceki 201 yılından beri bilindiğini sinologlar kabul etmektedir. O devirde Kırgızlar Kem (Yenisey) kaynaklarında ve sahillerinde, Sayan Dağlarında bulunmuşlardır.

VIII. yüzyılda Kırgızların hanı Bars Beg, Göktürk hakanı Bilge Hakan'a (716-734) tabi ve onun hemşiresi ile evlenip damat olmuştu. Sonra Göktürk hakanına karşı isyan ettiği için öldürülmüştür. Daha sonra Uygurlara tabi oldularsa da bir müddet sonra onlara karşı isyan edip 840'ta Kırgız Hakanlığını kurdular. İşte bu Kırgız Hakanlığı devrinde onların büyük kabilelerinden birkaçı Tanrı Dağlarına, Talas, Isıköl ve Pamir yamaçlarına gelip yerleştiler. Yenisey'deki Kırgızlar Moğol devrinde küçük beylikler olarak XVII-XVIII. asırlara kadar yaşadılar. Rus istilasına karşı mücadele edip yenildikten sonra, dağılıp küçük küçük oymaklar hâlinde muhtelif Türk boylarına dâhil oldular. Tanrı Dağlarında yerleşen Kırgızlar son yıllara kadar varlıklarını tam olarak muhafazayı başardılar. Batı Türkistan altı parçaya ayrılıp her birine Sovyet Hükümeti tarafından "Cumhuriyet" adı "bahşedildiği" zaman Kırgız ulusuna da "Kırgızistan Cumhuriyeti" bağışlandı. Bu "cumhuriyet"te Kırgızların nüfusu 800.000 tahmin edilmektedir. Türkistan'ın başka "cumhuriyet"lerinde ve Çin Türkistan'ında da Kırgızlar bulunmaktadır.

*
* *

Göçebe aşiret hayatı yaşayan eski Türk kavimlerinde olduğu gibi Kırgızlar da Müslüman olmakla beraber aile, miras, ant, kısas, hak ve hukuk meselelerinde, İslam fihmına göre değil, eski Türk zang, töre ve yasa denilen şifahi kanunları tatbik etmişlerdir. Buna rağmen Kırgızlar kendilerini şehirli medeni Türklere daha iyi Müslüman saymışlardır. Kırgızlar, içtimai hayatlarının icabı olarak, din hocalarından ziyade kendi beylerinin hüküm ve "fetva"larına önem vermişlerdir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bile "manap" (boy beyleri) din adamı rolünü oynamışlardır. Meşhur bir hikâyedir: yazın sıcak ayına rastlayan ramazan orucunu bir manap, halkın ricasıyla, kış ayına ertelemiştir.

XVI. yüzyıl yazarlarından Haydar Mirza Doğlat (Babur Mirza'nın halazadesi) Tarih-i Reşidi adlı eserinde "Kırgızlar müşrik, Çağataylar Müslümandır." diyor. XVI. yüzyılın son yıllarında Türkistan'da bulunan Osmanlı seyyahı Seyfi Çelebi, Kırgızlar hakkında şöyle diyor: "Bunların padişahı yok, beyleri vardır, beylerine 'kaşka' diyorlar. Bu Kırgızlar ne Müslüman, ne de kâfirdirler. Yerleri sarp dağlardır. Yurtlarını başarı ile müdafaa ederler. Yadacılıkta ustadırlar." Seyfi Çelebi'nin bu kaydına göre XVI. yüzyılda Kırgızlar yadacılıkta usta imişler, hâlbuki Manas destanında Kırgız muhariplelerinden yadacıya rastlanmıyor. Kırgız ordusunda tek bir kahraman yadacı vardır ki o da Kalmuklardan gelip Kırgızlara sığınan Prens Almambettir. Hâlbuki bu yada taşı Kırgızlarca "çay taşı" adıyla bilinmektedir.

Kırgızlar XVI. yüzyıla kadar tam manasıyla Şamanist olmuşlardır. Kırgızlarda Müslümanlık taassubu Budist Çinli ve Kalmukların devamlı saldırıları ve yağmaları sonucunda meydana gelmiştir. XIX. yüzyılın ortalarına kadar onların Müslümanlığı, çok basit İslami âdetlerden ibaretti. Melekler hakkındaki inanışları Şamanistlerin iyi ruhlar hakkındaki inanışlarından farksızdır. İyi ruhlara Orta Asya Müslümanları gibi “ferište” derlerdi. İnanışlarına göre her kahramanın bir “ferište”si vardı. Alp mağlup olursa feriştesi de yenilirdi... Mal ve servetin bekçisi “ferişteler” vardı. Manas Destanı’ndaki bu “ferište” Yakut Şamanlığındaki “ije kıl” dan (kişinin eşi olan ruh) başka bir şey değildir. Gerçek Müslümanlara göre düpedüz küfür sayılan “Ben kendimi Tanrı bilirdim, yaralanlıktan sonra anladım ki ben Tanrı değilmişim.” sözleri Manas’ın sözleridir. Askerleri ve arkadaşları Manas’ı överken “üstümüzdeki Huday-Tanrı gibi” diyorlar. Manas’ın kırk yiğidinin ileri gelenlerinden biri olan İhtiyar Kırgıl “üzerimizdeki beyimiz havadaki, gökteki Tanrı gibi” diyor. Manas’ın babası Cakıp Han Manasa hitap ederken “Üzerimizdeki Huday Tanrı gibi karşımdasın.” diyor. Destan şairi, Manas’ın silah arkadaşı Almambet’in kahramanlığını anlatırken “yukarıdaki Tanrı gibi” diye tavsif ediyor.

Büyük dileklerde kurbanlık hayvanı öldürme, tıpkı Altaylı Şamanist Türklerde olduğu gibi hayvanın karnını yarıp yürek ve ciğerlerini çıkarmak suretiyle olduğu anlaşılmaktadır (Radloff, s. 518: “Hecin devenin göğsünü yarıp ciğerini çekip çıkardı da oğlu Bolat’ın başına vurdu.”) Bu ayinden sonra Bolat abdest alıp namaz kılıyor! “Ben ölürsem mezarıma Açıbudan atımı bağlayıp bırakınız!” diye vasiyet ediyor.

Ç. Valihanov tarafından tavsif edilen Han Köketay’ın defin töreninde İslami defin töreninden hiç eser yoktur. Bu defin Zerdüştçülük karışık Şamanizm defnidir. Manas’ın birinci ölümü hikâyesinde de müslümanların defin törenlerinden hiç eser yoktur.

*

* *

XX. yüzyılda yazılmış olduğu tahmin edilen ve Zeki Velidi ile Macar âlimi von Almaşı’nın gördükleri sonradan kaybolmuş, şimdiye kadar bulunamamış olan iki nüshanın İslamiyetin büyük tesiri altında yazılmış olduğu, bu iki bilgin tarafından haber verilmiştir.

Bizim hülasasını yaptığımız Sağımbay Orazbakoğlu (1867-1930) rivayeti olan Manas trilogiası, 1912-1913 yıllarında tespit edilmeye başlanmış ve 1930 yılına kadar yani 18 yıl devam etmiştir. S. Orazbakoğlu’nun Manas, oğlu Semetey ve torunu Seytek’in destanı (trilogiası) 180.378 mısra olup bunun dört cilt olarak tahminen 105 bin mısrası yayınlanmış, kalan kısmı Kırgızistan İlimler Akademisi kütüphanesinde mahfuzdur.

Manas Destanı’na İslamiyetin tesiri meselesine gelince bu tesir, Radloff’un, hele von Almaşı’nın dedikleri gibi “öldürücü” değildir. İslamiyetin tesiri çok kuvvetli olan dinî bütün Sağımbay’ın Manas trilogiasında bile, bu eski Şamanizm inanışları, ara sıra çok kuvvetli şekilde kendisini göstermektedir. Hele ant törenleri ve ant formülleri destanın başından sonuna kadar Şamanizm kurallarına göre yapılmaktadır. Evlenme, nikâh, defin törenleri (hele ölüyü sütle yıkamak) İslamiyete hiç uymayan

çok eski Şamanizm gelenekleridir. Bütün bu Şamanizm âdet ve inanışlarını anlatan Sagımbay, Çin'e yapılan büyük seferde Manas'ın kanargâhında kılınan bir sabah namazını çok güzel tavsif etmektedir. "Tan ağırıp attığı, yeryüzünü sis kapladığı zaman, çok güzel bir ezan sesi kırlarda yankılandı... Herkes, bütün savaşçı askerler uykudan kalkıp, abdest alıp sabah namazına hazırlandılar..." Sagımbay Orazbakoğlu ara sıra böyle güzel, samimi dinî levhalar da çizmektedir. Onun hâl tercümesini yazanlar çok dindar, dinî bütün Müslüman olduğunu belirtiyorlar. Bu bakımdan onun anlattığı Manas Destanı, Radloff'un ve Çokan Valihanov'un rivayetlerine göre, samimi "Müslüman" gazilerinin hayat ve cihatlarının destanıdır.

Radloff'un yayımladığı Manas Destanı Kırgız kahramanlarının, tarım hayatına tahammülleri yoktur. Onlara göre ideal hayat geniş bozkırlarda, Tanrı'nın Kırgızlar için özel olarak yarattığı Tanrı Dağlarında, Alay Yaylalarında göçüp konmak, sayısız hayvan sütümlerine sahip olmaktır. Manas'ın birinci defa ölüşünden sonra babası, anası, hemşiresi ve karısı çok sıkıntı çektiler. Babası Cakıp Han orakla sartekinini biçti, anası Çıyırda Hatun tarlada sart başağı topladı, hemşiresi Kırılğış odun taşıdı... Sefil perişan oldular. Manas hayatta iken ziraatçı Türkistanlıları "bel, kazmasını sapa geçirip yeri kazan, uyuz eşeğini kırat gibi öven, mısır ekmeğini koynunda taşıyan, tırpanı omuzunda Sart yurdu..." diye hakir gören Cakıp Han şimdi kendisi de olmuştu. S. Orazbakoğlu'nun Manas'ın da tarımcılığın idealize edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Babası darılan Manas, ziraatle uğraşıyor ve ona ihtiyar insan suretinde tecelli eden bir ruh yardım ediyor. Bu epizodun, XVII-XVIII. yüzyıllarda söylenen Manas Destanı için, pek yabancı olduğu şüphesizdir.

*

* *

Türkoloji edebiyatında Manas Destanı konusuna, son yıllara kadar pek az dokunulmuştu. Bu destan hakkında ilk bilgi, 1849 yılında Kazak-Kırgızların Ulyüz bölümünde idare amiri bulunan Fanel adlı bir Rus memuru tarafından hükümete sunulan raporda verilmiştir. Bu rapora göre çok eski Nogaylı denilen halk zamanında Manas ve oğlu Semetey adlı kahraman savaşçılar yaşamıştır. Fanel'den yedi yıl sonra, Orta Yüz Kazak prenslerinden Çokan Valihanov 1856 yılında Kırgızlar arasında yaptığı seyahat sırasında Manas Destanı'nı keşfetmiş ve bunu 1861 yılında Rus Coğrafya Derneğinin "İzvestiya" dergisinde yayımladığı "Congarya Etüdü" başlıklı makalesinde haber vermiştir. Ç. Valihanov bu etüdünde Manas Destanı'nı şöyle tarif ediyor:

"Sarp kayalarda yaşayan Kırgızlarda tek bir destan vardır. Bu destan Kırgızların bütün mitolojisini, masallarını, her türlü geleneklerini bir kahraman çevresine toplamış Kırgız ansiklopedisidir. Kırgızlar için eski Yunanların İlyada'sı gibi bir şeydir. Kırgızların hayat tarzları, görenekleri, ahlak ve dinî telakkileri, coğrafyası, tıp bilgileri, başka uluslarla olan ilişkileri bu destanda ifadesini bulmuştur."

Ç. Valihanov'dan sonra Manas Destanı'nın önemli bir rivayeti meşhur Türkolog W. Radloff tarafından 1869 yılında tespit edilerek 1885'te "Türk halk edebiyatı örnekleri" külliyatının V. cildi olarak yayımlanmıştır.

1917 Rus ihtilalinden sonra bu destanın neşri meselesi üzerinde Kırgız aydınları ile Rus komünistleri arasında geçen çok sert tartışmalar tam otuz yıl devam etti.

Bu tartışma yıllarında Rus emperyalizmi bakımından “zararsız” görülen bazı kısımlarının Rusça olarak yayımlanmasına izin verildi. Nihayet 1958 yılında Sagımbay Orazbakoğlu rivayeti dört cilt olarak yayımlandı. Bu dört cilde giren kısmın Sagımbay rivayetinin ancak yarısı olduğu anlaşılmaktadır.

Manas Destanı'nın bir kısmının XVI. asırda Tacik Farsçasına tercüme edildiği “Macmuatu't-tevarih” adlı eserden öğrenilmiştir. Bu eserde Kalmuk Hanı Yolay ile Manas'ın savaşları anlatılmaktadır. Bu eser A. T. Tahirzade tarafından Leningrad Üniversitesi neşriyatı arasında 1960 yılında yayımlanmıştır.

Orta Asya ve Çin münasebetleri tarihi uzmanı Bernştam'a göre “Manas Destanı'nın çekirdeği Kırgızların Yenisey Irmağı boylarında, Minüsin bozkırlarında IX. yüzyılda devlet kurdukları devirde meydana gelmiştir. Bu devletin başında Yağlakar Han bulunuyordu. Bu han, Moğolistan'a gelen düşmanlarını kovdu, başka Türk boylarının da kendisine katılmasıyla çok kuvvetlendi. Sayan-Altay Dağlarının güney bölgelerini aldı ve düşmanlarını kovup Tanrı Dağlarına kadar geldi ve ordusunun bir kısmını buraya bıraktı.”

A. Bernştam'ın dayandığı vesika Kuzey Moğolistan'da bulunan Göktürk harfleri ile yazılmış kitabedir. Bu kitabeyi bırakan ölü “Ben Kırgız oğluyum.” demektedir. Anlaşıldığına göre bu Kırgız beyi Yağlakar Han atanın hizmetinde bulunmuştur. Üstadına yüz er ve bir mesken vermiştir. Oğullarına “Marım (üstadım) gibi olunuz. Hana itaat ediniz.” diye nasihatta bulunuyor. Bu kitabedeki “mar” kelimesi maniheist mürşit ve öğretmenler için kullanılan Süryanice bir terimdi. Buna göre Kırgız beyinin maniheist olduğu sanılmaktadır.

* Metinde geçen bazı Kırgız lehçesiyle yazılmış kelimelerin yanına (*) konmuş, karşılığı kitabın sonundaki sözlükte açıklanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
KALMUK HAN'I ALEVKE'NİN (ALÖÖKE) KIRGIZLARI	
YAĞMA ETMESİ	11
MANAS'IN DÜNYAYA GELİŞİ	13
Aranık Denilen Yerde Savaş Oluyor	22
Alevke Han'ın Manas'tan Korkup Kaçması	24
Şimdi Biz Gelelim Manas'a.....	25
ŞOORUK HAN'IN KIRGIZLARA KARŞI SAVAŞI	27
Kalmuk Hanı Aziz Han ve Oğlu Almambet	30
ALMAMBET'İN KIPÇAK BEYİ ER GÖKÇE'YE GELİŞİ	33
ALP ALMAMBET'İN MANAS'A GELİŞİ	37
Manas'ın Kanıkey ile Evlenmesi	39
Közkaman ile Gökçeğöz	43
Kanıkey'in Manas'ı Ölümünden Kurtarması.....	46
Közkaman'ın Manas'ın Kırk Çorası Tarafından Yenilmesi	47
Yas (Aş*) Törenine Hazırlık (Kırgız Hanı Köketay'ın Ölümü ve Yoğ Töreni) ..48	
Aş Törenine Çağrı	53
Davetlilerin Aş Törenine Gelmeleri	56
Alp Manas'ın Aş Törenine Gelişi	61
Koşay Alp ile Yolay Alp'in Güreşi.....	64
Keşifte	80
Almambet'in Doğduğu Yer.....	82
Savaşın Başlaması	86
Tek Gözlü Madıkan.....	95
Konurbay'ın Hilesi	98
İlk Başarılar	99
SON SAVAŞ	107
Alpların Ölümü.....	109
Talas'tan Tayburul Adlı Atın Gelişi, Manas'ın Son Gayreti.....	115
MANAS ALP'İN ÖLÜMÜ	117
Kobeş Han Kanıkey'i Yağma Ediyor	126
Kanıkey ile Çıyırda'nın Semetey'i Alıp Kaçmaları	129
Semetey'in Büyümesi.....	130
Semetey'in Sarı Taz ile Karşılaşması	131
Semetey'in Talas'a İlk Gelişi.....	134
Semetey Buhara'dan Göçüp Talas'a Geliyor.....	137
Çurkoca'nın Semetey'den At İstemesi	140
Semetey'in Karagul'e Aldanması	151
Konurbay'ın Talas'a Büyük Akını.....	154
Er Gökçeoğlu Ümetey'in Semetey'e Düşman Oluşu	156
Kaңçora ile Kıyaz'ın Ahbablığı.....	158
Semetey ile Külçora'ya Kaңçora'nın Fenalık Tasarlaması	161
Semetey'in Ölümü veya Kaybolması.....	164
BAZI KELİMELERİN AÇIKLANMASI	173

MANAS DESTANI

KALMUK HAN'I ALEVKE'NİN (ALÖÖKE) KIRGIZLARI YAĞMA ETMESİ

Kırgızların büyük başbuğu Orazlı'nın ölümünden sonra onun halkına bir felaket çağı geldi. Kalmuk Hanı Alevke* (Alööke) Kırgızistan'ı istila edip çadırlarını yıkmış, evlerini yakmış, kadın-kızı ağlatmıştı. Bu zalim Alevke'ye karşı koyacak bir can kalmalı. Karşı söyleyeni kızıl kana çevirdi, güzel Kırgız kızlarını cariye yaptı. Kırgız ülkesinde güya kıyamet kopmuş, ahir zaman olmuştu. Böylece Kırgız ulusunun ocağı söndürüldü, başkaldıranları uzak yerlere sürüldü. Kırgızların bir bölüğü Altay'a, bir bölüğü İran'a, bir bölüğü Kaşgar'a kaçıp sefil ve perişan oldular.

Orazlı oymağın Kırgızları Kalmuk idaresi altında çocuklarını büyütme için kul köle olup Alevke'ye hizmet ettiler. Bunların beyi Cakıp (Yakup) idi.

Kırgızların bir boyu olan Noygutlar da Kalmuk-Mançuların kul-kölesi olmuşlardı. Bunların Başbuğu Akbalta adlı biri idi. O da Orazlı oğullarına gelip oymağıyla katıldı ve "Oğlum Cakıp, dinle." diye bütün Kırgız ulusunun başına gelen felaketi uzun uzun anlattı. Kırgız beylerinden Şıgay Han ile Tekeşi Han da kanlar içinde geldiler. Bunları da Tanrı'nın belası Alevke Han yağma etmiş, "Mal mülkümüzü Kıtaylar ve Kalmukları ile gelip Alevke yağma etti, ateş gibi bizi yaktı, yıktı, Torgaut döktü kanımız." diye ağladılar.

Akbalta ile Cakıp ayaklanmayı denediler fakat Alevke Han büyük bir ordu ile kara yeri sallandırıp Kırgızlar üzerine saldırdı. Kırgız ulusunu yok etmek için ordusuna emir verdi. Dünyayı toz dumana çevirdi. Tekeşi Han ile Şıgay Han savaş meydanını bırakıp kaçıp kurtuldular. Noygut boyunun beyi Akbalta esir düştü ise de Alevke'nin elinden kaçıp kurtuldu.

Bir gün Cakıp şöyle konuştu: "Böyle kul köle olup yaşamaktansa ölmek, kara yerin altına girmek daha iyidir. Dağlara arkamızı verip yine bu düşmana saldıralım. Böyle yaşamaktansa savaşıp ölelim." Cakıp böyle konuştuğundan sonra Kırgızlar ayaklanmaya hazırlandılar.

Halktan dua alıp altmış bahadır atlandı ve düşman üzerine hareket etti. Tan ağarmaya başladığı zaman havaya kalkan toz dumanı, kervancıların

hayhuyu, develerin bağırması, atların kişnemeleri duyuldu. Bu, Alevke Han'a gelen altın, gümüş, mücevharat yüklü büyük bir kervandı. Cakıp-Akbalta'nın çetesi kervanı basıp bütün malı ele geçirdi. Kervanı koruyan askerlerin kumandanı kaçıp Alevke Han'a gelip kervanın Kırgız çetesi tarafından basılıp yağma edildiğini haber verdi. Alevke bu haberi alır almaz tepeye ateş yakılmasını böylece orduya haber verilmesini buyurdu. Davul-zurnalar çalındı, güya kıyamet koptu... Kalmuk askerleri çete başbuğu Akbalta ağayı yakalayıp Alevke'nin huzuruna çıkardılar. Alevke'nin huzurunda Akbalta, "Sizinle savaştık kudretim yok. Bunu anladım. Kesecek olsan başım bu, dökcek olsan kanım bu..." diye konuştu. Alevke Han bu çeteye adları karışan Kırgız boylarının Altay'a sürülmesini emretti. Kırgızların büyük bir kısmını kuvvetli muhafızların nezareti altında Altaylara doğru yola çıkardı. Cakıp ile Akbalta, el ve ayakları bağlı olarak, altmış yasakçının muhafazasında bulunuyordu. Böylece asi Kırgızlar Altaylara sürüldüler.

Sürgünler nice ırmak, nice dağ, nice orman, güneş yakan nice çölleri geçtiler. Tepeli, çukurlu bozkırları İle Irmağı başı Üçaral'ı, Ögüz ve Tay geçitlerini geçtiler.

"Bu uzanan Akdala
Babamız basmış yer değil!
Cediger, Şibey, Kalmuklar
Babamız görmüş il değil!"

diye ağlaya ağlaya bu Akdala sahrasına kondular.

Bu Akdala sahrası çok münbit ve bereketli yerd. Meyvesi, otu boldu fakat burasını da istila eden Kalmuk ve Mançular tarım diye bir şey bilmeyen çok iptidai göçebelereydi. Kırgızlar bunlara bakarak kendilerini çok kültürlü saydılar. Buradaki Kalmuk ve Mançular Alevke'nin hakimiyetini de pek tanımayan boylardı. Kırgızlar burada kendilerini daha serbest ve yerlilerden daha kuvvetli hissettiler.

Bir gün Akbalta Ağa Kırgızları toplayıp şöyle konuştu: "Çocuklar, ağlasak da kaygırsak* da işimiz düzelmez. Arkamızda dayanacak ilimiz, halkımız yok. Kara Kalmuk ve Mançu'nun esirleriyiz. Gerilip yatacak zamanımız yok. Bu Altay'ı ellerine geçiren Kalmuk ve Mançular tarımdan habersiz il imişler. Biz burada tarımla uğraşsak iyi olur. Arıklarınız semirir, aç karnınız doyunur. Hadi, çocuklar, diride cana mal gerek, tarlalar açıp tarımla uğraşalım!" Hepsi; makul, diye işe başladılar. Bir müddet sonra zenginleştiler. Evleri altın, gümüşle doldu, hayvan sürüleri çoğaldı, bu ülkenin zengini oldular. Bununla beraber Kalmukların reayası, hatta kölesi sayılırlardı. Servet sahibi oldukları için Kalmuk'un büyük memurlarını elde etmesini biliyorlardı. Böylece yıllar geçti.

MANAS'IN DÜNYAYA GELİŞİ

Cakıp'ın büyük derdi çocuğunun yokluğu idi. Bir gün bu derdini şöyle anlatıyordu: “Her cinsten hayvan sahibi oldum. Bu mal mülkümde beş paralık haram yok fakat elimden tutacak, ölümünden sonra “Vay babacığım!” diye ağlayacak, yüzünü parçalayacak bir evladım yok. Ne talihsiz, bahtı kötü adam imişim!” diye gözyaşlarını tutamadı, hıçkırma hıçkırma ağlamakta devam etti.

Büyük hatunu Çıyırdı, kocasının ağladığını görüp “Sana ne oldu? Ne sırrın var? Söylesene!” diye sordu. Cakıp dedi: “Seninle evlendiğim, tam on dört yıl oldu. Sen belini sağlam bağlamadın, bir çocuk doğurmadın. Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmadın, kutlu pınarda gecelerce kalıp çocuk istemedin. Çocuksuz kadın, dul kadın, kısır kadın, odun olmaktan başka bir faydası olmayan meyvesiz ağaçtır.” dedi. Bu sözlerle karşı ne diyeceğini bilemeyen Çıyırdı kadın, odasına gidip başını yastığa koyup ağladı ve nihayet uyudu. Yanında yatan Cakıp biraz sonra uyanıp Çıyırdı'yı da uyandırıp gördüğü düşünüyü anlattı. Yine Cakıp'ın ikinci karısı Bakdevlet de bir düş gördüğünü ve düşleri yordurmak için düğün ziyafet yapmak gerektiğini söyledi.

Cakıp gördüğü rüyayı tabir ettirmek için ziyafet hazırlattı. Atlar, develer, koyunlar kesti. Ulu toy kıldı. Bayyegit adlı bir ihtiyar Cakıp ve Bakdevlet Hatun'un gördükleri düşün manasını açıkladı. Bu rüyaya göre “Çıyırdı Hatun bir erkek, bir kız doğuracak. Bakdevlet Hatun da ikiz erkek çocuk anası olacak.” dedi. Cakıp bu tabirleri duyar duymaz sevincinden ağladı.

Bu ziyafetten bir müddet sonra Çıyırdı Hatun her türlü yemekten tiksinti duyarak hiçbir şey yemez oldu. “Pars yüreği yemek istiyorum.” diye tutturdu. Aradılar, taradılar, nihayet bir avcının öldürdüğü parsın yüreğini bulup yedirdiler.

Çayırdı Hatun dokuz ay sonra bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Bakdevlet Hatun ise ikiz iki erkek çocuk anası oldu. Cakıp Bey'in sevincine payan yoktu. Altmış yaşına geldikten sonra birden üç erkek çocuğun babası oldu ve “Beşik bağı berk olsun, kundak bağı kut olsun!” diye dua ederek kadınlarının odalarına girdi.

Cakıp, büyük bir düğün yapıp çocuklarına ad vermeye karar verdi. Akbalta “Bu çocuğun adının Manas olduğunu ancak biz bilelim. Kalmuk, Çin ve Moğollar bilmesinler. İsim düğününde bu çocuğun adının ‘Devcindi’ olduğunu ilan edelim.” dedi.

Bu ad değişikliğinin sebebi Çinli Esen Han’ın kâhinlerinin Kırgızlarda Manas adlı bir çocuğun doğuşunu ve bunun Çin ve Kalmuk halkları için büyük bir bela olacağını haber vermeleriydi. Esen Han bu çocuğu aratıyordu. Kırgız beyi Akbalta “Bu oğlan Kalmuk, Çin ve Moğollardan Kırgızların öcünü alacak, yaş on iki olduğunda Kaplan Manas adı meşhur olacak, şimdilik onun Manas olduğunu düşmanlar bilmesinler.” dedi.

Böylece bütün Kırgızlar Manas adını ağızlarına almamaya söz verip ant içtiler.

Aylardan ay geçti, yıllardan yıl geçti, Manas sekiz yaşına bastı. Kırk evden kırk çocuk toplayıp askerlik oyunu yapıyordu. Kalmukların seksen çocuğu bunların yanı başında oynuyorlardı. Bunlar Kırgız çocuklarına hakaret ederek “Serseri, sürgün Burutlar!” diye alay ediyorlardı. Birden üzerlerine saldırıp dövmeğe başladılar. Manas bunlara “Bırakınız, bırakınız!” diye yalvardı fakat bu Kalmuk, Mançu çocuklar ellerine geçen Kırgız çocuklarını dövüyorlardı. Çocuklar bunların önünde diz çöküp ağlıyorlar ve yalvarıyorlardı. Manas tekrar, “Çocukları bırakınız!” diye yalvarırken onun da üzerine saldırdılar. Manas dudaklarını ısırıp, içi ateş gibi alevlenip arkadaşlarını toparlayıp düşman çocuklara öyle saldırdı ki evlerine doğru kaçtılar. Kalanlarını kırk çocuk ortaya alıp dövmeğe devam ettiler. Bu hâli gören Cakıp, kırk çocuğu evlerine kovup Manas’ını yakaladı ve oğlunu çok azarladı, “Çocukluk, delilik yapıyorsun. Arkan Kırgız ili burada yok. Biz burada sığıntı olup yaşıyoruz, Altay’a sürgün geldik. Rahat yürümek gerekirken kımız küpümüze su döktün. Kalmuklara kanımızı döktüreceksin!” dedi.

Bu sırada, akli derin derya, halk içinde saygılı ihtiyar, Akbalta, Cakıp Ağa’nın yanına yaklaşp “Hey Cakıp, hayvanların kurusun... Bu Manas bizim kurtuluş ümidimizdir. Onu iyi terbiye edelim!” diye konuştu.

Kalmukların, oğluna bir fenalık yapacakları belli olmuştu.

Cakıp Ağa’nın koyun sürülerine bakan çobanların başı Oşpurbay adlı biri vardı. Manas’ın anası hatun onu yanına çağırıp Manas’ı yanına alıp üç dört yıl bakmasını, oğlunu ona emanet ettiğini, onu Kalmuk çocuklar gibi giyindirmesini söyledi.

Koyun çobanı Oşpurbay'ın yanında barınan Manas burada da yaramazlığını bırakmadı. Yanına, kendisi gibi kırk çocuk bulup babasının koyunlarından birçok koyun kesip ziyafet verdi. “Bana prens diye hitap ediniz!” diye çocuklara öğretti. Bu sırada Kancarkul adlı at sürüleri çobanı ile kavga edip onu da dövdü. Manas'ın koruyucusu olan çobanlar başı Oşpurbay “Ey Cakıp, bu oğlun adam olmaz. Yanına topladığı yoldaşları ona “Pars, Arslan Manas!” diye parola uydurmuşlar. ‘Manas’ kim, ‘Devcindi’si kim? Çocuğunuza sahip olunuz, söylediklerimi hatırımızda tutunuz!” diye uzun uzun şikâyet etti ve sürülerini gitti.

Çoban başının bu sözlerini dinleyen Çıyırdı Hatun kocasına şöyle dedi: “Gönlüne ağır alma. Bu Manas'ım bizi, uzakta kalan yurdumuza kavuşturacak. Manas'ım sürgün halkımızı düşman elinden kurtaracak. Atalarımızdan kalan Kengöl, Talas, Isıkgöl'e bizi götürecektir... Manas'a dayanıp bu Altay'dan kaçmalısınız. Sağ salım yürürse Manas'ım bütün Kırgızları kurtaracaktır.”

Bu sırada yine çoban başı Oşpur, Cakıp Bey'in yanına gelip “Halk arasında dolaşan haberlere göre senin Devcindi bir at sürüleri çobanı ile bir koyun çobanını öldürmüş.” dedi. Bu haberi işiten Cakıp kendini tutamadı, ağladı, ne yapacağını şaşırıldı. Oğlunu bulup acı acı konuştu, takdir etti. Manas babasına: “Vah vah, babacığım, ne diye güdersin bu malı? Güdüp de ne murada erişeceksin?” dedi.

O sırada bir alay asker ve bayraklar görüldü. Bu yedi yüz askerin kumandanı Koçko adlı Çinli idi. Esen Han tarafından Cakıp üzerine gönderilmiş olan bu alayın Başbuğu Cakıp'ın karşısına çıkıp gürlledi: “Vay kerete Burut! Ayak bastığın yere ot bitmez zalim! Bereketli, cennet gibi Altay'da yaylayıp zengin olmuşsun, şimdi de kaçmaya hazırlanıyormuşsun... Bizi, âlemi aldatmak için oğluna yalancı ad olarak ‘Devcindi’ diye ilan etmişsin. Vay karısı talak, Burut! Oğlum adı ‘Devcindi’ deyip Esen Han'a yalan bilgi vermişsin. Oğlunu derhâl bana teslim et. Yoksa ocağını, söndüreceğim, malını yağma edeceğim. Vay, serseri Burut! Altay'dan kaçmaya hazırlanıyormuşsun, ha!” diye bağırıp çağırdı.

Cakıp'tan ses çıkmadığı için askerlerine at sürülerini sürmeye emir verdi. Davul zurnalar çalındı, Kırgız evleri yıkıldı, her şey yağma edilmeye başladı. Kızlar, gelinler feryat edip ağlaştılar...

Bu durumu gören on iki yaşındaki Manas silahlanıp Aymanboz denilen atına bindi ve düşmana saldırdı. Bu Koçko'nun suratı korkunç idi, bıyığı

dağ çukurunda biten ısırgan otuna benziyordu, burnunun delikleri cehennem çukuru gibi idi. Bu habis düşman Manas'ı düelloya çağırdı ve hücumla geçti. Manas onu atından düşürdü. Bunu gören Cakıp ile Akbalta, "Bırak, bırak!" diye araya girdiler. Cakıp oğlunun bu hareketine çok üzüldü ve ağlayarak "Tek evladım Manas'ım, başımıza bela ve felaket getiriyorsun, Kalmuk ve Çin alplarının meşhuru Koçko'yu yere serdin, ordulu, güçlü yurda saldırıp bizi belaya soktun." diye inledi. Araya aksakal Akbalta girdi, "Aman Cakıp" dedi, "Böyle konuşma! Bu çocuk sönmüş ocağımızı yakacak, ölmüş yurdumuzu diriltecektir. Fırtınalar estiği zaman bu Manas sığınağımız olacaktır." diye Cakıp Bey'i teskine çalıştı.

Bu olaydan sonra Kırgızlar ana yurtlarına doğru kaçmaya karar vererek yola çıktılar.

Manas'ın yendiği Kalmuklardan biri olan Tagılık Bahadır Esen Han'ın karargâhına bitkin bir hâlde ulaşabildi. Han'ın huzuruna gelip diz çökerek başlarına gelen felaketi anlattı: "Manas çok korkunç bir düşman imiş. Alplarımızı yün gibi attı, savurdu. Savaş meydanını toz dumana çevirdi, kattı. Burutunun tohumu bu Manas'ın tuttuğu yerden kan çıkar, nara atarsa can çıkar, öyle bir arslan... Karşı gelen kim olursa olsun sağ bırakmaz." dedi.

Tagılık Alp'in bu haberini dinleyen Kalmuk alpları, kumandanları hepsi sustu, ne diyeceklerini bilemediler, şaşkına döndüler.

Esen Han bağırıp çağırdı, "Söyleseniz aa!" diye gürlledi. Sonra yanındaki alplara ve pehlivanlarına, "Han Yolay sen şu karısı talak Manas'ı yakala, ayağını, kolunu bağlayıp huzuruma getir. Kulağı demir Kutan Alp, alnı demir Mengkuç Alp, göbeği demir Kiten Alp, koyu doru doru ata binmiş Kazan Alp, makas kulaklı Kaban, Alp sözlerimi iyi dinleyiniz! Bu Manas denilen Burut'u yakalayıp bana getiriniz. Makas kulak Kaban Alp, sen büyük kahramansın, Kaf Dağı'nı basıp yer kıldın, oradaki beş alpı yenip oraya barış yerleştirdin. Sana güveniyorum. Denke, Yolay pehlivanlarım, şöhretiniz dünyaya malum alplarım, bu Manas'ı yakalayamazsanız, gözümme görünmeyin, hepinizi öldüreceğim." dedi.

Davullar vuruldu, zurnalar çalındı. Tam silahlanmış Çin-Moğol askerleri Kırgızlar üzerine harekete geçtiler. Fil ve gergedanlar, katır ve develerin bağırmaları bütün sahrayı inletiyordu. Onbaşılar, yüzbaşılar, binbaşılar askerlerini nizama getirip büyük ordu hâlinde yola düştüler. Yedi yerde sancaklar dalgalanıyordu.

Tam o sırada Manas'ın asil atı Aymanboz meydan savaşına hazır hâle getirilmiş bulunuyordu. Manas arkadaşlarıyla ordo* oyunu oynuyorlardı. Esen Han'ın ordusunun Kırgızlar üzerine gelmekte olduğu haberi geldi. Bu soğuk, korkunç haberi işiten Cakıp ne yapacağını şaşırıldı ve Kırgızlara şöyle dedi: “Gık demeden istediğini yapalım. Ne kadar malımız varsa verelim de canımızı kurtaralım. Güzel kızlarımızdan bir ‘dokuz’ yapıp Esen Han’a takdim edelim. Zavallı, sığıntı halkız.”

Babasının bu sözleri Manas’a biz ve iğne tesiri yaptı. Birden yerinden sıçrayıp “Vay, babacığım, ne diyorsun? Neden bu kadar alçaldın? Böyle namus, haysiyet kıracak iş yapmaktansa ölelim, geberelim. Aymanboz’a bineyim bu gelen düşmana hücum kılalım... Kırgız halkım, senin ben kurbanın olayım!” diye bağırdı.

Derken Kalmuk ve Çin alplarından biri olan Döödürü Alp, altın direkli çadırında heybet ve azametle oturuyordu. Kumandan alplara Manas’ı şöyle anlattı: “Bu pis herifin ok geçmez giyimi, oktan hızlı atı var. Bu Manas’a kim cesaret edip karşı gelebilir? Manas’a karşı gelen sağ kalmaz. Ona karşı tekrar gidecek dermanım, mecalim yok. İki yüz ölü verdik, oluk oluk kanımızı akıttık.” Bu haberi dinleyen Denke Alp atıp tutmaya, Yolay Alp tehditler savurmaya başladılar. “O pis mahluklardan korkmuşa benziyorsun. On iki yaşındaki çocuğu yakalayalım, babasına kurban keselim. Bu Kırgız denilen serserileri maskara kılalım...” diye Yolay Alp gürlledi.

Er Yolay büyükçe bir kalabalık askerleriyle Kırgızlarla savaşmak, Cakıp’la Manas’ı esir almak niyetiyle davul zurnalarla yola çıktı. Bu Çin-Kalmuk ordusu Cakıp’ın yayladığı bölgeye geldi. Bunların hedefi Manas’ı ve babası Cakıp Bey’i yakalayıp Esen Han’a teslim ve Altay’da barınan bütün Kırgızların mal ve mülklerini yağma etmekte. Altay’daki bütün sürgün Kırgızlar ne yapacaklarını, bu beladan nasıl kurtulacaklarını bilemediler.

Manas Kırgızlara cesaret verdi. Aksakal Akbalta Ağa da Manas’ı destekledi. İki tarafın savaşçıları karşılaştılar. Savaş başladı. İlk önce Manas, Denke Alp’la karşılaştı. Kana doymaz süngüsü ile Kalmuk’un üzerine saldırıp atından düşürdü ve süngüsünü kalbine sapladı. Dev Kalmuk orada öldü. Bunu gören Yolay Alp askerlerine haykırdı. Kalmukların savaş parolası olan “Kakan!” diye haykırıp Manas’ı düelloya çağırdı. Manas’ı, Kalmuk alpları çevirdiler. Yolay gürlledi, haykırdı. Akbalta ile Cakıp birbirine bakıp “Alnımıza biten tek evladımız için kurban olalım. Yolay’dan kurtulalım.” diye düşmana saldırmak istediler. Manas ise Yolay’ın teklifini kabul ederek düelloya razı oldu. Yolay süngü ile hücumla geçti fakat Manas

öyle başarılı hareketler gösterdi ki Yolay'ın hücumları hiçbir başarı temin edemeden sona erdi. Genç Manas ünlü bir alp olan Yolay'a karşı hücumla geçti ve göz açıp kapayıncaya kadar atından yere düşürdü ve süngülemek istedi de tecrübeli bir alp olan Yolay kurtulmasını bildi. O sırada atına binip kaçmaya başladı. Manas onu takip etti. Yolay atını çok hızlı sürüyordu. Manas ona yaklaştığı sırada yada* taşını suya attı. Bu Yolay yaman bir yadacı imiş... Gökyüzünde birden kara bulut peyda oldu, yeryüzünü kaim sis kapladı, fırtına koptu. Dağların tepesini bulut sardı... Güya tufan oldu. Yolay gözden kayboldu, kaçtı. Hava soğudu. Manas'ın yüzü gözünü buz kapladı, Yolay'ın yada taşı sıcak yazı kışa çevirdi. Manas, Kırgızların karargâhına dönüyordu. Kalmuk alplarından Kaban'la karşılaştı. O, en iyilerinden altmış baş Kırgız atlarını alıp dönmekte idi. Kaban Alp Kalmukların ünlü alplarından biri idi. Kaf dağında tepegözlerle savaşmış onları yenip birkaçını esir almış idi. Böyle ünlü bir alp idi. Kulak Kaban böyle bir alp idi. Karşısında Manas'ı görünce ateş püskürdü, silahını eline alıp hücumla kalktı. Manas onun süngüsünü geri attı ve kendisi hücum ederek ünlü Kaban'ı atından düşürüp sürükledi ve kafasını kesti.

Altay'da Kalmuk esaretinde on iki yıldan beri sıkıntı içinde yaşamış olan Cakıp ve Akbalta Manas'ın bu zaferlerini görüp büyük bayram yaptılar. Kırgız ilinin kurtuluş günlerinin yaklaştığına inandılar.

Cakıp'ın babası Orazlı'nın on oğlu vardı. Bu kardeşler Kalmuk istilası sonucunda kaçmışlar, oraya buraya dağılmışlardı. O felaket günlerinde onlardan biri, Bay Ağa, Kaşgar şehrinin ötesindeki Kerbez denilen dağlık bölgede dolaştı, durdu. Bay Ağa'nın iki oğlu vardı. Büyüğü Bakay idi. O babasına amcası Cakıp Bey'in Altay'da bulunduğunu, bir oğlu dünyaya geldiğini işittiğini söyledi. "Herhâlde bu Cakıp, kardeşiniz olsa gerek. Altay'a gidip öğrenebilirsiniz." dedi.

Aksakallı Bay Ağa Altaylara doğru yola çıktı. Birkaç gün sonra bir çöl sahasına girdi. Bu yerde bin kadar adam kanal kazıyorlardı. Bu kanalı kazdıran Niskara adlı alp imiş. Buradan geçenleri kim olursa olsun yakalayıp bu kanal işinde çalıştırmıyormuş. İhtiyar Bay Ağa'yı da yakalayıp çalışmaya mecbur ettiler. Bindiği atı kesip yediler. Zavallı Bay Ağa kanal kazmaya dayanamadı, yarı ölü hâlde onu kanalın topraklarına atıp yarı yarıya gömdüler.

Niskara Kalmuk Manas'ın yaptıklarını öğrenmişti. Büyük bir kol ile Cakıp ve Kırgızları yağma etmek ve Manas'ı yakalamak için Altay'a Kırgızların yaylasına doğru hareket etti.

Yarı yarıya toprağa gömülmüş olan Bay Ağa yavaş yavaş kalktı. Orada bulunan katırlardan birini yakalayıp bindi. Niskara askerlerinin arkasına takılıp Altay'a hareket etti. Kalmuklar bunun farkında olmadılar. Bay Ağa böylece Altay'a kadar sağ salim gelmiş oldu.

Cakıp hayvan sürülerini yoklamaya kıra çıkmıştı. Niskara'nın Kalmuk askerleri askerî düzende sıra ile ileriye doğru hareket hâlinde idi. Bu askerlerin arkasında bir adam geliyordu ki bunun Kalmuk askerlerinden olmadığı belli idi. Cakıp "Kalabalığa karışmadan tek başına gezen nasıl canmış? Bunu öğreneyim." diye düşündü. Gelen Bay "Sağlık, esenlik ola! Adınız ne?" diye selam verdi. Cakıp kendisinin kim olduğunu, soyunu sopunu anlattı, kendi adının Cakıp olduğunu söyledi. İki kardeş kucaklaşıp görüştüler, ağlaştılar. Cakıp, bir oğlu olduğunu adının Manas olduğunu, söyledi. İhtiyar Bay "Çok güzel ad vermişsin. Ruhlar ona yardımcı olsun." diye dilekte bulundu fakat İhtiyar Bay Ağa, Niskara'nın buraya "Manas" adlı çocuğu yakalamak için gelmiş olduğunu hatırladı. Cakıp bu sözleri işittikten sonra Niskara'ya karşı tedbir olarak Altay'da bulunan bütün Kırgızlara seferberlik ilan ettirdi. İhtiyar Akbalta altı günlük uzak yerlere haber verdi. Kazaklardan Kambaroğlu Aydar Han yer dolduran ordu ile yardıma geldi. Kanglı boyu da Niskara'nın saldırısına karşı soydaşlarının safında bulunaçağını haber verdi. Böylece bütün Türk beyleri birleşip Kalmuklara karşı savaşmaya karar vermişlerdi.

Niskara her tarafı yağma ederek Manas'ı arıyordu. "Manas'ın nerede bulunduğunu söyleyin!" diye Kırgızlara saldırıyordu. Hayvan sürülerini ganimet aldı. Güzel kız ve gelinleri askerine üleştirdi. Böylece on üç yıl önce Altay'a sürülen Kırgızların başına ilk defa büyük bir felaket gelmişti.

Bu sırada Manas, dört yüz delikanlı askeriyle Niskara'nın yolunu kesmiş, askerini çevirmişti. Kırgızlara yardıma koşan Aydar Han oğlu Kazak başbuğu Gökçe de gelip Kırgızlara katılmış bulunuyordu. On altı yaşında olan Gökçe'nin de kırk yiğidi vardı. Manas ve yardımcıları Kalmukları darmadağın ederken Niskara'nın ağırlık bölüğündeki kızlar "Kurtulduk!" diye bağıştılar. Manas düşmanlara arslan gibi saldırıyordu. Manas, Kıtay-Kalmuk alplarını düello yapmaya çağırıyordu. Düşman safında cesaret kalmamıştı, kaçıyorlardı. Nihayet düşman ganimet aldığı ne varsa bırakıp kaçtı. Manas'ın bu zaferi Altay'daki sürgün Kırgızlar için kurtuluş gününün işareti idi. Manas'ın adı, her tarafta bulunan Kırgızlar arasında saygı ile anılan ve destanlar söylenen bir ad oldu.

*
* *

Cakıp Bey büyük bir törene hazırlık yaparak Kambarboz adlı aygırın sürüsünden dokuz at kestirip birkaç yere kazanlar astırdı. Altay dağlarında göçüp konan Kırgız, Kazak, Moğol ve Kalmuklardan bütün komşu halkları ziyafete çağırıldı. Bu büyük ziyafetin yapılmasını Manas ve kırk yiğidi istiyorlardı. Bu toplantıdan maksat darmadağın yaşayan Kırgızları bir başbuğ yahut bir han idaresi altında toplamaktı. Altay'da kendi hanlarına muhalif olan Kalmuk ve Moğollar da bulunuyordu. Bu ziyafete onların ileri gelen temsilcileri de çağırıldı.

Bu ziyafet, büyük düşman olan Çin hanı Esen Han'ın teşebbüslerine karşı tedbir almak maksadı ile toplanan bir kurultay niteliğinde idi. Bu ziyafete gelen kalabalığa, gümüş gibi aksakallı Bay Alp toplantının sebebini uzun bir nutuk ile anlattı. Asıl maksat Esen Han'ın korkunç hareketine karşı birleşmek, bu birliği sevk ve idare için bir beğ veya han seçmek gerekliliği idi. Toplantıda bulunan bütün halk "çok iyi, makul" diye bağırıyorlardı. Bu sırada Manas'ın kırk yiğidinden biri olan Aynagul adlı bir yiğit "Biz avda bulunduğumuzda ak başlı kurban kesip Manas'ı han seçtik." dedi.

Bir müddet konuştuktan sonra ittifakla Manas'ı han ilan ettiler. Bütün halk "Hanı var yurt olduk. Yaşasın Han Manas!" diye haykırdılar.

*
* *

Manas Altay'da yaşayan sürgün Kırgızların hanı, daha doğrusu başbuğu, seçildikten sonra savaş meydanına girmeye hazırlanan alplar gibi silahlandı. Giydiği zırh ateşte yanmaz, ok geçirmezdi. Böyle her savaşa hazır bir muharip alp olarak Aymanboz adlı atına bindi...

Altay'daki bütün Kırgızların akıl hocası Balta idi. Çenesi düşük, dili açık bir ağa idi. Ak sakalını sıvayarak şöyle konuştu: "Yurdumuzun başbuğu öldüğü günlerde Kıtay ve Kalmuklar bizim üzerimize saldırdılar. Karşı duramadık. Savaşı kaybettik, dağıldık. Kimimiz gitti İran'a, kimimiz gitti Kanka'ya, kimimiz sürüldük Altay'a... Uzaklardan gelen haberlere göre şimdi de Aladağ'da Kırgızlar bulunuyormuş. Bu Kırgızlar şimdiye kadar Kalmuk hanı Alööke (Alevke) ile çarpışıyorlarmış. Kalmuk ve Mançu ile çarpıştık. Bundan sonra nasıl barınabiliriz. Dağılmış, tozmuş Kırgızlarımızı toplayıp Aladağ'a gitmekten başka çare yok."

Aksakal Bay Ağa da "Kırgızların Aladağ'ımıza doğru yürümesi gerek. Azmış, tozmuş halkımızı toplayıp ata babamızın yurduna getirelim." dedi.

*
* *

Kırgızların büyüklerinden biri Alp Koşay idi. O, düşmanlarla çarpışıp Kırgız ülkesinin bir bölgesinde kalmış, kurgan yapıp yıllarca Kalmuk ve Çinli ile savaşıyordu. Kaplan gibi ata biniyordu. Büyük kalabalık düşmanla karşılaşırsa nara atıp tek başına saldırırdı. Koşay Alp bağlanmış pazarın bağın çözmüş, demir topuzundan ateş, tuttuğu yerden kan çıkmış, öyle bir ünlü alp idi, arvagı* (arbagı) güçlü idi. Bütün Kırgız halkı, onun üzerine koruyucu Ruh-Tanrı'nın kanatlarının gölge olup koruduğuna inanırdı.

Er Koşay, Cakıp Ağa'nın Kırgızları ile Altaylara sürülmekten kurtulup Kalmuk ve Çinlilerle mücadeleye devam etmiş, başından büyük sıkıntı ve ızdıraplar geçmiş, nihayet Tanrı dağlarının bir köşesinde kurgan (kale) kurup "azıp-tozmuş" Kırgızları toplayabilmişti. Kırk yiğidi ile Isıkgöl yakınlarına Manas'ın gelmiş olduğunu haber alan Er Koşay, Manas'ı karşılamak için savaşa erlerini topladı, kendisi de savaşa yahut bir askerî törene hazır olan muharip kumandan gibi silahlanmıştı. Isıkgöl yakınında Er Koşay'la Manas karşılaşp selamlaşp öpüştüler. Manas, kısa bir nutuk ile kendisinin ve arkadaşları olan "Kırk"ların Koşay'ın emrinde bulunmak üzere geldiklerini anlattı. Bu nutku dinleyen Er Koşay'ın gözleri yaşardı, Manas'ın kurgana (kaleye) beraber gelmesini istedi. Manas'ın "Kırk"ları atlarından inip Er Koşay'ı Türk töresince diz çöküp selamladılar. Kurgana girdiğinde halk, doksan kara boğa kurban kestiler. Er Koşay altından yapılmış kuşağını boynuna dolayıp ağlayarak Yaradan'a yalvarıp genç kahramana başarılar diledi. Sonra bembeyaz, lekesiz kısrakı kendi eliyle getirip Manas'a uzun ömür ve başarılı hayat dileyip ellerini açıp dua kıldı. Beyaz kısrak da Manas için kurban oldu. Er Koşay genç Manas'a kendi hayatının hikâyesiyle Kırgız ilini eline alan Kalmuk hanı Alöoke'nin (Alevke) zulmü ve vahşetini birer birer anlattı. Bu zalim Kalmuk hanı ile savaşp yenildiğini, nihayet onun hanlığını tanımaya mecbur olduğunu gözyaşlarıyla hikâye etti. Altaylara sürülmüşlerden başka Lob Derya çevresinde de birçok Kırgız oymaklarının sürülmüş bulunduğunu haber verdi. Şimdi sen Altay'daki Kırgızları toplayıp gel de bu vatani Kalmuk-Kıtaylardan kurtar. Yolun açık olsun!" diye dua ederek Koşay Ağa Manas'ı, Altay'daki sürgün kardeşlere selamlarla teşyi etti...

*
* *

Manas sağ salim Altay'a geldi. Onun gelmesini bekleyen Kırgızlar onu görmeye ve ata yurtları hakkında bilgi ve haberler dinlemeye toplandılar. Cakıp Ağa oğlunun uzak ve tehlikeli seferden sağ salim dönmesini büyük bir ziyafet ile kutlamaya karar verdi. Bu ziyafet Kırgızların bir kurultayı olacaktı.

Cakıp Ağa iki yüz büyük tulum dolusu kımız hazırladı ve bu kımızın bir kısmından, Altaylılar usulü ile rakı elde etti. Pek çok hayvan kestirdi. Bu ziyafet (toy) devam ederken arslan Manas Aladağ'da-Isıkgöl'de Kalmuk hanı Alevke uyuğu olup yaşayan Kırgızların hazin hikâyelerini anlatarak uzun bir nutuk söyledi. "Kalmuk ve Çin hanları Kıpçak, Kazak ve Kırgız halkını yok etmek için sözleşmişler, bunlara karşı tedbir almazsak bizi ortadan kaldıracaklar." diye söze başladı ve devam ederek "Buraya toplanan ağalar ve iniler! Düşmana yalvarmakla canınız kalmaz, hayatınız kurtulmaz. Nara atarak saldıran düşmanlardan 'Ah, korktuk!' demekle diri kalacak mıyız?.. Ata babalarımızın yolundan yürüyelim. Korkup oturmakta, düşmana yalvarmakta fayda yok. Zalim düşmandan kurtulma çaresi ondan kaçmak, yalvarmak değildir. Arvahı büyük Aladağımızı düşmandan kurtaralım."

Aranik Denilen Yerde Büyük Savaş Oluyor

Manas, Kalmuk ve Çinli düşmanlara karşı sefere hazırlandı. Aksay denilen yere geldiği zaman Kıpçak beylerinden Aydar Han oğlu Er Gökçe ve Kırgız alplarından Bakay ona iltihak ettiler. Manas'ın babası Cakıp Han'ın eski dostlarından ve Manas'ı da çok seven Bakay Alp bu seferi münasip görmediğini anlatarak bu sefere çıkışı vakitsiz bulduğunu, hatta Manas'a uyup Altay'dan da acele çıkmış olduklarını söyledi, "Evimizi göstermeden bizi mezarsız, kefensiz bırakacak mısınız?" diye birçok sözler sarf etti. O, bu sefere çok kızmıştı.

Bakay Alp'in bu sözlerinin Manas'a fazla tesir etmediği görülüyordu. O, hiç heyecana kapılmadan şöyle konuştu: "Ne söylüyorsun baba? Bizi tehdit eden düşmana karşı hareket göstermeden "Eyvallah" diyerek baş mı eğeceğiz? Düşmana baş eğip dalkavukluk etmekle barış, sükûnet ve rahatlık kazanılmaz... Böyle sükûnet ve rahatlık yerine ben savaşı tercih ederim. Düşmandan korkup kaçmak ne kadar fena ise ona yalvarmak, baş eğip önünde elpençe durmak da o kadar alçaklıktır. Savaşalım. Kazanırız. Kazanmazsak şerefle şehit oluruz... Erkek kuzu büyüdükten sonra Tanrı için kurban olur. Erkek çocuk büyür, yiğit olursa ili, vatani için ya gazi olur ya da şehit... Tanrı'nın yazmış olduğunu göreceğim, hey ağamız Bakay, Kırgız'ı düşmanın elinde görmektense canı çıksın Manas'ın!"

Bu sözleri ile ağası Bakay'ı bir parça darıltmış olmakla beraber herkes Manas'ı haklı buldu.

Manas orduya hareket emrini verdi. Toz toprağı havaya kaldırıp davul, zurna sesleri arasında Kalmuk hanı Keselik'in barındığı Aranik Kalesi'ne

doğru yola düzıldüler. Bu Kırgız ordusunda Aydar Han oğlu Er Gökçe, Er Ümbet, Argın boyundan Kara Koca, Kıpçak alplarından Ürbü, Noygut boyundan Çuvak, Canadil oymağından Canay Alp bulunuyorlardı. Her tarafta kızıl tuğ dalgalanıyor, güya bir dağ göçüyor gibi güürültü ile ordu ileri hareket ediyordu.

Aranik Kalesi çevresindeki karakol ödevi gören Kalmuk askerleri Kırgız ordusunu görüp kaleye kaçıp girdiler. Keselik Han savaş emri verdi. Askerleri kaleden çıkıp açık sahada Kırgız ordusunu karşıladılar. Bütün Kalmuk, Kıtay cengâverleri Keselik ordusuna katıldılar. O zamanın savaş geleneği ve göreneğine göre safların savaşa girmesinden önce iki düşman muharip düello yaparlardı.

Keselik Han'ın savaşçı alplarından Kursa Alp “Dalaylama* koru!” diye göründü, bu alp çok korkunç bir adamdı. Yine Talap, Kaçalık, Sanamar adlı alplar Kalmuk ve Mançuların en ünlü savaşçı alpları idiler. İlk olarak Talap Alp korkunç bir nara atıp Kırgızlardan savaşçı istedi. Ona karşı Kıpçaklardan Köşek Bahadır çıktı. Bu bahadır dayanamadı, mağlup olup öldürüldü. Talap Kalmuk yine nara atıp adam istedi. Kırgız alplarından Talapbay adlı biri meydana geldi. Bir hayli çarpıştıktan sonra o da yenildi ve şehit oldu. Nihayet Er Bakay Alp dayanamadı ve meydana çıkıp Talap'la epeyce çarpıştıktan sonra onu öldürdü. Talap Kalmuk öldürüldükten sonra Kaçalık adlı Kalmuk “Ya, dalaylama medet!” diye bağırip meydana çıktı ve nara atıp adam istedi. Ona karşı Kırgızlardan Kabay oğlu Aşang Alp çıktı ve Kaçalık'ın narasından daha güçlü bir nara atıp gürlledi. İki alp arasında korkunç mücadele başladı. Aşang Alp düşmanına süngü ile hücum etmişti. Kaçalık çok sert karşılık vererek Aşang Alp'in süngüsünü parçalamayı başardı. Korkunç mücadele başladı. Kaçalık aybalta ile hücum ederek Aşang Alp'in başına vurdu ve “Burutu öldürdüm!” diye bağırdı. Bu Kaçalık'a karşı Er Gökçe meydana geldi. Bu iki alp arasındaki savaş çok uzun sürdü. Nihayet Er Gökçe bu dev Kaçalık'ı öldürmeye muvaffak oldu. Er Gökçe'nin üzerinde süngü ve kılıçtan başka tüfek de bulunuyordu. İkinci gün Mançuryalı Sanar adlı biri meydana gelip er istedi. Ona karşı Kırgız Munar Alp çıktı. Bu Sanamar büyücü imiş. Afsun okuyarak altı kişi oldu. Kırgız ordusunda da büyücü bulunuyordu, adı Küyas idi. O da Munar'ı seksen kişi kılıverdi. O sırada her iki ordu birbirine girdi, korkunç bir savaş başladı. Kırgızlar “Manas!” diye uran* çağırıp hücumla geçtiler. Aybaltalar, süngüler havada parladı. Ölüm saçan bir meydan savaşı oldu. Toz duman gökyüzünü kapladı. O sırada Keselik Han Manas'la karşılaştı. Keselik'in topu tüfeği mükemmeldi. Savaşa hazırlanmış, öğretilmiş

sekiz fili de vardı. Keselik nara atarak filleri hücumla geçirdi. Filler doğru Manas'ın üzerine saldırdılar. O da üzerine saldıran ilk filin hortumunu kesip parçaladı. Fil kaçtı. Başka yedi fil de böyle hortumlarını kaybedip meydandan kaçtılar. Meydanda Keselik'le Manas karşıya geldiler. Savaşa başkumandanlar da girdikten sonra Kalmuk savaşçılarının dikkati Manas üzerinde toplandı. Onu sardılar. Manas uran çağırıyordu. Bunu işitenlerden Bakay oraya koştu. Akbalta'nın çuvağı ve "Kırk"lardan Sırgak oraya koştu. Bu sırada Manas'la Keselik tutuşmuşlar, Keselik çok sıkı durumda kalmıştı. Bu anda iki büyücü Kalmuk müdahale edip onu kurtardılar. Her iki tarafta da büyücüler vardı. Savaş büyücüler savaşına döndü. Yırtıcı canavarlar, arslanlar ve kaplanlar savaşıyorlardı. O sırada Kırgız alpi Munar Keselik'i öldürdü. Onun ordusu mağlup olup dağıldı.

Kırgız karargâhı hastahaneye döndü. Yaralılar, sınıklılar, ayağı kolu kesilmişlere bakıyorlar, tedavi ediyorlardı. Tedavi için gerekli olan ayı eti, kurt eti, otlar gibi ilaç yerine kullanılan şeyler arıyorlardı. Altı günlük Aranık Savaşı böyle son buldu. Şehitleri oraya gömdüler.

Alevke Han'ın Manas'tan Korkup Kaçması:

Manas üç gün kimse ile konuşmadı. Canı çok sıkılmış, yüreği üzüntü ve merakla dolu idi. Kırk yiğidi merak ve korku içinde "Acaba, ne olacak?" diye birbirlerine sordular. Manas yalın kılıcına dayanıp oradakilere şöyle hitabede bulundu, "Dilimden anlayanlar, sözümü dinlesin gelsin, dilimi bilmeyen il olsa tercümanı, cevap versin." diye kalabalık Kırgız illerine böyle haber gönderdi. Haberi alanlar gelmeye başladılar. Korku nedir bilmeyen, düşmana kaplan gibi saldıran Umutoğlu Zaysan geldi, il başı Bakay Alp, Küldürd'un oğlu Çalba, alplar çeviği Çalıbay, Argın alpi Kara Koca, ilin başı Kalkaman, Aydarhan oğlu Er Gökçe, yine nice alplar, bahadırlar geldiler. Bunlara hitap ederek Manas şöyle konuştu: "Danışma için yaptığım toplantıya gelenler, iyice dinleyiniz, anlayınız. Atalarımızdan kalan topraklarımızı düşmandan kurtarmak için sefere hazırlanmış bulunuyorum. Danışmanlarımızın, aksakallarımızın hepsinden atalarımızın yaptıklarını, hareket tarzlarını soruşturup öğrendim. Düşmanların halkımıza ne yaptıklarını onlardan dinledim. Kalmukları yurdumuzdan çıkarmadan gönlüm rahat etmeyecek. Endican'daki Alevke'nin kalesini başına yıkıp atababalarımızdan kalmış toprakları almaya karar verdim. Hele İspara ile Alay Dağlarının Kalmuklardan temizlenmesini istiyorum. Alevke bize haber gönderip 'Konduğumuz yerden başka yere göçünüz. Karşıma gelip el pençe divan durunuz!' diye emir veriyor. Alevke'nin gururunu gördünüz

mü? Ben ona karşı koyacağım. Ecelim geldiyse öleceğim. Kırgızların Alay'a gidip yaylamalarını görmek istiyorum. Savaşa hazırlanalım.”

Manas sözünü bitirdikten sonra Aydar Han oğlu Er Gökçe ayağa kalkarak şöyle konuştu, “Ey Cemaat! Manas doğru konuştu. Savaşa hazırlanalım. Başka türlü çare yok.” diye Manas'ın sözlerini tasdik etti. Bütün halk, “Makul” diye bağıldılar.

Manas göç emri verdi. Altın ağızlı zurnalar çalındı, davullar vuruldu. Ordu hareket etti.

Şimdi biz Kalmuk hanı Alevke'nin hikâyesine bakalım: O, Manas'ın hareketini haber alınca Kalmukların seferber olmasını buyurdu. Margılan şehriden ta Sazak kalesine kadar bütün ülkenin savaşa hazır olmasını emretti. Fergane şehirlerinden de asker toplayıp gece gündüz savaş hazırlığı yaptı. “Bu Kırgızlar belalarını bulacaklar!” diye haykırıyordu.

*
* *

Manas, Alevke'nin hareketinden haberdar idi. O, savaş hazırlıklarını dikkatle takip etti. Alevke'nin karargâhının nerede bulunduğunu öğrenmeye çalışıyor, aldığı bilgilere göre Alevke'nin yuvasına doğru hareket ediyordu. Alevke çok asker toplamıştı. Kendisi büyük bağına istirahat çekilmişti. Padişahlık tahtında rahat oturmakta idi. Güzel bağında bülbüller ötüyor, papağanlar konuşuyordu. Hoş kokular saçan bin türlü güller vardı. Hayvanat bahçesinde öğretilmiş arslanlar vardı. İzinsiz gezenleri derhâl öbür dünyaya gönderirlerdi. Bu bağın yakınında Alevke'nin otağı kurulmuştu. Karasu ve Endican'ın kenarında, Arbatı Dağı'nın tepesinde Alevke'nin sarayı bulunuyordu. Bu saray epeyce uzaklardan göze çarpıyordu. Bu sarayın yapısı için dünyanın parası harcanmıştı. Çevresi adam başı kadar çiçeklerle dolu idi. Elma, hurma ve başka meyve ağaçları bahçeyi kaplıyordu. Alevke'nin yanında dört yüz alp, bahadır vardı. Şairleri, şarkıcıları bulunuyordu. Dinleyicileri hayret içinde bırakıyorlardı. Alevke altın ve gümüş nakışlı elbisesi ile buraya girerken altı yüz zurnacı, kirnaycı ve türlü türlü saz aletleri çalanlar birden çalmaya başladılar. Böyle bir ihtişamla Alevke bağa gelerek saltanatının kudretini gösteriyordu.

Şimdi Biz Gelelim Manas'a

Manas, askerleri ile Alevke Han'ın karargâhına yaklaştı. Manas'ın seçkin askerlerini gören ve kendisinin korkusuz bir kahraman alp olduğunu anlayan Alevke “Hoş geldiniz!” diye karşıladı. Manas'a heybetli duruşunu görüp hayran oldu. Bu genç kumandanın hiçbir kusurunu bulamadı. Kirpikleri ok, gözü ateş gibi idi. Alevke bu genç alpta bin kişinin gücü ve

gayreti bulunduğunu tahmin ve bununla savaş meydanında karşılaşmanın kolay bir iş olmadığını takdir etti. “Bu alp ancak hile ile öldürülebilir.” diye düşündü. Hayvanat bahçesini göstermek bahanesiyle onu yırtıcı canavarlar bölümüne soktu. Bir azılı mamont (mamot) Manas’ın üzerine hücum etmek üzere iken onu derhâl öldürdü. Alevke bundan sonra ne olacak diye düşündü ve Manas’a ejderha yılanını göstereceğini söyleyip kapalı yerinden ejderhayı çıkarıp Manas’a doğru salıverdi. Manas bu ejderi boynundan tuttu, yere vurup öldürdü. Hayvanat bahçesinde Manas’a bir şey yapamadığını gören Alevke Manas’ı ve askerlerini zehirlemeyi düşündü. Manas’a “Bu gece bizde misafir olarak kalacaksınız!” dedi. Manas bu teklifi kabul etti, askerlerine “Alevke’nin yemeklerinden yemeyiniz! Kendiniz hayvan kesip yemeklerinizi kendiniz hazırlayınız!” dedi. Askerler de böyle yaptılar. Sağ salım sabaha çıktılar. Alevke ordusunu hazırlamıştı. Manas’ı yakalamak için tertibat aldı. Askerlerinden Tükürük adlı alp hanımın karşısında yükünüp bu Manas ortadan kaldırmaya müsaade diledi. “Dalaylama yardımcı olsun! Bu göçüp gelen Burutları yer ile bir edelim.” Alevke ona epeyce nasihatta bulundu ve “Git de onların hâlini gör!” dedi. Tükürük Kalmuk baş üstüne, diyerek Manas’ın bulunduğu çadıra doğru yöneldi. O sırada Manas bağdaki çadırdan çıkmış Tükürük’e doğru geliyordu. Tükürük, Manas’ın heybetinden korkup “Vay, dalaylama!” diyerek baygınlık geçirdi, biraz sonra aklını başına toplayıp kaçmaya başladı. Manas “Ey alp dur! Seni cin mi vurdu?” diye seslendi. Alevke’nin yanında atıp tutan Tükürük kaçmakta devam ederken bir ark üzerinden geçtiği anda yüreği yarılıp ölüverdi. Alevke’nin yanında atıp tutan Tükürük, Bahadır Manas’ın gölgesinden korkup cehennemi boyladı. Bunun hareketini gözü ile takip etmekte olan Alevke şaşkın şaşkın bakıp Manas’a yaklaştı ve “Ben burayı bırakıp gitmek istiyorum. Seninle mücadele etmek istemiyorum. Müsaade ediniz de ben gideyim.” dedi. Canını sağ bırakması için Manas’a yalvardı. Manas ona “Ey Alevke, Alevke! Yaralarımı açma! Seni bu Kırgız ülkesine kim gönderdi? Yaralarım fazla dokunursan kalelerini kül talkan (kavut) ederim.” dedi. Manas’ın tehditlerini dinledikten sonra Alevke Han göç hazırlığı yapıp Kaşgar’a hareket etti. Langı adlı bir Kalmuk bahadırı Manas’a hücum etmek isterken Manas onu yakalayıp bir tarafa atıverdi. Adamın başı yere çarptı ve beyni dışarı fırladı. Bunu gören başka Kalmuk alpları sustular. Alevke, adamlarına Manas’a karşı durmanın faydası olmadığını, burasını bırakıp gitmek lazım olduğunu anlatmaya çalıştı. Bütün kafilesi ve adamları ile Kaşgar toprağına girdi. Oranın hanı Alabek adlı biri idi. Manas’tan kurtulup gelen bu Kalmuk göçünü yağma etti. Bu göç nihayet Akcar denilen yere gelip kondu. Alevke “Kurtuldum.” diyerek sevindi.

ŞOORUK HAN'IN KIRGIZLARA KARŞI SAVAŞI

Şooruk Han'ın ülkesi Tagarma, Dang-Dung Dağlarından Kabak Art ve Torıklı'ya kadar uzanırdı. Şooruk Han'ın merkezi Maymunluk denilen kale idi. Bu Şooruk Han'ın ülkesine Kalmukların sıkıştırılmaları neticesinde Kırgız boyları sığmıyordu. Zaten Şooruk'un kendisi ve halkı Kırgızlara kardeş kavimdi. Şooruk'un kurduğu hanlık epeyce önemli bir hanlıktı. Kendisi çok mağrurdu. Bir gün halkına Alay'daki ve Isıkgöl bölgesindeki Kırgızları ve yaylarını eline geçirmek istediğini ilan edip iki yüz doksan bin asker topladı ve şöyle konuştu, "Kırgız dedidiğin nedir ki? Oraya buraya kaçıp, göçüp yürüyen bir halk!" diye atıp tuttu. Taşgurgan ile Kâbil arasına gelip karargâhını kurdu. Büyük kızının adı Akılay idi. Çok akıllı, zamanın kadınlarının en güzeli ve bilgini idi. On altı yaşında, simsiyah saç, inci gibi dişleri vardı. Beyaz boynu ince, içtiği, yediği gırtlağında görülecek kadar şeffaf idi. Elleri gümüş çubuk, dudakları gül gibi kırmızı idi. Bu güzel kız babasını seferden vazgeçirmek istedi. "Gördüğüm düş, bu seferin sonunun felaket olacağına işarettir." diyerek rüyasını anlattı. "Babacığım sana gördüğüm düşü anlatmak istiyorum. Bu düş bana, gelecek günlerin neler getireceğini haber veriyor. Düşümde kuzeyden fırtına ile korkunç bir sel geldi. Bu sel ile yer ve toprak yığını göçüp dağları, askerlerimizin önünü kapladı. Sel beni götürdü. O sırada altın yapraklı bir çınar ağacına sarıldım ve üzerine çıktım. O zaman, babacığım, sen de benim yanıma çıktın. Hoten ve Şambel aralarını tufan kapladı. Baba, bu düşümün yorumu nedir? Kangay'dan gelmiş bir kaçak diyerek, Altay'dan gelen Kırgız diyerek yanlış bir ise girişerek tahtından ve yurdundan ayrılmasın, babacığım!"

Şooruk Han kızının gördüğü düş hikâyesini dinledikten sonra, "Kızım, evladım, gençsin, daha çocuksun. Bana akıl öğretme. Falcı mı oldun? Şaman mı oldun? Düşündeki tufan gibi sel Kırgız ilidir. Senin tepesine çıktığın çınar, benim tahtımdır. Tanrı o tahtı benim için koruyacaktır. Zafer tahtına çıkacağım." dedi.

Davullar vuruldu, zurnalar çalındı, tuğlar, bayraklar havada dalgalandı. Ordu hareket etti. Her gün on bir taş (fersah) yol alıyordu. Bunlar böyle hareket ededursun, biz bir parça Manas'tan bahsedelim.

*
* *

Yaradan'ı kendisine yar olan, Manas Alevke'ye karşı kazandığı zaferle bütün Kırgız ilinin kahramanı olmuştu. Şooruk'un bundan haberi yoktu. Alatav (Aladağ) ve Alay Dağlarını düşmanlardan temizlemiş, kalabalık Kırgız halkına rüzgâr dokunduramaz sığınak olmuştu. Çevredeki hanlar onun zaferlerini, kahramanlığını halk şairlerinin söylediği destanlardan dinliyorlardı.

Şooruk Han, Kırgızların Uşpir ve Akbalta'ya tabi oymaklarının yedi bin kadar at sürülerini eline geçirmişti. Şooruk'un yaptığı bu yağmadan Manas'ın haberi yoktu. O kırk yiğidi ile av avlamakla eğleniyordu. At sürüleri yağma edilen Akbalta Şooruk'un hareketini haber vermek için Manas'a av yerine gitti ve onu bulup büyük bir ordu ile Şooruk Han'ın Kırgız ülkesine yağmaya başladığını haber verdi. Bu haberden Manas çok üzüntü duydu, aç bırakıp "Askerlerim toplansın!" diye emir verdi. At sürülerini kaybeden Akbalta Ağa Altay'dan göçüp geldiklerine pişman olduğunu, Altay'da daha rahat yaşadıklarını söyleyip Aladağ'a getiren Manas'ı tenkit ediyordu. Manas'ın askerleri Şooruk ordusunun karşısına geldi. Düşman arasından Döges adlı bir alp Manas'la karşılaştı. Döges, Manas'a süngü ile hücum etti. Manas onun süngüsünü parçaladı, başka silahı ile hücum fırsat vermeden kılıçla kafasını kesti. Şooruk Han, alplarından birinin yenildiğini görün Çeçedir adlı alp kumandasında Manas'a karşı on iki bin asker gönderdi. Bu orduda Külti adlı ünlü bir alp vardı. Ordular karşılaştı. Bu Külti Alp karşılaşmak için alp istedi. Buna karşı Manas çıktı ve çarpıştı. Bir müddet mücadele ve çarpışmadan sonra Manas'ın kılıçla hücumuna dayanamadı yere düştü. Manas onun da kafasını kesip attı. Şooruk Han askerlerine "Durmayınız, vurunuz, ateş olup oyun salınız!" diye bağırıp çağırıyordu. Askerlerinde gayret ve heyecan kalmamıştı. Akşam oldu. Her iki taraf istirahat için geri çekildiler.

*

* *

Şooruk Han'ın Kuyanis adlı müthiş bir büyücüsü vardı. Han bu büyücüsünün hünerlerinden faydalanıp düşmanlarını şaşırtmaya karar verdi. Kuyanis şişelere su doldurup rakı yaptı. Bunları zehirleyip büyüledi. Rakı şişelerini eşeklere yükleyip Manas'ın kampı civarına geldi. Kendisini Kaşgarlı kara sart* tüccar olarak tanıttı ve "Kervanımı haydutlar soydu, ben kurtuldum." diyerek Manas'ın çadırına girdi ve yükünü selam verdi. Manas bu adamın yüzüne bakıp bunun iyi bir kişi olmadığını tahmin etti. Bu adamı geçen yıl bir yerde gördüğünü şöyle böyle hatırladı. Büyücüyü sorguya çekti. Manas'ın kendi askerlerinden Ağıday ile Acıbay büyücülükten anlardı. Manas onları çağırıp "Bu 'kara sartin' kim olduğunu öğ-

renelim.” dedi. Ağbay fala bakıp “Bu herif ünlü büyücü Kuyaniş’ten başka kimse değildir; bu yaptıkları büyü ile göz boyamaktan ibarettir.” dedi. Büyücüler arasında cereyan eden mücadelede Kuyaniş yenildi.

*
* *

Ertesi sabah Şooruk Han bütün askerlerini savaşa soktu. Bu büyük bir meydan savaşı oldu. Manas savaşı kesin olarak kazandı. Şooruk Han kaçıp meydana ölmekten kurtulup ağırlığının yanına geldi ve kızına dert yandı, “Çin’den kaçmış kaçak diye, Moğol’dan kaçmış hırsız diye sağı, solu düşünmeden Kırgızlara saldırdım. Manas’ı tanıyamadım. İşte cezamı buldum. Şimdi Manas’a gidip, başvurup aman dilemekten başka çarem kalmadı.” diyerek Manas’a yaklaşma çaresi aradı. Kendi kızı Akılay başta olmak üzere otuz güzel kız ve hazinesinden elinde ne kaldı ise altın, gümüş ve kıymetli taşlarını beraberine alıp Manas’ın huzuruna geldi. Manas galip kumandanın gururunu göstermeyip onu saygı ile karşıladı. Çünkü o da Manas’ın mensup olduğu ırktandı. Kızların cariye olarak değil, hür hanımlar olarak askerlerinden beğendikleriyle evleneceklerini ilan etti. Askerleri saf olarak dizildiler. Kızlar bu askerler arasından beğendiklerini seçtiler ve evlendiler. Şooruk kızını Akılay Manas’ın kendisini seçti.

Manas bu zaferinden sonra büyük bir toy (düğün) yaptı. Bu toyda Müslüman, Hristiyan ayırt edilmeyeceğini de ilan etti. Ulu toy kırk gün devam etti.

*
* *

Manas babasına darılıp köye gidiyor ve orada rastladığı bir çiftçi ihtiyarla ortak olup buğday ekıyor. Bu ihtiyar Manası çok seviyor ve onun kahramanlığını çoktan öğrenmiş bulunduğunu söylüyor. İki ortak ak buğday ektiler, altı ay mı, yıl mı, epeyce zaman mı, beraber yaşadılar. Bir gün ihtiyar kendi hayatını anlattı ve şöyle dedi: “Ben herkese iyilik etmeyi seven bir ihtiyarım. Sen bu buğday ile Karaca Han’ın at sürüsünde bir kısrağın yavrusu olan kula tayı satın al. Bu kula tulpardır.*”

O yıl Kula tayın sahibi olan Noygut beyi Karaca’nın ilinde korkunç kıtlık oldu. Karaca Han, Manas’a buğday karşılığı bu Kula tayı teklif etti. İhtiyar ortağı da bu tayın tulpar olduğunu söylemişti. Karaca Han da bunu biliyordu fakat onun Kırgızların ünlü kahramanı Manas’a satılmasına memnun oldu. Bugünlerde Manas “baba dihkanın” kim olduğunu öğrenmeye çalıştı. Ortağı “baba çiftçi” bir gün ona iyi öğüt verdikten sonra gözden kayboldu. Meğer bu “baba dihkan” çiftçilerin koruyucusu Tanrı, ruh imiş.

Manas babasına darılıp ortadan kaybolup gittikten sonra arkadaşları onu çok aradılar, nihayet bulup evine getirdiler. Manas'ın tarım işiyle uğraşması böylece sona ermiş oldu.

Kalmuk Hanı Aziz Han ve Oğlu Almambet

Kalmuk hanı Aziz Han'ın kadını Altınay'ın doğum günü yaklaşmıştı. Tam dokuz ay olduğu günlerde doğum sancıları başladı. Çok korkunç ağrılar altı gün devam ettikten sonra bir gün dayanamadan evden dışarı çıktı. Karşısında çoban Macik'i görüp sevindi.

Macik'in kim olduğunu da anlatalım.

Altmış tüccar Becin'e doğru kervanla giderken Konurbay'ın kolu tarafından öldürülmüş ve malları yağma edilmişti. Bu kervandan ancak altı yaşındaki Macik adlı çocuk esir olarak sağlam kalmıştı. Alevke'nin adamlarından olan Konurbay bu çocuğu Aziz Han'a vermişti. Bu sırada on beş yaşına gelen Macik koyun çobanlığı yapıyordu.

Doğum sancısına tutulmuş olan Altınay Hatun ona seslendi ve yanına çağırıp: "Ey oğul, ızdırap çekenin hâlinden anlasana, ata binip hasiyetli mezardan bana dayak getirsen, onu bana versen ne olur." dedi. Macik derhâl gidip mezarlı ormandan dayak getirip Altınay'ın koluna verdi. O sevinip dayağı alıp eve girdi ve hiç acı duymadan bir oğul doğurdu ve adını Almambet koydu. Almambet'in doğduğu gün Çin hakanın Becin'ine tam yetmiş gün yağmur yağdı, zelzele oldu...

Almambet on yaşına gelinceye kadar altmış başlı ejderden ders aldı. Bundan sonra Almambet altın kılıç kuşandı, eline aybalta aldı. Baharın güzel günü gibi parladı.

*
* *

Bir gün Aziz Han önündeki oğluna şu sözleri söyledi, "Oğlum, evladım Almambet, ben ihtiyarladım, aksakallı pir oldum. Hüküm vermem için başvurular çok. Bundan sonra bu davacıların işlerine sen bak!" dedi. Babasının sözünü reddetmedi, tahta çıktı, her işinde, hükümlerinde adalet görüldü. Davaları hâllerken kılı kırk yarıyordu. Bir gün genç Almambet Kireşti şehrine geldi. Oradaki davalara bakacaktı. Şehir halkı, genç prensi saygı ile karşıladı. Bu beldenin ileri gelenlerinden birkaç memur, zincire vurulmuş yedi kişiyi Almambet'in önüne getirdiler. Bunlar ağlıyorlardı. Almambet, "Bu ne iştir? Bunları ne diye önüme getirdiniz?" diye sordu. Baş memur şu cevabı verdi: "Eskiden kalmış bir geleneğe göre saygılı bü-

yüklerimizin şerefine günahlı adamları kurban etmek âdetimizdir. Bunları sizin şerefimize kurban olarak keseceğiz. Kabul buyurunuz!” diye rica ettiler. Almambet böyle bir kanlı törenin bulunduğunu ne görmüş, ne işitmişti. Şehir memurlarına “Bunları benim elime veriniz.” dedi. Bu “kurbanlık”ları serbest bıraktı. Almambet bir iki yerde yine böyle “kurbanlık”larla karşılandı. Hepsinde bu “kurbanlık”ları serbest bıraktı. Halkının böyle çirkin görenek ve geleneklerini görüp çok acı duygularla evine döndü. Bu insanlar arasında nasıl yaşayabileceğini düşündü. Mensup olduğu ulusa karşı nefret ve acıma duygularıyla gözleri karardı.

*

* *

Bir gün babası Aziz Han oğlunu yanına çağırıp şöyle dedi: “Oğlum şunu bil ki babanın Han Yaylası denilen yaylasını Konurbay zorla almıştır. Bu menfur adam son zamanda yükselmiş, nüfuzlu adam olmuştur. Bu iğrenç adamın itliğini, zorbalığını görüp nasıl tahammül edersin? Ondan senin neyin eksik? Yaylamı geri vermezse, sen de alamazsan senin de canın çıksın. Cins ata bindin, ok geçmez zırh giydin, namuslu isen bu Konurbay’ın hakkından gel!” dedi.

Babası böyle dedikten sonra Almambet Kılıciren adlı atına bindi. Konurbay’dan Han Yaylası’nı istemek için onun karargâhına geldi. Konurbay Alp çok mağrur idi. O bir bölgenin hanı idi. Beyleri askerleri vardı. Bu Konurbay Han, şöhreti âleme yayılmış bir alpti. Almambet kalabalık arasına girdi ve eğilip Konurbay’a selam verdi ve şöyle dedi, “Babamın Han Yaylası’nı geri vermeni istemeye geldim. Bunu iyi anla, Konurbay! Atının başını biraz çek!” dedi. Meseleyi Esen Han’a arz edeceğini anlattı. Konurbay bu gencin böyle konuşmasına çok kızdı ve bağıarak, “Aziz Han’ın piçi saçmalama! Sen nereden çıktın?” diyerek Almambet’in üzerine saldırdı fakat genç Almambet önemli bir karşılık verdi. Konurbay kaçtı. Genç alp baskın çıktı. Konurbay’ın askerleri birdenbire şaşkına döndüler. Konurbay, Esen Han’a şikâyete gitti. Almambet onu takip ederek Esen Han’a geldi ve Konurbay’ı şikâyet etti. Esen hiçbir cevap vermedi, sarayına girip kapandı. Almambet yedi gün cevap bekledi. Bir gece onun bulunduğu yere çok güzel bir kız geldi. Adı Burulça idi. Bu kız etrafa mis kokusu yayıyordu. Bu kız Almambet’le şöyle konuştu: “Sözümü dinle, Almambet. Bugün Esen Han senin hakkında konuştu. Esen Han’a da babana da inanma. Baban seni zindana atar. Sen şimdi kendine münasip il bul. Buradan çabuk git. Ben seni seviyorum. Yedi sene beklerim.” Almambet kızı kucaklayıp öptü ve derhâl atına binip yola çıktı. Babasının sarayına geldi.

Selam verdi. “Kurbanın olayım baba,” dedi, “birçok şeyi öğrendim. Sen, babacığım. Esen Han’a güvensen, Gök Tanrı seni vuracaktır. Büyük bir ordu kuracağım. Esen Han ile Konurbay’a karşı duracağım. Halk bizimle olacaktır.” dedi. Babası Aziz Han oğlunun bu sözlerini işitince öyle bir köpürdü ki Almambet’e saldıracak gibi göründü. “Söyleme böyle şey!” diye bağırdı ve kendisinin Esen Han’a sadık han olduğunu, ona karşı hareketi kendisinin cezalandıracağını anlattı. Hatta öldürülmesine bile acımayacağını açıkça söyledi. Almambet çok düşündü ve “Burkan’ın* yazdığını göreceğim... Kırgızlara sığınayım.” dedi.

Anası Altınay baba-oğul arasında geçen sözlerden çok üzüntü duydu.

*

* *

Esen Han hiddetli bağırp pehlivanlarını çağırdı, “Boğazıma ateş koydu. Kendi aramızdan düşman çıktı. Bu kimmiş? Kendi hanlarımdan Aziz Han’ın oğlu Almambet imiş... Hepinize hitap ediyorum, emir veriyorum: O iti Altaylardan aşırmayınız, Kırgızlara kaçırmayınız! Diri yakalayıp bana getiriniz. Bunu kılmazsanız beş-altı yıl sonra onu Becin’in (Pikin) kapısında göreceksiniz... Onu yakalayıp getirmezseniz gözüme görünmeyin!” dedi.

Bütün Çinli ve Kalmuk kumandanları, hakanlarının emrini dinlediler. Bunların ileri gelenleri Niskara ünlü alp Yolay, Börüköz adlı alpardı. Hele Konurbay’ın Almambet’e karşı korkunç hıncı vardı. Ondan yediği dayağı unutamıyordu. Çin ve Kalmuk askerleri Aziz Han’ın karargâhına doğru harekete geçti.

Almambet kaçmaya hazırlanırken Konurbay’ın kolu onu çevirmiş bulunuyordu. Almambet çok müşkül durumda idi. Ona ilk saldıran Konurbay oldu fakat Almambet onunla savaşma usulünü iyice öğrenmiş olduğu için onu kaçırdı. Çin ve Kalmuk kumandanları Almambet’i canlı olarak ele geçirmeye çalışılıyorlardı çünkü Esen Han’ın emri böyle idi. O sırada Konurbay tekrar göründü. Etrafı çevrilmiş olan Almambet’in durumu çok müşküldü. Birden at üzerinde silahlı anası Altınay’ı gördü. Anası oğlunu kuşatan düşmanlara, yavrusunu yakalayanlara saldıran dişi kaplan gibi hücum ederek düşmanın safını yardı, Almambet muhasaradan kurtulup kaçmayı başardı. Altınay oğlunu kurtardı fakat kendisi düşman süngüsü ile öldürüldü. Ölüsü bir katıra konup Esen Han’a gönderildi. Almambet gece bu kafileye saldırp anasının ölüsünü aldı ve bir ormana götürüp gömdü...

Bir gece karanlığında düşmanın muhasarasından kurtulup Almambet ve Macik Kırgız ülkesinin Kalmuk ve Çin işgalinden arınmış olan bölgesine doğru yola çıktılar.

ALMAMBET'İN KIPÇAK BEYİ ER GÖKÇE' YE GELİŞİ

Almambet ve Macik susamış olarak Gör İrtiş Irmağı boyuna geldiler ve kana kana su içtiler. Etrafı serap kaplamıştı. Almambet bu tabiat manzarasını dalgın dalgın seyretti. Yakındaki yeşil çimenli sahraya büyük kalabalık bir ilin konduğunu ve kaynaştığını gördü. Bu ilin yakınında dolaşan heybetli bir er gördü ve ona yaklaştı. Karşısında gelip: “Yabı, yabı, mundu!” dedi. Er Gökçe şaşırды. Almambet yine “Kalakay, kaşka! Biçik solon!” dedi. Er Gökçe “Ben bu dilden anlamıyorum. Ne demek istiyorsun?” dedi. Almambet “Sabırlı ol, Er Gökçe! Benim “Altay altay” dediğim “İyi misin?” demektir, “Yabı, yabı” dediğim “Sağ mısınız?” demektir, “Biçik solon” dediğim “Beyin var mı?” demektir” dedi. Er Gökçe “Yabancıdan boyunu, kimliğini sormak gelenektir, ne istediğini sormak da görenektir. Kimsin?” dedi. Almambet, “Üruğum kangaydır, tek başıma geziyorum. Yüreğimde kaygı ve üzüntü var. Alplarla savaştım, kurtlarla mücadele ettim. Kalabalık düşmandan kaçıp kurtuldum. Şimdi gökleri açık, yazları altın il arıyorum. Kalabalık düşmanla savaştım, birçok canları öldürdüm, kara suya kan döküm, otlarını yaktım. Onlardan kaçtım sığınacak il arıyorum.” dedi.

Er Gökçe onu mülteci bir kahraman konuk olarak kabul etti ve bu konunun ünlü bir kahraman prens olduğunu halkına ilan etti. Onun şerefine büyük bir ziyafet verdi. Er Gökçe'nin ala tuğunu, bayrağını dalgalandırıp Almambet ile Macik'i karşıladılar.

Bir gün Er Gökçe'nin babası Aydar Han “Bu mülteci gençleri kendi evime alacağım.” diyerek onları kendi himayesine aldı. Er Gökçe babasının bu hareketine çok sevindi, “Çok iyi yaptın baba.” dedi. Kıpçak-Kazaklar bu prens misafirin şerefine altı ay, her gün ziyafet verdiler. Bir Kalmuk prensinin müslüman olması büyük bir olaydı. Onun müslüman olma töreni de şöyle oldu:

Bir gün Er Gökçe ile sohbet ederken Almambet “o dünya (ahiret)” hakkında bir soru sordu. Er Gökçe “O dünyada rahat olmak için bıyıklarını kes, sakalını bırak ‘kulku alda kuvalda*’ oku, sünnet olup müslüman ol. O dünyada cennete gireceksin.” diye ona Müslüman olmasını teklif etti. Almambet Müslüman oldu.

Altı aydan beri hareketsiz yatmak Almambet'e bıkkınlık vermişti, hareket istiyordu.

Bir gün Almambet “Böyle ayak uzatıp yatmakta fayda yok. İç, ye, yat; böyle hayat mı olur?” dedi. Kazakların savaşçı gençlerini yanına alıp Amur kıyılarındaki Kalmuk yurdunun at sürülerini önüne katıp Er Gökçe’ye sundu. Bu yağma hareketi birkaç defa tekrarlandı. Kalmuk ve Çin yaylalarını çok iyi tanıyan Almambet her seferinde muvaffak oluyordu. Eski düşmanları Yolay ile Konurbay’ın sürülerini böyle akınlarla elde etti. Almambet sayesinde Gökçe’nin ili zenginleşti, çadırlarının direkleri yağlandı, yedikleri “kazi*” “yal*”, içtikleri kımız “sarı bal” oldu. Er Gökçe’nin en sevdiği “çora*”larının arasında Almambet birinci oldu.

Er Gökçe’nin yiğitleri Almambet’in böyle birinci derecede sevildiğini, üstünlüğünü kıskandılar. Onu Gökçe’nin gözünden düşürmek için söz birliği yaptılar. Bunun için en iyi tertip Er Gökçe’nin sevgili karısı Akerkeç’le bu Kalmuk’un gizli münasebette bulunduğu hakkında dedikodu yapmak, bunun Gökçe’nin kulağına kadar ulaştırmak olduğuna karar verdiler.

Er Gökçe nereye gitse orada Akerkeç ile Almambet’in münasebeti üzerine dedikodu duyuluyordu. Evine döndüğünde “Almambet sana çok yakın.” diye takılıyordu.

Akerkeç kocasının bu imalı sözlerini anlamış, ahlaksız, kıskanç adamların onunla Almambet’in arasını açmak için fesat ve fitne çevirdiklerini çok iyi anlamıştı. Kocasının imalı sözlerine karşı sert bir eda ile şöyle konuştu “Düşmanların seni Almambet’ten ayırmak için bana da iftira ediyorlar. Almambet soylu bir prenstir. Barındığı, misafir bulunduğu eve karşı nankörlük yapacak adam değildir. Bana inanmaz, güvenmezsen beni öldür de Almambet’ten ayrılma, halkına, sana bir kahraman kazandırmak için bir Kıpçak kadını kurban olsun!” dedi.

Bir gün düşmanların toplandığı ziyafette Er Gökçe fazla sarhoş olmuştu. Onu büsbütün çileden çıkarmak için rakısına “kösele” denen ilacı karıştırdılar. Ara sıra Akerkeç ile Kalmuk misafirin münasebetlerini bahis konusu ederek fiskos yapıyorlardı. Böylece Gökçe’yi Almambet’e karşı tahrik etmeye çalışıyorlardı. Bu fiskosu duyan Er Gökçe büsbütün aklını kaybedip “Kalmuk köleyi buraya çağırın!” diye gürlledi.

Er Gökçe’nin ikinci karısı Budaybek de bu dedikoduya karışıyor ve bunun doğru olduğunu teyit ediyordu. Bir müddet sonra Almambet geldi. Onu görenler birden ayağa kalktılar. Onun heybeti herkese hatta düşmanlarına bile tesir ediyordu. Er Gökçe karısı Budaybek’in omuzuna dayanıp uzanmıştı. Burada bulunanların Almambet’i ayağa kalkıp karşılamalarına

kızmıştı. Kırk yiğidine küfrediyordu ve “Ey Kazak-Kıpçak beyleri bu herif nereden çıktı? Misafir gelen gitmez mi? Gitmezse eceli gelmez mi?” diyerek bir sürü hakaret eden sözler sarf etti. Almambet, “Kimi kastediyorsun?” dedi. Er Gökçe “Kimi olacak? Kazaklar içine giren bir serseri köleden bahsediyorum!” dedi. Almambet, “Bu sözleri söyleyen dostum sen Gökçe mi? Bu hiddet, bu öfke nereden geldi? Sebebi ne? Hanım Gökçe açık konuş, benden ne fenalık, ne gibi kusur gördün? Dilimden mi elimden mi fenalık gördün? Hiçbir fenalık görmediğin hâlde böyle konuşuyorsun aklını başına topl! Andımızı unuttun mu? Aydar Han oğlu Er Gökçe andını unutup neler saçmalıyorsun? Yazıkım nedir? Söylesene!

Almambet’i kıskanan beyler ve aplar onu hanın gözünden düşürmek için ellerinden geleni yapmışlardı. “Bu Kalmuk’u gözümden uzaklaştırınız!” diye bağırdı fakat bu işi yapmaya kimsede cesaret yoktu. Yine Almambet konuştu: “Han’ım Gökçe, senin yatağını basacak olsam ben dünyada iyilik bulabilir miyim?” Er Gökçe, “Git deseniz it gider, Almambet Kalmuk neden gitmiyor?” diye bağıriyordu. Akerkeç yine Er Gökçe’ye yalvararak: “Gökçe alp sana ne oldu? Aklını, anlayışını nerede kaybettin? Almambet sana ne kıldı? Tozmuş, dağılmış kalabalığı toplayıp il kıldı. Gelinlere kıymetli kumaşlar giydirdi, yurt-halk faydasını gördü, kimseye zararı dokunmadı. Bütün milletin düşmana karşı siperi oldu, kut, servet getirdi... Arslan Almambet’le böyle konuşmak sana yakışır mı? Nasıl sıkılmadan ona hakaret ettin?”

Er Gökçe’nin sarhoşluğu devam ediyor, durmadan Almambet’e ve karısı Akerkeç’e küfür ediyordu. Almambet ayağa kalkıp gitmeye hazırlanırken Er Gökçe “Öldürün!” diye bağırdı fakat Almambet kılıcını kınından çekti, eline alıp etrafına baktı. Kimse el kaldıramadı. Almambet misafir bulunduğu şahane çadıra geldi. Burada yine Akerkeç Hatun’u buldu. O “Er Gökçe’nin sözlerine bakma, sarhoşluk ve düşmanların tahriki ile böyle bir harekette bulunmuştur. Onun kusuruna bakmayınız. Akli başına geldikten sonra pişman olacak ve sizden özür dileyecektir.” diye kalması için yalvardı fakat Almambet Akerkeç’le vedalaştı ve “Kaderimde Tanrı’nın yazdığını göreceğim. Onun yazısını kimse değiştiremez.” diyerek atına bindi. Akerkeç “Yolun açık olsun! Manas’a gitmeni tavsiye ederim.” dedi.

Almambet gittikten sonra Er Gökçe’nin akli başına geldi, yaptığı işinin hata olduğunu, Almambet’in düşmanlarının kendisini hile ile sarhoş yaptıklarını anladı, gözü yaşardı.

Arkasından adam gönderdi ise de bulamadan döndüler. Almambet, ünlü alp Manas’ın karargahına doğru yol almıştı.

ALP ALMAMBET’İN MANAS’A GELİŞİ

Manas bir gece; düşünde bir keskin kılıç bulduğunu, bununla taşı parçaladığını, sonra kılıcı beline bağlarken onun bir arslan olduğunu, ona parsların boyun eğip hizmet ettiklerini, birden arslanın ejder olduğunu, sonra bir kuş olup Manas’ın eline konduğunu gördü.

Sabahleyin uyanır uyanmaz bütün kavmini, bütün Argın ve Nogay* boylarını çağırıp ulu toy yaptı ve gördüğü düşü anlatıp tabir etmelerini istedi. Acıbay adlı bir Kırgız, “Düşünü ben tabir edeceğim.” diye söze başladı. Onun tabirine göre “Tanrı, Manas’a büyük bir iyilik ihsan edecektir. Esen Han ile kavga edip mücadele yapan Almambet Manas’a gelip yardımda bulunacaktır. Bugüne kadar o Aydar Han oğlu Er Gökçe’nin yanında bulunduğunu duyuyorduk. Herhâlde bugünlerde Manas’ı arayıp bulacaktır.” dedi. Bu tabiri dinleyen Manas Almambet’i karşılamaya karar verdi...

*
* *

Manas kırk yiğidinin başı Kırgıl’ı Sarı ırmağa gönderdi. Bunlar gelecek olan Almambet’i karşılayacaklardı. Manas’ın kendisi eline dürbün alıp Sarı ırmağın kıyısındaki bozkırlara bakıyordu.

Biz gelelim Almambet’in uçsuz bucaksız Kıpçak Bozkırı olan “Sarı Arka*”daki hâline:

Almambet iki günden beri ağzına bir lokma, bir damla su almamıştı. Aç perişan bir hâlde bulunuyordu. Kuşağını çözmemiş, başını bir yere dayamamıştı. Uykusuzluk, susama açlık onu perişan etmişti. Atı “Kılceyren” de çok yorulmuştu. Almambet derin ve acı düşüncelere daldı: “Hâlin nedir, diyen yok; bayılıp, yatıp kalsam, nedir, kimdir bu, diyerek soracak kişi yok. Arayacak aғam yok, it gibi kırda ölürsem acıyacak adam yok. Halkımdan ayrılmış garibim, barınacak yerim yok...” Böyle acı düşüncelere daldığı sırada bir su kenarına geldi.

Bu sırada Manas uzaklara dürbünle bakarken bir atlı gördü. Bu atlı adı bir kimseye benzemiyordu. Şöyle düşündü sonra kendine “Düşümde gördüğüm Almambet bu olsa gerek.” dedi. Böylece bunun Almambet olduğunu tahmin etti. Uzaklarda görünen bu atlı yaklaştıkça onun Almambet olduğu anlaşıldı.

Manas, kırk yiğidinden Kırgıl ile Bakayı dört yiğit ile beraber Almambet'i karşılamaya gönderdi ve ona hücum edip yakalama rolü oynamalarını buyurdu. Bu emri alan altı bahadır Almambet'in geleceğini bekleyerek pusu kurdular. Çok yorgun ve aç olan Almambet birden onların arasına giriverdi fakat onun heybeti ve hiç aldırış etmeyen duruşu bu altıyı şaşırttı, ne yapacaklarını bilemediler.

Almambet'i Manas'ın çadırına soktular. Manas onun çok bitkin olduğunu görünce derhâl yemek hazırlattı. Yemekten sonra Manas ona, "Ey silahlar asınmış bahadır yiğit! Silahın alpların silahına, bindiğin at hanların bindiği asil cins atlara benziyor. Vatanınız neresidir? Bu ülkeye ne vakit geldiniz? Doğduğunuz memleket hangi memleket? Boyunuz soyunuz nerede bulunuyor?" diye sordu. Almambet ona cevap vererek şöyle dedi: "İnsanın aklı ermeyen işler arayıp gezen, kendi ilinden sürülmüş olan bir kişiyim. Atın ulaşamayacağı memleket arayıp serseri gezen bir canım. Katıp kalmış toprağı çapa ile kazıp su bulup kanal yapmak isteyen bir deliyim... Tilki gezmez çölleri, basıp geçen adamım, kurtların geçemediği ormanlardan geçen bir avcıyım. Büyük atam Çilaba, Çilaba'dan Soloba, onun oğlu Soordunduk'tu. Ben ise Aziz Han oğlu Almambet'im. Yolda yatsam gören bulunmaz, ölecek olsam gömecek adam bulunmaz. Benim gibi zavallıların Tanrı'dan başka dayanağı yok..."

Bu sayın misafirinın gözlerinin yaşardığını gören Manas yiğitlerine "Aziz misafirim için hazırladığım hediyeleri getiriniz!" dedi. Yiğitler Manas'ın hazırladığı hediyeleri Almambet'in önüne koydular. Bu hediyeler Manas'ın en sevdiği atı Akkula, altınlı ipek kumaştan yapılmış entari (halat), Manas'ın taşıdığı zırh tüfek idi.

Manas, Almambet'i baba ve anasına takdim etti. Cakıp ve Çıyırkı Hatun'u görür görmez Almambet atından inip onları saygı ile selamladı. Çıyırkı Hatun, Almambet'i "Yavrum!" diye kucakladığı vakit kurumuş memelerinden süt akıverdi, Almambet ile Manas'a "Memelerimi emip kardeş olunuz!" diyerek ikisine memelerini emzirdi. Bu törenle Manas'la Almambet birbirine öz kardeş oldular.

*
* * *

Manas, Almambet'i evlendirmeyi düşündü. Onu evlendireceği kız "ünlü, güzel, akıllı" olmalı idi. Almambet Manas'la konuşmak istediği için onun evine gidip karısı Karabörk'ten eşinin nereye gittiğini öğrenmek istedi. Karabörk kadın iyi cevap vermedi "Herhâlde Akılay'ın yanında bulunsa gerek." diye ters bir cevap verdi. Almambet Akılay'ın evine gitti. Akılay

da iyi cevap vermedi “Bir yıldır bana uğramadı. Nerede bulunduğundan haberim yok.” dedi.

Almambet, bizim Manas hâlâ bekârmış diye düşündü. Biraz sonra Manas’ı bulup karılarının kendisi hakkındaki sözlerini anlattı ve “Sen hâlâ bekâr imişsin.” diye şakalaştı.

Manas, bunu ciddiye aldı ve gerçekten evlenmeye karar verdi. Çünkü bu iki kadın savaş meydanında evlendiği kızlardı. Gerçi bu iki hatun da cariye (küng) değillerdi fakat Türk töresine göre düğün yapıp evlenilmiş kızlar değillerdi. Bunlardan çocuk olmaması da Manas’ı çok üzüyordu.

Bir gün Manas babası Cakıp Han’a evlenme meselesini açtı: “Babam idin Han Cakıp, önüne gelip arzularımı açmadım. Kendin düşünüp “Oğluma ak nikâhla bir kız alıp vereyim.” demedin. Gelinlerini kendim savaş meydanında aldım. Burada bulunanlar, söyleyiniz sözlerimde hata var mı? Kalmuktan aldım Karabörş, Kolca’dan aldım Akılay... İkisinden de çocuk olmadı. Dünyada bir iz bırakmadan ölüp gideceğim diye korkuyorum.” Dinleyenler “Doğru!” dediler.

Oğlunun bu sözlerinden sonra Cakıp Han düşündü taşındı. Manas’ı düğünlü, toylu evlendirmeye karar verdi.

Manas’ın Kanikey ile Evlenmesi

Akbalta oğlu Çubak Alp kahramanlığını göstermek için Buhara’ya geldi. O zamanda Buhara hanı Temir idi. Ona Karahan da denirdi. Onun on iki kızı vardı. Küçüğünün adı Kanikey idi. Onun yanından hiç ayrılmayan Aruke adlı bir güzel kız arkadaşı vardı.

Çubak Alp’in gelişinden Buhara ahali korkulu günler yaşadı çünkü bu alp ünlü kahramanın, Manas’ın “Kırklar”ından biri olduğunu bilmeyen yoktu. Onun büyük Manas ordusunun öncülerinden ve keşif kolundan biri olacağını zannediyorlardı. Kanikey babasına gelip “Bu alpla savaşmak istiyorum. Bana müsaade ediniz!” diye ricada bulundu. Babasından müsaade aldıktan sonra Kanikey tam savaşçı gibi zırh giydi ve silahlandı. Onu gören ahali “Vay zavallı, ne yapacak!” diye gürlədiler. Çubak Alp’in karşısına dikilip meydan okudu. Çubak onun bir dişi olduğunu derhâl anladı ve küçümseyerek onun saldırışını bekledi fakat o Çubak’ın beklemediği bir hücumla öyle bir darbe indirdi ki Çubak atından az kaldı düşüyordu. Sonra bu kızın şakası olmadığını anlayan Çubak, onu süngü ile dürterek atından indirmek istedi ise de muvaffak olamadı. Kanikey süngüyü kapıp kırıp parçasını yere attı ve aç kaplan gibi saldırdı. Çubak kaçmaya mecbur oldu.

Kız yine “Erkek isen kaçma!” diye bağırdı... Çubak kaçıyor, Kanıkey onu takip ediyordu. Bu Çubak kızın seciye ve güzelliğini öğrenmek için Manas tarafından gönderilmiş casus idi. Bunu Kanıkey de anlamıştı. Çubağ’ın kaçtığını gördükten sonra o da sarayına döndü. Çubak da Manas’ın yanına gelip durdu. Manas ona “Alpım sana ne oldu? Gayretin nerede kaldı? Seni takip eden hangi alp? Bu alp sana ne yaptı? Bu seni takip eden erkek değil, bir kızdı...” diyerek gülerек söylendi. Çubak boynunu büküp “Ey alpım, bu kız dediğin kızlardan çıkan bir arslanmış... Bizim arslan Manas’a layık bir kızdır. Bununla evlenirseniz bahtınız açılacak, her türlü teşebbüsünüzde muvaffak olacaksınız.” dedi ve mücadele sırasında başına gelenleri anlattı.

Manas bu bilgileri aldıktan sonra babasının karşısına gelip bundan bir müddet önce söyledikleri tekrarladı. Bugüne kadar gelenek ve göreneklere uygun şekilde evlenemediğini yana yakıla, derdini döktü. Sonra çevresindeki Kırgız büyükleri Manas’ı haklı buldular. Oğlunun derdini dinleyen Cakıp Han, Almambet ile Bakay’a “Siz bana ne yapmam icap ettiğini söyleyiniz. Ben de sizin, uygun gördüğünüzü yapayım.” dedi. Bakay ona şu cevabı verdi: “Cakıp, dedi, altın ve gümüşlerini yanına al. Yanına birkaç alp yiğit alıp yola çık. Oğlun Manas Buhara hanı Temir Karahan’ın kızı Kanıkey’i istiyor... Durma Buhara’ya git, Kanıkey’i oğluna iste!”

Bu “Bakay’ın söyledikleri çok doğru.” diyerek Cakıp Han, Buhara hanı Temir Karahan’ın kızı Kanıkey’i istemek niyeti ile altı yiğit yoldaş alıp yola çıktı. Altı yoldaşından biri tölgeci* Tölek idi. Cakıp Han’ın kafilesi Buhara kentine girdi. Bütün ömrünü bozkırlarda, dağlarda, taşlarda geçiren Cakıp Han büyük camilerden dışarıya dağılan ezan, tekbir ve ilahilerin seslerine hayran oldu. Başlarına kazan kadar sarık sarmış, ellerindeki binlik tesbihlerini çekip camilere koşan ihtiyarlara bakıp “Acaba bunların koyun ve ineklerine kim bakıyor? İhtiyarları böyle, daha gençleri ya ticaretle uğraşıyor ya medrese dedikleri taş evlerde bir şeyler öğreniyorlar... Bunların işine bizim gibi kır adamının aklı ermez.” diye düşündü.

Cakıp Han doğruca Karahan’ın evine indi. Karahan Temir onu saygı ile karşıladı çünkü bu misafir ünlü Manas Alp’in babası idi. Bu Manas’ın Kalmuk ve Çin putperestleri ile savaşı Türkistan’da sevinç yaratmış ve mübalağalı destanlara geçmişti.

Temir Han misafirini derin saygı ile ağırladıktan sonra Cakıp Han’a “İhtiyar gününde bu uzaklara yolculuk yapmanızın sebebini öğrenebilir miyim?” dedi. Cakıp Han gelmesinin sebebini uzun bir ön söz ile şöyle anlattı:

“Geçenlerde ben Altay’dan Talas’a gelip büyük düğün yaptığımda ziyafetime gelenlerden biri sen idin. O günden beri on yıl geçtiği bugünlere de ben de sana misafir oldum. Bu misafirliğimin önemli bir sebebi var. Karahan biz ömrümüzün sonuna gelmişizdir. Ecelimizin gelmesi az bir zaman kaldı. Benim elimde bir avcı kuşum var, sizde bir sungur kuşu varmış. Benim avcı kuşu o sungurunuzu avlamak istiyor. Açıkçası oğlum Manas’a kızınızı Kanıkey’i istiyorum. Sana başvurup kızını gelin olarak almak istiyorum. Ne dersin Karahan? Cevabını bekliyorum.” Cakıp Han’ın bu sözlerine karşı Karahan bir müddet ses çıkarmadan parmakları ile sakalını karıştırdı. Nihayet “Kızım çok küçük, oyundan başka bildiği bir şey yok. Damat olacak kimdir? Adını söyle öğreneyim.” dedi. Cakıp Han hayretle “Oğlum Manas’a istiyorum, demiştim. Galiba dalgındınız, duymamışsınız.” dedi. Karahan yine parmaklarıyla sakalını karıştırıp “Cakıp Han, sinirlenmeyiniz. Senin oğlun Manas’ın iki karısı bulunduğunu duydum. Onun içindir ki “Damat olacak kimdir?” dedim. Bu konuşma o gün neticesiz kaldı. Cakıp Han misafir dairesine çekildi.

Temir Han’ın Mengdibay adlı bir veziri vardı. Çok zalim, devlet işlerinden anlamayan cahil adamdı. Cakıp Han’ın sarayda konuk bulunduğunu ve kız istemeye geldiğini duyar duymaz saraya koştu ve Cakıp Han’ın yanına geldi. Ona Buhara halkı “Gök ala sakal Mengdibay” derlerdi. Cakıp Han’ı görür görmez şöyle konuşmaya başladı: “Arık atını yorup nereden gelen ihtiyarsın? Nereye gidiyorsun? Çehrende nur kalmamış, gözlerinin ferri kaçmış, hayvanları kırılmış, ekmek dilenen biçare misin?” Bu hakaret edici sözlere Cakıp Han şu cevabı vermekle yetindi: “Malımı mülkümü düşmana aldırılmış adam değilim, kışın kırlarda gezen, otlayan hayvanları da kırılmış değildir. Benim oğlum Manas Alp, Kayıp Han kızı Karabörk’ü savaş meydanında ganimet olarak aldı, Şooruk’un kızı Akılay’ı da babasının kalesinden ganimet aldı. Kızla evlenmiş gibi olmadı. Kırgız töresine göre eğlenceli toy, düğün yapıp evlenmek istiyor. Ona bir kız arayıp çaldır çuldur konuşan, dilini adam bilmeyen Çin ülkesini gezdim, güzel kız bulamadım. Ağaç saplı bel kazısı ile toprağı kazan, kara eşeğin cins at gibi öven, mısır unu ekmeğini koynunda taşıyan Sart ilini taradım bir güzel kız bulamadım. Kalmuk ilinde dolaştım, güzel kıza rastlamadım. Dünyanın en güzel kızı olarak Temir Han’ın kızı Kanıkey’i buldum. Onu oğluma istemeye geldim.”

Cakıp Han’ı dinledikten sonra “Gök ala sakal Mangdibay derhâl oradan uzaklaştı ve Temir Han’a gidip Cakıp oğlu Manas’a kızını vermesinin doğru olmayacağını çünkü onun bir haydut olduğunu söyledi fakat Temir

Han'ın başka vezirlerinden altı kişi Kanıkey'i Manas'a vermenin memleket için çok faydalı olacağını söylediler. Alplar başı Manas'ın bir haydut değil, Çinli, Kalmuk ve başka puta tapan uluslarla savaşan gazi olduğunu anlattılar. Mengdibay yine itiraz ederek "Teyemmümden, namazdan anılmayan dağ ve çöl Kırgızı gazilikten ne anlar!" diye bağırıp çağırdı. O sırada Çin ve Kalmukların Buhara ve Semerkand'ı tehdit ettiklerini çok iyi bilen devlet ve din adamları Mengdibay'ı susturdular. Temir Han nihayet kızını Manas'la evlendirmeye razı oldu fakat o kadar kaim (mihir) istedi ki bunu ödemek Cakıp için kolay değildi: Altı yüz kızıl tek hörgüçlü deve, üzerlerinde torba torba altın olsun, yakındaki tepe dolusu hayvan sürüsü ile iki bin ak koyun olsun, elli gün devam eden düğün yapılsın. Sığırdan iki yüz vereceksin, bunların hepsinin alnında akı olacaktır. Bunlara bakan da kız olsun, yük hayvanlarından iki yüz, av kuşu sungurdan doksan kuş, yedi pars, iki arslan vereceksin." diyerek alacağı kalın malın adlarını bildirdi.

Cakıp düşündü taşındı, "Dediğiniz olsun. Bu mihiri yedi gün içinde teslim edeceğiz." dedi.

Cakıp Han Talas'a döneceği gün Temir Han'a, "Aruke küçük kızını Manas'ın arkadaşı Almambet'e alalım." dedi. Temir Han bu teklife çok kızdı ve "Bir kızıma mihir verdin, iyi, hoş ama ilinden kaçıp gelen bir Çinli'ye kızımı nasıl istiyorsun? Bu sözünü sana yakıştıramadım. Böyle lafi bırak da mihir malını getir ve gelinini al, git!" dedi. Toplanan halk hanın öfkesini görüp dağıldılar. Aralarından Kalmatay adlı bir zat hanı teskin etti, neticede Aruke'yi Almambet'e vermeye razı oldu.

Cakıp Han yurduna dönüp olan biteni Manas'la Almambet'e anlattı. Onlar da gülüştüler. Bu iki alp kaim malını hazırlamaya karar verdiler.

*
* *

Birkaç gün sonra hesapsız hayvan sürüleri kulların, çobanların hay hoy sesleri ve gürültüleri ile Buhara'ya doğru sürülüyordu. Bu sürülerin içinde neler yoktu! Develer, sığırlar, koyunlar, eşekler, katırlar, bunlar arasında evcil arslan ve parsar, domuzlar, geyikler bulunuyordu. Bu acayip kalabalık sürü Buhara'ya yaklaşırken gökyüzü toz dumanı ve türlü hayvan sesleri, arslan ve parsın gök gürültüsünü andıran müthiş gürlemeleri...

Bu kaim başlıktan Karahan çok korkmuştu. Dünürü Cakıp Han'a bu sürüyü dağıtmasını rica etti. Cakıp Han bu hayvanları yerli yerine yerleştirmelerini kendi adamlarına emretti. Kalın borcunun ödenmesi böylece tamamlanmış oldu.

Büyük toy, düğün yapıldı. Güzel Kanıkey ile güzel Aruke gelin olarak Kırgız ülkesine götürüldüler.

Közkaman ile Gökçeğöz

Manas Alp Kanıkey ile Almambet Alp da Aruke ile evlendikten sonra bunlar birkaç yıl huzur içinde Talas sahalinde yaşadılar. Kırgız halkı kendi vatanında müstakil, kuvvetli ulus olarak yerleşmiş oldu. Alay bölgesinde Er Töştük Alp, Endican çevresinde Sancabek, Taşkent bölgesinde Köketay, Kemin'de Ürbü, Atbaşı'da Er Koşay Alp Manas'ın müttefikleri olan büyük alplardı. Manas'ın yanında Almambet, Çuvak, Sırgak, Acıbay gibi alp erler ve danışman olarak Bakay bulunuyorlardı. Bunlar yurdun düşmanlarına korku salan alplardı. Manas'ın bunlar gibi alp arkadaşlarının seksen dört olduğunu da söylerler. Sarı Arka* alplarından Er Gökçe'nin kadını Akerkeç, Manas'ın kadını Kanıkey, Almambet'in kadını güzel Aruke Buhara hanı Temir Han'ın kızları idi. Bu üç alp böylece bacanak olmuşlardı. Önce bir müddet Manas'la aralarında epeyce kızgınlık, hatta silahlı çatışma olmuş ise de sonraları çok iyi müttefik oldular. Manas Kırgız boylarını toplayarak büyük bir kuvvet kurdu. Bu kuvvetiyle Kırgızların eski düşmanı olan Esen Han'a karşı büyük zaferler kazandı.

Esen Han, Kırgızların alplarını hile ile öldürmek için plan hazırladı. Birinci iş olarak Kırgızlara kardeş olan boylardan kendisine hizmet edecek adamlar bulmaya çalıştı. Nihayet Kırgızlara yakın akraba olan Közkaman soyunu buldu. Bu soy, Kırgız ülkesinin Çin ve Kalmuk istilası sırasında esir edilerek Pekin'e götürülen ailelerdi. Bu Kırgızlar orada budist olmuşlar ve tamamiyle Moğollaşmışlardı. Esen Han bunlardan faydalanmak istedi.

Esen Han, Çinli ve Kalmuk alplarını topladı. Yüksek bir yere çıkıp seslendi: "Başıma büyük sıkıntı geldi. Söyleyeceklerimi iyi dinleyiniz. Hepimize malum Talas'ı, Isıkgöl'ü bırakıp kaçtık. Oradaki güzel yaylalardan kovulduk. Konurbay gibi bir bahadırımız orasını bırakıp kaçtı. Anlaşıldı ki bu Manas kolay yenilecek düşman değil. Onu yakalamadan Çin ve Kalmuk yurdu rahat edemeyecektir. Manas'ı yakalayıp getireni altın tahta oturtup ona hanlık vereceğim."

Esen Han çok sert konuştu. Ünlü alplardan Colay Han ile Mançu Han, Alp Niskara ne diyeceklerini bilmediler. Bütün başka Çin ve Moğol alpları sustular. Esen Han, "Susmakta haklısınız, Kaplan Manas'la karşılaşmak kolay değil. Bunu ben anlıyorum. Bu Manas'ı ancak hile ile yakalamak veya öldürmek mümkündür. Ben bu iş için Közkaman ailesini görevlen-

dirmek istiyorum. Ne dersiniz?” dedi. Alpların hepsi birden “Çok güzel fikir, yaşa Esen Hanı’mız!” diye alkışladılar.*

Bu toplantı Moğollaşmış olan Kırgızlardan Közkaman’dan başka yine dört ailenin büyükleri bulunuyordu. Bunların adı Gökçeğöz, Candavak, Orazan, Celtemes idi. Bunlar Çinlilerin din kitabı olan “Biçik”i göğüslerine koyup, Esen Han’ın emrini yerine getireceklerine ant içtiler, dört domuz kurban kestiler. Bu beş kişi savaşçı oğlanları ile beraber Talas’a hareket ettiler. Pekin’den çıktıktan birkaç gün sonra çölleri, yüksek dağları, birçok gölleri ormanları kırk günde geçip Kırgız ülkesinin sınırına gelmiş oldular. Hain, kurnaz Közkaman Manas’a bir mektup yazıp adam gönderdi. Mektubunda şöyle yazıyordu: “Atan Oraz Alp öldüğü zaman Moğol ve Kalmuklar Kırgızların mal ve mülkünü yağma edip kendilerini esir ederek oraya buraya sürmüşlerdi. Bütün Kırgız yurdu felaket içinde kaldı. Bizleri Pekin’e sürdüler. Orada düşmanlarımızın hayvan sürülerine çobanlık ettik. Oradan kaçıp kuş uçmayan çölleri, it basmayan belleri geçip padişahımız Manas’a sığınmaya geldik. Bir atadan türemiş kardeşiz, diye geldik. Arslan Manas, senin adını duyduktan sonra ne zaman Manas’ımızla komşu olup yerleşeceğiz, diye düşünüyordum. Düşmandan kaçıp geldik. Bizi kabul et!” Manas bu haberden çok memnun oldu. Anasıyla babasına, uzaktaki kardeşlerimiz geldi, diye müjdecı gönderdi. Cakıp Han memnun oldu fakat Çıyırđı Hatun ile Kanıkey hiç de sevinmediler. Çıyırđı hatun Manas’ın yanına gidip bağıırıp çağırđı: “Kalmuk’tan gelen akraba sana kardeş olmaz. Börbölçün Dürbölçün, Çağahday, Aganday denen kardeş Kırgız olur mu? Böyle adları olan Kalmuklar sana kardeş olmazlar.” dedi. Manas bu sözlere aldırmadı. Çünkü babası bunları kardeş olarak kabul ediyor, geldiklerine seviniyordu.

Manas bu Kalmuk’tan gelen kardeşlerini büyük bir sevinç ve heyecanla karşıladı ve büyük bir ziyafet toy yaptı. Bu ziyafette Közkaman yeni kavuştuğu kardeşlerine hitaben uzun bir konuşma yaptı:

– Atamız bir kardeşim Manas ve sevgili yurttaşlarım! Atamız Oraz Alp’in ölümünden sonra biz Çinlilere ve Kalmuklara esir olup Çin’e getirildik. Mal gibi satıldık. Atalarımızın yurduna hasret kaldık. Mançu ve Kıtayların hayvan sürülerine çobanlık yaptık, köle olduk. Manas’ın kahramanlığını duyduktan sonra hep düşüncemiz ata baba yurdumuza kavuşmak oldu. Nihayet Tanrı bize göbeğimizin kesildiğı, kirlerimizin yıkandığı yurdumuza gelip kutlu toprağını öpüp koklamayı nasip etti...

Toplantıda bulunanlar bu hitabeyi derin sükunet içinde dinlediler, bazı yufka yürekli ihtiyar nineler hüngür hüngür ağladılar.

Manas, bu yeni doğmuş kardeşlerine yeni çadırlar, hayvan sürüleri ve güzel bir yayla verdi...

Közkaman Manas'ı ele geçirip öldürmeyi yahut onu bağlayıp Esen Han'a götürüp teslim etmeyi tasarladı. Kendi evinin içinde derin bir çukur kazdı. Manas'ı sarhoş edip bu çukura atacak, mümkün olursa Çin'e kaçırarak yoksa öldürecekti.

Bir gün Kanıkey bu "yeni kardeşlerin" evlerde puta taptıklarını işitti. Ona göre bunlar "Kırgızlığı" çoktan unutmuş, gavur olmuşlardı. Onların hareket ve tavırlarını hiç beğenmiyordu. Onların her davranışından şüpheleniyordu. Bu Közkamanlardan Manas'ın başına bir felaket gelebileceğinden korkuyordu.

*
* *

Manas'ın kırk yiğidi ordo* oynarlarken Közkaman ve arkadaşları bunu fırsat bilip Manas'ı evlerine çağırdılar. Hoş bir içki sofrası hazırlamışlardı. Manas Çin usulü ile hazırlanmış sofradan çok hoşlandı ve sarhoş oluncaya kadar rakı ve şarap içmeye devam etti. Sonra zehirli bir şarap verip onu bayılttı. Manas'ın yiğitlerinin bundan haberleri yok, neşe ve heyecan içinde oynamaya devam ediyorlardı.

Manas rakı ve zehir sarhoşluğu ile baygın bir hâlde Közkaman'ın dokuz oğlu, Gökçeğöz'ün dokuz oğlunun gözetmeleri altında bulunuyordu. Bunlar, Manas'ın baygın yattığı çukurun yanında kılıçlarını sallayıp meydana okuyorlardı. Celtimes'in yedi oğlu Manas'ın kafasını kesip Esen Han'a götürmek için acele ediyorlardı. Közkaman ile Gökçeğöz kendi aralarında şöyle konuştular: "Manas'la beraber Kırgızların kudret ve gayretleri de kaybolacaktır. Kırgızlar şimdi bizim elimizdedir. Manas'sız onlar bir şey yapamaz. Almambet ile Çuvak'ı kurban ederiz. Acıbay ile Bakay alpları Esen Han'a armağan olarak sunarız. Kırgızların sonu geldi."

Manas gözünü açtı. Çok bitkin olduğunu duydu. Kalmukların elinde esir olduğunu derhâl anladı. "Kardeş diye kabul ettiklerim kara niyetli düşmanlarımış. Annemle Kanıkey ne kadar haklı imişler. Bu Kalmuklaşmış Kırgızları kardeş saymakla ne kadar aldanmışım. Hazırladıkları zindana düştüm." diye uzun uzun düşündü. Bu düşmanlar Manas'ın bitkin hâlini gördüklerinde arslan kesildikleri hâlde onun gözünü açtığını görerek ürkütüler, yüreklerinde korku peyda oldu.

Manas çukurda yatıp kırk yiğidini birer birer gönlünden geçirdi: "Arslanım, mücadelelerde bileğim, neredesin Almambet'im? Çok düşman

içine zırh giymeden saldıran erler arslanı Almambet dostum neredesin? Kale duvarlarını yıkıp yol açan, karanlıkta iz bulan, millete gelecek belayı altı ay önceden gören Alp Bakay'ım neredesin? Gök demirden don giymiş, gök ala tulpar ata binmiş, arslanın dişi batmamış kardeşim Çuvak neredesin?"

Manas çukurda yatıp kırk arkadaşını böyle hatırladı. Hâlbuki arkadaşları hiçbir şeyden habersiz ordo oynamakta devam ediyorlardı.

Kanıkey'in Manas'ı Ölümden Kurtarması

Manas'ın yanına kimseyi almadan Közkamanlara misafirliğe gitmesi Kanıkey'in kara kara düşünceye dalmasına sebep olmuştu. O gece korkunç bir düş görüp uyandı.

Sabaha kadar gözüne uyku girmedi. Avucu yanıyor, göz kapağı seyiriyordu. Bunu büyük bir felaketle karşı karşıya bulunduğu anlamıyordu. Saç örgüsünü toplayıp tepesine bağladı, Manas'ın silahlarını takınarak, zırhını giyip Akkula'ya bindi. Ona Manas'ın sadık erlerinden Akayar katıldı. Manas'ı, hapsedildiği evdeki çukurdan çıkarıp Akayar'ın yanına ata bindirdiler. Manas'ta güç kalmamıştı. Birden Gökçeğöz'ün adamlarının hücumuna uğradılar. Kanıkey arslan gibi savaşıyor, Akayar da Manas'ı kaçırmakta devam ediyordu. Nihayet o ağırca yaralandı, Manas'ı Kanıkey'in arkasına yerleştirip kendisi yere düştü. Onu Kalmuklar yakalayıp bir çukura attılar. Kanıkey bir yerinden yara yedi. Buna rağmen Manas'ı mahfuz bir yere getirmeyi başardı ve tedavisine başladı. Manas'ın kırk yiğitlerinden Kırgıl Kalmukların yaptıklarını öğrenip ordo oynamakta devam eden arkadaşlarına gelip bağırdı: "Atanızın mezarı, kırk çura! Benim gördüğüm-den, benim bildiğimden haberiniz yok... Arslanımızın başına gelenlerden siz kırk ahmağın haberi yok, heyecanla ordo oynuyorsunuz. Raki içmeyin zehir zıkkım içiniz, babanızın kanını içiniz, serseriler... Manas'ımızın başına neler geldiğini biliyor musunuz? Sizin Talas'ta eviniz, rahat uyuyacak yeriniz yok. Hey, oyuna dalan kırk ahmak! Biliniz ki bundan sonra size, sizi besleyecek gök yeleli arslan Manas yok. Pekin'den gelen, sözüm ona kardeşler onu zehirlemişler, çukura atmışlar, onu dişi kaplan Kanıkey kurtardı, şimdi ona bakıyor, ilaçlar veriyor... Karanlık gecelerde yol bulan kahraman Bakay neredesin?"

Bu korkunç haberi alan kırk yiğit şaşırıp ve ne yapacaklarını bilemediler. Alp başbuğlarının başına büyük bela geldiği saatlerde oyun oynadıklarına utandılar. Tölgeci Kara Tölek fal bakarak şöyle dedi: "Manas sağ salim gelecek. O her beladan kurtulacak. Düşmanlar iki üç gün içinde yakalacaklar." O sırada uzakta iki atlı görüldü. Bir haber almak için beklediler.

Meğer bunlar Kanıkey ile Akayar imiş. Korkunç bir savaşçı alp silahlanmış olan Kanıkey'in arkasında bitkin bir hâlde bulunan Manas'ı görüp kırk yiğidin gözleri yaşardı ve düşmanlardan bunun öcünü almaya ant içtiler. Kanıkey birçok yerinden yaralanmıştı.

Bu sırada Közkaman ve Gökçegöz takımları Pekin yolunu tutmuşlar, verdikleri zehirden Manas'ın muhakkak öleceğine inanıyorlardı. Kalmukların gücü Küneş, Yıldız, Koşdala ve Koydala denilen yerleri geçip "Kurtulduk!" diye bağırıştılar. Manas'ı öldürdüklerini Esen Han'a müjdeleyeceklerini düşünüp seviniyorlardı.

Közkaman'ın Manas'ın Kırk Çorası Tarafından Yenilmesi

Közkaman-Gökçegöz kafilesi şöyle davullar çalıyorlar, "Manas'ı öldürdük, hakanımız bize hanlık verecek!" diye bayram yapıyorlardı. Kafilenin ardında karakol ödevini gören Kalmuk Yeldeyboz Bahadır kafileyi takip eden Bakay ve kırk yiğidinin yaklaşmakta olduğunu gördü ve Közkaman'ın çadırının önüne gelip bağırıp çağırdı: "Hey, gafiller! Size durmadan ileri gidelim, Çin ülkesine ulaşalım diyordum. Dinlemediniz. Beş Burut bize ne yapacak, geleceği varsa göreceği var diye kahkayı basıyordunuz. İşte ünlü Bakay Alp kırk arkadaşıyla geliyor. Haber aldığımı göre Alp Manas Han iyileşmiş. Hey, Közkaman, hepimizi kırdıracaksın. Hey, gafil Gökçegöz, elimize güzel kızlar aldık diye memnundunuz ha! Kız almayın ananızı alın serseriler. Sarhoş herifler, arkamıza bir bakın; kır tulpar at üstünde yenilmez Alp Bakay'ı görün! Onun arkasında kaplan Çubak, onun arkasında Alp Sırgak, onun ardınca erenler kahramanı Almambet Alp geliyor... Yeldey-boz'un bu haberi bütün karargâhta gürültü patırtı yarattı. Derhâl savaş nizamına geçtiler. Közkaman ünlü bir savaşçı idi. Çinliler elinde kölelikte bulunduğu zaman altı yıl yaya koşup altmış türlü kılıç oyununu öğrenmişti. Çinliler onu böyle yetiştirmişlerdi. Çin ordusunda askerliği de iyi öğrenmişti. Kırgızlardan Bakay, Çuvak, Almambet bunlar üzerine saldırırken Közkaman "Hakan!" diye uran çağırdı. Gece, gündüz savaş devam etti. Netice alınmadığı için Közkaman Bakay'a cekmecek* teklif etti. Her iki taraftan alplar meydan ortasında savaşacaklardı. Bu teklifi yapan Közkaman Bakay'a böyle meydan okudu. Kaplan Alp Bakay bu çağırışı kabul ettiğini bildirdi. Yiğitlerine hitap ederek "Düşmanla düelloya kim çıkacak? Kurbanınız olayım kırk yiğit, kara tüfek "tars" ederse korkup kaçayım, demeyiniz. Kahraman arkadaşlarım, düelloya Kalmuk'la boy ölçüşmeye kim çıkacak? Yaralı Manas'ın, arslanın şerefini hanginiz kurtaracaksınız? Kırk yerden gelen arkadaşlarım, bu Kalmuk'un çağrısını ka-

bul ettim. Almambet arslanım, yadacı büyücü Kalmuk'a hanginiz karşı çıkacaksınız?" Bakay'ın çağırısına ilk cevap veren kırklardan Sırgak oldu. O boynuna kuşağını asıp Bakay'ın emrini bekledi. Meydana çıkmaya hazırdı. Aynı zamanda Gökçegöz kart deve gibi bağırıp Sırgak'a "Sırtlan Kırgızı er Burut! Ecelin gelmiş, saat yaklaşmış imiş. Hey Burut önüme gel!" diye bağırıp nara attı ve elindeki mızrakla hücum etti. Kırgız alpları "On altı yaşında çocuk idin, oynayıp nazlı büyüyen can idin... Canın Tanrı'ya emanet!" diye gürlediler, hepsinin üzerine hüznün çöktü.

Sırgak, "Manas!" diye uran çağırıp Gökçegöz'e aç arslan gibi saldırdı. Gökçegöz elindeki bütün silahlarını kullandı. Genç Sırgak savunmasını iyi yaptı fakat bir an bayılıp düşecek gibi oldu. Almambet, Acıbay ve Bakay bunu görüp çok üzüldüler ve korktular fakat Sırgak yine kendini topladı ve karşı hücumla geçti. Gökçegöz durmadan "Bu yaramaz çocuğu diri yakalayıp hakanım Esen Han'a armağan olarak sunacağım. Sonra onu kırk kulaç derin zindana atıp bu Burut çocuğundan öcümü alacağım." diye bağırarak Sırgak'ın üzerine süngü ile saldırdı. Sırgak süngüsünü ortasından kırmaya muvaffak oldu fakat durum gittikçe ağırlaşıyordu. Bunu gören Kırgızlar saf hâlinde savaşa başladılar. Almambet'in müdahalesi Gökçegöz'ü çileden çıkardı. Hele Almambet'in hücumla geçmesi onu büsbütün deli etti. "Dönme herif! Bu, hakandan kaçıp Burutlara giren it serseriye ne yapacağını biliyorum." diye bağırıldı. O sırada Çubak Gökçegöz'ün üzerine birdenbire saldırıp kılıçla kafasını uçurdu. Sırgak Gökçegöz'ün ölüsünün kanından iki avucu ile alıp içti. O, Kalmukların kanına susamıştı, kana kana içip gönlü basıldı. Közkaman ve Gökçegöz'ün adamlarını öldürdüler.

Manas yaralı, hasta olduğu için bu sefere katılmamıştı. Yanında Kanıkey Hatun bulunuyordu. Savaşın son günü yarası açılıp epeyce kan kaybetti fakat iyileşmekte olduğu belli idi.

Manas bu Közkaman-Gökçegöz seferinden döndükten sonra büyük ziyafet toy yaptı. Kırk gün kırk gece yine, içme ve eğlence oldu.

Yas (Aş*) Törenine Hazırlık (Kırgız Hanı Köketay'ın Ölümü ve Yoğ Töreni)

Taşkent şehri civarında Çırçık denilen yere yakın yaylada bulunan Kırgızların büyüğü Köketay adlı bir ihtiyar vardı. Manas büyük bir kol kabile ile Altay'dan gelip ata babalarının vatanından Çin, Moğol ve Kalmukları kovarken bu Köketay kendi askerleri ile Manas'a büyük yardımda bulundu, Manas'a tabi bütün Kırgızlar, hele Manas'ın kırk yiğidi bu

ihyara karşı derin saygı gösterirlerdi. Manas'ın Talas ve Isıkgöl savaşlarında onun yardımını büyük olmuştu.

Köketaş Han bir gün yetmiş yiğidi yanına alıp ava çıkmıştı. Kayıpçı denilen dağ belinden ve sıcaktan yanan çölünden geçerken kundak içinde bir erkek çocuk buldu ve onu evlat edinerek Bokmurun (sümüklü) adını verdi. Eve döndükten sonra düğün yapıp çocuğun başına nazardan korunması için puhu tüyü taktırdı. Çocuğun bakımı için yedi kadın tayin etti. Yedi bakıcı kadın çocuğu ellerinden bırakmıyorlardı. Köketaş Han çocuğun baş sadakası olarak her gün altı teke, dört oğlak kurban kesiyordu.

Böyle bir terbiye ile çocuk büyüdü, on iki yaşa geldiğinde öyle bir yaramaz oldu ki kimi görse dövüşüyor, başka yerden gelen tüccar kervanlarına rahat vermiyordu.

Bokmurun daha biraz büyüdüktan sonra evlenmek için büyük ve zengin bir kervanla kız aramaya gitti. Manikar adını taşıyan atına binip Kırgız ilini ve komşu ulusların yurdunu gezdi. Bokmurun bu gezide iken babasının ağır hasta olduğunu işitip obasına döndü.

*
* *

Han Köketaş ağır hasta idi, kan tükürüyordu. Son saatleri geldiğini anlayan Köketaş oğlunu ve halkını yanına çağırıp son vasiyetini söyledi. Güneşi kaplarcasına kalabalık Nogay, Kırgız ulusu gürültü ile Köketaş'ın karargâhına toplandı, onun son vasiyetini dinledi. Hastalığının ağır olmasına aldırmadan halkına vasiyetini söyledi:

“Ey benim ulusum, gözlerim yumulduğu zaman vücudumu kımızla yıkayınız, sonra etimi kılıçla kemiklerimden sıyırınız. Kemiklerime zırhımı giydiriniz, deri ile sarınız ak kefenimi başımın altına bırakınız, başımı doğuya yöneltiniz. Kızıl çuhayı kızıl deveye, kara kadifeyi kara deveye yükleyiniz. Kırk deve yüklü kervan ile benim mezarıma geliniz. Defin törenine gelen kadınlara çuhayı parçalayıp dağıtınız. Kervanbaşı kara sart keçı yağları karıştırıp türbenin tuğlalarını hazırlasın. Dört yolun ağzındaki türbem mavi göğe benzer mavi kubbeli, aya benzer bir yapı olsun.

Ey ulusum, bana hizmetinizi gösteriniz. Bay'ın oğlu Baymirza sözlerime kulak ver, beni iyi dinle: Serseri dolaşan kalabalığı toplayıp toplum yaptım. Sıçan avlayan doğanı terbiye ederek av kuşu yaptım. Yabancı doğanı avcı yaptığım gibi serseri dolaşan sizleri il, ulus yaptım. Ben öldükten sonra benim yaptıklarımı devam ettiriniz: Yayalara at, çıplaklara giyim

veriniz. Ayranım, kımızım bu yoksullara ırmak gibi aksın. Ben öldükten sonra arslan Manas'a varınız, vasiyetimi yerine getiriniz. Büyük aşım (yoğ törenime) kâfir, müslüman ayırmadan çağırınız. Bokmurun'un buluntu diye başına kakmayınız. Bir müddet sonra o yükselir, alp olur. O zaman onu ipek halı üzerine oturtup han seçiniz. Bayın oğlu Baymirza bana bak, sözlerimi kulak salıp dinle: Büyük aşımı idare etmesi için Endican'daki Manas'ı çağırınız.”

Han Köketay vasiyetini tamamladıktan sonra öldü. Orman gibi kalabalık Kırgız, Nogay halkı yas tutup meyve ağaçlarının dallarını kopardılar, bağıra bağıra ağlaştılar. Köketay'ın vasiyeti yerine getirildi; ölüsünü kımızla yıkadılar, etlerini keskin kılıçla sıyırdılar...

Köketay altın eğerin kaşı, kalabalık Nogay ve Kırgız ilinin başı idi. Orman kadar kalabalık Nogay ve Kırgız uluslarının hanı idi. Bu dünyadan gitti. Oğlu Bokmurun Sarı Nogay ilinden gür perçemli genç Aydar'ı çağırdı ve ona: “Maniker atına bin, kalabalık Kırgız ilinin bu ucundan o bir ucuna geç; Uysun boyundan Amat'a, Amatkul'a Caysan'a, karnı büyük beylere, midesi geniş zenginlere, gür sakallılara, kalın bıyıklılara söyle. Sekiz batman ağırlığındaki çanaklarla ekşi bal şarabı içen ve sallana sallana geçen mirzalara, karanlık gece kadar kesif Kırgız ve Noyan halkına Köketay Han'ın öldüğünü haber ver. Ey Bay'ın oğlu Baymirza, kısrakları bağlayıp kımız hazırlanmasını buyurdum. İyi ve güzel kısrakların sütünden bal gibi keskin kımız hazırlattım. Kaburgalarını yağ kaplayan semiz hayvanlar kestirip etlerinden yemekler hazırlattım. Sağılmayan, binilmeyen genç kısraklar kestirdim. Bunların nefis etleri tabaklarda misafirleri bekliyor. Bütün Kırgız, Nogay halkını toplayacağım, bu ulusların oturduğu yerleri o bir ucuna kadar dolaşıp Han Köketay'ın aşına çağır! Ben babama olan borcumu ödemek istiyorum.”

Bokmurun cenaze töreni için dünya malını esirgmeden sarf etti. Babasının başına kara at bağlattı. Büyük cenaze törenine iştirak eden Taşkentliler bayılıp düşecek kadar yoruldu. Anasına kara giydirdi, eşi Gülayım'a altmış kadınla beraber ağıt söyledi. Bokmurun babasına “kör bayge” denilen küçük aşını verdikten sonra “büyük aşını” vermeye karar verdi.

Cenaze törenine babasının çok sevdiği ve takdir ettiği Manas'ı çağır-mamıştı. Bokmurun'un bu hareketinden Manas çok darılmış ve ona karşı hücumu ve at sürülerini yağmaya karar vermişti fakat akıl hocası Bakay onu teskin ederek: “Bokmurun çok genç, hatta çocuktur. Babasını keybetmekle büsbütün sersem olmuş olduğunda şüphe yok, onunla çarpışmak,

onun sürülerini yağmalamak senin gibi büyük, ünlü alpa yakışmaz.” dedi. Manas da kararından vazgeçti.

Bokmurun, Kırgızların ileri geleni aksakallı Koşay’a babası için büyük bir aş töreni yapacağını, bu törene, müslüman gâvur demeden, bütün komşu ulusları çağıracağını, mülkünü, servetini sarf edip dünyanın bugüne kadar görmediği bir “aş töreni” yapacağını söyledi. Bokmurun’un düşündüklerini dinledikten sonra Koşay ona şöyle dedi: “Oğlum, ölüsüne aş veren bu törende meydana gelecek her olaydan sorumlu olur. Ufak bir meseleden dolayı yazıklı sayılabilir. Kara Kıtay ve Kalmukların içinde Çin hakanının adamları, askerleri var. Hele Kara Kıtay, Mançular bizim en büyük düşmanlarımızdır. Babanın aş törenine bunları da çağırarak olursan çok büyük tehlikeyi göze almış olacaksın. Bunlar bizimle kavga edecekler. Evladım Bokmurun, aş verecek olursan, derhâl Talas’a haber gönder, Manas’ı çağır; oğlum, göreceksin bütün törende dayanacak gücün Manas olacak. Törende Manas bulunmazsa Kara Kıtay, Çinliler, Kalmuklar kimseden korkmadan istediklerini yapacaklar ve yaptıracaklardır. Bilindiği üzere tüylü taban Tükülay denilen Kalmuk başpehlivanlığı ile bizim baş düşmanımız Konurbay Alpin içlerinde ‘Şu Kırgızları yok etsek!’ diye ihtiras ateşi yanıyor. Kalmukların en güçlü pehlivanı, korkunç ve çok tecrübeli yadacı, büyücüsü Niskara bize felaketler hazırlamak için gece gündüz çalışıyor. Çinli devlet adamları da bizim Kırgız ulusunu daima göz altına tutmaktadır. Oğlum, aklıma akıl kat, akıl dost, hiddet şeytandır... Mançu, Kıtayı Kalmuk aş töreninden anlamazlar. Onları çağırma!” Fakat Bokmurun Koşay’ın sözlerine kulak asmadı. Bütün komşu kavimleri çağırarak fikrinde ısrar etti. “Aş” töreni için İhtiyar Koşay’a: “Babamın ruhu için öyle çok kazanlar kaynasın ki bunlardan çıkan buğu sis olup dağları kaplasın. Ben öyle istiyorum.” dedi.

Koşay Alp’tan büyük aş törenini idare etmesini rica etti. O da kabul etti fakat öyle büyük aşın Alay Dağlarında verilmeyeceğini çünkü Alay’da odun bulunmadığını, büyük “aş” verilecek yerin Sarı Arka’daki Karkıra Yaylası olduğunu söyledi. Bu Karkıra Yaylası çok meşhur bir güzel yayla idi. Koşay Alp bu Karkıra’yı çok methetti. Koşay Alp Bokmuru’na “Sözümü dinle oraya göçelim.” dedi. Bokmurun Koşay’ın bu teklifini kabul edip göç hazırlığı ile meşgul oldu.

*
* *

Bokmurun’un göçü Alay Dağı’ndan Sarı Arka’nın Karkıra Yaylası’na doğru hareket etti. Köketay’ın zengin mal mülkünün bir kısmı bu göçte

gidiyordu. Kıymetli halılarla örtülü kızıl develer katar katar ilerliyor, güzel Kırgız kızları yorga atlar üzerinde onları takip ediyorlardı. Bazen bu kızlar kafileden ileri gidip delikanlılarla yarış ediyorlardı. Bazı develer üzerinde ihtiyar karılar ağıt (coktav) söyleyip ağlıyorlardı. Atların kişnemeleri, develerin boynundaki çanların sesi birbirine karışıyordu. Bunlara tayların kişnemesi, buzağuların, botukların böğürmesi karışıyordu.

Bokmurun'un göçü Karkıra bozkırına gelip çadırlarını kurdu ve yerleşti. Buradaki halkı idare eden Kalmuk memuru ile tuz yalaşıp dost oldular. Köketay'ın idaresindeki bütün oymaklar Karkıran'ın üç yaylasını işgal ettiler. Büyük aş töreni yemeklerini hazırlamak için yeri kazıp "yer ocaklar*" yaptılar. Kırgızların başka oymak ve boylarından törene yardım etmeye gelenler de Köketay oymağı ile beraber bulunuyordu. Bunlardan biri ünlü Koşay Alp ayçığı altın tuğu* ile oymağını buraya getirmişti. Urum hanı Kökbörü, Elaman'ın oğlu Ertüstük Alp da "aş" verilecek yere gelmiş bulunuyorlardı.

Bokmurun bu heybetli göçün muntazam surette yerleştiğini gördü, kendisini seven ve babasının hatırasına saygı gösteren Kırgız Bey, han ve alplarına teşekkür ederek şöyle dedi:

– Koşay, Er Tüştük alplarım bulunduğuna Tanrı'ya şükrediyorum. Koşay, Baymirza ağalarım ile konuştum. Onların dedikleri gibi hareket etmeye karar verdim. Bütün Çinli, Kıtay, Kalmuk boylarını Köketay'ın aş törenine çağırmaya verdiğim kararı tatbik edeceğim. Kirli, pis Kalmukları, Mançuları da çağıracağım. Gelmeyecek olurlarsa Köketay'ın gök bayrağını tepelerinde görecektirler. Haber alanlar bu aşımaya gelmelidirler. Gelmezlerse benim kara sancağımı başları üzerinde görecektirler, ulusunu darmadağın edeceğim. Haber alanlar yedi iklimden gelsin, tek bir adam kalmasın.

Genç Bokmurun'un bu sözlerini dinleyenlerden Baymirza yine itiraz ederek şöyle konuştu: "Prenslük beylik göstereyim, görülmemiş bir tören yapayım diye varını yoğunu harcama. Çinli, Kıtay, Kalmuk halkını hepimiz iyi tanıyoruz. Bunlar en ufak sebeple büyük bir kavga koparabilirler. Bizim için her vakit fenalık düşünen Yolay var. Onun bütün dileği, arzusu Kırgız kanını içmektir. Ezelden beri Kırgız düşmanı olan Konurbay yav-gaya, yağmaya bahane arar. Sığır tüyü kadar kalabalık Çin halkı bize ne yapmaz! Verdiğin yemekle doyunup sana saldırmaktan çekinmez düşmanlardır, bunlar. Köketay oğlu sen Bokmurun, Kalmuk ve Kıtayları "aş" vereceğim diye yurdumuza bela getirme. Az halkımızı kana boyama, hayırsız iş

yapmaktan vazgeç. Talas'taki Manas'ı çağır. Manas'sız "Aş vereceğim." diye büyük hata işleme."

Baymirza'nın bu sözlerine karşı Bokmurun çok sert davranıp şöyle konuştu: "Manas'ı lakırdı etme, kafası çürümüş herif! Benim vereceğim aş düşman oluyorsun! Manas bu niyetimi beğenecektir." diye Baymirza'yı çok azarladı. Sonra atına binip uzaklaştı.

Aş Törenine Çağrı

Bokmurun babasının aşına (yoğ törenine) komşu bütün ulusları çağır-makta ısrar ettiği için Kırgız ilinin en nüfuslu ihtiyar alpi olan Koşay da törenin idaresini üzerine aldı.

Bokmurun gençlerden Aydar'ı yanına çağırıp asil cins atlarının en iyisi olan Meniker adlı atını vererek büyük törene çağırıcı olarak derhâl hareket etmesini buyurup şu talimatı verdi:

"Şu görünen dağın o tarafında eski Turfan vardır. Onun kuzey tarafın-da, Tobnor gölü kıyısında, develeri kum çölünde yavrulayan ünlü Noygut ili var. Bu soyun içinde Karaca adlı bey var. Onu törenime çağır, gelsin; eğ-lencemizi görsün. Bu törene gelmezse Köketay'ın gök sancağını tepesinin üzerinde görecektir.

Ondan daha ileri varırsan batı tarafında Hoten kenti var. O kent-te Cügeri denen bey var. Ona da haber ver. Bu aşına gelsin de gelmezse Köketay'ın askerini tepesinde görsün!

Kuzey tarafı yüzünde Tügenengen gölünün kenarında, dağ yamacında ünlü Yarkend denilen yer bulunmaktadır. Bu bölgeye yerleşen Yurtuvalçu adlı ünlü pehlivana söyle, halkını toplayıp Köketay'ın aş törenine gelsin. Yaşlı adamlarını, küçük çocuklarını da alarak gelsin. Bu törenime gelmezse ilini yağma edeceğim, eşeklerini bile ulutacağım. Hesabını böyle göreceğim.

Ondan daha ileri gideceksin, Ürgenç şehrine varacaksın. Oranın bü-yüğü Akın Han'dır. Ona söyle, "Köketay oğlu Bokmurun Üç Karkıra'ya kondu, Köketay'ın zengin malı oraya doldu." de. "Burada onun aş törenini yapacak. Akın Han bu törenime gelmezse nara atan alplarımı, önlerine geleni deviren pehlivanlarımı evinin üstünde görecektir.

Ondan daha ileride Çam-Bel denilen dağ geçidi gelir. Orada Canalı, Karaç adlı iki er bulunuyor. Yaylası Belendin denilen bir dağ belidir. Onlara söyle: Çağırdığım tören Köketay'ın aş, bu töreni idare edecek olan ağzı dualı Er Koşay Alp. Çağırdığım kişiler bu aşına gelsin. Gelmezse,

dediğimi yapmazsa tepesinden ineceğim, varını yoğunu yağma edeceğim, canlarını yakacağım, çocuklarını ağlatacağım.

Oradan sonra Urum hanı Gökbörü'ye geleceksin. Ona söyle, bu törenime gelsin, bu çağırımı kabul etmezse alaca gök bayrağımı başının üzerinde görecektir.

Boz renkli çölu aşınca Hokantlı Kuzubek, Margılanlı Malabek, Endicanlı ayrı sakal Sıncıbek, Altı şehirli Alabek, Semerkandlı Sancıbek beyleri göreceksin. Onlara selam söyle. Biri kalmadan gelsinler, eğlenceyi görsünler. Çağırduğım adam bu törene gelmezse Kökütay'ın gök bayrağını evleri üzerinde görecektir. Kara gözlü kızları bize cariye olacaktır.

Oradan ileri gidersen ünü dünyaya yayılmış Buhara kenti var. Burada Temir adlı bir han var. Bu şehir halkının dört köşeli evleri var. Ayaklarına kefiş giyerler, yuvarlak yapılmış ekmekleri bulunur. Temir Han'a selam ver. Köketay'ın aş töreni, de. Bu töreni Er Koşay idare ediyor, de. Kimse kalmadan bu törene gelsin. Gelmezse bu Buhara'yı basacağım, yağma edeceğim.

Buhara'nın öte tarafında Yedi Özen denilen yer vardır. Burada Yedigâr denilen bir il var. Bu il içinde Bağış adlı bir er var. Koşu atını yarışa hazırlasın, gençleri bırakmasın, hepsini getirsin."

Ondan sonra çağın sırası Alp Ağış'a geliyor. Ona Bokmurun' un selamını ulaştırır ve aş törenine çağırır. "Bu törende Aladağ kadar et, Alagöl kadar kırmızı hazırlamış. Bu törene gelmezse Köketay'ın gök bayrağı tepesinde olacak, kızları cariye, oğulları köle olacak." der.

Çağırıcıya büyük Buhara ülkesinin öteki tarafında, büyük ırmağın beri tarafında ünlü alplardan Muzburçak Han bulunduğunu söyleyen Bokmurun, onu şöyle tavsif ediyor: "Süngüsünü kana koyamış, karşı gelen kişiyi kara yere yapıştıra vurmuş, yanında bir kucak silah taşımış, onu hiç kimse mağlup edememiş... Törenimde ona da göstereceğim var..."

Bokmurun genç Aydar'a talimat vermekte devam ediyor:

"Ondan daha ötede iki Kemin (yaylasını) yaylayan, ekiz kara at bağlayan, kara ormanı mallanan, kara mağarayı kendisine mesken eden, hanların önünde bülbül gibi öten, yetmiş ulusun dilini bilen kel Eybit oğlu er Ürbü'ye selam ver! Çabuk benden ona haber yetiştir. Bu aşımaya muhakkak gelsin, gelmezse malını, mülkünü yağma edeceğim.

Onun bu tarafında Tekeşiy Han, Şıgay Han ve Eştektek'lerden Yamgurçu Han, işte bu üç hanın ülkeleri birbirine bitişik. Usule, geleceğe uygun

olarak söyle: “Köketaş’ın oğlu Bokmurun Üç Karkıra’ya kondu, aş verme zamanı geldi de. Bu aşma gelmezse, bu sözlerime itibar etmezlerse Köketaş’ın bin pehlivanını evinin tepesinde görecekler.

Daha ileri gidersen geniş Sarı Arka Irmağı’nda Kazakların cesur, kahraman Gökçe Aydar Han oğlunu görecekler. O Sarı Arkada yerleşmiş, düşmanlar onunla kavgaya cesaret edememiş. Bu Gökçe’ye selam ver, Han Köketaş’ın aşına çağırđımı söyle. Bu aşma gelmezse at sürüleri ile beraber sığır sürülerini de yağma edeceğim.

Oradan geçtikten sonra Kakançı’ya geleceksin, orada Mançu ve Kalmuk ili var. Seninle karşılaşacak erleri var. Kıtayların hanı Yolay pahalı giyimini giysin, Açbudan denilen atına binsin. Üç Karkıra kıyısına Köketaş Han’ın aş törenine halkını sürsün, ilinden hiçbir kişi kalmadan törene gelsin. Pis kokan Alp Yolay ünlü Açbudan’ına binsin büyük törenime gelsin! Bu törenime gelmezse, çağırımı kabul etmezse dalgalanan bayrak, yeri sallayan hesapsız ordu ile onu basacağım, malını mülkünü yağma edeceğim, yalnız mallarını değil evini başına yıkacağım. Köketaş’ın gök tuğu, bayrağı tepesinde dalgalanacaktır.

Ondan sonra ters akan suyun kıyısında Çinlilerin Taşköprü dedikleri yerde Şibey denilen bir il bulunur. Bu Şibeylerin pehlivanına Dev Ilama derlerdi. Bu Ilama’ya söyle, Köketaş’ın aşına gelsin, çok meraklı nesnelere görsün! Bu çağırımı kabul etmezse, bu sözlerimi dinlemek istemezse ulusunu kıracağım, kurtlara, yem yapacağım, diri kalanları varsa kul, köle edeceğim.

Ondan daha ileride üzerini karanlık sis basmış göl var. Bu gölün kıyısında Salayun denen bir il var. Bu ilin Orakkır adlı hanı var. Bu Orakkır’a da salık ver. Salayun yurdunun bütün alplarının hepsini toplayıp getirsin, bu törenime gelmezse Köketaş’ın kahraman alp süngücülerinin tepesine inceklerini beklesin. Oğlanların, kızların acımadan kıracağım...

Ondan daha ileri gidersen altın madeni dağlarında maden ocakları bulunur. Burada Çin hakanının hesapsız halkı var. Büyük kent, Bakburçın. Burasının halkını çoktan beri tanıyorum. Burasının hanı Niskara’dır. Çok ünlü bahadırları, alpları vardır. Bu Niskara Han, Mançuların altmış türlü fenlerini okumuş, öğrenmişti, aynı zamanla çok cesur ve kahraman savaşçıdır. Bu Niskara’ya söyle; Mançu yurdu halkından hiçbir kimse bırakmadan Han Köketaş’ın aş törenine getirsin. Bu törenime gelmezse bu meraklı manzarayı görmek istemezse Mançuların tepesinden basacağım, şehrinin tahrip edeceğim, mal mülkünü yağma edeceğim.

Ondan daha ileri gidersen ünlü Kakanşı kenti vardır. Orada çok alp bulunur, hem çay yetiştiren bağları var. Torgavut denen ili var. Kazan gibi kaynayan Moğolları, birçok türlü halkı var. Bu Torgavut halkının kadın kralı var. Bu kraliçe savaşa dokuz bin savaşı gönderebilir. Bu kadından krallığı almak isteyen pek çok alp helak oldu. Bu kadın bir ateş gibi idi. Sözün kısası bu kadın kraliçe Muzkindek'in karısı idi. O kraliçeyi törenime çağır. Gelmezse Köketay'ın gök sancağını başının üzerinde görecek.

Buradan ötede altın madeni ocakları bulunur. Sarısu Irmağı kıyısında ve vadilerinde yerleşmiş bir boy halk var. Bu elin şöhretini geçelim, o ilin ahvalini anlatayım: Sevdikleri hayvan attır; kadınla evlenmezler, evliyalarına ve putlara taparlar. Bunların hanı ünlü Konurbay'dır, süngü, mızrak kullanmasını çok iyi bilir. Bu güçlü adama selamımı söyle: Bu törenime gelsin, gelmezse başına bela satın almış olur.”

Bokmurun, genç Avdar'a zırh giydirip Meniker denilen ata bindirdi ve etraftaki illeri çağırılmaya gönderdi. O da aldığı ödevi yerine getirdi.

Davetlilerin Aş Törenine Gelmeleri

“Cavörker” adlı atına binen Alp Cortuvulçu kalabalık adamları ile dağın tepesinden aşarak bel üzerinden vadiye indi. Hoten hanı Cügeri, Afgan hanı Akın Han süngülerine bayraklar bağlayıp aş verilecek yere doğru ilerlediler. Endicanlı ayrı sakal soğuk, asık suratlı Sıncıbek, Hokant hanı Kuzubek, Margilanlı Malabek, Altışehir'den Alabek toz toprağı havaya kaldırıp dağdan aşağı indiler. Buhara hanı Temir Han bir kol askerle davul zurna ile sökün etti. Bunun kafilesinde hocaları ve mollaları da bulunuyordu. Bunların arkasından fırtına gibi toprak, toz kaldırıp, kargı ve süngüleri orman gibi görünüp Çambel belden Belendi Irmağı kıyılarından Canalı ile Karaş geliyorlardı.

Onun arkasından süngüsü güneşte parlayıp akan sel gibi kalabalık askerle Gökbörü geldi. Onun arkasından davul, zurna ile “Köketay'ın aş törenini göreyim.” diye Burayık oğlu Muzburçak geldi. Nice türlü dil bilen, nice türlü yol (usul) bilen Ürbü Eybit oğluda kalabalık adamları ile geldi.

Bu gelenlerin arkasından, Sarı Arka'yı yaylayan, namusunu düşmandan koruyan, at üstünde oynayan, çalımı, korumu herkesten üstün olan Aydar oğlu Er Gökçe geldi. Onun şerefine süt emen taylar kesildi. Büyük ziyafet verildi. Eğlenceler tertip edildi. O sırada bütün meydanda gürültü patırtı koptu. Eğlenen, konuşan bütün konuklar birdenbire süngü, kargı alıp atlarına bindiler. Meğer gelen ünlü Kalmuk alpi Yolay imiş. Bilindiği gibi bu törene o da çağırılmıştı. Onunla gelen Yolay'ı saygı ile karşılayıp Kalmuk,

Çin ve Moğol davetliler için hazırlanmış çadırlardan birine aldılar. Onun gelişi bütün Kırgızları korkuttu, az kaldı dağılıp gideceklerdi... Bunları törene çağırın Bokmurun'a küfrediyorlardı.

Bokmurun Yolay'ı "Hoş geldiniz!" diye selamladı ve önüne "Hissenizdir." diyerek altın külçeyi koydu. Yolay genç oğlanın yüzüne bakıp çok memnun olduğunu söyledi. Yolay askerlerine yedirmek için Köketay'ın hayvanlarından sürüler getirip kestiler, rakılarını hazırladılar. Bu Kalmuk ve Çinlileri böyle tatmin ettikten sonra Kırgızların ürküntüsü geçmiş oldu. Bununla beraber halkın endişesi devam ediyordu.

Uzaklarda yine büyük toz dumanı peyda oldu. Bu duman arasından kalabalık bir asker topluluğu belirdi. Bu gelenlerin Şibeyler olduğu anlaşıldı. Bunların hepsinin elinde süngü, kargı bulunduğu görüldü. Bunların dilinden anlayan kimse yoktu. Hanlarının adı Orakkır idi. Bununla gelen askerler yedi tane tuğ*-bayrak taşıyorlardı. Ona da geldiği gibi çadır gösterildi ve hediye olarak altın külçesi verildi.

Orakkır'dan sonra ünlü Konurbay Alp'in kafesi geldi. Beraberlerinde altmış kardeşi bulunuyordu. Konurbay Alp süngü savaşında çok usta savaşçı idi. Bu alp süslenmesini çok severdi. Külahu dünyanın en pahalı mücevharatı ile süslenmişti. Üzerindeki giyiminin her tarafı da bu gibi mücevharatla kaplanmıştı. Bokmurun ona da armağan olarak külçe hâlinde altın sundu. Konurbay'ın çevresinde muhafızları bulunuyordu. Bu azametli Konurbay'ı gören Er Töştük ile Koşay Han hayret şaşkınlık içinde kaldılar.

Bu sırada yine gökyüzüne kalkan toz dumanı göründü. Bu toz içinde büyük bir kalabalık hareket ediyordu. Dikkatle bakıldıktan sonra bu kalabalığın Niskara Han'ın kolu olduğu anlaşıldı. Bu Kıtay hanını görenler korkudan bayılacak hâle gelirlerdi. Onun müthiş bir gösterişi vardı. Niskara Han Mançuların en güçlü hanlarından. Çok iyi konuşan ve çok şey görmüş, bilgili bir alp idi. Onun Manas'a karşı derin kını vardı. Manas onun bin deve yükü hazinesini yağma etmişti. Bu savaştan kaçıp Niskara büyük Çin hakanı Esen Han'a Manas'tan şöyle şikâyet etmişti: "Aşağı Altay'daki Burut'tan Manas denilen biri çıktı. Bin pehlivan yiğitlerimi öldürdü. Manas'a karşı bir çareyi kendin bul." Bu Köketay'ın töreninde yine Manas'la karşılaşacağını düşünüp yanına en güçlü savaşçı askerlerini almıştı. Bokmurun onu da saygı ile karşıladı ve armağanını sundu fakat o Manas'ın bu törende bulunmadığını öğrenip Kırgızlara kafa tutmaya başladı. Bokmurun bu edepsiz misafirin karşısına gelip yükündü. Niskara azametle bağırıp çağırma devam ederek: "Aşına doyacağım ama sana da

bela, felaket getireceğim, oynağını, soyunu yağma edeceğim, bütün halkını kul köle, kızlarını cariye edeceğim. Ben bu düğünü berbat etmeye hazırlanarak geldim. İnandığın, güvendiğin Manas'ı da yağma ederim, Burut bunu böyle bil! Malını, servetini yağma edeceğim.” dedi.

Niskara, böyle tehditler savurduktan sonra, Konurbay ile Yolay'a danışmaya geldi ve şöyle dedi: “Ey Yolay ile Konurbay, ahmak Burutlularla hesaplaşalım. Törenine önem vermeyelim. Alplarını sınavalım. Alplarının gücü zayıf olduğunu anlarsak törenine, merasimine bakmadan üzerlerine saldırıp birini bırakmadan kıralım, imha edelim. Karşılık vermeyen korkaklarını kul köle kılıp alalım.

Hanı böyle konuştuktan sonra adamları yemeklerin pişirildiği “yer ocak”lardaki kazanlara saldırıp yemekleri yağmaya başladılar. Yemekleri hazırlamakla görevli Kırgızların hepsi dağlara doğru kaçıştılar. Niskara bu hareketi ile Kırgızların gösterecekleri direnme güçlerini öğrenmek istiyordu.

Niskara “aş” yerine toplanmış Kırgız alplarını tanıyordu. Burada bulunan Er Koşay seksen beş yaşına gelmiş bir ihtiyardı. Eski gayreti, mücadele gücü kalmamıştı. Ünlü Koşay'ın bu hâlini gören Niskara ona bakıp şöyle dedi: “Burut'un Koşay'ında ne gibi hile ve güç kalmış? Öfkelensem, kızarsam bunun gibi seksen ihtiyarı yutabilirim ve doymam.”

Elaman oğlu Er Töştük'e keskin gözleri ile bakarak Niskara alaylı alaylı şöyle konuştu: “Zavallı Töştük ne yapısın? Sağ omuzu geniş bir adammış... Oyrat Kalmuklarını mağlup edecek kadar pehlivanlığı varmış. Büyük bir alp imiş... Çarpışmaya değmez; vakti, zamanı geçmiş, vücudunda yağ kalmamış, bir kaşık kanı kalmış...”

Başından ayağına kadar silahlanmış olan Bıdayık oğlu Muzburçak ile tokmak kadar Ağış'ı gören Niskara bunları adam yerine koymadan geçti, gitti. Onları bırakıp Urum oğlu Gökbörü'nün yanına gelip ona çok önem vererek dikkatle baktı ve onun hakkında çok ciddi konuşarak yanındakilere: “Her şeyi mükemmel bir alp. Bir arslan, büyük pehlivan olduğu belli. Düşmanlarla çarpışıp büyük tecrübe elde etmiş bir savaşçı, kızıl kılıç taşımaya layık bir kahramanmış. Bizim Çin askerleriyle kırk gün savaşmaya muktedir bir alp. Benim Yolay'ım ile Tüktü Taban Tükübay'ım onun hakkından geleceklerdir.”

Mağrur, kendini beğenmiş Niskara, kalabalık arasından geçerken Kırgız Kozubek Alp'i görüp “Boş lakırdı edenlerden biri.” dedi. Malabeğ'i gördüğünde “Bağlı tay gibi çırpınan biri.” dedi. Endicanlı çatal sakal Sıncıbeğ'i gördüğünde “Erkek karakarga gibi pısıriğin biri!” dedi, geçti.

Buradaki Kırgız alp ve pehlivanlarını böyle gözden geçirdikten sonra Bokmurun'a bakıp "Meniker atı bana vereceksin. Yoksa verdiğin nimetlere bakmam, öyledir böyledir diye konuşmana bakmam. 'Meniker'i vermezsen, bütün yurdunu tahrip edip malını mülkünü yağma edeceğim. Aşını, törenini dinlemem." diyerek cevap bekledi.

Bokmurun, Niskara'nın bu talebine karşı ne diyeceğini bilemiyordu. Kırgızları, hele Bokmurun'un büyük törenini koruyacak kimse yoktu. Manas'ı da daraltmıştı. Yine bu Çinli Kalmuk belasından onu ancak Manas'ın kurtarabileceğini düşündü. El ağası Koşay'a gelip ağladı ve kendi yaptığından pişman olduğunu söyledi: "Akıl verenlerin sözlerini dinlemeden kazılmış çukura düşmüşüm. Çağırdığım konuklarımdan it görmeyen hareketi görüyorum. Kara Kıtay, Mançuları ecelimden önce öldürmeleri için törenime çağırmışım. Niskara gibi hanın ne yapacağını düşünemedim. Ağam Koşay, bu beladan nasıl kurtulabileceğimi anlat. Kara Kalmuk, Mançu'nun dediğine baş eğip Niskara ya 'Meniker'i vereyim. Karınca kadar çok düşmanın eline düştüm. Bu belayı kendim çağırdım. 'Meniker'i verelim mi ağa, batıya doğru kaçalım mı ağa?"

Koşay Han önce Bokmurun'u çok acı bir dille kınadı: "Manas'ı çağırmadan Kırgızların ezeli düşmanı Kalmuk, Mançu alplarını davet ettin. Bu davetli konuklarından hakaret, zulüm gördükten sonra akılı başına geldi. Şimdi yapacağın iş derhâl Manas'a adam gönderip onu törene çağırmaktır. Manas gelsin kahramanlığını göstere, şaşırmış Kırgız'ı düşmandan kurtarsın. Manas'ı çağırmaya giden şöyle anlatsın: 'İhtiyar Alp Koşay ağamızın el ayağını bağlayıp Kalmuk esir aldı.' desin. Bay'ın oğlu Bakay, altın perçemli, saçaklı kuşak bağlanan Almambet, arslan Çuvak, Han Manas'ın direği Sırgak... Hepsi bu hâlimizi işitsinler. Kalmuk ve Çinlilerin mezalimini anlatsın."

İhtiyar Koşay, iyi atlar hazırlatıp Manas'a yine genç Aydar'ı gönderdi. Genç Aydar gece gündüz yürüyüp Manas'ın karargâhına geldi. Doğruca Manas'ı görüp daveti arz etmeye cesaret edemedi. Önce Manas'ın akıl hocası eşi Kanıkey'i görüp durumu ve daveti anlatmaya uygun gördü.

Kanıkey haberi ve törene çağrılan Kalmuk, Kara Kıtay ve Çinlilerin ne yaptıklarını, Bokmurun'un çok fena durumunu öğrenikten sonra, "Bunları Manas'a ben anlatacağım. Sen anlatırsan, o seni öldürür." dedi.

Manas'ın karargâhının önünde kırk pehlivan muhafız, fil derisiyle kaplanmış davul bulunuyordu. Düşman yaklaştığı zaman bu davula vururlardı, davulun sesini işiten kırk yiğit ile Manas derhâl savaş durumuna

geçerlerdi. Manas'ın sağında yirmi yiğit, solunda yirmi yiğit bulunuyordu. Manas bunlardan "Köketa'yın aş töreninden haber var mı?" diye sordu. Kimse cevap veremedi. O sırada birden genç Aydar, Manas'ın karşısına gelip Koşay Alp'in mektubunu sundu.

Mektubu verdikten sonra şöyle konuştu: "Yoğun Kırgız ulusunuz, Koşay ve Er Töştük Hanlarınız büyük sıkıntı ve ızdırap için bunalmaktadır. Han Köketa'yın yoğ törenine çağırılmış olan Kara Kıtay ve Mançular geldiler fakat gelir gelmez Kırgızlara yani ev sahiplerine hakarete, adamlarımızı vurup dövmeye başladılar. Arslan Manas, siz bu törene gelip bizi bu bela ve sıkıntıdan kurtarınız. Siz bizim yardımımıza koşmazsanız bu soğuk yüzlü Kalmuk ve Kıtaylar orada bulunan bütün Kırgızları ganimet, hayvanlar taksim eder gibi kamçı işaretiyle aralarında taksim edeceklerdir. Böyle hakaret etmek için Kalça, Yolay, Konurbay ve Niskara söz birliği etmişler. Niskara 'Meniker'i vereceksin, vermezsen de alacağım diye yapmadığını bırakmıyor. Konurbay'ın zorluğu da gün geçtikçe artıyor. Mançu, Kalmuk, Şibey üzerimizde kaynaşiyor. Töreni yapan Bokmurun bunlardan kaçıp saklanıyor. Alp ağamız Koşay ne yapacağını şaşırıldı. Muzburçak, Akın Han, Gökçe, Gökbörü hepsi böyle boyunları bükük ağlaşıyorlar. Yıldızdan çok Kara Kıtay, Kalmuk, Mançu başımıza kıyamet, ahir zaman belası getirdi. Köketa'yın piçi aslımıza, neslimizin köküne kibrit suyu dökcek bir iş yaptı..."

Genç Aydar sözü böyle tamamladıktan sonra Manas, hiddetle kılıcına sarıldı ve "Atana lanet Aydar... Bokmurun ile ikiniz de ne yaptıklarını bilmeyen sarhoş ahmaklar... Köketa'y Ağa'mın ölümünü bile haber vermedi, 'aş'na çağırmadı. Şimdi konukları Kalmuklardan dayak yedikten sonra 'Manas, bizi kurtar!' diye yalvarıyor değil mi? Yüzüne bakmam. Yüzünüzü şeytan görsün, genç Aydar!" diyerek Aydar'a hücum etmek istemişti fakat Kanıkey araya girdi ve Manas'ı teskin etmeye çalışarak kılıcının yüzünü tutup şöyle konuştu: "Bu da senin gibi bir babanın tek evladı! 'Elçiye ölüm yok.' Atalarımızın töresi. Davetçi de elçi gibidir. Bu genç Kalmuk'tan gelen düşman değil, aşılmaz yüksek dağ değil, bununla uğraşmak Manas'a şeref vermez. Aydar'a karşı kılıca sarılmanız hiç doğru bir iş değil..."

Kanıkey'in sözlerinden sonra Alp Bakay da aynı ricada bulundu. Manas kılıcını kınına koyup bu Aydar'ın getirdiği haber üzerine alp arkadaşlarıyla danışmaya karar verdi. Onun kan görmeden hiddetinin geçmeyeceğini bilen arkadaşları sevdiği fillerden birini getirdiler o da bu fili öldürüp kılıcını kınına koyduktan sonra hiddeti dindi ve kırk yiğidi ile sohbete başladı.

Manas, Kanıkey'in sarayına varıp güzel bir ziyafet görmek istedi. Almambet "Kanıkey'in ordasına varalım, onun sunacağı nimeti tadalım. Sonra sefere çıkalım, hiçbir yerde durmadan hareket edip önümüze gelecek düşmanla hesabımızı görelim." dedi. Almambet'in sözlerini Manas makul buldu ve Kanıkey'in sarayına doğru kırk yiğidi ile beraber hareket etti. Kanıkey'in meskeni olan kapısı altın kaleye yaklaştılar. Kanıkey Hatun Manas'a ve kırk yiğidine bu sarayda büyük ziyafet vermek için hazırlıklar yapmıştı. Başları ak ipek tülbentlerle örtülü genç ve güzel kırk gelini misafirlerinin hizmetine tahsis etmişti. Kanıkey ve hepsi mis kokan, sözleri tatlı, çok ince terbiyeli, ince belli kırk gelin Manas'la kırk misafir alpını karşıladılar. Kanıkey misafirlerini şu sözlerle karşıladı:

– Hoş geldin arslanım Manas! Yanındaki kırk yiğit sana arkadaş olmaya layık ünlü alplardır. Sefere hazırlanıyorsun, iyi yolculuk ve savaşlarında başarılar dilerim. Karşına gelen düşmanların yok olsun, onlar sana yem olsun! Arslanım, nurum seferin hayırlı, ganimetin bol olsun!

Kırk gelin, kırk yiğidin atlarını alıp bakır kazıklara bağladılar. Atının dizgininden tutup Kanıkey Manas'ı atından indirdi.

Manas ve arkadaşları saraya girdiler. Yirmi yiğit Manas'ın sağına, yirmisi soluna oturdular. Kanıkey Hatun bu misafirlerinin şerefine ak boz (kır) kısrağ kestirdi. Bu kurban niteliğinde idi.

Kanıkey hazineden çıkardığı çok kıymetli hediyeleri kırk yiğide dağıttı. Bunlar arasında asker giyimleri de bulunuyordu. Hazırlanmış giyimlerin üzerinde kırk yiğidin adları yazılmış kâğıt bulunuyordu. Bunlar arasında zırh ve tolgalar* da bulunuyordu. Kırk yiğit kapıdan dışarı çıktığında kendilerine hediye olarak kırk güzel at hazırlanmış olduğunu gördüler.

Manas ve yiğitleri Kanıkey Hatun'un sarayında ağırlandıktan sonra yola çıkmaya acele ediyorlardı. Çabucak aş törenine varıp azgın Kalmuk ve Kıtaylarla hesaplaşmaya can atıyorlardı. Bu alplar aylardan beri savaş görmedikleri için canları sıkılıyordu. Hepsi çabuk hareket etsek, tören yapılan yer Karkıra'ya yetsek deyip can atıyorlardı.

Geniş Karkıra'ya doğru Manas ve kırkları hareket ettiler.

Alp Manas'ın Aş Törenine Gelişi

Bu aş (yoğ) törenine giden Manas ve maiyetindeki askerlerin hepsi baştan ayağa kadar silahlanmışlardı çünkü genel olarak büyük törenlerde boylar arasında münakaşalar hatta savaşlar olurdu.

Manas gelinceye kadar Niskara ve Konurbay şöyle yüksekte atıp “Dediğimizi yapmaz, Meniker’i vermezse Kalmuk askerleriyle hücum edip canına okuyacağız.” diye nara atıyorlardı. Manas geldikten sonra bu edepsiz Kalmukları susturdu. Edepsizlikte devam etmek isteyenlerini silah kuvvetiyle yola getirdi. Konurbay Manas’ın karşısına gelip eğilerek “Sen Manas, bu Burut ulusunun başısın, bizi affet, kırayım desen işte önündeyiz, keseceğim desen başım bu. Bizim kim olduğumuzu öğrenmek istersen, biz ülkemizin büyükleriyiz. Han Köketay’ın aş törenine davetli olarak geldik. Ziyafetine doyduktan sonra ev sahibinin başına bela olmuşuz. Böylece düşüncesizlik yaptık; kabahatli olduk. Bu kabahatimizi affetmezsen işte eğik başımız, kesiniz.” diye diz çöktü.

Kırgız büyükleri, hele Koşay Alp “Bunları affedelim. Törenimize çağırılmış konuklardır.” diyerek Manas’ın hiddet ve hıncını yatıştırmaya çalıştılar. İhtiyar alplar ve boy büyüklerinin hepsi bu terbiyesiz konukların affedilip törene iştiraklerini sağladılar. Güya hiçbir şey olmamış gibi bütün konuklar neşe içinde eğlenceye daldılar.

Korkudan ölümsü olan Bokmurun saklandığı yerden çıkıp konukları arasına girdi.

*
* *

Bu olaylarla güneş battıktan ve ağırlık tan battıktan sonra Köketay’ın gök bayrağı yüksekte dalgalandı. Halk içinde de olağanüstü bir hareket görüldü. Köketay’ın ölümü bu büyük kalabalık için güzel bir düğün mahiyetini aldı. Manas’ın ünlü kudreti, Bakay’ın barışseverliği bu sükûnet ve asayişi yarattı. Herkes atların yarış koşusunu görmeye acele ediyordu. Meydanda dolaştırılan altmış bir koşu atına bakanlar, “Bunların varışını görsek...” diye birbiriyle konuşuyorlardı. O sırada törenin çıkırtkanı at yarışı vakti geldiğini ilan ediyordu.

Kanıkey Hatun Köketay’ın aş töreni olacağını epeyce önceden öğrenmiş ve bu törende tertip edilecek at yarışına kendisinin “Kula” atını hazırlamıştı. Bu yarışa katılacak atları da öğrenmişti. Bu atlardan en ünlüsü Yolay’ın “Açbudan’ı” idi. Kanıkey “Kula”sının en güçlü rakiplerinden biri de bu “Açbudan”dı. Koşu atlarının hepsi meydandaki halkın önünden geçiyordu. Sınayıcı bu atları şöyle tavsif ediyor: “Kuyruğuna kut inmiş kutlu kula at kimindir? Arkası yüksek, boynu uzun lök deve gibi kula at kimindir? Yattığı zaman erkek deve gibi görünen kula at kimindir? Burnunun ucu sivri, tırnakları sırlı tabak gibi kula at kimindir? Arka boynu bir kulaç

talihli kula at kimindir? Tırnakları yere dokunmaz gibi koşan dağ gibi duru at kimindir? Sürüklenir gibi yürüyen benekli at kimindir?”

Manas “Akkula’nın fazla yağlı (semiz) olmasını beğenmiyordu. Onun biraz zayıflamasını temin etmek için havanın soğumasını istiyordu. Bu dileğini Almambet’e anlattı, o da Kalmukça afsunlar, dualar, Çince büyüler okuyup suya yada taşını attı. Hava birdenbire bozuldu, dağ başlarını sis, gökyüzünü kara bulut kapladı, şimşek çakıp gök gürültüsü ile dolu karışık yağmur yağmaya başladı. Havanın birdenbire böyle değişmesi bütün halkı şaşırttı. Dolu, birdenbire gelen soğuk fırtına halkı korkuttu. Arık hayvanların ölümüne, semiz hayvanların arıklanmasına sebep olan bu hava birçok yarış atlarının da ölümüne sebep oldu. Manas’ın “Akkula’sı ise tam bir yarış atı olarak hazırlanmış oldu.

Ertesi sabah hava açıldı. Sinekler uçtu, kuşlar öttü. Güneş süngü boyu kalktığı zaman Köketay’ın gök bayrağı da dalgalandı. Genç Aydar gür sesiyle “Koşu atlarınızı meydana çıkarınız!” diye ilan etti ve bunu birkaç defa tekrarladı.

Meydanda binden fazla koşu atı görünmüştü. Manas’ın Akkula’sı kararını bulmuş yarışa girmek için, güya can atıyordu. Yarışı kontrol etmek üzere altmış süvari hazırlanmıştı. Bunların ellerinde süngü bulunuyordu. “Allahuekber!” deyip koşu atlarının binicilerine hareket emri verildi.

Atlar gittikten sonra her bölük yerli yerine gelip verilen yemekleri yediler ve koşu atlarının gelmelerini beklemeye başladılar. Atlar sekiz gün sonra gelecekti. Atların gelişini bekleyen halk sıkılmasınlar diye “cambı atma*” faslının başlandığı ilan edildi.

Bu “cambı atış” nişancılık yarışı idi. Hedef olarak dikilen cambılar* som altın veya som gümüş külçelerdi. Nişancının kazanacağı en kıymetli ödül bu “cambı” idi. Kazıklar üzerine konulan bu cambıya atışta yalnız isabet etmek yetmezdi, onu bulunduğu kazıktan indirmek gerekiyordu. Münadiler “Cambıyı atınız!” diye ilan ettiler.

Törene gelen bütün ulus ve boyların nişancıları bu yarışa hazırlandılar. Kalmuk Konurbay Han bu yarışa bir nişancı çıkardı. Çinli kadın pehlivan da bin nişancı çıkardı. Çinli Şibay boyu beyi Muzkindek (Buzgöbek) bin nişancı hazırladı. Mançu hanı Niskara, zorlu pehlivan Orakkır da biner nişancı çıkardılar. Kırgız ve Kazaklar da Muzburçak ve Er Töştük de biner nişancı çıkardılar. Er Gökçe, Hakan hanlığından Kuzubek, Endicanlı ayrı sakal Sincibek, Altı şehirden Alabek, Afgan hanı Akın Han, Urum Han

oğlu Gökbörü biner nişancı çıkardılar. Bu nişan-camlı atışında oklar ters tarafa gidip adamların ölümüne de sebep oluyordu. Bu “cambı atış” büyük bir heyecan içinde devam etti. Önce misafir Çinliler ve Kalmuklar attılar. Konurbay ve Niskara gibi ünlü nişancı Kalmuk ve Çin hanları âleme maskara oldular. Kırgızlardan Er Töştük okla tam cambıyı vurdu ise de düşüremedi. Bu nişan atış hikâyesi nesilden nesile söylenecek bir destan oldu. Manas’ın kırk arkadaşı da bu cambıya isabet ettiremediler. Nihayet Manas’ın kendisi bu cambıyı düşürdü. Bütün arkadaşları çok sevindiler. Böylece cambı yabancılara gitmeyerek Kırgızların kendilerinde kalmış oldu.

Koşay Alp ile Yolay Alp’in Güreşi:

Köketaş’ın gök bayrağı havaya yükselerek dalgalandı. Irman’ın oğlu Irşula yüksek sesle aş töreninde bulunanlara törenin güreş faslı başladığını ilan etti. Ona yardımcı olarak genç Aydar’ın sesi de gürliyordu. Halk içinde yine hareket oldu, bütün yayla insandan ibaret bir deniz gibi dalgalandı. Irşula ve genç Aydar şöyle bağıyorlardı: “Hey Kalmuk, Mançu, Kırgız halkları! Köketaş’ın “yoğ törenini” idare eden Manas’ın sözlerine kulak asınız! Pehlivanlar güreşe çıksınlar. Halkımız bu haberi, çağırışı iyi okusun. Sonra pişman olmayınız. Bu haberi vermek için bizi ulularımız gönderdi.” Güreş faslının başladığı ilan edilir edilmez Kalmuk alpi Yolay halkın ortasında açılan meydana çıktı. Bu alpin turnakları ak parsın turnakları gibi keskindi, düşmanı yakaladığı gibi paramparça ederdi. Bıyıkları dağlarda bitmiş çamlara benziyordu. Gözleri ateş almış çıra gibi parlıyordu. Türlü topluluklarda güreş yapmış, şimdiye kadar kimseye yenilmemiş. Bu dev adam hiddetlenirse dağı bile yerinden oynatır. Her davranışı aç kalmış gök yeleli kurdun davranışı gibi. Parmakları demir gibi. Kısacası bu Yolay Alp gerçek devden beter bir kişi azmanı idi.

Meydanda nara atıyor öz dinince “Yaradan Tanrı, yardım et!” diye dua ediyordu. Kalmuk, Kıtay, Mançular kendi aralarında “Kırgızlar ne yapacaklar?” diye konuştular. Pehlivanlara bakan sınavıcılar “Bu devi yenmek kolay olmaz.” diye konuştular. Kırgız ve Kazaklardan hiçbir pehlivan, alp bu Yolay’la güreşmeye cesaret edemiyordu.

Koşay Han “Çocuklar biriniz bu Yolay’la güreşseniz aa! Övünmesini durdurunuz!” dedi. Koşay’ın bu çağırısını işiten halk taşkın sel gibi yerinden oynadı. Yolay’la güreşecek bir kimse çıkmadı. Kendisine karşı rakip çıkmadığını gören Yolay gururla nara atmakta devam ediyordu. Halk şöyle konuştu: “Han olduğu hâlde domuz, ödül kazanmak için adi bir meydan pehlivanı gibi güreşe çıkmış...”

Kırgız pehlivanlarından kimsenin cesaret edemediğini gören Koşay çok kızdı, atına binip Kırgızların arasına girip Yolay'la güreşecek pehlivan aradı.

Koşay, Er Çegis'e geldi ona, "Düşman üzerimize geldiği zaman cihan-girler gibi savaşın, kan döken Er Çegis, bu yalancı dünyada senden bir dileğim var: Şu Yolay ile güreşmeni istiyorum. Ne olur, gayretini göster." dedi. Er Çegis, "Yolay ile güreşmek kolay bir iş değildir. Ona yaklaşmak bile tehlikelidir." dedi ve Koşay'ın teklifini reddetti. Koşay oradan Sayak'ın oğlu Abdurrahman'a geldi, ona aynı teklifi yaptı. Abdurrahman, "Yolay'a yaklaşmak bile tehlikelidir. Onunla güreşmek kolay değil, yapamam." dedi. Koşay, Alp Kerkekil adlı birine gelip "Sen nasılsın Kerkekil'im? Yolay'la güreşebilir misin?" dedi. O da "Yolay'la güreşmek değil, ona yaklaşmam bile. Onunla güreşmek benim haddim değil." dedi. Koşay Alp bunlardan sonra Er Cangırçı'ya (Yağmurcu) geldi ona da Yolay ile güreşmesini teklif etti. O da teklifi kabul etmedi. Ünlü alplardan Ürbü ile Er Gökçe'den de müsbet cevap alamadı.

Bu alpların en önemlisi olan Er Töştük'ün yanına gelip "Sen nasılsın?" dedi. Kafdağı'ndaki devlerle savaşmış, yerin altında yedi yıl kalıp yer altı devleri ile mücadele etmiş ve oralardan ancak bir hafta önce gelmiş olan alp Yolay'la güreşmeyi kabul etti. Fakat çok tecrübeli olan Alp Koşay bu kahramana hayran hayran baktıktan sonra "Yaradan Tanrı sana her mücadelen-de yardım etmiş, ana yurdumuza sağ salim gelmişsin fakat vücudun öyle zayıflamış ki tenin morarmış, kanın ancak bir kaşık kalmış. Sen bu dev Alp Yolay ile savaşamaz, güreşemezsin. Sen gelecek günlerde yapacağımız savaşlar için kendini toplamaya bak. Ricamı kabul ettiğin için sana teşekkür ederim." dedi ve onun yanından gidip Gökbörü oğlu Gökkoayan'a geldi. Gökkoayan İhtiyar Koşay'a eğilerek selam verdi. Koşay onunla selamlaştıktan sonra niçin geldiğini söyledi. "Kara Kıtay Kalmuk pehlivanı Yolay'la güreşecek alp arıyorum, yavrum, onunla güreşecek gücün var mı?" dedi. Gökkoayan "Bende Yolay'la güreşecek güç yok, babacığım." dedi. Koşay oradan gidip Yaynar oğlu Akbay'a geldi, onu çok genç ve yeni evli buldu. Onu da bırakıp Manas'ın yanına geldi ve durumu ona anlattı. Manas ona "Bu Yolay'a karşı sen veya ben çıkmasak başka kimse cesaret edemez." dedi. Koşay "Saçım, bıyığım, sakalım kar gibi ağardığı, gücümün azaldığı bu zamanda bu dev Yolay'la güreşmemi mi teklif ediyorsun Manas'ım kaplanım? Ben de bu teklifi kabul etmekten başka çare bulamıyorum. Bu dev Yolay ile güreşmeye karar verdim." dedi.

Alp Koşay'a güreş giyimi hazırlandı fakat güreşçi kispetlerinden hiçbiri Koşay'a göre değildi.

Koşay güreş meydanına girmeden önce Kırgızlara hitap ederek geçmişteki hayatından bahsetti: “Lanetler olsun bu habis dünyaya! Kişiyi bu hâle getirip bırakıverirmiş... İhtiyarlık geldiği bugünlerde karşıma Yolay gibi bir dev çıktı. Gençliğimde böyle bir karşılaşmada bu gibi nice alpların hakkından gelebilen Koşay idim. Ah, yirmi beş yaş! Neredesin o yaş? O zaman bu dev Yolay ile karşılaşmış olsaydım! Otuz beş yaş neredesin? Bu herifi dünyaya geldiğine pişman ederdim. Kırk beş yaşında güreşe idim yediğini, içtiğini ağzından çıkartırdım. Elli beş yaşında rastlaşsaydık ondan çekinecek er miydim? Seksen beş yaşa geldikten sonra, en kuvvetli güçlü çağından otuz yıl geçtikten sonra bana bir dev alp ile güreşmek ödevi veriliyor. Kaplanım Manas böyle istiyor, halkım benim güreşimi görmek istiyor. Ben de kabul ettim. Büyük alpların dökülmez kanı, halkı için feda edilmez canı yok.” İhtiyar alp böyle, son vasiyeti gibi konuştuktan sonra kendisine güreş şalvarı hazırlamış olan Kanıkey Hatun’a çok samimi teşekkür ile hayır duada bulundu. Onun Semetey adlı bir erkek çocuğu olması için ayrıca dua etti. Bu samimi duaya Kıtaylar ve Kalmuklar bile “Tanrı bu duayı kabul etsin!” diye katıldılar.

Koşay Alp Tanrı’ya sığınıp meydana girerken birdenbire duruverdi. Rakibi olan Yolay’a bakıp uzun bir nutuk söyledi. Gençliğinde yaptığı savaşları, göstermiş olduğu kahramanlıkları anlattı. İlk defa meydana çıktığı zaman Akalp ve Gökalp gibi ünlü alpları yendiğini, güreş hayatı böyle başladığını hikâye etti.

Hayat hikâyesini böyle anlattıktan sonra birdenbire yere ayaklarını uzatıp yıkılıverdi. Herkes onun bu hâline hayret edip “Ne oldu bu pehlivana?” dediler. Koşay yattığı yerden “Yiğitler, gelin gelin de ayaklarınızla belime basın.” dedi. Gençlerden altı yiğit, gelip beline bastılar. Yiğitlerin bu basmaları Koşay’a tesir etmedi. “Yine birkaç yiğit gelip belime bassınlar.” dedi. Beli fazla uyuşmuş olduğundan şikâyet etti. Basan yiğitlere: “Halkımızı düşünerek basınız! Kaburgama da basınız. Belimi, kaburgamı sarı su kapladı. Basınız!” diyordu. Koşay’ın bu durumu Kıtay ve Kalmukların hayretine sebep oldu. “Ne oldu bu Koşay Alpa?” diye konuştular. O sırada Kalmuklardan Kamanbek bağıra bağıra şöyle konuştu: “Dünyada böyle bir utanmaz yurt, ulus görmedim. Bir ihtiyar adamını ölüm çukuruna atıyor. Herkes biliyor ki bizim dev Yolay bu ihtiyarı sağ bırakır mı? Kırgızlar bu zavallıyı ölüme sürdüler...” Kamanbek böyle atıp tutarken Koşay Alp birdenbire dimdik ayağa kalktı ve Yolay’a doğru adım attı. Yere batası Yolay Alp ağzından ateş püskürüp gözleri alev saçıp ayağa kalktı. Onu görenlerin bütün vücutları titredi. Yolay, Kırgız pehlivanlarına küçümseyen sözler

sarf ediyordu. Koşay'a hitap ederek: "İhtiyar hâlinle benimle güreşmen, ecelinin geldiğini göstermektedir. Benim adım Yolay'dır, Yolay'a adamın yaklaşması kolay değildir. Bunu sen bilmelisin! Koşay'ım, senin bin canın olsa birini bile bırakmam!" Yolay'ın bu sözlerine karşı Koşay Alp şöyle cevap verdi: "Canın çıksın, dev Yolay! Güreştiğimiz zaman kimin alt olacağı görülecektir. Unuttun mu? Okırçı denilen yerde, Üç Kaşka'nın boyunda Uysünbay'ın düğününde seni domuz gibi bağırtıp yenmiştim. Yine seni öldürmedim, bıraktım. Yine birçok yerde seni yendim, canına kıymadım, diri bıraktım. Bir zaman seni at üzerinde oğlak gibi bağırttığımı unuttun mu? Atana lanet düzenbaz Yolay, geçmiş günlerde seni rezil etmiş olduğumu unuttun mu? Kurt olan o Koşay, şimdi yavru kurt oldu diye mi düşündün? O sırada Yolay Alp Koşay'ın bileklerinden sımsıkı kavramıştı fakat Koşay kollarını öyle bir güçlü çekti ki Yolay'ın kolunun derisi ayrıldı ve Koşay kollarını kurtardı. Bundan çok fena hâlde kuduran Yolay putuna tapınıp dua okudu. Sonra öyle bir harekete geçtiler ki toz toprak havaya kalktı. Seyreden halk hiçbir şey göremez oldu. Almambet Alp yanında bulundurduğu cada* taşını suya atıp yağmur afsunu söyledi. Göz açıp yumuncaya kadar kapkara bulut göğü kapladı, korkunç bir yağmur, dolu yağmaya başladı. Toz dumanı meydana kalkınca iki pehlivanın birbirini alt etmeye çalışıp çarpıştığı görüldü. Bütün Kırgızlar "Tanrı, Koşay'ımızı mağlup etme, koru!" diye dua ediyorlardı.

Mavi gökyüzünde yıldızlar parıl parıl birbiriyle oynaşıyorlardı. Bütün gece Yolay ile Koşay'ın güreşi devam etti. Tam gece yarısı Yolay gök gü-rültüsü gibi bağırip çağırıyordu. Bütün halk şöyle düşündü ve konuştu: "İhtiyar Koşay Alp genç Yolay'a dayanamaz, mağlup olacak." dediler. Yolay Alp durmadan bağırip çağırıldığı hâlde Koşay'ın sesi çıkmadığına Kırgızlar çok merak ediyorlardı. Her topluluğun elinde fener bulunuyordu. Her topluluk kendi bayrağını dikmişti. Bu bayraklar altmış yerde dalgalanı-yordu.

Tan ağarıp attığı, tan yeli estiği zaman halk yine meydanı doldurdu. Birden Koşay'ın "Gayretimi gör!" sesi yükseldi. Onun bu sesi dağda taşa yankı yaptı.

Yolay'ın maksadı güreşip galip olmaktan başka Koşay'ı öldürüp eski öcünü de almak idi. Koşay çok yoruldu. Boyuna sarı su toplandı. İhtiyar arslan yorulmuştu, birdenbire uykuya daldı. Bu durumu fırsat bilen Yolay, Koşay'ı havaya kaldırmış, nerede ise büyük kayaya vuracaktı. O sırada Manas bu durumu görüp güreşe müdahale etti. Yolay'ın bu hareketi güreş

kurallarına aykırı idi. Manas Yolay'ı yakalayıp kamçı ile vurdu, aynı zamanda Koşay uyandı ve Yolay'ı yakalayıp yere vurdu. Kırgızlar tarafından zafer sesleri yükseldi. Koşay Alp galip ilan edilerek ödülü aldı ve soydaşlarına dağıttı.

Kalmuk ve Çinliler kavga çıkardılarsa da Manas'ın akıllı idaresi, törende sükûnetin yerleşmesini sağladı.

Kalmuklar Köketay'ın yoğ törenine en iyi pehlivanları olan Tüktü (tüylü) taban Tükübay'ı getirmişlerdi. Bu pehlivan oburluğu ile de ün salmış bir Kalmuk idi, bir oturuşta bir domuz yedi. Onu dostu, düşmanı, yakını ve yabancı zamanının en iyi pehlivanı diye kabul etmişlerdi. Ödül olarak dikilen hayvanlar deve, sığır ve yüzden fazla at idi. Bu zengin ödül Tükübay'ın iştihasını kabartmış, hırsını ve gücünü arttırmıştı. Kırgız pehlivanları bu Tüktü taban Tükübay ile güreşmekten çekiniyorlardı. Herkes “Bu herifle güreşmeye kim cesaret edecek?” diye merak ediyordu. Kalmak Tükübay meydanın ortasında aç kurt gibi dudaklarını kıpırdatıp rakibini bekliyordu. Herkes “Bununla güreşen sağ kalmaz.” Kırgızlar'dan bir güreşçi çıkmazsa ödülü bu Kalmuk Tükübay alacaktı. Herkes birbirine bakıyordu. Kırgız büyüklerinden Bakay Han, Argın boyundan Acıbay, isteklerden Yamgırçı, Elaman oğlu Er Töştük, Kıpçaklardan Ürbü, başından ayağına kadar silahlı Buzburçak, Endincanlı Sıncıbek, Kazaklardan Er Gökçe, Afganlardan Akın Han, Çenbel dağından iki alp Canalı ile Karaş ve başka bütün pehlivan ve alplar “Dev bahadır ile kim güreşmeyi göze alacak?” diye birbirine bakıyorlardı. Kırgız, Kıpçak alp ve bahadırları ne yapacaklarını kestiremeden birbirlerine bakıyorlardı, ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Bu sırada Kanıkey Hatun meydana çıktı. Önce akıllı Bakay Alp'i övdü, kendi babası Temir Han ülkesine gelip nasıl çalıştığını, çok büyük sorunları nasıl hallettiğini şimdi bu basit meseleyi çözebileceğini anlattı. Kimseden ses çıkmadı. Kanıkey “Bu dev Tükübay'la güreşecek olan genç alp Ağış'tır. Onu derhâl bulup meydana çıkaralım!” dedi. Onun bu teklifi bütün beyler ve alplar tarafından makul görüldü. Manas “Derhâl bulup meydana çıkaralım!” dedi. Manas derhâl Ağış'ı aramaya on iki adam gönderdi.

*
* *

Büyük törene yakın bir köyde yüz kadar kız ve delikanlı toplanıp oynamakta idiler. Genç Ağış Alp, töreni bırakıp “Kız oynak*” yapılan bu eğlence gecesine gelmiş, bu kızlar ve delikanlılar arasına karışmış bulunuyordu. Manas'ın gönderdiği on iki adam onu, bunların arasında buldu. O, günün önemli meselelerini unutmuş, zevk safaya dalmıştı. On iki yiği-

din başı İhtiyar Kırgıl, Ağış'a şöyle dedi: "Genç Alp Ağış sözlerimi dinle! Han Köketay'ın büyük yoğ töreni bütün hızıyla devam ediyor. Bu töreni Manas'ın idare ettiğini biliyorsun. Tabanı tüylü Tükübay Kalmuk, pehlivan isteyip meydana çıktı. Bizim Kırgızlardan ve Kıpçaklardan onunla güreşecek pehlivan çıkmadı. Manas seni aramaya emir verdi. Derhâl oraya, meydana gelip Tükübay ile güreşeceksin. Bu Manas'ın kesin emridir. Şu övünen Kalmuk'a haddini bildireceksin. Kırgızların namusunu koruyacaksın." dedi. Nihayet Kırgıl Ağış, Manas'ın karargâhına getirdi. Ona Kanıkey Hatun tarafından hazırlanmış olan güreş ve savaş giyimini giydirdiler. Bu giyimlerden güreş şalvarı bilhassa çok önemli idi. Bu şalvarın içi ipek, dışı bez gibi kuşam idi. Bunların arasına ince tellerden dokunmuş zırh yerleştirilmişti. Bu şalvar öyle bir zırh idi ki sazак yakarsan ateşi geçmez, yay çekersen ok geçmezdi. Ağış bu şalvarı giydi. Onun vücudu da sade sinirden ibaretti, demir gibi idi. Bu genç pehlivan dünyanın ünlü dağ gibi pehlivanı ile güreşecekti. Ünlü alp Er Töştük ile Koşav Alp ellerini kaldırıp Tanrı'ya duada bulundular.

Ağış, dev Tükübay karşısında dikilip güreşe başladı. Tükübay ile boğuşurken Ağış hep gülmeye devam ediyordu. Bu hareketi Manas'ı çileden çıkardı. Kamçısını eline alıp Ağış'a vurdu. Ağış bu acısı ile rakibine öyle bir saldırdı ki dağ gibi Tükübay'ı yere serdi, sonra kaldırıp taşa vurdu. Bütün Kırgız ve Kıpçak halkı müthiş bir gürültü koparıp Ağış'ı alkışladılar. Ödülü almadı, "Karşılaştığım pehlivanı yendim. Manas, bana müsaade et de kızların yanına gidip oyuna devam edeyim." dedi ve gitti.

*
* *

Köketay'ın gök sancağı yine havada görüldü. Münadiler büyük bir yarışın başladığını ilan ediyorlardı. Bu yarış Çin-Kalmuk alpi Konurbay ile Kırgızların en büyüğü Manas arasında cereyan edecek mızrakla karşılaşma yarışı idi. Münadiler her tarafta şöyle bağırıyorlardı: "Yarışa girecek olanlar en iyi asil atlarına binsiler. Zırhlarını giyip süngülerini ellerine alsınlar, ejder gibi kıvrılıp çevrilip süngü ile çarpışma hünerini gösterecekler."

Kalmuklar bu önemli yarış üzerine kendi aralarında çok konuştular. Ünlü Kalmuk hanı Alevke şöyle konuştu: "Bu Kırgız ulusu birbiri için canlarını feda eder. Bunlar birbirine çok bağlı halktır. Uzağı gören bilgileri de çoktur. Düşmandan korkmayan, canını feda ederek savaşan alplar da çokmuş. Halkını iyi idare eden danışmanları varmış. Güreşen, dalaşanları sağ bırakmayan pehlivanları, alpları güreşe de savaşa da hazırlamış..." "Cambı'yı atıp düşüren Manas'ı gördünüz. Bu sefer mızrakla vuruşmaya mübarezesi-

ne çıkan alp Manas'ın kendisidir. Manas'tan korkup şimdiden mübareze kaybettiğimizi düşünüp ümidimizi kırmayalım.”

Alevke Han'dan sonra oğlu Konurbay hiddetle şöyle dedi: “İnsanoğlu iki bin yıl yaşasa yine ölecektir, ölüm insanoğlunun alın yazısıdır. Ecelim gelmiş ise ondan kaçıp kurtulamam. Manas'la mücadeleyi çoktan istiyordum. Meydanda rast getirsin diye Tanrı'ya dua ediyordum. Bir Tanrı biliyor ki kim yenilip yıkılacak, kim galip olup ödülü kazanacak. Kırgızlardan Manas çıkarsa ben ona karşı çıkacağım. Kalmukları Kırgızlar yenecek diye kim söylemiş?”

Alevke oğlu Konurbay böyle konuşuyor ve kara atının üzerinde bir savaşçı olarak hazır duruyordu. Bu ünlü alpin süngüsünün demiri bir kulaç çeliktendi. Kılıcı ak çelikten yapılmış, ağır topuzu, on batman idi. Manas'la mübareze böyle hazırlanmış bulunuyordu. Meydana çıktığında Kırgızlar da onun bu heybetine hayran, kaldılar.

Koşay Alp bu dev gibi Konurbay'la mübareze edecek pehlivan arıyor. Manas'ın yanına geldi ve ona “Ey yavrum, Manas, ihtiyar babanın sözünü dinle. Başımıza büyük bir iş düştü. Konurbay meydana çıktı, mübareze adam istiyor. Kırgızları alt edeceğine Kalmuklara ant vermiş. Bu ihtiyar günümde Konurbay'a karşı ben çıkmasam başka çıkacak kimse yok. Sen Manas, arslan idin, kaplan idin, bu Kalmuk'a karşı senden başka çıkacak kimsemiz yok. Tanrı'nın belası bu Kalmuk çok hiddetlenmiş, bununla karşılaşmak zor olacak. Bizim içimizde onunla karşılaşacak senden başka kimse yok.” Koşay'ın derdini dinledikten sonra Manas şöyle konuştu: “Konurbay'la karşılaşmadan bana bir iyi at bulunuz. Benim atlarım, biliyorsunuz, yarışa gönderildi.” Koşay Alp Manas'a at bulmak için burada toplanan halkın atlarını gözden geçirdi. Herkes kendi atını vermek istiyordu fakat Koşay Alp bunlardan hiçbirini beğenmedi. Manas'ın canı çok sıkıldı. “Mücadelede bineceğim Akkula'mı ne diye yarışa gönderdim! Bulutlu gökyüzü gibi karardım, sıkıldım.” diye düşündü. O sırada eşi Kanıkey Hatun geliverdi. Manas için altı yıldan beri hazırlamış olduğu zırh gömleği giydirdi. Bu zırhın içi ipek, dışı bez, yakası altın, yeni bakiydandı. Bu zırh öyle hazırlanmıştı ki düşmanın ne oku geçer ne kılıcı keserdi. Kanıkey Manas'ın geleceğini düşünüp böyle bir zırhlı giyim hazırlamıştı. Manas'ın bu törende biri ile mübareze çıkacağını bilmişti. Bu danışman kadının kocasına gösterdiği sevgi ve alakası bütün Kırgızların takdirini kazandı. Bu zırh giyimi giydiği gibi Manas'ın, Kırgız alplarının gönüllerindeki merak ve endişe birden kaybolup herkese ilahi bir güç gelmiş oldu. Konurbay'ın saçtığı korku ve endişeden eser kalmadı. Bu ka-

dının mücadele için hazırladığı zırh-giyim ve telkin ettiği cesaret bütün Kırgızları canlandırmıştı.

Manas kendisinin atını yarışa göndermiş olduğu için Konurbay'la karşılaşmada bineceği at meselesini halletmesi gerekiyordu. Bu at sorusunu Koşay Alp'a anlattı. Koşay Alp Kırgız, Kazak ve Kıpçak boylarının atlarını gözden geçirdi. Birçok atlar arasından Kalkama'nın kara atını herkes beğendi, "İşte bu at Manas'a layık." denildi. Koşay Alp bu kara atı dikkatle inceledikten sonra bu atı uygun bulmadı: "Gençliğinde güzel, savaş atı olmuş ise de şimdi kartlaşmış, eski kuvveti kalmamış. Önümüzdeki mücadeleye dayanmaz." dedi.

Her yarışta birinci gelen Ürbü'nün kara atına baktı. Koşay Alp bu atı da beğenmedi. Burada bulunan Kırgız, Kıpçak boylarının hepsi Manas'ın kendi atlarını kabul edip Konurbay'a karşı mücadelede binmesini arzu ediyorlardı. Bütün atları gözden geçiren ünlü sınavcı Alp Koşay, böyle at ararken en güzel ve en güçlü atın Almambet'in "Sarıala"sı olduğu anlaşıldı. Manas bu atı beğendi fakat Almambet "Bu Konurbay'a karşı beni gönderiniz. Kaplan Manas can dostum ricamı dinle. Bu Konurbay'la ben mücadele edeyim. Küçüklüğümden beri ona karşı derin bir hıncım var. Bu adamdan bugüne kadar alamadığım öcümü almaya bana fırsat ver. Doğduğum, büyüdüğüm ilimden, yakınlarımdan ayrılmama, gurbete düşmeme sebep bu Konurbay olmuştur. Senin yardımın ve senin sayende yıllar süren öcümü yerine getireyim. Yalvarıyorum, bu Konur ile ben mübazere edeyim."

Manas onun heyecanını teskin etmeye çalıştı ve şöyle dedi: "Ey benim Almambetçiğim, boz kurdum! Kıtay ve Mançular senin mübazereye girmeni alay konusu yaparlar. 'Bir sığıntıyı, acımadan ölüme sürdü.' demezler mi? Kalmuklar bu işimizi mizah konusu yapmazlar mı? Kırgız ulusu böyle alay konusu olmaz mı? 'Bir zavallı sığıntıları vardı, onu da ölüme sürdüler.' deyip biz Kırgızları küçük düşürmeye çalışacaklar. Sen benim gerçek bir dostum isen bu davadan vazgeç. 'Sarıala'yı bana veriniz. Mağrur ola bu Konurbay ile süngü oyunu yapayım ya kaburga kemiklerini sökeyim, ya öleyim." Almambet Manas'ı haklı buldu ve atını verdi.

Manas "Sarıala"ya binip meydana bekleyen Konurbay'ın karşısına dikildi. Kılıcını eline alıp etrafındakileri selamladı, gözleri ateş gibi parlıyordu. Heybet ve azametini muhafaza ediyordu. Kırgızların bu arslanı, Acıbay, Bakay ve başka soydaşlarından zafer için dua etmelerini diledi. Koşay Alp boynuna kuşak asıp "Amin!" diye avucunu açtı ve Manas'a zafer diledi: "Yaradan Tanrı'mız, bizi korusun da sen Konurbay'ı sevindirme, er

Manas'ımızı şaşırtma, Konur'un sırtını yere dokundursun, âlem Manas'a hayran olsun! Ey büyük Tanrı'm, bileğimizi kırma, dileğimizi reddetme!" Alp Koşay böyle dua etti, bütün Kırgızların büyüğü küçüğü "Amin" diye bağıldılar. Manas savaşa girer gibi "kırk arkadaşı" ile beraber meydanda bulundu. Arkadaşlarının yirmisi sağında, yirmisi solunda idi. Bu kırk yiğit süngü savaşında eşsiz usta muhariplerdi. Bunlardan başka Almambet, Çuvak, Acıbay, ünlü Bakay Han da Manas'ın çevresinde bulunuyorlardı. Mübareze sahası meydanın yakınında bir yerd. Manas'ın kırk yiğidi bulunduğu gibi Konurbay'ın da kırk yiğidi vardı. Onun yanında da bu kırk yiğitten başka Kalmuk ve Çin asilzadelerinden gençler vardı. Bunların hepsi alp muhariplerdi. Konurbay atından düşürse derhâl kaldırırlardı. Tam manasıyla onun koruyucu ruhları idiler. Bindiği at "Algara" adlı at idi. Dünyanın en iyi sayılı asil atlarından biri idi. Bu atın üstünde dimdik duran Konurbay Manas'ı mübarezeye çağırırdı. Manas ona "Kalmuk hanı sensin, Kırgız hanı da benim. İlk sıra Konurbay senin olsun." dedi Konurbay süngü ile saldırıya geçti. Manas, onun süngüsünü yakalayıp paramparça etti, Manas, bana merhamet ve saygı gösterme!" dedi ve bir tepenin üzerine çıktı. Manas ona süngü ile hücum etti fakat alp Konurbay onun süngüsünü ortadan kırıp atıverdi.

"Şimdi sıra senindir, Manas!" dedi. Konurbay Manas süngü ile hücumla geçti. Konurbay yerinden kıpırdamadı. Süngü ortasından kırıldı. Bunu gören Acıbay Manas'a yaklaşıp ona yeni bir süngü verdi. Manas süngüyü aldığı gibi rakibinin üzerine tekrar saldırdı. Şimdi karşılıklı süngü savaşı başlamıştı; senin sıran, benim sıram lafı yoktu. Bu iki alp dev, birbirini kovalıyordu. Altmış kadar süngü kırdılar. Konurbay Kalmuk, Kıtay ve Çin ülkelerinin ünlü alplarının başı idi. Bu iki ünlü alpin mücadelesi her iki taraf için çok meraklı ve heyecanlı sahneler meydana getiriyordu. Matem (yoğ) ve düğün törenlerinde böyle bir oyun ve "mübareze" sahnesine pek seyrek rastlanırdı.

Konurbay, Manas'a yaklaşıp süngü ile saldırdı. Süngü Manas'ın bindiği kara ata isabet etti. Manas atı ile beraber düşüverdi. Bununla beraber Manas kılıcını eline alarak Konurbay'ın süngüsünü ortasından vurup iki parça etti, yedeğindeki "Sarıala" ata bindi. Bir taraftan Kalmuklar "Hakan!" diye, öbür taraftan Kırgızlar "Kaplan!" diye bağırıyorlardı. Mübareze sona ermekte idi. Manas'ın hücumu ile Konurbay büsbütün şaşırmıştı, atından yere yuvarlandı. Onun "Algara" atını Manas eline aldı. O sırada Almambet gelip "Algara"yı ganimet olarak almak istedi fakat Manas ona: "Birinin giyimi başkasına giyim olmaz, birinin atı başkasına at olmaz.

Konurbay bir kahramandı, mağlup olsa da yine kahramandır, onun atını ganimet saymam, bir mağlup kahramanın atını zorla almakla ne gibi murada ermiş olacağız? “Algara”sını kendi elimle ona teslim edeyim.” dedi. O sırada Konurbay Manas’ın önünde eğilip duruyordu. Manas ona “İşte atın, al!” diye ‘Algara’sını verdi ve Almambet’e “Bu ünlü alpin böyle eğilip yalvarması yüzlerce attan daha değerlidir.” dedi. Kalmuklar Konurbay’ın atını aldığını görüp koşarak yanına geldiler ve Konurbay’ı atına bindirdiler. Almambet Manas’ın bu hareketine çok kızdı: “Düşmandan alınan ganimeti geri vermek ne demek? Bu Konurbay hiçbir zaman Kırgızlara dost olmaz.” diye söylendi durdu.

Manas zaferinin karşılığı olan ödülü Kırgız halkına dağıttı.

*

* *

Bunu burada bırakıp yarışa gönderilen atlardan haber verelim. Atın kazanması ulusun, boyun şerefi meselesi idi. Onun içindir ki at yarışına her boy ve ulus büyük önem verirdi. Ödül kazanmak ikinci planda idi. At yarışlarının neticesinde çok zaman kavga, hatta savaş çıktığı olurdu. Töreni idare edenlerden Bakay Alp Kırgızlara şöyle bir hitabede bulundu: “Ey ahali, dinleyiniz. Size söyleyeceğim bir sırrım var. Bu sırrımı iyi anlamaya çalışınız. Biliyorsunuz ki misafirlerimizin Kalmuk ve Çinlilerin bize karşı derin hıncı var. Her oyunda yenildiler. Bu yenilgilerinin öcünü almak için fırsat bekliyorlar. Münakaşaya dili fasih, sözü keskin olan, mücadele ve mübarezeye bileği güçlü olanlarımız hazır olsunlar. Gördünüz, Konurbay yenilip gücendi, küstü. Yolay bir ihtiyarımıza mağlup olup mahcup oldu. Tükübay güreşte ölüverdi... Bunları hazmetmek Kalmuklar için kolay olmadı. Ey ahali, bu dediklerimi iyice bilmenizi isterim. Bu kadar acı yenilgiye uğrayan Kalmuklar bir bahane bulup bu törenimizi felakete çevirirler. Bu yarışta bizim atlarımız kazansa bile Kalmuklar bir bahane bulup ödülü almamıza mani olmaya çalışacaklardır. Bütün bunlardan haberiniz olsun. Bu gibi olaylara karşı yetmiş dil bilen Argın boyunun evladı, insan-ınoğlunun danışmanı Acıbay hazırlıklı olsun. Yetmiş türlü dil bilen, seyahatlar yapıp dünyayı gezen Taz’ın oğlu Ürbü bu bulmacayı çözecektir...”

Bu yarış kazanmak hem Kalmukların fesat ve fitnelere karşı tedbir almak üzere Almambet’i tam bir Kalmuk prensi kılığına soktular. Kırgız atlarından hangisi olursa olsun önde gelirse meydana gelinceye kadar Almambet bir Kalmuk olarak atı himaye edecekti yoksa Kalmukların Kırgız atlarından önde gelenini öldürmeleri muhakkaktı. Önde gelen atın Manas’ın “Akkula”sı olduğu hakkında haber alınmıştı. Bakay’ın verdiği bilgi ve plana göre büyük Kegen Irmağı kıyısını, toz dumanıyla kaplaya-

rak, Bakay'ın adamları yarış atlarını karşılamaya gittiler. Davullar vuruldu, zurnalar çalındı. Geceleri akan yıldızlar gibi atlılar ileri hareket ettiler. Atlar birbiriyle çarpıştı, İli Irmağı toz ile kaplanıp karardı. Manas'ın Akkula'sı fırtına gibi koşuyordu. Havada yıldız akar gibi bir süratle ilerliyordu. Almambet at üzerinde hem Kalmukça hem Kırgızca konuşuyordu. Onu gören Kalmuklar "Han'ım" diye baş eğip selam veriyorlardı. Uzaklarda Manas'ın "Akkula"sı toz kaldırıp önde geliyordu. Onun arkasında Yolay Han'ın "Açbudanı" bulunuyordu. Almambet "Akkula" ile görüldüğü zaman Kalmuklar onu "Hakan" diye selamlayıp "Bir Kalmuk prensinin atı kazanıyor." diye sevindiler. O da onlara, Kalmukça "Mondul! mondul!" diye cevap verdi. Böylece Mançulardan, Solonlardan, Şibeylerden geçip Kırgızların arasına sağ salim Akkula'yı getirmiş oldu. Kırgızlar ödülü kazandırsa da Kalmuklar derhâl ödülleri yağma ederek ellerine geçirdiler. Bunu gören Manas "Kalmuklara hakkımızı yağmalatıp diri yürümemiz ne işe yarar? Karşılarında eğilip, saygı ile el kavuşturup durmakla ne kazanacağız? Bu Kalmukları, rüzgârın bulutları sürdüğü gibi sürüp yerimizden, ilimizden çıkaralım. Namussuz yaşamaktansa er olup dövüşüp ölelim, kazanırsak el olup ömür sürelim. Böyle kesin hareket etmemiz gerek. Bir defa yenilgiye uğrarsak bunun sonu gelmez, kırlarını kana boyayacak, kızlarınızı cariye yapacak, oğlanlarınızı köle, kul kılıp satacak..." Manas böyle konuştuktan sonra hiç korkmadan Kalmuk topluluğunun içine daldı ve Konurbay'ı çağırıp ona "Kara Kalmuk, Mançu halkı! Toplanıp geldiniz, misafirimiz oldunuz, sizi ağırladım, doyurdum. Doksan türlü Çinli ve Kıtaylarınla geldin. Kestiğimiz hayvanların etlerinin en yağlı, en iyi parçalarını yedirdim. Kızıl altından armağanlar verdim. "Tanrı'nın verdiği komşularımdır." diye ağı değil, bal sundum... Alay edip gülme! Bizle alay etmeye kalkma! Akkula'nın kazandığı ödülü derhâl ver. Bu benim sana son sözümdür. Sen Yolay da bunu dinle. Kazandığı ödülü başkasına kaptıracak Manas, ben değilim. Hakkım ödülü vermeden gitmeye, kaçmaya teşebbüs edecek olursan seni bırakacak Manas, ben değilim. Kurgan*, kalelerini yıkar, çocuklarını ağlatır, kızlarını cariye ederim. Konur, Yolay, siz canınızla oynuyorsunuz." dedi.

Yolay, Manas'ın sözlerine hiç aldırmaz görünüp Kalmuklar topluluğu içine dalmak istedi fakat onun bu davranışı Manas'ı çileden çıkardı. Yolay'ı yakasından tutup tokatladı. Yolay canından korkup Kalmukların "uran"ını yüksek sesle haykırdı. Kalmuklar Yolay'ın çevresine toplanıp "Sağ mısın, beyimiz?" diye sordular. Yolay "Öcümü alacağım. Manas'ın bana eli dokundu." diye yakındı. Yolay adamlarıyla böyle konuşurken bir-

den havanın toz dumanı bulutlara kadar yükseldi. Etrafı gürültü, uğultu kaplamıştı. Yolay-Manas kavgasını gören ve işiten Kalmuk-Mançu hanı Konurbay'ın, adamları Kırgızların at sürülerini yağma edip sürmeye çalışıyorlardı. Tekes Irmağı'nı geçmişlerdi. Kalmuklar Kırgızları yağma etmeyi bu Konurbay-Yolay ile Manas kavgasından önce planlamışlardı. At yarışı sonunda meydana gelecek kavgaya Kalmuklar önceden hazırlanmış bulunuyorlardı. "Kırgızlar erkek, alp iseler gelsinler çarpışalım. Güçlerimizi tecrübe edelim. At sürülerini, gelsinler elimizden alsınlar!" diye böbürleniyorlardı. Önerine gelen Kırgız obalarını yağma ederek Kangay Dağlarına doğru gidiyorlardı. Süngüleri ellerinde yürük atlar altlarında idi. Kırgızlar için bu Köketay aş bir felaket oldu. Çağırılıp ağırılan konuklar ev sahiplerini yağma edip gidiyorlardı.

Manas Kırgızlara haykırdı ve Almambet'i çağırdı: "Almambetçiğim, dün Talas Vadisi'nde, Cılgındı Irmağı'nın boyunda pervasız gezer, dolaşırdım, önümde Almambet'im buldukça Kırgız'a düşman dokunamaz diye inanıyordum. Yanımda Alp Çuvak varken hiçbir düşman Kırgız'ın malına göz koyamayacak diyordum fakat bu Köketay'ın aş töreninde çok garip olaylarla karşılaşmış olduk. Kırk kahraman arkadaşım neredesiniz? Binlerce at sürülerimizi Yolay-Konurbay misafirimiz sürüp götürdü. Alın yazımız böyle imiş ki yerimizden kıpırdıyamadık... Gök demirden silahlarını kaldırıp düşmanı takip edecek alplarımız nerede? Bu hakarete dayanmadan düşmana karşı saldıracak erenler nerede? Bakay Baba kılavuzluk yap da yol göster! Arslan Kırgızlara, kahraman erlere kumandan ol! "Aş törenimizde bizi Konurbay yağma etti." demek kahraman Kırgız alplarına yakışır mı?"

Manas böyle konuştuktan sonra Kırgız alpları gök gürültüsünü andıran bir gürültü ile ileri hareket ettiler. Dağlar yankılandı, Kegen Irmağı dalgalandı...

Ufuklara kadar uzanmış kızıl topraktan ibaret büyük bozkır üzerinde atlılar geçiyordu. Elinde dalgalanan bayrak ve tuğ tutan Almambet bu atlıların kumandanı bulunuyordu. Bu müfreze bir tepeyi aştıktan sonra Manas'ın karagâhına geldi ve ona hiçbir tazimat merasimi yapmadan şöyle söz başladı:

– Han'ım Manas sözlerimden kaygılanmayınız. Biz bugün çok büyük işe girişmiş bulunuyoruz. Uçan Denizi'ni geçip atlarımızı tecrübe edeceğimiz zaman geldi. Alplarla boğaza gelip kavga edeceğimiz gün geldi. Bunlarla karşılaştığımız günlerde gayret gösterecek alpimiz kim? Keskin

dilli hatibin kim? Gönlü bozuk düşmanın kim? Korkusuz düşmana saldıranın kim? Bütün bu sorulara cevap verilmesi gerekiyor.

Manas'la Almambet'in bu konuşması Çin seferi için hazırlık faaliyeti günlerinde oldu. Almambet'in bu sözlerini dinleyen Kırgız bey ve alpları hiçbir ses çıkarmadan dinlediler ve Manas'ın vereceği cevabı beklediler. Manas Almambet'e şu cevabı verdi: "Çin'i ve Kalmukları sen çok iyi tanıyorsun. Onların bugünkü askerlik durumunu senden iyi öğrenecek kimse bulunmadığı için oraya seni göndereceğiz. Sana arkadaş olarak kahraman Sırgak yanında bulunacaktır. O gençlerimizin en cesurudur. Düşmanla karşılaştığı zaman ecel, ölüm tanımaz, hiç korkusuz savaşı. Ölüm diye bir şey hatırına gelmez. Düşmanla karşı geldiğinde gözleri ateş gibi parlar..."

Almambet: "Sırgak yoldaşım olsun. Çok güzel! En güvendiğim genç bu Sırgak'tır. Şimdi arslanım Manas senden bir dileğim, Acıbay Alp'in 'Küren' adlı atını vermesini bizim için istemendir. Büyük seferde binilecek at o 'Küren'dir. Bu at insanın beynini kaynatan sıcakta, kırk gün susuz çölde yürüse susamayacağı bilmez bir hayvandır. Ege, bıçak gibi keskin taşlı yollardan geçerken tırnaklarına bir şey olmaz. Öyle bir attır bu Küren!"

Almambet'in bu sözlerini dinleyen Manas şu emri verdi:

– Irçioğlu ile Bozoğul atlarınıza bininiz, Acıbay Ağa'ya gidip benim namıma "Küren" atı rica ediniz.

Bu iki delikanlı Acıbay Alp'in evine gelip Manas'ın selamını ve Almambet'in ısrarı üzerine "Küren" atı rica ettiğini arz ettiler. Acıbay Alp, "Ben bu kahramanların kurbanı olayım. Almambet at değil, baş istese onu da veririm. Bir at nedir ki?" dedi ve "Küren"i verdi. Irçioğlu ile Bozoğul atı alıp Manas'ın karagâhına geldiler. Manas atı Almambet'e verdi. O da buna çok memnun oldu.

Almambet ve Sırgak ok geçmez, kılıç kesmez gök demir-çelik giyimlerini giyip, kalkan ve kılıçlarını kuşanıp, süngülerini tutup Kalmuk ülkesine hareket ettiler.

Almambet ve Sırgak ne vakit gelecek, ne haber getirecekler diye halk beklerken Kırgıl halka ordo oynamalarını teklif etti, oyun seven birçok adam onun yanına toplandı. Bakay Alp askerlerin bulunduğu yerin etrafında karakol ödevini görüyordu. Bu sırada askerlerin bulunduğu yerde büyük kavgalar, gürültüler oldu. Ordo oyunu bir kumar oyunu olduğundan böyle kavga ve gürültülerin olması pek tabii idi. Gürültü yapan gençler Irçioğlu ile Bozoğul idi. Bu genç, İhtiyar Kırgıl'a çok sert sözler söyledi:

“Ak sakallı başın var, altmışı aşmış yaşın var... Öyle olduğun hâlde haramı bırakmıyorsun, haram sözden vazgeçmiyorsun!” diye ağır sözler sarf etti. Hele Çuvak konuşmalarında Almambet’e hep küfrediyor, “Kalmuk’tan gelen sığıntı” diyordu. Iraman oğlu Irçioğul da Almambet için “Kalmuk’tan gelmiş pis, murdar” diyor. Bu ordo oyunu Kırgızların arasını epeyce açmış oldu. Genç ve ihtiyarlar ağız kavgası yaptılar. Kırgıl tarafından bulunan Çuvak güçlü alplardandı. Bu ordo oyunu karıştıranların öncüsü oldu. O nedense Almambet’i sevmezdi. Onu tutanlara karşı küskündü. Ona hep “Kalmuk” derdi.

*
* *

Manas’ın büyük Çin seferi için önce yol üzerindeki Kalmuk beylik ve hanlıklarını itaat ettirmek gerekiyordu çünkü yol bunların yayla, oba ve şehirleri üzerinden geçiyordu. Kalmukların durumunu öğrenmek için Almambet ve arkadaşı Sırgak keşif için ileri gönderilmişlerdi. Kırgız ordusu Kalmuk ülkesinin sınırındaki Sayın Gölü’ne geldi. Gölün ötesindeki tepeyi aştıktan sonra Tal-Çoku Dağı bulunuyordu. Buraları aştıktan sonra Kalmuk ülkesine girilirdi. Almambet ile Sırgak bu Kalmuk sınırı civarında istirahat ederken birden “ak kelte*” nin sesi duyuldu. O sırada Manas’ın yüksek sesi işitildi. Almambet “İlimize bir felaket mi oldu?” diye düşündü.

Biraz sonra anlaşıldı ki Manas ile Çuvak geliyorlarmış. Bunları uzakta dürbünle gören Almambet şöyle düşündü: “Acaba memleket bir saldırıya mı uğradı yoksa Manas’ın itimadı kalmadı da Çuvak’la beraber beni takip mi ediyor?” Çuvak yanlarına gelip selam verdi, Sırgak selamı aldı fakat Almambet ters bakıp iltifat etmedi. Çuvak buna çok kızdı ve “Serseri Kalmuk, düşmanı yenmiş, zafer kazanmış nesne gibi bana ters bakıyor.” diyerek arkasını Almambet’e verip Sırgak’ın karşısına oturdu. Çuvak’ın arkasından Manas da geldi. Almambet ile Sırgak el kavuşturup Manas’a saygı gösterdiler. Manas “Durumu öğrenmek istiyoruz. Elde ettiğiniz bilgileri öğrenmeye geldik. Akbalta’nın oğlu Çuvak ses çıkarmadan oturdu. Manas bu iki kahramanı tetkik ederek anladı ki bunlar birbirine çok darılmış hatıra düşman gibi davranıyorlar.

Manas, Çuvak’la Almambet’i barıştırmaya çalışıyordu, “Size ne oldu?” diye sordu. Almambet Manas’a verdiği cevabında kendi kaderinden şikâyet ederek dedi ki: “Ey Manas! Söylemesen de ne demek istediğini biliyorum. Anlamazlıktan gelme. Öz ana yurdundan ayrılan er, bedbaht ve öz soyundan ayrılan yiğit hor ve hakir olur. Bunun içindir ki ana yurdundan ve öz soyundan ayrıлып uzaklara düşen yiğit için ölüm en hayırlı kaderdir.

Yabancı illere düşen er için ölüm bir değil bin kere olurmuş... Böyle hakaret görmektense önündeki Almambet ölsün. Beni hırslandırırsanız yapmayacağım yok... Ey Akbalta oğlu Çuvak bugün neden böyle ters ters bakıyor, cesaret, kahramanlık taşıyorsun? Düşmanla savaştığımız gün sen nerede idin? Her yerde beni takip ediyor, “Kalmuk” diye hakaret ediyorsun. Bu gibi hareketlerinle, halka hizmet değil, alplık taşıyorsun. Alp isen karşıma çık, dişlerini döküvereyim. Sana nasihatim; hiçbir zaman aşırı gidip taşkınlık yapma! Ben babasından bezen bir kulum, hiçbir şeyden korkacak değilim.”

Çuvak, hiddetle yerinden kalkıp Almambet’in bu sözlerine karşı şöyle konuştu: “Gece Talas Vadisi’nde, Cılgalı Irmağı boyunca boynuma kemerimi, kuşağımı salıp sana “Beni yanına al, yoldaş kıl, diye sana yalvardım. Tabiatı kara, meşum Kalmuk bana iltifat bile etmedin... Şimdi ise durum değişti. Varacak olduğun yere beraber gideceğim. Ey meşum Kalmuk, razı mısın yahut benim elimden öleceksin!”

Almambet şu cevabı verdi: “Kaynaşan kaim il Kalmuklara dönecek olursam beni verdiğim ant vursun! Kangay (Dağı) yolları beş tarafa gider, o yollara girecek olursam beni ant vursun! Boş yere telaşlanıp bana Kalmuk deme. Benden uzak dur. Kanımı kaynatıp canımı sıkma! Ben ölürsem eyerli atımı al, bin! Babacığımın inşa ettiği kale Kangay’da kaldı. Bunları hatırladıkça ruhuma indirilen yaralar tekrar kanıyor, biri bana “Kalmuk” derse, bu sözü işitmektense ölümü arzu ediyorum.” Böyle dedikten sonra Almambet çok hiddetlendi, içindeki kinin zehri yüzüne çıktı, Çuvak’ın “sığıntı Kalmuk” diye tekrarlaması ona çok battı, yüzünün rengi bozuldu, üzerindeki zırh ateşte yakılmış gibi kızmıştı. Gözleri kıvılcım saçıyordu, müthiş heyecan ve hiddet içinde idi. Çuvak’ın üzerine saldırdı. İki alp arasında düello karşılaşması oldu.

Bu fena durumu gören Manas araya girip ikisinin de kollarını yakaladı. Manas’ın elinde bulunduğu hâlde alp Çuvak “Hey, serseri Kalmuk!” diye bağırıp çağırıyordu. Almambet Manas’a “Bırak, elimi! Şu herifin kanını su gibi akıtayım!” diye bağırды.

Manas bu iki kahraman askerini barıştırmak için uzun bir nutuk söyledi, her ikisine nasihatlerde bulundu. Bu büyük kahramanın nasihatleri her ikisine de büyük tesir ederek barışmaya, karar verdiler. Önce Çuvak Almambet’e kendisinin kabahatli olduğunu itiraf ederek şöyle konuştu, “Kahraman alpim Almambet, sana karşı ‘Kalmuk!’ diye bağırduğım, arkandan seni takip edip buraya gelmem büyük ahmaklığım olduğunu şimdi

anladım. Sana söz veriyorum: Senin yoluna başım, canım kurban olsun. ‘Sefere yürül’ desen yolundayım; ‘Seni gömeceğim!’ desen mezara hazırım. Beni reddedecek olursan bedbaht olacağım. Dağdan büyük kabahat yaptım. Başbuğun Almake günahımı geçecek mi? Senin yoluna Akboz atım değil, ben kurban olayım!” diyerek Almambet’in önünde diz çöküp dizgini boynuna geçirip “Affet beni arslanım!” diye yalvardı. Almambet onu affettiğini söyleyip kamçısını boynuna koydu ve “Sen de beni affet!” dedi.

Uzaktan bu iki alpin hareketlerini dikkatle takip eden Manas, neticeden çok memnun oldu.

*
* *

Manas, Almambet, Sırgak ve Çuvak atlarına binerek yola koyuldular. Bu dört alp dağları aşıp mola vermeden Talçokı Dağı’na geldiler. Bu dağın tepesinde kar bulunuyordu. Dağın eteği türlü neviden söğüt ağaçları ormanıya örtülü idi. Bu dağı aşmak için belden bele, geçitten geçide geçmek gerekiyordu. Etrafı geniş yol olup her tarafında tatlı, mis kokan binlerce pınarları vardı. Burada Talçokı denilen kale bulunuyordu. Bu kale müstahkem kale olup alınması kolay değildi. Bu sahadaki Kara Kıtay ve Mançuların şehirleri ve kalabalık halkı hakkında Almambet Manas’a bilgi verdi: “Büyü ile türlü şekilde gösterilen, bize onun ancak gölgesi görünen Çin’in başkenti Pekin budur. Askeri çoktur. Düşman olup harekete geçtiği zaman bu Çin ulusu dünyayı kaplayan sel olur, deniz olur. Doğu tarafındaki göğe ulaşan yüksek kara dağında altın ocakları bulunur. Bütün yerlerde Esen Han’ın halkı yaşamaktadır. Biraz uzakta gökle yeri birleştirmemek için elini uzatan Kapsan Dağı var. Çok-Tobolga Yaylası’nda Han Konurbay’ın at sürülerini otlatan, bakan çoban çadırları var. Batı tarafında dağ koçları barınan dağ beli, ördekler, kuğular, kazlar barınan gölü var. Oradan daha ileri gidilirse Katal denilen yerin kara beli var. Burada Kangay Kalmuklarının kaim (keşif) ili bulunuyor. Orası, kadın hükümdar Orugi’nin memleketidir. Onun beri tarafında Mançuların ili işgal eden Kumsarı denilen yer var. Yine ünlü Niskara Han’ın ili de oradadır. Onun beri tarafında Solonların ili ve Boravçı Han’ın ülkesi bulunur. Onların beri tarafında Torgaul, Şibev, Orakçı, Bozkertik adlı hanların illeri var. Kasban Dağlarının öte tarafında Kökö-Nor Gölü var, bu gölün çevresi ünlü Yolay Alp’in yaylasıdır. Bu Kökö-Nor Gölünün ötesinde büyük çöl vardır ki kırk günlük yoldur. Bu çölün ejderi, yılanı kişiyi görse yutar. At büyüklüğünde ceylanları, yabani eşekleri, geyikleri vardır. Bu çölden geçtikten sonra esas Çin ülkesine girilir. Çin hakanı buradaki Pekin şehrinde oturur. Bu şehirde beş yüz urug halk var. Bu şehir başka memleket şehirlerine benzemez...”

Buraya geldikten sonra Almambet Çin ülkesinin içerisine girip bilgi toplamak için gönderildi. Yanına yine Sırgak'ı aldı. Manas "Seferin hayırlı olsun, düşündüklerinde başarılar kazan!" diye Almambet'le kucaklaştı. Sırgak ile Almambet gittikten sonra Manas ile Çuvak orada kaldılar.

Keşifte

Almambet ile Sırgak düşmanın durumunu öğrenmek için, keşif kolu olarak, yola çıktılar. Bu iki asker-alp ejderler yürümez dağın içinden Deşiktaş denilen vadiye indiler. Bu vadiden sonra yüzü soğuk bir kır başlıyordu. Buraya geldikten sonra Sırgak etrafa baktı ve vücudunu korku sardı. Bir yandan atışa hazır duran nişancı okçular, öbür yanda canlıyı yutmaya hazır korkunç ejder duruyor. Sırgak başka tarafa bakınca insana saldırmaya hazır duran dağ gibi karakuş, peçesini açmış pars ve başka yırtıcı canavarlar gördü ve çok korktu. Kendi kendine "Çoban yıldızı gibi gözlerimi oydurmaya mı geldim? Haram işler düşkünü Almambet beni ejder ile yılanlara yutturmak için mi getirdi? Almambet'i takip etmek, arkasına takılmak ölüme gitmek imiş... Ejder yutmak isterse öldüreyim, pars hücum ederse onu da geberteyim. Kale, kurganlarını yıkayım. Almambet'i takip edip kanını saçayım, sonra memlekete döneyim."

Sırgak böyle acı acı düşünüp silahını hazırlayıp ileri doğru hareket etti ve önündeki Almambet'le aynı hizaya geldi. Almambet Sırgak'a "Düşman karakolu görürse bizi Kalmuklar çevirirler. Böyle acele etme!" dedi. Sırgak bu durumdan ve Almambet'in sözlerinden hiçbir şey anlayamıyordu. Almambet'e şöyle dedi: "Uykuda gördüğüm düş gibi oldu. Ejder nefesi ile çekerse ne yapardım? Ejdere yaklaştın, adam bilmez bir iş kıldın. Doğrusunu bana anlat yoksa bu seferden vazgeçeceğim, seni dinlemeyeceğim."

Almambet ona durumu şöyle anlattı: "Arslanım Sırgak'ı iyi anla! Bu gördüğün ejder, karakuş, pars hep büyü ile gösterilen hayallerdir. Ben küçükken Kırgızların saldırmalarından bütün Kalmuklar ve Çinliler çok korkuyorlardı. O sırada, ben cin ve perilerin şehriden altmış türlü büyü getirtim. Kalmukların şehridi korumak için büyü ile ejder, pars, karakuş, yılan ve başka şeyler yaptım. Kendimin büyü ile yaptığım bekçileri ortadan kaldırdığımı gördüm. Şimdi sana sırrımı anlatayım: Esen Han kızı Burulça beni ne zaman gelecek diye aşlarmış. Almambet gelecek diye her gün göz yaşları ile beni beklermiş. Birbirimizi görmek dilek ve arzusu ile yanıp tutuşuyorduk. Birbirimizden ayrılmayacağız diye antlaşmış iki âşık idik. O sarayda kapalı kaldı, ben de kaderin zoruyla uzaklara gittim. O ay-

rılış gününden beri onun hasretiyle sarardım. Kurusun böyle bedbaht eden aşk! Burulça'mı hatırladığım zaman Çin'i, Kalmukları, bütün dünyayı gözüm görmüyor. Ben Kalmuk ilinden gitmek üzere ata binerken sevgilim Burulça dizginime sarılıp "Esen varıp sağ gel." diye ağlayarak beni uğurlamıştı. Gelenlerden işitiğime göre altı han ili Burulça'yı almak için çalışmış, Alevke oğlu Konurbay üç yıldan beri her yıl Esen Han'dan kızını istiyormuş fakat hepsini Burulça reddetmiş." Bu sözleri dinleyen Sırgak öfkeden köpürdü, "Almambet, bu söylediklerin doğru ise bana üstündeki giyimini ver, müsaade et ben şehre gideyim. Kurt gibi saldırayım. Esen Han kızı Burulça'yı bileğinden yakalayıp, atımın sağrısına alıp sana getireyim." dedi. Arkadaşını dinleyen Almambet "Sırgak, çok acele ediyorsun. Şu görünen büyük dağ koşmakla açılacak bel değil. Kalabalık halk olan Kangaylılar içine güpegündüz girip kız kaçırmaya çalışmak delilik olur. Onların bekçileri var: Kızıl tilki belde, haberci ördeği gölünde, dağ koçu toslamaya hazır durmaktalar. Altı aylık yerden haber alan kıpkızıl tilkisi, on günlük yerden koku alan, altı günlük, uzaktan gelen düşmanı gören tilkisi var. Biz bu tilkiyi yakalayıp ele geçirirsek Kalmuklara karşı sefer yapabiliriz. Tilkiyi yakalayamazsak geri döneceğiz. Sevgili arkadaşım hiddetlenme sabret!" Almambet arkadaşına nasıl davranacağı hakkında talimat verip onun şu yerde rahat durmasını söyledi. Kendisi haberci tilkinin hesabını göreceğini anlattı. Sonra "Ben sana 'Sırgak gel!' diye çağırdığım zaman geleceksin." dedi. Kendisi tilkiyi yakalamaya gitti. Tilki yakalanırsa, şehir kalesini aşmak kolay olacaktı. Almambet "Sarıala" atına binip kaleye yaklaşırken cada taşıyla havayı değiştirdi, gündüzü gece gibi karanlığa çevirdi. Yaz mevsimini kışa çevirdi, pis kokulu sis etrafı kapladı. Karakoldaki Kalmuk askeri kar fırtınası içinde kaldı. Tilkinin yattığı çay üzerine karanlık örttü. Tilki canını korumak için inine kapandı. Buradan yine çıkarak kaçmak istedi. Bir ayağı Almambet'in kurşunu ile yaralanmış, parçalanmıştı, yine üç bacağı ile koşmaya başladı. Bunu gören Sırgak süngüsüyle tilkiyi öldürdü. Buraya yetişen Almambet çok sevindi ve "Kurbanın olayım Sırgak! Senin gibi kahraman delikanlıya başım kurban olsun!" diye atından indi ve tilkiyi kılıcı ile altı parça yaptı. O sırada sıkı ağaçlar arasında bir taş kovuğu içinde buldukları bir bohçanın içinden bir resmî giyim çıktı. Bu elbiseyi Konurbay karakol hizmetine geldiği zaman giyermiş. Almambet bu elbiseyi giydi. Bu resmî giyim ile Almambet başka bir adam gibi oldu. Sırgak Almambet'in bu giyim ile başka bir adam gibi şekil değiştirdiğini görüp şaşkına döndü. Arkasından bakıldıkta bu giyim ile Almambet tam bir Konurbay olmuştu. "Sarıala" atı da Konurbay'ın "Algara"sına benzetti. Böylece şehre doğru

yöneldi. Yolda onları gören bekçi dağ koçu Almambet'i Konurbay sandı ve yanlarına geldi. O sırada Sırgak aybalta ile koçu öldürdü ve orada etini yediler.

Almambet'in Doğduğu Yer

Almambet arkadaşı genç Sırgak'a kendisinin hayat hikâyesinin başlangıç devrini anlatarak şöyle dedi: "Bu yer benim doğduğum, çocukluk günlerimi geçirdiğim yerdir. Buraları bıraktığıma pişman değilim fakat doğduğum, kelebekleri kovalayıp oynadığım, kaygısız, kedersiz koştüğüm yer burası olduğu için özlemiyor değilim, Sırgak..."

Doğduğu, küçüklüğünün en güzel, kedersiz günlerini geçirdiği bu yerleri görmek onu çok müteessir etti ve heyecanlandırdı. Savaşlar gören, en korkunç teşebbüslerde bile gözünü kırpmayan bu kahraman alp küçüklüğünü geçirdiği yerleri görürken çocuk gibi ağlıyordu. Arkadaşı Sırgak'a uzaklarda görünen mavi, yüksek dağları gösterip "Babamın yaylası olan 'Han Yaylası' denen bereketli güzel yerlerdi orası... Doğduğum yer hatıra geldiğinde top gibi başıma doksan türlü elem, keder, kaygı gelir." dedi. Dünyadan haberim olmadığı o günlerde benim oynayıp yürüdüğüm koştüğüm yerlerdi burası. Zavallı babacığım, "Almambet oynasın, koşsun." diye aldığı yerdı burası. Eteği ak kum, etrafı kızıl taşlıktı. Bu devir hatırıma geldikçe içim ateş gibi yanıyor. İçim bir dert, üzüntü ile dolu. Söylesem içimde hastalık olur diye dert ve kaygılarımı sana anlatıyorum, Sırgak! Burası benim ilk yiğit çağımda Han Konurbay'a karat oynattığım, onu alt ettiğim yerlerdir. Oynadığım, okuduğum, emek verdiğim bu yerleri hiç unutamıyorum, Sırgak! Aziz anam Altınay'ın beni doğurduğu, göbeğimi kestiği, ilk sütünü emzirdiği yerdı burası... Babamdan bütün servet ve mülkünü, ben Kangay'dan gittikten sonra Kalmuklar yağma etmişlerdir, çınarlarım susuzluktan kurumuş, ceviz ağaçlarım çürümüş, gür gür akan suyum kurumuş, arklarım harap olmuş... Hey Dünya, Almambet yaramaz küçük bir oğlandı! Beş altı yaşlarında söğüt ağaçlarımızın altında oynardı. Bu söğütlerimizi Kıtay ve Mançular kutlu sayarlar, bunlara ibadet eder, ayin yaparlardı. Gece burada kalıp misk saçı yaparlardı. Bu söğütlüğümüz öyle kutsal yer sayılırdı. Hey Dünya, sana ne yapayım? Burada güzel bir çınar vardı. Bedbaht anacığım beni bu ağacın altında doğurmuş. Şimdi bu çınar da kurumaya başlamış...

Kalmuklularla bozuşup kaçtığımda Konurbay beni takip edip yetiştiği zaman altın zurnamı şu yerde düşürmüştüm. "Sırgak, şuraya bak!" diye mızrağıyla bir yeri gösterdi. Sırgak şüpheye düştü. Bu kadar yıllardan sonra "Acaba Almambet yalan mı söylüyor?" diye düşündü. Sırgak böyle düşü-

nüp atından indi ve Almambet'in işaret ettiği yerde altın zurnayı buldu. Zurna bir parça eskimiş ve ağza alınacak yeri paslanmıştı.

Almambet yine sevgilisi Esen Han kızı Burulça'yı andı, "Acaba ne düşünüyor? Beni hatırlıyor, özlüyor mu? Hayırlı saat olursa onu görebiliriz, Sırgak!" dedi. Sonra daha ileri hareket ettiler. Bunlar yolda hiçbir canlı nesne görmediler. Dağı, tepesi yok bir dümdüz sahrada gidiyorlardı. Almambet arkadaşına: "Önümüzde görünen ırmak "Kürpüldek" denen ırmaktır. Bu ırmak üzerinden ancak kanatlı kuş geçebilir, kişi oğlunun geçmeye gücü yetmez. Akıntısı çok güçlü, gürültüsü etrafta yankı yapıyor. Demirden yapılmış köprüsü ancak bir atlı geçebilecek kadar dar. Sana, Sırgak, sırrımı söyleyeyim. Ben Kalmuklardan kaçarken bu köprüden geçtim. Bu Almambet zavallısı, ana yurdundan kaçıp bu köprüden geçtiğini sana anlatıyor. Benim babam Aziz Han'ın gezintiye çıktığında giydiği kutsal bir elbise şu heybenin içindedir. Şu elbiseyi giyip Kalmuklara görünsem, bak Sırgak'ım, ne kerametler göreceksin!"

Heybeden çıkarılan elbiseyi Almambet giydi; omuzlarına yakut ve başka kıymetli taşlar taktı. Almambet'i bu elbise ile gören Sırgak hayran oldu ve "Bozkurdum sağ olsun! Bu Almambet, Kalmukların hanları ve beylerinin yanında, hizmetinde bulunan kırk çoralardan biri değilmiş. Bu bir han veya ünlü prens imiş. Almambet'in Kangay'dan kaçıp Kırgızlara katılmasından sonra Kalmuk ve Çinlilerin yas tutup ağlamasından sonra Kalmuk ve Çinlilerin yas tutup ağladıkları hakkındaki yaygın söylenti doğru imiş. Ona Kalmuk diye hakaret etmemiz çok büyük yazık imiş. Büyük ızdıraplar çekmiş olan bu asilzade kahraman aynı zamanda ünlü bir alp imiş. Doğrusu, onun bizim ilimize gelmesi alçak gönüllülük olmuştur. Almambet, Manas için bir koruyucu ve ok geçirmez bir zırhtır." diye düşündüğü sırada Almambet heybeden yine bir kemha (ipek kumaş) elbiseyi çıkarıp Sırgak'a giydirdi. Yirmi yaşındaki genç alpa bu elbise yaraştı. Kürpüldek Irmağı'nın geçit verecek bir yerine gelip öte tarafına geçtiler. Bu yerlerde Yolay ile Niskara'nın halkı bulunuyor. Bunlar Almambet'i ve yanındaki genç delikanlıyı görüp hürmetle selamladılar. "Kangay'dan bir han geldi." diye her tarafa haber yayıldı.

Şu vakitte Almambet davula vurup Kara Kıtayları, Mançuları ve Kalmukların pehlivanlarını çağırdı ve kendisinin söyleyeceklerini dinlemelerini emretti. Toplum dikkat kesilerek Kangay'dan gelen prensin söyleyeceklerini dinlemeye hazırlandı. Almambet şöyle konuştu, "Karakolcu olan uyanık tilkiden çok şey öğrendim." dedi. Soğuk Tör'den, tek gözlü-

nün ilinden, derin kazılmış hendekten, büyücünün yolundan haber verdi. Bu büyücünün altından olan mülkünü saçıp, dağıtıp geldiği duyuldu. Önüne geleni yıkıp, tahrip edip gelmekte olan Manas'tan da haber verdi. "Bu Manas'ın gezdiği yerde toz kalkar, 'Manas geliyor!' diye haber gelince korkudan can çıkar. Onun şöhreti dünyaya yankılandı. Adı asil, soylu kişilerin yazıldığı hakanlar defterinde yazılıdır. Yüzü yağlı buğday renginde, gözleri sisli havayı andırır. Manas'ın doğduğunu duymuş olan Kalmuk ulusunun yüreklerini korku kaplamış... Yolları gözeten pehlivanlar, böyle habersiz yatıp apansızın belaya uğramayın! Soğuk Tör'ü aşarak buraya gelirse gayretli han ölecek, ili koruyan ordular yok olacak. Kırgızlara giden Almambet'imiz bugün size yad olmuştur. Ulusun kendi içinden çıkan düşman tehlikeli düşmandır. Kırgızlara giden bu Almambet bir gün size büyük dert olacak. Ben şimdi Çin hakanının yurduna haber vereceğim. Kangay'daki halkı ve alpları toplayacağım."

Yarım han olarak kabul ettikleri bu "prens" in sözlerini dinleyen halk harekete geldi. Tozu havaya kaldırıp, Niskara ve Yolay idaresinde, ordu hâlinde yürüyüşe geçti. Almambet bunları ters bir yöne yöneltti. Bu ordu ve halk Soğuk Tör'e doğru yol aldı... Almambet bu hilesinde çok muvaffak oldu.

*

* *

Eğri büğrü akan ırmağın, it bile yürümeyecek olan Kırgay'ın denilen yüksek dağın yamacındaki yayladan atlı alplar geçiyordu... Bu alpların arkalarında karınca gibi çok asker bulunuyordu... Buradaki geniş yaylada hesapsız at sürüleri bulunuyordu. Etraftaki tepelerde donları sarıala, onların ötesinde kara, beri tarafta doru, kula, kır donlu sürüler otluyorlardı. Bu sürülerdeki atların sayısını bilmek mümkün değildi, o kadar çoktu. Bu at sürülerinin çobanı Karagul adlı kişi idi. Bu sürüler çobanı Almambet'i görüp yanına geldi ve şöyle dedi: "Bileği güçlü, taş yürekli, düşmanla savaşta asla yorulmaz, fil gibi biçimli, arslan gibi heybetli, çarpıştığı adamı sağ bırakmaz alp, sen kimsin? Çelik kılıç kuşanan gökyüzündeki bulut gibi gürleyen, çarpışan düşmanına aman vermeyen alp doğmuş er, sen kimsin? Memleket sahibi olmuş zardal gibi tuttuğuna aman vermeyen mümtaz doğmuş alp, sen kimsin? Karagul'u yakalamayı şiddetle arzu eden alp, sen kimsin?"

Bu sözleri söyledikten sonra kaçmaya hazırlandı. Almambet ona Kalmukça şöyle dedi: "Benim şehrim Çinmaçın. Sen beni dinle. Ben Moğolların Kangur denilen boyundan, Bakburçun ülkesinin padişahının tek oğluyum. Niçin uzaklaşmaya çalışıyorsun? Beni Kırgız mı zannediyor-

sun? Kırgız nerede? Onlarda buraya kadar gelebilecek alp nerede? Senin benden şüphelenmen yersizdir. Kardeşim, sözümü dikkatle dinle!

Kırgız denilen halk çok büyük, kalabalık ulustur. Onların içinde Manas adlı bir alp, er koptu. Bakburçun ile hakan yurdunu, ele geçirmek için, bizden gitmiş olan Almambet Kazakların beyi Er Bökçe'nin yanında barınamayıp alp Manas'a gitmiş ve onun tarafından kabul edilmiştir. Şimdi Almambet 'Ben Kıtay, Kalmuk ve Mançu'nun yolunu, yurdunu biliyorum.' diye Manas'ın ordusuna başbuğ olup buraya gelmekte ve yakındadır. O ordu buraya kızıl fırtına olup gelecektir. Dilini bilmediğimiz hesapsız kaynaşan, bir ordu geliyor!"

Almambet böyle konuştu. O sırada atını koşturup Sırgak geldi. Karagul çoban onun kim olduğunu sordu. Almambet "Bunun kim olduğunu öğrenmek istersen yedi babası ulu, erdemli kişilerdi. Bu genç alp kalabalık düşmanları yenmiş, olağanüstü cesaretli, pehlivanlığı bir yana kumandanına, ulularına sadık bir alptir. Ulusu, yurdu için ateşin içine girer. Bir savaş meydanında onunla karşılaşırsan vay hâline!" dedi. Karagul, Sırgak'a şüphe ile baktı ve "Bu yiğidi önce Kalmuk zannetmişti, yoldaş olan bu delikanlı gözüme düşman olup göründü." dedi.

Almambet ile Karagul çobanın konuşması uzun sürdü. Karagul'un içindeki şüphe gittikçe kuvvetlendi. Her hâli kaçmaya hazırlandığını gösteriyordu. Almambet'in, yedeğindeki Küren (koyu al) atını at sürüleri içine salıvermesi onu büsbütün kuşkulandırdı çünkü bu kart "Küren" bütün at sürülerini, bir çoban gibi, bir tarafa sürüyor yahut koyun sürülerine kösemenlik eden teke gibi at sürülerinin önüne düşüp onları istediği tarafa getiriyordu. Bu "Küren" böyle görmüş bir hayvandı.

Bu durumu gören Karagul çoban "Sözün yalan afsun gibi bir şey... Sarıala elbise giymiş, kalabalık düşmanla karşılaşırsa korkmadan saldıracak yiğit; duruşu, biçimi ile bahadır yiğit, sen bana yaklaşma! Senin kim, nenin nesi olduğunu büyüklerimizden öğreniriz." dedi ve kaçmayı başardı. Almambet "Karagul'u Tanrı vursun! Onu kovmak mümkün değil. Şimdi durmakta da fayla yok. Şu at sürülerindeki sürmeye, kovmaya elverişli olan bölüğünü ayırıp yola salayım. Birazdan Konurbay ve askerleri bizi takip edecektir." diyerek Sırgak'a talimat verdi. Bu sırada Kalmuklar da heyecana kapılmış ve ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Obalarında korkunç bir kargaşalık oluyordu. Almambet ile Sırgak, at sürülerini ırmağın öte tarafına sürüyorlardı. Kalmukların bir bölümü bu yağmacıları takip ediyorlar, bir bölümü baş kaygısına düşmüştü. Karagul'un arkadaşları olan çobanlardan

bazısı Sırgak'ın tüfeğinden çıkan kurşun ile yere düşüyorlardı. Karagul çoban at sürülerini korumaya imkân olmadığını anlayıp doğru Konurbay'ın karargâhına gelip durumu haber verdi, "Yağmacı Burut geldi, bütün at sürülerimizi sürüp gidiyor." dedi. Bu haber Konurbay'ı müthiş öfkelenirdi. Eteği geniş zırhını giyip başına tolgasını geçirdi. Omuzuna tüfeğini asıp Algara denen atına binip büyük bir hiddet ve kin ile sürülerini düşmandan kurtarmaya gitti. Aynı zamanda askerlerine de hareket emrini verdi. Kalmuk askerleri deniz gibi dalgalandı...

Konurbay'ı ordusu ile burada bırakıp biz şimdi Kırgızlardan söz edelim. Bozkır üzerinden gelen Kırgızlar ve İhtiyar Koşay Alp idi. Ordusunun başında Manas bulunuyordu. Bu orduda bütün Türk boylarından Başbuğlar ve askerler bulunuyordu. Eleman oğlu Er Töştük, İsteklerden* Canbırçı (Yağmurcu), Kazaklardan Er Gökçe, Kara yanaklı Ürbü, Endicanlı Sincibek, Bidayık oğlu Muz burçak, Üysün boyundan Ümeti, Dürman oymağından Törtay, Tölgeçi Kara, Tölek, büyük Kırgız kolu sefere çıksa karanlık gecelerde yol gösteren Kadir, Caynakı Şut gibi erler... Yine nice nice alp ve pehlivanlar vardı.

Kılıçlarının yüzü parlayıp, süngü mızraklarının uçları sivrilip, altınlu tuğ ve bayraklar dalgalanıp gözleri kamaştırıyordu. Kırgız alpları Kalmuk ülkesine yaklaştı. Bu ordudan Manas ile Çuvak ileri gidip keşfe giden Almambet ile Sırgak'ı beklediler. Bunların epeyce geç kalmaları Manas'ı meraklandırmıştı. O, arkadaşı Çuvak'a: "Ötede görünen serap tarafına gidip etrafa göz gezdir. Almambet ile Sırgak görünür mü? Düşman görürsen geri dönüp gelir bana haber verirsin. Yazık ki sen Çin ve Kalmuk dillerini bilmiyorsun. Düşmanla karşılaşırsan elbette savaşmaya mecbur olacaksın. Almambet'le arkadaşını görsen de görmesen de düşmanla çarpışmadan geri dön, çabuk gel. Ben çok yorgunum şuracıkta yatıp uyuyacağım." dedi. Çuvak düşman tarafına yöneldi. O gittikten sonra Manas uykuya yattı ve uyudu.

Manas'ı uykuda bırakıp biz er Konurbay'ın neler yapmakta olduğunu görelim.

Savaşın Başlaması

Kalmukların hanlarından ünlü alpı Konurbay, savaş hazırlığı yaptı. Soğuk çehresi ateşte pişmiş çigere benziyor, sakalı demiri deşecek kadar sert, burnu dağın doruğuna benzeyen bu Konurbay, Kırgızların at sürülerini sürdüklerine çok kızmıştı. Bütün askerlerinin savaşa hazırlanmasını

emretti ve halkına şöyle seslendi: “Ölsem öleyim, Oyrat halkımın öcünü alacağım, halkıma hizmet edeyim. Kahrolası Kırgız’ın cezasını vereyim, sakal ile bıyığını yolup eline vereyim, at sürülerimi süren bunlara tanrılarını tanıtayım, yer kaplayan ordu gelse altını üstüne getirip kanlarını yere dökeyim.”

Han Konurbay halkına, askerlerine böyle seslendikten sonra idaresi altında bulunan Mançu ve Kalmuk askerlerine hareket emri verdi. Bu Kalmuk ordusunun harekete geçtiğini gören Konurbay sevindi. Kalmukların harekete geçtiklerini gören Almambet ve arkadaşları bu Kalmukların hareketini gözleri ile takip ediyorlardı. Kalmukların tabiyesini çok iyi bilen Almambet Çuvak’a seslenip şöyle dedi: “Bunların önüne çıkayım ve düelloya çağırıp haykırayım. Çuvak, sen saklan ve gidilecek yere ulaşmaya çalış! Durma çabuk git!” Almambet böyle söyledikten sonra Çuvak’a hareket işareti verdi. Sırgak at sürülerini Kırgızların karargâhı bulunan yere doğru sürmeye gayret gösteriyordu. Bunları bu hâllerinde bırakalım da Konurbay Han’ın davranışlarından bahsedelim.

Konurbay “Algara” adlı atının üzerinde pür hiddet Kırgızlara atıp tutuyordu. Arkasında Kalmuk askerleri bulunuyordu. Üzerindeki silahları çok süslü olup güneşte parlıyor, zırhı ve kalkanı da Kalmuk ve Çin ustalarının özene bezene yaptıkları sanat eserleri idi. Başında, papağan tüyü ile süslenmiş tolga vardı, tam manasıyla mağrur ve savaşa hazır bir korkusuz muharipti. Onun yanında Kalmuk alplarından Niskara, Muradil ünlü savaş erleri bulunuyordu. Bu ünlü alplarıyla Konurbay gök gürültüsünü andıran sesle arkadaşlarına ve askerlerine emirler veriyor, bağırıyor çağırıyordu. “Savaşacak adam arıyorum. Bana karşı gelen var mı?” diye nara atıyordu. Ani olarak önünden Almambet çıkageldi.

Konurbay’ın yanına Uşan Alp geldi ve onu överek konuşmayı yaptı: “Bin düşman görse tek başına karşı durmuş kalabalıkmış diye kaçmamış sayısız düşman gördüğünde şaşırmamış, karşısına bin düşman çıkıverdiğinde tasalanmamış, korkup kaçmamış... Pars bilekli, arslan yüreklidir. Kalabalık düşman askerlerini tek başına savaşıp kara yere batırmış...” Uşan Alp Konurbay’ı övdükten sonra Almambet’e de küfürler savurdu: “Kahrolası bu yiğit Burut’un kendisinden doğmuş çocuk değildir. Kavga için Çılabadan, soğuş için Solobudan doğmuştur. Bu Almambet böyle bir Kalmuk tohumudur.”

Uşan Alp böyle dedikten sonra yere batası Konurbay Han hiddetle: “Bu hâli görmektense ölüm daha iyidir, hepiniz asıl Kalmuklarsınız. Ölüm

korkunç bir şey değil. Ölmesem yenerim, zafer kazanırım. Almambet'in aradığı hissesini veririm. Yalnız Almambet'i değil, Manas'ın da mağlup edip kafasını keserim." dedi. Böyle atıp tuttuktan sonra Konurbay atını kamçılıyıp kamışlı göle doğru atını sürdü. Bunu gören Almambet "alplık taslayan domuz" diye düşündü ve daha ne yapacak diye merak etti. Biraz sonra Konurbay Almambet'in yanından geçiyordu. Almambet onu takibe başladı. Biraz sonra ona haykırıp meydan okudu. Konurbay kaçmaya başladı. Bindığı kara atı "Algara" onu kurtarmaya çalışır gibi koşuyordu. Nihayet Almambet ona yetişip süngü ile sançtı. Konurbay atının yelesine yatıp Kalmukların bulunduğu yere ulaşabildi. Onu burada ünlü alplardan Kırmuz Şah oğlu Muradil karşıladı. Kızıl atının üzerinde bulut gibi şimşek çakıyor, Almambet'e olan eski intikam hırsı ile yanıp tutuşuyordu. Şimdi Almambet Konurbay'ı bırakıp Muradil'e karşı savaşmaya hazırlandı. Muradil ile karşılaşan Almambet bir nara attığı gibi Muradil korkuya kapıldı. Bununla beraber kaçmak da mümkün değildi, Almambet'e saldırmaktan başka çaresi olmadığı için süngü ile hücum etti. Almambet onun süngüsünü iterek yere düşürdü ve hücumu geçti. Kangay Dağlarının ünlü muharibini yere düşürdü. Muradil'in ağzı gözü toz toprak içinde kaldı, atı da kaçtı fakat onun arkasında yine Kalmukları kalabalık askeri bulunuyordu. Bu asker içinde sesi gök gürültüsünü andıran, gözünden şimşek gibi ateş çıkan Borançı adlı bir alp bulunuyordu. İşte bu ünlü alp meydana çıkıp karşılaşacak adam istedi.

Muradil'den kaçan ata Almambet yetişemedi, dizginini sürükleyip koşmakta olan hayvan böylece gözden kayboldu. Konurbay'ın, Almambet'in süngüsünden aldığı yarasından kan akmakta devam ediyordu. Ünlü Kalmuk hanı ve alpi ne yapacağını şaşırmişti. Almambet'e karşı bir hile yapamadığına çok üzülüyordu. Almambet'ten dayak yiyen Uşan'a da kızıyor. "Size Almambet'e dokunmayın, Yolay'ı çağırın demiştim." dedi ve Yolay'a "Almambet'i çabuk yakala!" diye emir verdi. Almambet'i yakalamak için Konurbay yarasına aldirmeden askerleri ile hareket etti fakat yolda fenalaştı, tabipleri onu tedavi ettiler. Biraz sonra iyileşti ve yine yoluna devam ederek Almambet'e yaklaştı. Almambet Konurbay'ın askerlerle geldiğini görüp şaşaladı, Ayat Irmağı'na doğru kaçtı. Onu orada Akbalta oğlu Çuvak bekliyordu. Kalmuk bahadırını takip eden Çuvak, Uşan'ın göğsüne süngüsünü sapladı, Uşan yere düştü ve "Hırsız gibi gizlenip düşmanına hücum etmek Kırgız'ın göreneği imiş." diye düşündü. O sırada Kalmuklardan Boran Alp ortaya çıkıverdi ve Çuvak'a süngü ile hücum ederek yaraladı. Çuvak karşılık veremedi kaçtı. Vücudu kan içinde idi. Bir taraftan Niskara Alp Kalmuk uranını yüksek sesle haykırıyordu. Bu

mücadeleyi gören Almambet Boran Alp'a saldırıp süngü ile sançtı. Bu çarpışmadan sonra Almambet ile Çuvak oradan uzaklaştılar.

Kalmukların askeri Almambet ile Çuvak'ı çevirip yakalamak için tertibat aldılar. Er Sırgak dün uykuya yatan Manas'ı düşündü. Kalmuk ordusu etrafı kaplamış, yağmur gibi ok yağdırıyordu. Durum tehlikeli idi. Almambet ile Çuvak tehlikeli sahadan kaçıp savunmaya elverişli yer arıyorlardı. Kalmuklar onları gürültü ile takip ediyorlardı. Bir müddet böyle devam ederlerken Kalmuk alplarından Bozkertik bunlara yetişip Almambet ile Çuvak'ın yakasına yapışıp mücadeleye başladı. Almambet'e süngü ile saldırdı. Bozkertik Alp'ın atı Kerkül öyle bir at idi ki ona "at" demek doğru değildi. O başka türlü bir hayvandı, kızıştığı zaman göğe atılacak, uçacak gibi bir hâl alırdı. Bu atın üzerindeki sahibi Bozkertik Alp da bu ata layık bir kahramandı. Almambet bu Bozkertik Alp'la çarpışırken süngü yarası aldı. Burası Mıngtau (Bin dağ) denilen kayalık yerdi. Arka tarafında yoğun Çin ve Kalmuk ili bulunuyordu. Yaralı Almambet derin düşünceye daldı. Hatırında kalan eski kahramanlık destanlarından bazı parçaları mırıldandı ve bunlardan kuvvet ve teselli almak istedi. Burada yoğun Kırgız ilinin bulunmadığını, haykırıp düşmana karşı saldırarak arkadaşının da yanında olmadığını düşünüp kendi kendine "Benim gibi akılsız kimse bulunmaz, yanında arkadaş bulunmadığı hâlde yırtıcı hayvan gibi düşmana saldırdım." diye söylendi. Gözü kararıyor yarısından kan akıyordu. O sırada Almambet Sırgak'la birleşip ileri yöneldi. Kalmuklar takip ediyorlardı. Bunları takip eden Bozkertik arkalarından yetişip Sırgak'a süngü ile hücum etti fakat Sırgak onun saldırısından kurtulup Almambet'le beraber Manas'ın uyuduğu yere geldiler. Almambet'in yarası boynunda imiş. Üstündeki zırh kan içinde kalmıştı. Çuvak, Manas'ı uyarmak istedi fakat Manas onun bağırıp çağırılmalarına aldırmaz etmeden horul horul uyuyordu. Ölmüş adam gibi hiçbir şey duymuyordu. Arkada düşman kalabalık olarak bunları takip ederken Manas'ın böyle hiçbir şeyden habersiz uyması Çuvak'ı çileden çıkardı. "Ne olursa olsun!" diye süngüsünün ucunu Manas'ın butuna batırdı. Manas başını kaldırıp sivrisinek ısırması gibi görüp Çuvak'a "Ne yaptın? Beni süngülemek nereden aklına geldi? Sen deli mi oldun?" dedi. Çuvak durumu açıkladı: "Çevremizde düşman, hele Konurbay gibi bir alp bizi yok etmeye çalışırken böyle ölüm uykusuna dalman akıllıca bir iş mi? Geldiğimiz yer esas ordudan uzak, yanında da arkadaşların yok. Çevrende amansız düşman bulunurken böyle uyumak akıl işi değil. Uyarmaya çalıştım, ne yaptımsa bana mı demedin. Sonunda süngü ile dürtmeye mecbur oldum. Burası böyle uyuyacak yer değil. Burada güzel

Kanikey'in koynunda yatar gibi uyumak olmaz!" dedi. Manas, düşmandan bu kadar korkup telaşa düşmenin doğru olmadığını söyledi. Çuvak "Başbuğumuz Manas, yoldaşım Almambet olduktan sonra düşmandan korkacak olursam, Tanrı beni vurmaz mı?" dedi. Er Çuvak, Manas'ın atı "Agmanboz"u Manas'ın önüne getirip binmesine yardım etti. Böylece yine savaşa hazırlandılar. Manas tam silahlandı. Karşlarına Konurbay'ın ordusu savaşa hazır bulunuyorlardı. Kalmuklar tüfeklerini bunların üzerine durmadan boşaltıyorlardı. Almambet arkadaşlarına "Önünüze arkanıza dikkat ediniz!" diye seslendi. Her yanında Kalmukların sancakları dalgalanıyordu. Her yandan haykırış, gürültü sesleri durmadan artıyordu. Tüfekli askerler de pek çoktu. Bu Kalmuk ordusunun her bölüğü ve her hareketi bir destan konusu idi. Bütün alpların, pehlivanların büyüğü ve güçlüsü Konurbay idi. Kırmuz'ın oğlu Muradil, kızıl püsküllü Niskara, Kalmuk bahadırı Usan, kara yeleli Boranç, kadın han Orungu, domuz huylu alp Yolay, delice hareket eden Bozkertik... nice nice Kalmuk, Çin alpları vardı. Kalmuk askerlerinin önüne çıkıp Yolay nara attı ve Manas'la karşılaşmak istediğini ilan etti. Sonra at sürülerine doğru atını koşturup sürünün bir bölümünü ayırmayı başardı fakat Almambet'in kart "Küreni" yine bu bölüğe büyük sürüye katınayı başardı. O sırada Almambet Çuvak'a seslendi: "Atına iyi otur. At sürülerinin kopardığı toz dumanı içine saklanıp görünmemeye çalış. Dikkat et, arkandan Yolay geliyor. Kahrolası domuzu yol üzerinde gebertip o dünyaya gönder!"

Almambet arkadaşına böyle derken yakında "Akбудan" atını seçirtip gelen Konurbay göründü. Savaş kurdu Manas, bu manzara karşısında duraksama geçirdi, ne yapacağını şaşırıp bir kenara çekildi. Doğu tarafında Yolay'ın kalabalık askerleri göze çarpıyordu. Bu sırada Almambet at sürülerinin kaldırdığı toz duman içinde kayboldu. Çuvak Alp ise Yolay'a saldırmak için onun yaklaşmasını bekliyordu. Çok yaklaştığı zaman Çuvak ona süngü ile hücum edip atından düşürdü. Tam o sırada Uşan Alp Yolay'ın yardımına yetişti ve Çuvak'a saldırdı ve süngü ile yaraladı. Çuvak'ı yere düşürdü. Çuvak ölmüş gibi yattı. Derken Almambet yetişip Uşan'a hücum edip süngüledi ve yere düşürdü. Almambet Uşan'ı yere serdikten sonra Çuvak'ın ata binemediğini görüp "Zavallı Çuvak sana ne oldu?" diyerek onu atının üzerine yerleştirdi. Manas onlara doğru atını sürdü. Onu Kalmuklar takip ediyordu. Kendini takip eden binden fazla kişiye karşı dönüverdi ve saldırıya geçti, nara atan Yolay'ı atından düşürdü. Yolay'ın atı kaçtı. Niskara atı yakalayıp Yolay'ın eline verdi. Orada bulunan Kalmuklar Konurbay'ın çevresine toplandılar. Konurbay, Yolay'a bakıp şöyle dedi: "Atlarımız eskisi

gibi koşmuyor, iyi saatimiz henüz gelmedi. Ruhların himayesinde bulunan büyük alp Yolay, şimdiki çağdaşları arasındaki alpların en ileri gelenidir. Yolay size hitap ediyorum: Ganimet olarak aldığımız at sürülerinin önüne tek başınıza çıkıp Kırgızların elinden kurtarınız.” Konurbay’ın bu sözlerini Yolay Alp dinledi fakat pek de memnun olmadı ve şöyle konuştu: “At sürülerinin önüne çık diye konuşmanı anlamıyorum. Bu ne demek? Kırgızlarla mücadeleyi kolay sayma, bunlar gibi korkunç bir ulusu doğduğumdan beri görmedim. Tek başıma bunlara karşı durmayı tecrübe ettim, önümü arkamı düşünmeden yaptığım için ruhlarım beni azarladılar. Kalabalık at sürülerini çevirmek için tek başıma varamam. Bir kişi diye karşı saldırdığım, bin kişi gibi bana karşı duruyor. Bunların hepsi fil gibi güçlü alplar imiş. At sürülerini geri çevirmek için tek başıma gidemem. Onlara karşı giden sağ kalmaz. Onlara yaklaşmamla atımdan yuvarlanıp yere düşmek işten bile değil. Dün Kırgızların at sürülerini yağma ederek boyumuzdan büyük iş yapmışız. Boyumuza bunu sindiremedik. Onlara gidecek olursanız yuvarlanıp öleceksiniz. Yolay’ın dediklerinin manasını o zaman anlayacaksınız!” Yolay sözünü böyle tamamladı.

*
* *

Kalmukları burada bırakalım da Kırgızların ne yaptıklarını öğrenelim. Önce Sırgak’tan haber alalım. Buram buram toz duman içinde tam yaralı bir alp yaylayı ve dağları kaplayan Kırgız iline haber vermek için atını çok hızlı koşturuyordu. Bu alp, Manas tarafından haber vermek için gönderilen alp Sırgak’tı. Onun amcası Er Bakay büyük merak içinde bulunuyordu. Dört büyük alp Kalmukların yağma etikleri Kırgızların at sürülerini geri almak için gitmişlerdi fakat bunlardan hiç haber alamıyorlardı, Bakay atını çok hızlı koşturan Sırgak’ı gördü. O, çevresindeki şeylere önem vermeden atını hızla sürmekte devam ediyordu. Bakay’ın seslenmesini bile, işitmemiş gibi, hiç iltifat etmiyordu. Bakay onun bu tarzda hareketine kızdı, süngüsü ile hücum edecek gibi davranıp Sırgak’ı korkuttu. Sırgak birdenbire şaşırıp ve:

– Ağa, ağa, dedi ve başka bir kelime bile ağzından çıkmadı, konuşmadı, konuşamadı. Bakay ona:

– Gözlerin kapalı, adamlıktan uzaklaşmışsın, ağa, ağa demekten başka sözün yok. Burası Mediyon Sahrası’dır, burada kimse bulunmaz, korkmaya lüzum yok. Kaplan Manas sağ mı? Almambet, Çuvak nasıl? Bunların hâllerini anlat!

Bakay’ın sorusuna Sırgak şu cevabı verdi: “Ağır ve müşkül işleri beni çok yordu, sersem etti. Savaşa savaşa bende akıl, duygu kalmadı. Tanrı

belasını versin, Kalmukların bana yapmadıkları kalmadı.” Böyle dedikten sonra Kalmuklarla yaptıkları savaş ve mücadeleleri anlattı: “Yaptığımız savaşları kaim Kırgız iline haber ver diye Manas beni gönderdi.” diyerek sözünü tamamladı.

Bakay ile Sırgak Kırgız yaylarına doğru beraber hareket ettiler. At sürülerini düşmanlardan geri almaya giden üç kahramanın yolda kaldıklarını halka haber verdiler. Bu haberden sonra bütün Kırgız alpları toplanıp sefere çıktılar. Gök demirden zırhını giyip, ayı altın bayrağı kaldırıp Bakay ileride yürüdü. Çöl arslanı Muzburçak, kuğu kuşu gibi boynunu uzatıp Endicanlı Sincibek, bunların arkasında İstek oğlu Canbırcı (Yağmurcu), Kıpçaklardan Eleman oğlu Er Töştük, Tazın oğlu Ürbü yine nice nice kahraman alplar askerleri ile hareket ediyorlardı. Otuz bin kişilik bir ordu gök çelik zırhlar giymiş alp başbuğlar idaresinde harekete geçti. Ordunun büyük kumandanı Bakay Alp idi. Böylece Kırgız askeri kanlı büyük sefere çıktı.

Büyük Kırgız ordusunu hareket hâlinde bırakalım da alp Manas ile Çuvak’tan haber alalım.

Manas ile Çuvak’ın arka tarafında Konurbay idaresinde büyük kalabalık hâlinde Kalmuk askerleri geliyordu. Birden Manas’ı gördü ve “Seni şimdi sağ bırakmam.” diye hücum etti fakat Manas daha çabuk davranıp altın kemerinin altına süngü sapladı. Süngü Konurbay’ın göğsüne isabet edip atından düşürdü, kılıcını eline alıp Manas’a saldırmaya kalkıştı. Manas ona karşı kılıç kullanmak isterken Kalmuk alplarından Borançı Manas’a süngü ile hücum etti. Bu alp Kalmukların zorlu alplarından biri idi. Manas onun süngüsünü yakalayıp attı, iki alp boğuşmaya başladılar. O sırada Almambet yetişti, yeri kaplayan Kalmuk askerleri toz dumanını havaya kaldırıp geliyorlardı. Manas da öncü düşmanlarla savaşıyordu. Arka taraftan askerleri ile Konurbay buraya yetişti. Konurbay en mükemmel silahlarla silahlanmış bulunuyordu. Manas’ı meydanda görüp çarpışacağını düşünüp sevindi.

*
* *

Konurbay’ın yaklaşmakta olduğunu gören Manas sevindi. Başka Kalmuk alplarıyla mücadeleyi çocukça iş sayıyor, ünlü bir alp olan Konurbay ile çarpışmayı arzu ediyordu. Konurbay’ı görünce “Tanrı dilediğimi verdi.” diye sevindi ve derhâl onun üzerine süngü ile saldırdı. Altın kemerinin kenarına “Ölecek yerin burası!” diye süngüsünü tam yüreği üzerine batırmaya çalıştı. Süngü göğsüne isabet etti ise de zırhlı olduğu için fazla bir şey yapmadı

ancak Konurbay'ın atından düşmesine sebep oldu. Manas ona kılıç kaldırıırken birden Borançı meydana çıktı ve Manas'a süngü ile saldırdı. O da büyük ve ünlü alplardandı. O sırada Almambet de geldi. Toz dumanı havayı kapladığından Konurbay'ın askerleri bir şey göremiyorlardı... Bu savaş meydanının önünde İtgeçmes denen bir derin ırmak bulunuyordu, Manas bunun üzerinden geçmeye çalıştı. Arkasından Almambet ile Çuvak geldiler. Manas Kalmuk askerlerinin içine dalıp sağa sola kılıç salladı. Almambet ile Çuvak'ın yardımı ile "Kangay!" diye uran çağıran Kalmukları epeyce yıpratıldı. Manas İtgeçmes'i geçmiş bulunuyordu. Almambet ile Çuvak Kalmuklar tarafından çevrilmiş hâlde savaşıyorlardı. Manas bunları çemberden kurtarmaya teşebüs etti ve şöyle düşündü: "Bozkurt arkadaşlarımdan ayrılıp kurtulmam yere batsın! Alın yazımı göreyim, bu vefakâr arkadaşlarımı düşman çemberinden kurtarayım yahut ecelim yetti ise öleyim." Böyle düşünüp atını kamçıladi, onlara doğru atını sürdü. Onun geldiğini gören Almambet ona "Buraya gelme!" diye bağırdı fakat Manas göl çevresinde toplanmış Kakmaklarla savaşa tutundu. Düşmanların çoğunu yere serdi. Gölkeçü kızıl kana boyandı. Manas ırmağa girdi, bindiği at yoruldu, burnu, kulağı bile ter içinde kaldı. Su çok soğuktu. Almanboz at akıntıya kendisini kaptırmış, akıntı yönünde gidiyordu. Konurbay da sahilde Manas'ı takip ediyordu, su içinde onu öldüreceğini düşünüyordu. Birden süngü ile hücum etti. Manas süngüyü yakaladı, demiri elinde, sapı Konurbay'da kaldı. Manas su içinde böyle müdafaada bulunuyor, atını yüzdürüp gidiyordu. Konurbay süngüsünden ayrıldıktan sonra hücumu bırakıp uzaklaştı.

*
* *

Konurbay'ı kaçıran Almambet ile Çuvak toz dumanını havaya kaldırıp Kalmukları kaçırdılar. O sırada üstü başı sırsıklam olan Manas geldi ve "Kırılğan mı Kırgız?" diye konuştu. Manas'ın geldiğini gören Bakay Alp Akkula atını onun önüne getirip sundu. Onun arkasından kırk alp kahraman yiğit savaşmakta idi. Bu savaşçı alplar arasında muhtelif Türk boylarından kendi askerleri ile birçok başbuğlar bulunuyordu. İsteklerden Cagbırçı, Kazaklardan Er Gökçe, kalabalık Kıpçak boyundan Ürbü, kalabalık Kırgızlardan Bıdayık oğlu Muzburçak, Endican beyi Sincibek, Eleman oğlu Er Töştük davullar çalıp, tüfeklerini atıp, bayraklı süngülerini havaya kaldırıp düşmana saldırıyorlardı.

Bunları burada, savaş meydanında, bırakıp Manas'ın nerede bulunduğunu öğrenelim, ondan haber alalım. İli için düşmanla çarpışan, alnında

talih ve kudret yazılı alp Manas'ı arayalım. O, öyle bir kahraman alptir ki çarpıştığı düşmanı, ne kadar güçlü olursa olsun, yenerdi. Atlar arasında seçip bindiği at büyük kula attı. Daima elinde taşıdığı silah süngü idi. Onun kılıcı da başka alpların kılıçlarından çok farklı idi. Bu kılıç yapılırken kömürü için birçok orman, körüğü için bir öküz kesilmiş, bu körüğü basarken körükçü Karataz'ın bileği yorulmuş, kılıca su verilirken birçok pınar kurumuş, tepkisine dayanamadan kırk altı usta bayılmış, bunlardan total usta Bölükbay yazın kışın çalışıp kılıcın ucunu eğri yapmış ve zehirli pınarda suyunu vermiş, ejderin zehri ile üç ay beslenmiş, bu kılıç dağa bırakılsa taş kesmiş, bozkıra bırakılsa yangın çıkarmış. Manas'ın kılıcı öyle bir kılıç idi. Kahraman Manas'ın kendisi de başka alplara benzemezdi. Onun heybetinden ay, onun gür sesinden güneş korkup buluta sığınırlardı. O, öyle bir kahraman alpti!

Bu Manas, "Akkula"sını dört nala koşturup düşmana saldırdı. Öyle savaştı ki kılıcından kırk adamın kanı, süngüsünün ucunda da bu kadar kan vardı. Kısa kuyruklu bozkurt arkadaşı arkasından geliyor, çelik tırnaklı alp karakuş havada korumak için kanatlarını sallıyor, kara benekli pars ona yol gösteriyordu. Öyle bir alpti ki bu Manas; önüne baksan kırk bozkurt yardım ediyor, arka tarafına baksan kırk bin muharip çarpışıyor. Heybeti başka türlü görünüyordu. Toz dumanı havayı kaplamıştı. Alp Manas nara atıp saldırıya geçtiğinde Kalmukların safları söküldü. Bir toplu kılıçla, bir toplu süngü ile dağıttı, kırdı. Çok yaklaşan düşmanları keskin kılıcı ile iki parça ediyordu. Sağ gözünden ateş, ağızından rüzgâr, sol gözünden alev çıkıyordu. Elinde İsfahani kılıç, oku ölüm getiren "ak kelte" tüfek ile düşmanın arasına sokulduğunda Kalmuklar gürültü, patırtı ile kaçıştılar. Alp Manas bu kaçanları takip etti. Biraz önce Kalmuklar tarafından çevrilmiş olan Kırgızlar Manas'ı gördüklerinde hepsi canlandılar, babasını gören çocuk gibi sevindiler. Bazısı, "Ya, Bahaeddin!" diye velinin ruhunu çağırdılar, bazıları Manas'la beraber düşmanı takip etiler. Altı tümen Kalmuk askerinin bir kolunu Bakay Alp, bir kolunu da Er Töştük Alp yenilgiye uğrattılar. Kalmuklardan bir kısmı hiçbir karşılık vermeden kaçmakta devam ettiler. Savaşmakta devam eden Kalmuklarla çarpışma çok şiddetli oluyordu. Toz duman havayı kaplamıştı, gece mi gündüz mü olduğu bilinmez olmuştu. Manas esas askerlerden ayrılıp Kürpüldek Irmağı'na doğru düşmanları takip ediyordu. Derken burada Kalmuk Konurbay Alp meydana çıkıverdi. Onu gören Manas gazaba geldi, ağızından fırtına, gözünden ateş fişkırdı. "Başka Kalmuk, binlerce Kalday'ın önemi yok, pamuklu kuşağı, geniş çizmeli caka satan Konurbay'a yetişeyim." diye düşünüp Manas hiç endişe

etmeden alaçuk kadar büyük olan murdar herife gök gürültüsünü andıran nara atıp süngü ile hücum etti. O sırada Manas'ın "Akkula"sı gemi azıya alıp alabildiğine koşmaya başladı ve ırmağın çok hızlı aktığı yere atlayıverdi. Bunu gören Konurbay adamlarına "Sudan çıkarmadan Manas'ı derya içinde haklayınız!" diye bağırdı. Bu onun sert emri idi. Büyük kalabalık Kalmuk askerleri yay çekip dolu yağar gibi ok attılar. Manas müşkül durumda bulunuyordu. Bu hâli gören ve her müşkülün çaresini bulan alp Bakay, bu deryanın sırrını bilen Almambet Manas'ın bulunduğu deryaya yetiştiler. Bakay yanında bulunan kırk kulaç urganı Manas'a uzattı, bir ucunu da kendi vücuduna sardı. Almambet de suyun sığ yerinde süngüsünü Manas'a vermek için hazırlamıştı. Sözü uzatmayalım böylece Manas'ı sudan çıkardılar. Kırgızlar etrafını sardılar fakat Manas sırsıklam olmasına bakmadan savaşa atıldı. Kalmukları deryaya sürdü. Kalmuklar ne yapacaklarını şaşırıp pek çoğu deryada boğuldular. Kırgızların at sürülerini yağma etmenin hikâyesi Konurbay Alp için böyle bitti.

Tek Gözlü Madıkan

Alevke oğlu Konurbay ırmaktan çıktıktan sonra kalabalık Kalmuk halkına haber verip toplanmaya çağırdı. Bu haberi duyan tek gözlü Madıkan gök boğaya binip sökün etti.

Madıkan'ın geldiğini duyan Almambet gündüzü karanlık gece, yaz mevsimini cada taşıyla kış kılıp deryayı buzla örttü ve Kırgız ordusunu deryanın öte tarafına çıkarmayı başardı. Onun bu marifetini gören Kırgızların hepsi hayran oldu. Manas şöyle konuştu: "Süngüme takılan kızıl bayrağım, Kangay'dan gelmiş armağanım, doğan kuşum Almambet sıkıntılı günümde sen benim en gerekli dostumsun."

Irmağı geçtikten sonra tek gözlü Madıkan hiddet ve gazapla karşılaşacak alp istedi. Bu Madıkan bütün Kalmuk yurdunun en ünlü alplarından biri idi, ata binmez gök boğa üzerinde gezerdi. Bu gök boğa attan daha hızlı koşardı. Kafasında tek boynuzu vardı. İnsana benzemeyen Madıkan'ın bindiği hayvan da başka boğalara benzemiyordu. Onun ilk karşılaştığı Kırgız alpları Muzburçak ile Koşay oldu. Madıkan bunların ikisini de atlarından düşürüp bağladıktan sonra Bokmurun ile Gökçe'yi de yere serdi. Avcı doğan kuşu gibi Er Çuvak Köketay oğlu Bokmurun'u yerden kaldırıp "Meniker" adlı atına bindirdi ve buradan uzaklaştırdı. Koşay ile Muzburçak Kalmukların elinde esir olarak elleri kolları bağlı gidiyorlardı. Sırgak Alp bunları kurtardı. Bu olaylar birbirini takip ederken Kırgızların bütün dikkati Madıkan üzerine çevrilmişti. Manas'ın kırk yiğidi nara atıp

Madıkan'a saldırdılar. Konurbay Alp Madıkan'ı kurtarmak için büyük bir gayret ve hiddetle Kırgızlara saldırdı ve doyuncaya kadar kan içti. Bu savaşa katılanlar gece nedir, gündüz nedir bilmediler. Öyle korkunç bir savaş oldu. Su gibi kan aktı, meydan ölümlerle doldu... Savaş bir müddet durur gibi oldu. O sırada, Kanıkey'in hazırladığı ve yürük deveye yükleyip gönderdiği azıktan yiyip doyundular. Savaş tekrar kızıştı, toz toprak havaya kalktı. Harp meydanı kızıl kan deryasına döndü. Kalmuk alplarından Temir Alp ile Çoyun Alp meydana çıktı. Bunlar da Kalmukların ünlü alplarındandı fakat Manas'ı ilgilendiren bunlar değil, Madıkan idi çünkü o Manas'tan başka Kırgız alplarını hiçe sayıyor, onların saldırılarına aldırış etmiyordu. Madıkan ile Manas boğaz boğaza geldiler. Bu hâli gören Konurbay, adamlarından Börügöz ile Muzkindik, İlama pehlivan ile Yolay'ı yanına toplayıp korkunç bir saldırıya geçti. Kırgızlarla Kalmuklar süngü savaşı yaptılar, savaş meydanı sallanır gibi oldu. O sırada Aziz Han oğlu Almambet yalın kılıç düşmanların arasına ateş gibi daldı. Onun arkasında uzun boylu geniş omuzlu Çuvak geldi. Ölüm ile oynayan, düşmanlarından, korkmayan Bay'ın oğlu alp Bakay da katıldı. Manas kırk yigidi ile kaleye girdi. Muzburçak, Gökçe, Koşay, Er Töştük hepsi düşmana saldırdılar. Gökyüzünü toz duman kapladı. Kırgızlar Kalmuklar birbirine yaklaşıp atların dizginlerini kapıştılar. Meydan ölümlerle doldu, havaya kan kokusu yayıldı. Birçoklarının atları öldü, kendileri yaya kaldı, bazıları öldürülüp atları kaldı. Arslan doğmuş Almambet atını kamçılıyıp Börügöz pehlivanı süngüledi, kaplan Bakay bir Kalmuk alplarının kafasını kesti, bir taraftan akıllı Acıbay Kalmuk alpi Yolay Han'la çarpışırken yakalandı, atı da İlama'nın eline geçti ve "Burutların başına bu at bela olacak." diye böbürlendi, "Esen Han'a sunulmaya layık bir armağan." diye düşündü. Kalmuk alpları at ile uğraşırken Acıbay bir fırsat bulup kaçmaya başladı. Acıbay kurtulmaktan ümidini kestiği sırada Sırgak meydana çıktı ve Acıbay'ı Kalmukların elinden alıp kaçırmayı başardı. Bu sırada Bakay Alp, canını feda edencesine atını koşturup Yolay Han'a yetişti ve süngüsü ile savaştı, arkadan Er Çuvak gelip Yolay'ın kafasını kesti. Oraya Almambet de gelip buraya toplanan Kalmuk alpları ile savaşip onları dağıtmaya muvaffak oldu. Birçok Kalmuk askeri öldürüldü, kan meydanda su gibi aktı. Sahrayı toz karışık kan kapladı. Almambet düşmanların arasına girip sağa sola saldırırken Kalmuklar tarafından kuşatıldı. Almambet'in böyle sıkışık duruma düştüğünü ve ölüm ile hayat çarpışması arasında bulunduğunu gören Serek, Sırgak ve Çuvak alplar oraya geldiler. Almambet'le çarpışan Kalmuk bahadırı Orakkır'ın üzerine Çuvak Alp saldırdı ve kafasını uçur-

du. Tam o sırada gümüş kuşaklı, geniş çizmeli Konurbay Çuvak'a hücum etti. Kalmuk askerleri de onu ortaya alıp çevirdiler. Akcoltay, Bakay ve Almambet buraya yetişip Kalmuklara saldırdılar.

Ayanboz Kalmukların ünlü hanlarından biri idi. Savaş meydanına katıra binerek girdi. Kalmuk ve Çinlilerin başına kara günler geldiği zaman ordunun canı, ruhu sayılırdı. Onun geldiği sırada savaş korkunç hâle gelmiş, kızıymış bulunuyordu. İki ordu birbirine karışmış süngülerin demiri düşman vücudunda, sapları ellerde kalıyordu. Kılıçlar, aybaltalar durmadan işliyor, bir taraftan tüfekler patlıyor, ok, yay ölüm saçıyordu. Silahlarını kaybedenler yumruklarını, dişlerini, tırnaklarını kullanıyorlardı. Bu manzarayı gören alp Konurbay'ın gözüne sağa sola arslan gibi saldıran Sırgak ilişti ve kendi kendine şöyle konuştu: "Burutların bu Sırgak'ını ölmüş sanmıştım meğer bu alp ölümsüz imiş. Burutluğu olmasa idi onu insanların büyük kahramanı, geçit vermez yüce dağı sayardım." Bu Kırgız kahramanı hile ile ele geçirmeyi düşündü.

Düşmanlarını ve yırtıcı canavarları avlamak için Kalmuklar derin çukur kazmışlardı. Sırgak'ı yakalamak için Konurbay bu çukurdan faydalanmayı tasarladı. Sırgak, Konurbay'ı görür görmez ona hücumla kalkıştı. Konurbay hiç karşılık göstermeden kaçmaya başladı. Maksudı Sırgak'ı çukura düşürüp yakalamak idi. Sırgak ise onun korkup kaçtığına sevinip hiçbir şeyden habersiz, onu takibe hızla devam etti... Böylece her dakika çukura yaklaşıyordu. Bu durumu gören Almambet, Konurbay'ın planını anladı ve derhâl Sırgak'a yaklaşıp dizginini yakaladı, ilerlemesine mani oldu. Konurbay böylece avını elinden kaçırmış oldu.

Meydan savaşı devam ediyordu. Dev alp Madıkan sağa sola saldırıyordu, ona karşı koymak isteyen Er Töştük Kalmuk alpı Koyanboz'un hücumuna uğradı, kafası kesileceği sırada Manas ve Bakay Alp onu kurtardı ve Koyanboz'un kafasını kesti. Çuvak, Er Töştük'ün atına bindirip sağ salım yanlarına aldı. Kırgızlar Kalmukları kaçırdılar.

Bütün Kalmuk askerleri korkuya düşüp şaşkına döndüler, Manas'ın hücumuna karşı durmaya imkân bulamadılar. Konurbay'ın askerleri tam bir bozguna uğradı, kaçmaktan başka çare bulamadılar. Meydanda yalnız dev alp Madıkan kaldı. Manas baş olup onu Kırgız alpları çevirdiler, ortaya aldılar ve birden ona hücum ettiler. Madıkan hiç aldırış etmiyordu. Çuvak ile Sırgak büyük gayret ile gözlerinden ateş, yüzlerine kıl çıkıp, saldırdılar ise de birşey yapamadılar. Bunu gören Manas müthiş kızdı, hiddetinden kabına sığmıyordu. Kendi kendine "Ben kaleler bozan, ordular yenen

bir alp idim. Bir Madıkan'ı alt edemedim, neden böyle kepaze oldum. Şöhretim dünyaya yayıldı. Şimdi bir Madıkan'a karşı durmaktan aciz oldum." diye düşünüp çok üzülüyordu. Böyle düşündükten sonra dişlerini gıcırdatıp müthiş bir hırsla atını kamçıladi ve Madıkan'ın arkasına düştü. Yangından korkup şaşmayan, düşmandan korkup kaçmayan Kalmuk alpı Madıkan gök gürültüsü gibi nara atıp Manas'ı takibe başladı. O sırada Bakay ile Almambet, Madıkan'a saldırıp süngülediler, Sırgak gök boğasının kafasını kesti. Şimdi Madıkan yaya kalmıştı. Onun bu hâlini gören Konurbay, "Bizim yurdumuzun devi ölecekse kime güveneceğim? Onu kaybedersem Kara Kıtay yurdumun karşısına ne yüzle çıkabilirim?" diyerek Madıkan'ı kurtarmaya askerlerinin yardım etmelerini istedi fakat bütün çalışmaları boşa gitti, alp Bakay Madıkan'ın kafasını uçurmuştu. Dev alp Madıkan'ın sonu böyle oldu.

Konurbay'ın Hilesi

Madıkan Alp'in ölümünden sonra Kalmuk ve Kıtaylar boş durmadılar. Konurbay yine askerlerini tanzim edip pek çok yeni alaylar kurdu. En ünlü nişancıları, en usta kılıç ve süngü kullanan alpları topladı. Çin hanı Esen Han'ın emriyle büyücülük ilmini öğrenen altı bin çocuktan altısı kalmış, başkaları ölmüştü. Diri kalanlardan biri Almambet idi. Biri de büyük nişancı idi ki Konurbay onu Kırgızlara karşı kullanmak için savaş meydanına getirmişti. Büyük nişancının geldiğini Almambet duymuş, ona karşı tedbir almış, onu zararsız hâle getirmişti. Yine büyük savaş başladı. Özel olarak getirilen nişancı da öldürüldü. Öyle korkunç savaş oldu ki sel gibi kan aktı, toz toprak havaya kalktı, güneş görünmez oldu. Kalmuk alplarından İlama elinde tuttuğu kara bayrak ile nara atarak çarpışıyordu. Acıbay Alp atından düşürüldü, atı "Kartküren" İlama'nın eline ganimet olarak geçti. Bunu gören Almambet, Kalmuk kıyafetine girip, İlama'ya yetişti. O sırada Sırgak da geldi ve İlama'nın kafasına beş defa vurdu. Almambet "Sarıala atını kamçılıyıp acele acele Pekin'e doğru yöneldi. O bir tarafta savaş devam ediyor, toz toprak havaya uçuşuyordu. Kalmuk ve Kıtaylar ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Bütün bu olayları görüp düşünen Manas şöyle konuştu: "Kangay'daki kalabalık Kalmukları Pekin'e doğru süreyim, süngü ile topluluklarını dağıtayım." Manas'ın böyle konuştuğu sırada çevresinde korkunç savaş devam ediyordu. Kalmuk ve Çinlilerin esas kuvvetleri kaçmakta ise de artçı bölüğü savaşa devam ediyordu. Savaş meydanı ölülerle dolu idi. Birçok at sahihsiz kalmış, ölüler üzerinde başı boş koşuyorlardı. Rahiplerin hanı Konurbay atının ağızına sahip olamadan Manas'ın tam karşısına çıkıverdi. Onu gören Manas'ın ağızından alev çıktı,

korkunç bir nara atıp Konurbay'ı takibe başladı. O tepeler arasından kaçıyordu. Bu tepelerin öte tarafında kırk günlük sahaya uzanan büyük bir çöl bulunuyordu. Burası öyle bir çöl idi ki üzerinden uçan kuşların kanadı, yaban eşeklerinin tırnakları yanıp kül olurdu. Bir damla suyu, bir tutam otu yoktu. Konurbay bu korkunç çölü çok iyi tanıdığı için oraya geçmek istemedi. Manas bazen ona çok yaklaşıyor, bazen uzaklaşıyordu. Bir an o kadar yaklaştı ki süngü ile hücum imkânını buldu. Konurbay Manas'ın süngüsünü keskin kılıcı ile ortasından kesip attı ve Pekin şehrinin kapısına yaklaştı. Manas onu takip ediyordu. Bunu gören Almambet “Şehir kapısından giren Konurbay'ı Manas da takip eder, şehre girerse Kalmuk Konurbay'ın arzusu yerine geldi demektir. Bu, Konurbay'ın hilesidir.” diye düşünüp derhâl Manas'a yaklaştı ve dizgini yakalayıp Manas'ı durdurdu ve düşmanı takip edip kaleye girmekten alıyordu. Konurbay onu kaleye alıp zindana atacak, sonra öldürecekti. Konurbay'ı takipten alıkoymuştu için Manas Almambet'e darıldı. O kendisini bekleyen Konurbay'ın hilesinden ve planından habersiz idi. Almambet ona durumu şöyle anlattı: “Arslanım, kahramanım, kendin düşünsene! Alevke oğlu Konurbay ile uğraşmak kolay bir oyun değildir. Onun bindiği kara atın koltuğunda kanatı var, onun koşmasına yel bile erişemez. Konurbay seni kaleye sokmak için takip etmeni istedi. Seni kaleye sokup öldürmeyi planladı.”

Manas, Almambet'in bu sözlerini beğenmedi: “Bırak, Almambet'im, bu sözleri! Konurbay'ın “Alkara” atını methediyorsun. Bizim atlarımız onun Alkarası'ndan aşağı mı?”

İki dost ve silah arkadaşı arasında böyle bir konuşma epeyce uzun müddet devam etti. Nihayet Manas arkadaşına hak verdi...

İlk Başarılar

Davullar vuruldu, tuğ bayraklar çekildi, büyük savaştan arta kalan gaziler bayrağın altına toplandı. Bugün sağ kalanların hesabı alınacaktı. Ellibaşılar, yüzbaşılar ölenlerin, kalanların hesabını vereceklerdi. Halkın babası Koşay Han, İşteklerden Yamgurçu hesap vermek üzere meydana çıktılar. Muzburçak, Gökçe kendi askerlerinden ölenlerin, Şıgay Han ile Bokmurun kaybettikleri atların hesabını anlattılar. Bir gazinin atı ölmüş, kendisi kalmış, bir gazinin kendisi ölmüş atı kalmış, gazilerin çoğu şehit olmuş, büyük komutanlardan Çuvak ile Er Töştük kaybolmuşlardı. Onların ölüsünden dirisinden haber yoktu. Manas bu savaşın neticesinden çok üzüntülü idi. Çuvak ve Töştük gibi alpların kaybolmaları onu ve bütün orduyu çok üzüyordu. Manas gibi bir alp bile bunlar için şöyle ağıt

söylüyordu: “Ak sarıklı hocam, Katagan boyunun hanı Koşay’ım burada bulunuyorsunuz. Çuvak ile Töştük nerede? Bunları bulmak için ne gibi tedbir ve hile var? Söyleyiniz aziz halkım! Er Çuvak’tan ayrıлып nasıl yaşayacağım? Önümde gezerken talihimdi, savaş meydanında arslanımdı. Kıtay Kalmuk’tan onun öcünü almadan Talas’a nasıl dönebilirim?”

*
* *

Böylece çok düşünüp, kaygılanıp bundan sonra yapılacak hareket üzerine komutanlarla danıştı. Şehitler için ağıtlar yakıldı, ağlaştılar.

Son savaş Kırgızlar için başarısız olmuştu. Ordu dağılmaya ramak kalmıştı. Ordunun sıkı düzenine bakan Almambet komutanları topladı ve askerlerinin durumu hakkında bilgi vermelerini istedi. Binbaşı, yüzbaşı, onbaşları çağırıp konuştu. Hepsi idareleri altında bulunan askerleriyle Almambet’in önünden geçiyorlardı. Hepsi sağ kalan, ölen ve kaybolan askerleri hakkında bilgi ve hesap veriyorlardı. Karagâhdaki askerlerin “onbaşı” sı Tazbaymat’ı çağırdı ve “On kişi hakkında bilgi ver!” diye emretti. Tazbaymat, “Dokuz askerle ben on kişiyiz. Hepimiz hazır bulunuyoruz.” dedi. Almambet, “Senin emrinde on asker bulunmalı. Hani nerede o onuncu asker?” diye çok sert konuştu. Tazbaymat şaşaladı, ne diyeceğini bilemedi. Almambet, “Onuncu askeri bul!” diye haykırdı. Tazbaymat komutasındaki askerlerin ta ilk günden beri dokuz olup kendisiyle on olduğunu, hiçbir kayıp vermediğini yana yakıla anlattı. Almambet, “Eline verilen askerın kaderi ile ilgilenmeyen komutana, yasa ölüm cezası veriyor. Seni severim fakat nizamı bağılım.” dedi ve “Ona ölüm cezası veriyorum.” dedi ve “Cezayı veren ben değilim, yasadır.” diye ah çekti. Altı asker hükmü yerine getirmek için hazırlandılar. O sırada Manas’ın kırk yiğidinden biri olan Serek “Kanını bağışla!” diye yalvardı. Başka alplar da ona iltihak ettiler. Serek “Bu kaybolan onuncu kim imiş? Asker defterine bakalım.” dedi. Kadirseyit molla (divan kâtibi) defteri çıkarıp baktı meğer bu kaybolan onuncu, Manas imiş. Teşkilat yapılırken Manas bu Tazbaymat’ın oğluna yazılmış imiş. Orada bulunanların hepsi gülüşüp çok sevindiler.

*
* *

Manas’ın ordusu istirahata muhtaçtı. Gökte yıldızlar birer birer çıkıyor, bozkırın serin rüzgârı tatlı tatlı esiyordu. Tan ağarıp attığı, mizan yıldızının battığı zaman istirahatte bulunan askerleri müezinin ezan sesi uyandırdı. Herkes yatağından kalktı ve abdest alıp tan namazını kılmaya hazırlandı. Koşay Alp herkesten önce abdest alıp namaza hazır oldu. Namaz kıldıktan sonra çok önemli bir olay oldu: Kaybolduğu sanılan, hayatından

ümit kesilip ağıt söylenen Çuvak, ünlü Kalmuk başbuğu Niskara ve yanındaki askerlerini esir alıp Manas'ın karargâhına getirmiş bulunuyordu. Uzaktan Çuvak'ı gören Manas namazı bırakıp onu karşılamaya, koştu ve "Çuvak'ım" diye bağırdı. Çuvak derhâl durumu ve başına gelenleri anlatmaya başladı, "Kaynaşan Kalmukların başına bela oldum. Niskara'yı baş kılıp kırk askeriyle arslanıma armağan olarak sunuyorum." dedi.

Manas büyük bir hiddetle Niskara'ya, "Kalmukların hanı Niskara, nasıl böyle maskara oldun? 'Avuç kadar Talas ülkesini yağma edeceğim, Talas'taki Manas'ı yakalayacağım.' diyordun. Ne oldun?" dedi. Niskara buna karşı söyle konuştu, "Alp Manas'ım, beni öldürürsen, yapacağım bir şey yok. Şunu da bilmelisin ki beni öldürürsen, sana hiçbir fayda yok. Bana canımı bağışlarsan hizmetini yapacağım. Senin doğduğun gün Esen Han'ın bütün ülkesi senin doğduğunu, adını bilmişlerdi. Esen Han'ın müneccimleri yıldızına bakıp senin bir gün meydana çıkacağını tarih kitabına yazmışlar. Ben Kangay yurdunun kalesi, koruyucusu idim. Sana Bakay nasıl ise ben de Kalmuklar için öyle idim. Kara püsküllü Kalmuk ili hanlarının gözü idim. Benim kanımı dökme, ne haberin varsa benim hanıma adam gönder ve anlat. Pekin'deki Mançu halkımı sana armağan olarak sunayım. Altın ocaklarımı, yaylalarımı sana peşkeş edeyim." diyerek çok yalvardı. Bu sözlerine karşı Manas'ın öfkesi kabardı, müthiş bir hiddet ile kılıcını eline alıp herifin kafasını uçurmak isterken Bakay ile Acıbay araya girip Niskara'yı ölümden kurtardılar. Araya Almambet de girip Manas'a "Bunları elde saklayalım. Acıbay'la birini Esen Han'a gönderelim. Esen Han'ın bu işi nasıl çözeceğini öğreneyim." dedi. Kırgız alpları, beyleri ve Manas bu teklifi makul buldular ve Acıbay'ı bir Kalmuk esiri ile Pekin'e Esen Han'a yolladılar.

Bunları böyle bırakalım da Elaman oğlu Er Töştük'ten haber alalım. Manas ve Kırgız halkı Er Töştük Alp'ı kaybettik diye yas tutarken o elinde birkaç esir Kalmuk ile Manas'ın karargâhına geldi. Getirdiği armağan esirlerin fazla önemi yok, onun kendisinin böyle meydana çıkması silah arkadaşlarını çok sevindirdi.

*
* *

Alp Manas, acı tatlı olaylardan sonra kırk gün, hiçbir şey düşünmeden istirahat etti. Azılı düşman Konurbay şimdi kendisini kapana düşmüş hissediyor, münasip bir zamana kadar Manas'la iyi geçinmeye çalışıyordu. Bu kırk günü kendi yararına kazanmak için her türlü hile ve şeytanlığa başvuruyordu. Halkına, "Sır bildirmeyiniz, ata baba gibi görünmeye çalışınız." diye talimat veriyordu. Bu barış böylece kırk gün devam etti. Konurbay bir

gün atına binip Manas'ın kapısına geldi ve atından indi. Manas yatağında yatıyordu. Hiç gamsız, Talas'ta, öz ilinde yatmış gibi istirahat ediyordu. Konurbay onun karşısına gelip ellerini kavuşturup şöyle konuştu, "Arslan prensim, gönüllerimizde kin ve şüphe kalmadı. Biz sizinle kardeş gibi olduk. Yarın sabah ilin Talas'a gideceksin seni uğurluyacağız. Beş günlük yolu beraber gideceğiz. Atınıza binip benimle beraber yürüyeceksin. Sana büyük saygım olduğundan başımı eğerek huzuruna geldim." diye dil döktü. Manas başka bir şey düşünmeden teklifi kabul etti, "Akkula" atına bindi, Konurbay'ın dediklerini yaptı. Yakın arkadaşlarından Almambet'e bile haber vermeden Konurbay'ın götüreceği yere hareket etti; yolda oynaya, güle yarışıp gidiyor, gönlüne hiçbir şüphe gelmiyordu fakat karargâhtan uzaklaştıkça Konurbay'ın münasebeti sertleşmiş, Manas'la alay eder gibi konuşmaya başlamıştı. Tam bu saatte Bakay Alp'in gönlünde bir korku ve şüphe peyda oldu. Birdenbire kalktı ve Acıbay'a seslendi: "Kendini koru Acıbay, çabuk atına bin! Ben uykudayken korku ile uyandım. Konurbay'ın niyeti çok fena olsa gerek. Tanrı bizi tepemizden vurdu gibi geliyor bana... Manas Alp Konurbay'ın sözlerine aldandın mı? Eceli mi geldi, ne oldu? Çabuk ol, Acıbay Alp, yetiş!"

Acıbay kılıcını beline bağladı, atına bindi, Konurbay'ın yoluna düştü.

Konurbay'ın adamı özel olarak yaptırılmış aybaltasını getirdi ve "Ağırlığını ve keskinliğini gör!" dedi. Bu aybalta Manas'ı öldürmek için özel ısmarlama ile yaptırılmıştı. Konurbay aybaltayı elin alıp Manas'a doğru, tehdit edip salladı. Manas bu herifin planını derhâl anladı ve "Konurbay sen benimle oynadın, saldırışım bırakmadın. Sen beni kim yerine koyuyorsun?" dedi. O sırada Konurbay planının tatbikine başladı, açıktan açığa Manas'a saldırdı. Manas, "Babana lanet, ne yapıyorsun? Hile, yalan dolanla benden kurtulmak mı istedin?" diye haykırdı. Konurbay'ın bütün arzusu Manas'ı öldürmektir. Durmadan ona aybaltası ile saldırıyordu. O sırada Acıbay yetişti. Manas'ın boynundan kan aktığını gördü meğer Konurbay'ın aybaltası Manas'ın boynuna isabet etmiş imiş. Manas'ın koynu kanla dolu idi, çok kan kaybetmişti, kuvvetten düşmüştü... Manas'ın kırk yiğidi gelmişlerdi, kan içinde kalan, Manas'ı görüp korkuya düşmüşlerdi. Konurbay bu savaşta çok iyi hazırlanmıştı. Kırgızları gafil avlamış idi. Kırk yiğit Manas'ı alıp geri çekilmekten başka çare bulamadılar. Kırgızların perişan hâlini gören Konurbay korkunç saldırısına devam ediyordu. Kalmuklar dalga dalga gelip hücum ediyorlardı. Alp Sırgak, "Tanrı'ya tevekkül!" deyip meydanda nara attı, "Almambet, Çuvak neredesiniz?" diye bağırıyordu. Kırk "bozkurdu" çağırıyordu ve şöyle hitabede bulundu: "Manas'ın elinden nimetlerini yediği-

miz zaman, Kalmuk ordusu gelse savaşıcağız, dövüşeceğız diyorduk, kızıl süngülerimizi ele alıp saldıracığız diyorduk, kaynayıp yatan Kalmukların canına okuyacığız diyorduk. Şimdi istediğimiz bu savaş geldi ya savaşım kazanacığız ya öleceğız. Ölmek var, geri çekilmek yok. Alnımızda yazılmışı göreceğız. Ölürsek şeref ve namus, vatan için öleceğız, sağ kalırsak gazi olacığız. Yalın kılıçla meydana girelim, ölürsek il yolunda ölmüş oluruz. Dünyaya gelen bir gün ölecektir. Mademki öleceğız şerefle ölelim. Ben size ölümden bahsettim fakat ölmeyeceğız, Konurbay gibi şerefsiz, namussuzların canına okuyacığız. Haydi çocuklar, Tanrı bizimledir.”

Sırgak'ın bu hitabesi Kırgızları canlandırdı. Manas'ın kırk yiğıdi birden düşmana saldırdı, ot biçer gibi düşmanı doğradılar. Bir taraftan Almambet yedi boy Kalmukların içlerine girip perişan etti. Öbür yandan Çuvak ile Sırgak arslan gibi saldırdılar. Her iki tarafın attıkları oklar yağmur gibi yağıyordu. Gökyüzünü toz dumanı, yeryüzünü kan tufanı kaplamıştı. Savaş meydanı olan yer İtolmes denen kırk günlük geniş bir çöl idi. Yaban eşekleri bile bu çölde yaşayamazlar, sıcaktan kuyrukları kopardı, ısırıp yiyecek bir tutam otu, bir yudum suyu yoktu. Bu çölün tozunu kaldırıp askerleriyle Konurbayı Aycancun ve Küncancung göründüler. Gözlerinden ateş, ağzından rüzgâr fışkıran Aycancun nara atıp meydana çıktı. Öbür taraftan Küncancung Almambet'e süngü ile hücum etti fakat Almambet'i atından düşüremedi. O sırada Çuvak ile Sırgak da araya girdiler. Almambet kılıcını eline alıp Küncancung'un kafasına vurdu. Onu kurtarmak için Konurbay elinden tutup atına bindirdi ve ölümden kurtardı.

Almambet Kalmukların tam ortasında kaldı. Küncancung ona, “İlinden ayrılan, kaçak kul, seni Kırgızlara kadar takip edeceğim, kadını alacağım.” diye bir sürü hakaret edici sözler söyledi. Kalmuklar Almambet'in etrafına toplanıp ortaya aldılar. Durum çok fena idi. Bunu öğrenen Çuvak ile Sırgak arkadaşlarına şöyle dediler: “Almambet'i düşmanlardan kurtaralım. Biz onu kurtarmazsak, düşmanın eline düşecektir. Bu düşmanlar onu öldürecekler. Onu kurtarmaya çalışmazsak Tanrı bizi vuracak, Kırgız ımızın beli kırılacak. Hadi, onu kurtaralım.” Çuvak ile Sırgak Almambet'in çevrildiği yere geldiler ve “Manas!” diye uran haykırdılar. Bunu işiten Almambet birden gayretlendi ve gücünü toplayıp saldırıya geçti. Kalmuklar şaşırıldılar. Sırgak ile Çuvak, Almambet'i ortaya alan çevreyi dağıttılar. Kırk yiğit de düşmana saldırdı. Bu saldırı sırasında her iki taraftan ok, yağmur gibi yağıyordu. Gökyüzünü toz duman kaplamış, toprak üzerinde su gibi kan akıyordu. Meydan ölülerle doldu.

Kalmukların Küncancang Alp'ü ünlü bir savaşçı idi. Kaynaşan düşman içine girdiği zaman hiç şaşmazdı. Kırgız askerleri içine girip "Sarikula" atı üzerindeki Almambet'e saldırdı. Bunu gören Çuvak dağ gibi Küncancang'u atından baş aşağı düşürdü. Birçok Kalmuk askeri kendilerini toparlayamadan dağılmaya başladılar. Düşen Küncancang'u Konurbay yel dokundurmadan sağ olarak uzaklaştırdı.

Yüksek yarı olan ırnak sahili Kalmuk askerleriyle dolmuştu. Kanatlı kuşu bile yakalayacak kadar güçlü bir ordu burayı işgal etmişti. Bu durum Kırgızlar için büyük felaketin gelip çattığını gösteriyordu. Bunu gören ve anlayan Almambet kırk yiğide baş olup Kalmuklara karşı direnmeye karar verdi. Geceleri uyumadan, göz kapamadan yedi gün savaştılar. İtölmes Irmağı'nın Kırgızlar tarafına düşmanı geçirmediler.

Kırgızlara korkunç hücumda bulunan Cancung'a karşı Çuvak Alp dağ gibi olan düşmanın üzerine atını sürdü ve kılıçla kafasını kesti. Kalabalık Kalmuk askerleri ona karşı duramadan kaçıştılar. Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli Konurbay, Buda rahiplerinin hanı "Küncancang öldü." diye Çin hakanına ve şehrine haber gönderdi.

Bu haberi alan pehlivan askerler birdenbire dağılır gibi oldular. Dağ gibi görünen Konurbay Alp, burkanına (putuna) yalvarırken bütün Kalmuk ulusu kara kurt gibi kaynaştı, harekete geldi. Bunu gören Kırgız alpları canlarından ümitlerini kesmişlerdi. Kime dayanacaklardı? Yakında Manas da yoktu. Sıra sıra dizilip duran ili de yoktu. Kendi aralarında şöyle konuştular: "Kalmuklar meraklı şeyler gösterecek gibi, atlarımız yorulduğu bugünlerde düşman bizi yakalayacak gibi, durmadan saldıracak gibi... Ölmeden diri kalınınız Talas'a ulaşınız, zorluk ve horluk gördüğünüzü Manas'a söyleyiniz!" Böyle konuştuktan sonra Almambet, Sırgak, artık doğmuş bozkurt Çuvak sıra ile düşmana hücumla geçtiler. Kalmuklar böcekler gibi kıvıldaayıp harekete geldiler. Üç Kırgız kahramanı düşmana arslan gibi saldııyorlardı. Çuvak hücum ederken Konurbay ile Aycancun Kalmuk askerlerini toptan onun üzerine saldırdılar. O sırada Almambet yetişti ve Kalmuklara saldırdı ve perişan etti. Yağmur gibi ok yağdırıp bir yandan Aycancun, dolu gibi ok yağdırıp Mançular "Kangay!" diye uran çağırıp hücum ettiler. şibey ve Solon oğlu iki Çinli kabile, Torgavut ve Kara Kıtay askerlerinin hepsi savaşa katıldılar. Almambet bu kalabalık düşmanlara hücum ederken aldığı yaraya bakmadan savaşmakta devam etti. Almambet dokuz gün böyle savaştı, doksan yerinden yara almıştı.

Sırgak yine meydanda Konurbay ile uğraşıyordu. Onun rüzgâr gibi hızla oraya buraya saldırdığını gören Konurbay kaçmaya başladı. Dünyada

çok şey görmüş olan hilekâr Konurbay askerinin içine kaçtı. Hava sisli, sıcaaktı. Sırgak hiçbir şeye bakmadan Kalmuk askerlerinin içine girivermişti. Orada bulunan Aycancun Sırgak'a hücum etti. Bir yandan kılıç, bir yandan da aybalta ile saldırıyorlardı. Sırgak bu hücumlara aldırış etmeden düşmanlara karşı savaşmaya devam ediyordu. Onun kahramanlığını, hücum ve müdafaasını Konurbay dudaklarını ısırıp korku ve hayranlıkla seyrediyor ve kendi kendine şöyle söyleniyordu: “Bu Sırgak kahraman genç alp imiş. Burutlardan çıkmış bir arslan imiş. Yaşı da ancak yirmi bir imiş... Eyvah, bu Sırgak Manas'a müsavi kahramanmış. Bu Sırgak içimi yakan kor oldu. Gökyüzünü karartıp yeryüzünü toz dumanı ile kapladı, meydanı kanla boyadı... Kırgızlarda bu Sırgak, Almambet ve Çuvak'tan başka bizimle boy ölçüşecek alp yok. Bu üç alpı yok etmemiz gerek...”

Konurbay böyle düşündükten sonra ne yapıp yapıp bu Kırgız alplarını zararsız hâle getirmeye karar verdi ve askerlerine böyle emir ilan etti. Kalmuk, Kara Kıtay ve Mançu askerlerinin nişancıları hep birden hücumla geçtiler. Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli Konurbay Han Sırgak'a süngü ile hücum etti. Sırgak bu hücumu üzerinden kolay def etti. Konurbay'dan sonra Aycancun da ona hücum etti ise de bir şey yapmadan uzaklaştı. Bunları savdıktan sonra Sırgak şöyle dedi: “Ey Tanrım, bu sıkışık saatlerimde Almambet ile Çuvak'ımı bana göster! Bu arslanlar ne zaman gelip beni bu sıkışık durumdan kurtaracaklar?”

Onun “Kökçebiç” denen atı onu yakalamak isteyen Kalmukların içinden rüzgâr gibi uçurup kurtardı. Bunu gören Konurbay, tek evladı ölmüş adam gibi, bağıra bağıra ağlayarak şöyle konuştu: “Çin'i, Mançu'su yere batsın! Ne vakit adam olup gayret göstereceksin? Yalnız Burut Sırgak'tan hepiniz birden kaçıyorsunuz. Manas'ın kırk yiğidinin hepsi Sırgak gibi arslan, onlar gelip saldırırlarsa ne yapacaksınız? Yakalasanıza Sırgak'ı! Hepiniz korkup kaçıyorsunuz.” Böyle diyerek atının ağzını koyuverdi. Süngülü askerlerini ikiye bölüp aralarından geçti. Çinli ve Mançu askerlerini, şiddetli yağmur gibi döverek bir yana sürdü. Konurbay'ın bu konuşmasından gayrete gelen düşmanlar Sırgak'ın üzerine birden saldırmaya hazırlanırken toz dumanı kaldırıp Almambet ile Çuvak bağıra bağıra gelip Kalmuklara saldırdılar. Kalmuklar toz duman içinde neler cereyan ettiğinin farkında olmadılar. Almambet ile Çuvak da Sırgak'ı göremiyorlardı.

Toz basıldıktan sonra Almambet etrafa bakındı. Sırgak'ı Kalmuklara arslan gibi saldırıp ölüm saçtığını gördü. Almambet çok susamış, ağzı kurumuştu. Sırgak'ın yaptıklarına memnun olup onun yüzüne bakarak: “Dövüşen düşmanın karşısında Er Sırgak gibi genç bulunmaz, öncü olup

ordunun önünde gider ve savaşırsa onun gibi cesur bulunmaz. Süngüme taktığım bayrağım, düşmana karşı giderken yoldaşım...” diye Sırgak’ı methetti. Sonra Sırgak’la Çuvak’a bakıp yine konuştu: “Çuvak arslanım, Sırgak Alp’ım, atınızın başını bana doğru çevirip beni dinleyiniz. Benim gördüğümü gördünüz mü? Benim bildiklerimi bildiniz mi? Ne gibi çetinlikler olsa görelim, ecel gelmiş ise ölelim. Düşman bütün halkını, gücünü harekete getirdi. Çin, Mançu, Kalmuk halkı toplanmış feyezan, tufan gibi bizi basmaya hazır... Kişi oğlu ne görmez, başımıza gelecek ne varsa görelim. Gök demir süngü sallamadan erlik, yiğitlik bilinmez. Namus, şeref için bel bağladık, ecel geldiye şerefle ölürüz.” dedi.

Almambet’in sözlerini dinlediler. Bir parça sükûnet bulmuş gibi oldular. Kanıkey’in hazırlayıp vermiş olduğu kavut, kavurmaçı kurutulmuş et gibi yol azıklarından yediler. Atlarına yemlerini verdikten sonra “Tanrı’ya tevekkül” diye atlarına bindiler.

Konurbay askerlerini toplayıp hücumu hazırlanıyordu. Askerlerine hitap ederken şöyle konuştu: “Bu Burutları imha edeceğim. Manas’ın Talas’taki bütün at sürülerini ganimet olarak alacağım. Alplarını öldüreğim, fukarasını ebedî uşak yapacağım; hazinesini yağma edeceğim.” dedi ve müthiş yağmur gibi gürültü ile Kırgızlara doğru hareket etti. Manas’ın serbest bıraktığı Niskara ve gök gürültüsü gibi nara atan Aycancun, Kalmuk askerlerinin başbuğlarından idiler. Bu kalabalık ordu, arkadaşlarından uzak bulunan Sırgak üzerine saldırdı. Konurbay “Diri yakalayınız!” diye haykırdı. O sırada onun karşısına Çuvak çıkıverdi. Arslan gibi çarpışıyordu. Manas bu üç kahramanın çarpıştıklarını duyunca dayanamadı, “Benim arslanlarım nerede?” diye düşündü. Nihayet Almambet, Çuvak ve Sırgak Manas’ın yanına gelip görüştüler, önünde saygı ile durdular. Manas onlara yüreğinin derinliğinden gelen sevgi, şükran ve minnetini anlatıktan sonra onlarla beraber hareket etti.

SON SAVAŞ

Tan ağarıp atmış, yeryüzü aydınlanmaya başlamıştı. Tam o zaman arslan erler yataklarından kalktılar ve sabah yemeklerini yiyip atlarına bindiler. Arka kolanı çektiler, kuskunu kısalttılar. Manas'ın komutasında ordu yürüyüşe geçti.

Kırgız ordusu, Konurbay'ın Kalmuk ve Çinlilerden toplanmış ordusu ile karşılaştı. Kalmuklardan Aycancun Alp, Almambet'e saldırdı. Almambet de karşılık verip süngü ile hücum etti. O sırada Sırgak da gelip karga sürüsüne saldıran sungur gibi Kalmukların altını üstüne getirdi. Konurbay askerlerine "Hepiniz birden saldırınız! Onu korkutunuz!" diye emir veriyordu. Bu emir üzerine bütün Kalmuk askerleri Kırgızlar üzerine hücum ettiler, bunlar arasında tek gözlü dev de vardı. Bunların saldırılarını gören Akbalta'nın Çuvak'ı, Argın Han'ın Acıbay'ı, keçesi kadar kalpağı olan Şuutu, Iraman oğlu Irçioğul yine nice alplar Çuvak'ın yanına geldiler. Manas'ın kırk yiğidi de Kalmukların arasına daldılar.

Gökçe ile Muzburçak askerleriyle Kalmuklara hücumla geçtiler. Bunları gören Konurbay ile Niskara şöyle konuştular: "Binden fazla asker olursa onlara karşı arslan gibi saldırabiliriz. Almambet, Çuvak ve Sırgak olmasa başkalarına göz açtırmazdık. Onlar gelinceye kadar Gökçe ile Muzburçak'ı ayak kollarını bağlayıp başlarına bela getirelim!"

Konurbay Gökçe'ye hücum edip atundan düşürdü, kırk Kalmuk bahadırı onu ortalarına aldılar. Bir yandan Muzburçak bunlara hücum ederek Gökçe'yi kurtarmaya çalıştı fakat çare bulamadan parmağını ısırıldı. O sırada Sırgak buraya yetişti, bu kırk yiğidin elinden Gökçe'yi kurtarmak istedi. Gökçe'nin esir düşmesine Çuvak çok üzüldü ve "Muzburçak ile Gökçe Kalmukların elinde öleceklerse Talas'a nasıl gidebiliriz?" dedi ve kırk Kalmuk üzerine saldırıp Gökçe'yi kurtardı. Kalmuklar Gökçe'ye korkunç işkence yapmışlardı. Er Gökçe'nin ağzından parça parça kan pıhtısı geliyordu. Çok bitkin bir hâlde idi.

Kırgızların ünlü Acıbay Alp'ı tıptan anlar bir askerdı. Onun yanında ilaçlar bulunuyordu. O ilaçlarından hazırlayıp Gökçe'ye içirdi ve bitkin yatan Gökçe derhâl canlandı, ağrıları geçti. Muzburçak'ın başına da bu hâl gelmişti. Yetmiş yerinden yara almış Kalmukların ortasında kalmıştı.

Bu Kalmukların üzerine Almambet hücum ederek dağıtıp Muzburçak'ı kurtardı.

Eline geçirdiği Gökçe ile Muzburçak'ı bile muhafaza edemeyen Konurbay Almambet'i yakalamayı arzu ediyordu. Almambet'e karşı Konurbay'ın kendisi süngü ile hücum etti. Almambet onun süngüsünü keskin kılıcı ile parçaladı. Kırgız alplarının saldırısını gören Kalmuklar şöyle konuştular: "Bu gelen Burutların hepsi kahraman erler imiş. Hele bu üç bahadır dünyayı yıkabilecek kadar güçlü arslanmış. Ne yapmanız çare yok. Gök yelesi bozkurtlanmış."

Konurbay Almambet, Çuvak ve Sırgak alpları takip etti. Kalmuklar bu üç alpi kuşatıp ortaya aldılar. Nara atan alplar bu üç Kırgıza süngü ile hücum ettiler. Bunların durumunu gören Manas'ın kırk yiğidi "Manas" diye uran çağırıp Kalmuklara saldırdılar. Manas'ın ordusu da buraya yetişti. Almambet Konurbay'ı süngüledi "Ah, mah!" derken burnundan, ağzından kan fışkırdı. Konurbay barış istemeye karar vererek Cancun'la bunun üzerine konuştu. Çantimes adlı adamını Manas'a elçi gönderip yedi gün mütareke rica etti ve ağladı. Manas bu elçinin istediği yedi gün mütarekeyi kabul etti. Bu mütarekeyi Almambet hiç beğenmedi. Kalmukların bu fırsattan faydalanıp kuvvet toplayacaklarını biliyordu. Birkaç gün sonra Kalmukların büyük kuvvet topladıkları ve hücumu geçtikleri malum oldu. Büyük savaş başlamış oldu. Kalmukların mütarakeden maksatları Kırgızları gafil avlamaktı.

Yedi gün sonra Almambet'in tahmini doğru çıktı. Kalmukların tuğ ve bayraklarla büyük ordusu zurna, davul ile savaşa hazır olarak yaklaştı.

Almambet, Çuvak idaresinde Kırgızlar da savaşa başladılar. Bir yandan Sırgak arslan gibi saldırıyordu. Manas'ın kırk yiğidinin başı Kırgıçal, Argın hanı Acıbay, kalabalığı yaran Agayar, Sezek, Töylek hepsi aç parsar gibi Kalmuk ordusunun arasına daldılar. Kalmukları ot biçer gibi biçtiler. Savaş çok şiddetli oldu. Her iki taraf da yüzlerce ölü verdi.

Konurbay Kalmuk askerlerine uzun hitabede bulunup cesaretlerini kaybetmemelerinin lüzumunu anlattı, Manas'ı diri yakalamalarını emretti. En iyi nişancı alplarından Şıpşaydar ileri atıldı. Onu Almambet gördü, Kalmuk kıyafetine girip yada taşıyla yağmur, kar yağdırıp yaz gününü kış yaptı. Kırgız alpları aç kurt gibi saldırırlerken tuğların altından Şıpşaydar Alp çıkageldi ve nara atıp hücumu geçti. Önüne gelen Muzburçak'ın sağ sağı bu, o olmazsa gözü diye kılıçladı. Muzburçak'ın kafasının tam ortasına

isabet eden kılıç başını parçaladı, ikiye ayırdı. Zavallı Muzburçak kara yere düştü. Bunu gören Sırgak “Muzburçak, Gökçe başka savaşan alp erlerimizin hepsi ölürlerse yaşamaktan maksadımız ne olacak? Onları kaybettikten sonra ilimize nasıl ulaşabiliriz?” diye aşırı heyecana kapıldı, buz gibi demir zırhını giydi, atına binerek doğru düşman üzerine saldırdı. Şaşkına dönen düşman mukavemet göstermeden dağılıp kaçmaya başladı.

Bu durumu gören Konurbay çok korktu ve Şıpşaydar’a yalvarıp şöyle dedi: “Ben Konurbay oldum olası, ana sütünü emdiğimden, on iki yaşa gelip halkımın başbuğu olduğumdan beri bana hiç kimse karşı duramadı. Kalmuk halkının dağ gibi hanı oldum. Tanrı’nın belası bu Sırgak birçok alplarımı soydu, kesti.”

Konurbay’ın bu sözlerini dinleyen Şıpşaydar, gözlerinden ateş püskürüp, şöyle konuştu: “Bu kaçak Almambet Burutlara sığındı. Bu yaptığı hatırıma geldikçe yüreğim parça parça oluyor. Şimdi yapacağımız iş Manas’ı yakalayıp diri olarak ele geçirmektir. Ben bir az hastalandım yoksa bizi bu Burutlar mı yenecekti?” Böyle konuşup atına bindi.

Şıpşaydar’ın bu sözlerine memnun olan Konurbay davul, zurna ile askerlerine kumanda verip harekete geçti ve askerlerinin çokluğuna bakıp çok memnun ve mağrur oldu. Bu kalabalık Kalmuk ordusu Kırgızlara saldırıya geçti. Öyle kanlı savaş oldu ki kişi ölüsü tepe, at ölüsü dağ oldu.

Alpların Ölümü

Konurbay’ın en büyük düşmanı Almambet idi. O şöyle düşündü: “Hiç olmazsa şu hain kaçak kulu öldürebilsem doya doya kanını içsem, diye atını kamçıladi ve Almambet’i takip etti fakat karşısına Sırgak çıkıverdi, dağ gibi herifi atının üzrinde hücum edip atından düşürdü, atı “Algara”yı ganimet olarak götürdü. Bu ganimeti ile karargâha dönerken önüne geniş maden ocakları çukurları çıktı. Bu çukurlar üzerinden atlarken başındaki dulgası (miğferi) uçuverdi. Kaya arkasında saklanan korkunç nişancı Kalmuk Şıpşaydar bu olayı fırsat bilerek Sırgak’ın tam alnını nişan alarak yayını çekti. Sırgak dulgasını başına geçirmeden ok, iki gözünün ortasına saplandı, “Ah!” bile diyemeden alnından akan kan içinde yere yuvarlandı. Kalmuk güruhu çok sevinip şöyle konuştular: “Sırgak’ın ölüsünü katıra yükleyip hakanın önüne armağan olarak sunalım.” Kalmuklar kaynaştılar, bayram yaptılar. Şıpşaydar’ın idaresinde hücumu hazırlandılar. Sırgak’ın ölümü Almambet’i çok üzdü, gözünün yaşını durduramadı. Sırgak’ı öldüren Şıpşaydar Kalmukların büyük kahramanı olmuştu. Almambet hınç ile

Kalmuklar üzerine korkunç bir saldırıya geçti. Düşmanları koyun sürüsüne giren kurt gibi imha ediyordu fakat kalabalık Kalmuk askerleri onun etrafını çevirdiler. Bunu gören Çuvak “Almambet’i kurtaracağım, kurtaramazsam şehit olurum.” diye Kalmuklar üzerine koyunlara saldıran kurt gibi hücum etti, Almambet’i ortaya alan düşmanı dağıtmayı sağladı.

Kalmukların Cambil denen ünlü bir alpları vardı. Obur bir herifti. Bir öğünde bir domuz yedi. Cambil meydana girdikten sonra Kalmuklar kendilerine çeki düzen verebildiler. Bu sırada Koşay, Er Töştük, Canbırçı alpları bu savaş yerine gelmiş bulunuyorlardı. Korkunç savaş oldu. Kalmukların büyük ünlü alplarından da ölenler çok oldu.

Kırgız alplarının savaş yerine geldiklerini gören Konurbay taş yaracak kadar güçlü nara atıp Çuvak’ın sonuna düştü ve adamlarına “Diri olarak yakalayın. Öldürmeden bağlayın.” diye emir verdi. Bu emir üzerine altı bin alp, Çuvak’ı yakalamak için ortalarına aldılar.

Aysız karanlık bir gece idi. Kahraman Er Çuvak böyle bir gecede düşman eline düşecek mi? Asil alp kahraman Çuvak böyle bir karanlık gecede ecelin ağzına düşecek mi? Her yandan çevrildiğini gören Çuvak hayatından ümidini kesti. Onun bu durumundan Manas’ın ve alplarının haberi yoktu. Kalmukların ortasında kalan Çuvak tam dokuz gün onlarla çarpıştı. Düşman alpları onu, Konurbay’ın emrine göre, diri yakalamak istiyorlardı.

Dokuz gün savaşan Çuvak çok yoruldu. “Bu düşman beni başlayıp alacak mı? Bu yeşil tepenin üzerinde vücudum toprak üzerinde kalacak, kuzguna yem olacak mı?” diye düşünerek çok üzüldü. Kalmuklar onu demir kafes içine almak için uğraşırken Almambet bir tepeden bakıp onun durumunu gördü ve derhâl gelip Kalmuklara saldırdı ve Çuvak’ı kurtardı. Çuvak orada gezinen atını yakalayıp bindi ve Almambet’in yanına geldi.

Çuvak bu kadar bitkinliğine ve hâlsizliğine bakmadan savaşmak istiyordu. Almambet ona: “Azizim Çuvak biraz sabırlı ol, acele etme, önünde kazılmış çukurlar var... Kalabalık Kalmuk kaynaşiyor, etrafımızı çeviriyor. Bizi bu muhasaradan kurtaracak Manas burada yok... Bugün bizi düşman öldürürse kemiklerimiz gömülmeden kalacak değil mi? Bizim için çarpışıp ölmekten başka çare yok. Kurumuş kafatası nerede kalmaz? Başa ne gelirse gelsin dayanmalı. Çuvak’ım, Talas’a sağ salim dönemeyeceğiz. Bu Kalmuklar bizi sağ bırakmayacaklar. Erenim Çuvak, can dostum, benim kemiklerimi Talas’a götür. Yaylaya göm. Benim atım “Sariala’yı bana kurban kesip bırak. Eşim Aruke, erkek çocuk doğurursa adını Külçara koy. O çocuk benden beş defa daha güçlü alp olur. Eşim Aruke, arkadaşım

Macik'le evlensin. Gel, Çuvak, helalleşeyim, ecel gelirse öleceğiz. Şu Kara Kıtaylara saldırımla, vatan için kurban olalım!” Almambet böyle konuştu. Son savaş Kırgızları çok yormuş, dağıtmıştı.

Almambet aybaltası bileğinde, kılıcı yanında, süngüsü elinde atına bindi. Çuvakla beraber Kalmuklara saldırırken Kırgız askerlerinden Kırgıçal, İraman oğlu İrçioğul, deveyi kaldıran güçlü Akayar, Kaşay, Töştük, İştেকlerden Camgırçı ve başkaları cepheye gelmişlerdi. Korkunç bir meydan savaşı başladı. Almambet öyle bir gayretle savaşıyorlu ki çoktan Müslüman olduğu hâlde çocukluğunda ezberlediği Budizm dualarını okuyup hücum ediyordu. Yeryüzü toz duman ile kaplandı, toz ile kan birbirine karıştı.

Esas ordudan uzaklaşıp düşman askerlerinin içine dalıp savaşan Almambet sağa sola kılıç ve süngü ile hücum ediyordu. O sırada Kalmuk Hanı Konurbay şöyle emir verdi: “Nefes almaya bırakmayınız. İlinden kaçıp düşmanlara yardım eden haini bağlayıp başına “kook” giydiriniz. Alplarımızın çoğunu öldüren bu haini Esen Han'a götürelim. Böylece öcümüzü alalım.”

Konurbay'ın bu emri üzerine Kalmuk bahadırlarının hepsi Almambet'in üzerine yüklendiler fakat atının gösterdiği sürat sayesinde Kalmuklardan sıyrılıp çıkabildi. Dokuz yerinden yara almıştı. Yanında güzellerin nurlusu Kanıkey Hanım'ın verdiği ilacı kullandı. Kanıkey ona bu ilacı verirken “Ayaş! Meşakkatle sefere gidiyorsun. Başına ağır saatler geldiğinde şu ilacı ağzına al. Vücudundaki ağrılar gider, gözlerin faltaşı gibi açılır.” demişti. Almambet bu ilaçlardan almıştı. Gerçekten faydasını gördü, ağrıları geçti.

Almambet yaralarını tedavi ederken yedi yerinden yaralanmış çuvak ve Manas'ın kırk yiğidi de onun yanına geldiler. Onların da hepsi yaralı idi. Kırgızlar çok sıkışık duruma düşmüş bulunuyorlardı. “Sevgili, asil kardeşim şehit oldu, öldü!” diye ağlaşanlar çoktu. Koşay ve Er Töştük gibi alplar meydana kaçıp yine Almambet'in yanına gelmişler, “Almambet, Çuvak nerede kaldınız?” diyorlardı.

Dağılmış Kırgız askerlerinin büyük bir kısmı Almambet'in yanına toplandılar. Almambet uzun bir hitabede bulunup ümitsizliğe kapılan askerlere cesaret telkin etti, onları canlandırdı. Askerler de savaşa karar verdiler.

Kırgız büyüklerinden Acıbay, İlama denen Kalmuk alplarının eline esir düşmüştü. Almambet bu İlama'nın üzerine hücum için tertibat aldı. Acıbay'ı kurtarmak lazımdı. Çuvak Alp İlama'ya saldırdı. İlama karşı durmadı. Çuvak onun kafasını uçurdu, Acıbay'ı alıp Kırgız alplarının buldukları yere götürdü.

Kırgızların tekrar kuvvet aldığını gören Konurbay askerlerine “Tekrar kaçmayınız köpekler!” diye bağırdı. Arslan Alp Almambet, Konurbay’ı atından düşürdü. O sırada Çuvak Konurbay’ın üzerine hücum ederek kafasını kesmek isterken Konurbay’ın kırk yiğidi Çuvak’a hücum ettiler ve başbuğlarını kurtardılar.

*

* *

Altmış bahadır, pek çok nişancı ile Şıpşaydar Alp meydana çıktı. Çuvak yine hücumunda devam ederek savaşırken bir düşman nişancısının attığı ok, Çuvak’ın göğsüne isabet etti, gözlerinden ateşler püskürmüş gibi oldu, ölüm geldi sandı. Buna rağmen o yine düşmanla atışmakta devam etti, savaşa savaşa kaçıp kurtuldu. İsteklerden Camgırçı, başka alplarla beraber gayret gösterip Şıpşaydar’a hepsi birden hücum etiler. Çok kurnaz olan bu Kalmuk nişancı alp, çok usta saklanabiliyor, görünmeden dolu gibi ok yağdırıyordu. Manas’ın en yakın yiğitlerinden Serek’e ok isabet edip şehit oldu. “Deve kaldıran alp” diye ün salan Akyar’a da ok isabet edip o da öldü. Dört tarafa haber veren Şutu da öldü. Almambet’in iki gözü çeşme olup ağlarken düşmana arslan gibi saldırmakta devam etti. O, düşmanlar üzerine saldırırken başkaları da yetiştiler. Almambet, Çuvak’ın intikamını aldı. Er Töştük de ona yardım etti. Almambet’in bu saldırışı Kara Kıtay, Mançuları şaşırttı. Böyle bir saldırı beklemiyorlardı. Konurbay bile kaçtı, Şıpşaydar’a yalvarıp şöyle dedi: “Otlak yerde çıkan yangın, içimizden çıkan düşman fena. Sırrını bilen düşman korkuludur. Demin söylediğim Almambet denilen it çok fena bir düşman. Uykumu kaçırdı... Almambet’i öldürürsen Manas’ı yakalamak kolay olacaktır. Böylece bütün Kalmuk evladı muradımıza erişmiş olacağız.”

Almambet Konurbay’ın hareketini dikkatle takip ediyordu. Keskin kılıcı elinde, aybaltası belinde idi. Onun, yakınında dolaştığını anlayan Konurbay onun hakkında şöyle düşündü: “O kaçağın “Sarıala” atına hiçbir at yetişemez, bu kaçak herifin kendisi de kimsenin emrini dinlemez. Ben şimdi ondan daha güçlü hileyi kullanayım. Onu bir elime geçirirsem, yakalarsam onu it gibi kılıp alacağım.”

Almambet Kalmuklara saldırmaya başladı. Onun oklarına dayanamayan Kalmuklar kaçmaya başladılar. Konurbay da kaçıyor, Almambet’in takibinden korkup atını hızla koşturuyordu. Almambet atını “Şu Konurbay’a beni yetiştir.” diye kamçılıyordu, arkasında toz dumanı kaldı. Konurbay kaçıyor, Almambet onu takip ediyordu. Aradaki mesafe gittikçe kısalıyordu. Almambet onu yakalayıp kanını içmek istiyordu. Oraya ge-

len Acıbay “Konurbay’ı diri yakalamak istiyor. Akılsızlık yapıp onu takip etme. Sırgak ve Çuvak aşırı hareketleri ile bu Konurbay’ın eline düştüler.” diye Almambet’e tavsiyede bulundu fakat Konurbay’ın askerleri her tarafı sarmış bulunuyordu.

Konurbay’ın en usta nişancılarından ünlü Şıpşaydar kumandasındaki müfreze Almambet’i diri yakalamak emrini almıştı. Almambet de bunu anlamış, yakalanmamaya kararlı idi. Çok kanlı savaş devam etti. O sırada Almambet’in atı sürçtü ve başındaki dulgası yere düştü. Bunu gören Şıpşaydar “sır baran” denilen tüfeği ile nişan alıp Almambet’i tam kafasından vurdu. Almambet böylece şehit oldu. Bütün Kırgız ordusunu yas kapladı, bütün ordu gözyaşı döktü...

Almambet’in ölümünü Manas’a haber vermek üzere Iraman oğlu Irçioğul gönderildi. Savaş meydanından Acıbay Alp’in gönderdiği mektup kahraman Almambet’in ölüm haberini bildiriyordu. Büyük kahraman ve can dostunun ölümü Manas’ı çok sarstı. Rahatsızlığına bakmadan savaş meydanına gitmeye ve Almambet’in öcünü almaya karar verdi. Arslan Manas cepheden gelen mektubu okuduktan sonra askerlerine şu hitabede bulundu: “Almambet ile ben ikiz kuzu idik. Beraber doğduğum eşimi kaybettikten sonra nasıl yaşayabilirim? Tanrı’nın buyruğu boynumuza geldi göreceğiz. Asil arkadaşlardan ayrıldıktan sonra nasıl rahat yaşayabilirim. Böyle yaşamaktansa, cansız sırk gibi gezmektense düşmanlarla savaşıp ölmek hayırlıdır. Kalmuk hanı Konurbay’ın başını kesmezsem, Karacay oğlu Şıpşaydar’ı yakalayıp koyun gibi kesmezsem, Altay’daki Kara Kalmukları Kangaylara sürmezsem... Doğduğuma pişman olayım. Almambet’in öcünü almazsam ilimin, ulusumun yüzüne nasıl bakabilirim?”

Manas böyle konuşup yüksek sesle ağladı. Bazı erler, “İstirahete ihtiyacın var. Bu seferi erteleyelim!” dediklerinde Manas çok kızdı ve “Namuslu erlerin hepsi ölseler yine bu millet yaşayacak, siz ne konuşuyorsunuz?” Manas’ın kararı kesin idi. Bütün gayret ve gücünü toplayıp cepheye hareket etti.

*
* *

Manas’ın cepheye hareket ettiği haberini alan Kalmuklar büyük bir çarpışma olacağını düşünüp tertibat aldılar. Ünlü Şıpşaydar Kara Kıya denilen yerde saklanıp avını bekliyordu. Manas’ın geldiğini öğrenen Kalmuklar tabana kuvvet vererek kaçmaya, dağılmaya başladılar fakat Şıpşaydar gibi nişancı alplar yerlerini bırakmıyor, Manas’ı hedef alıyorlardı. Şıpşaydar’ın

bir oku Manas'ın atı Akkula'ya isabet etti. Hayvan kanlar içinde yere düştü, bir defa acı kişnedi ve uzandı. Manas, atının ölümüne çok üzüldü. Sevdiği savaş arkadaşı "Akkula'nın hatırası diye kulağını ve kâkülünü kesip aldı ve "Ey aziz arkadaşım, Talas'a sağ dönersem senin bıraktığın bu hatıraları koklayacak, seni daima hatırlayacağım." diye ağladı. Çuvak, Sırgak ve başka arkadaşlarını kaybettikten sonra onlarla yaşadığı, oynadığı, savaştığı yılları, bindiği "Akkula"yı kaybetmesi onu on yaş daha ihtiyarlatmıştı.

Kırgız askerlerine büyük telefata veren nişancı Şıpşaydar, Kalmuk ve Çinli savaşçıların en ünlüsü ve mağruru olmuştu. O Kalmuk alplarının karşısında şöyle konuşuyordu: "Kalmuklar, ben varken size bakacak kimse bulunmaz. Kırgızlarda başkaldıracak kimse kalmamıştır. Kalabalık Mançular, siz de iyi biliniz ki benden başka şayanı hürmet prens yoktur. Kırgızların Almambet'ini, Çuvak'ını ortadan kaldırdım. Ünlü alp Sırgak'ın belasından Kakmakları kurtardım. Manas'ın kırk yiğidinden on ikisini hakladım, öldürdüm. Hayatta kalan Burus'un arzu ve dileklerini böyle yok ettim. Ünlü Manas'ı böyle feryat ettirdim, ağlattım. Yaralı Manas Alp'in bindiği atını öldürüp ona korkunç ölüm haberini verdim. Bu, onun kurtulamayacağını işaret idi. Şimdi hepimiz birden saldırıp Manas'ı yakalayalım. Yarasına 'üpü' denilen merhemi sürüp iyileştirelim de Çin hakani Esen Han'a armağan edelim. Böylece mağrur Burut'un tuğunu, bayrağını yıkmış olalım. Horoz gibi saldırmaya yeltenen bu yurdu böyle imha etmiş olalım. Esen Han bu Manas'ı derin zindana atıp çürütsün!" Şıpşaydar böyle konuştuktan sonra toplantıya fiçiler dolusu kara rakılar getirildi. Kırgızlara karşı yapılan son savaşta kazanılan zaferi kutladılar. Buda heykeli olan putlarına secde ettiler. Kalmuklara zafer kazandıran Şıpşaydar toplantının en büyük kahramanı bulunuyordu. O durmadan konuşuyor, Burutlara neler yapacağını anlatıyordu. O günün kahramanı olmuştu.

Manas dağ eteğindeki bir mahfuz yerde karargâhını kurmuş, Kalmukların hareketini gözaltında bulundurmaya çalışıyordu. Düşmanların zafer şenliği yaptıklarını öğrenip çok üzüldü ve şöyle konuştu: "Yaradan Tanrım, Kalmukları çetin er kıldın, savaşımda beni yenilgiye uğratıp kara yerle bir kıldın. 'Akkula'ma benzeyen atım yok. Kaygı ve acılarımı paylaşacak erenlerim Almambet, Sırgak, Çuvak yok."

Manas, yakınlarında bulunan Kalmuk askerlerine saldırıya geçti. Kalmukların sekiz bahadırını bir hücumla hakladı. Bunların öldürüldüğünü gören düşmanlar kaçışmaya başladılar.

Talas'tan Tayburul Adlı Atın Gelişi Manas'ın Son Gayreti

Sevgili yengeniz Kanıkey uykusundan korkup uyandı. Sağına soluna döndü. O alp Manas'ın kendisine layık bir kadındı. Gördüğü düş hiç de hoşuna gitmedi.

Kanıkey gördüğü rüyayı şöyle anlattı: “Kalın kaba boynuzlu gök boğa suyun derinine gidiyor. Suyun altında bağırması ne idi. Acaba Almambet öldü mü? Kuzgunu takip eden şahin iyi saldıramadı mı acaba, Akbalta'nın Çuvak'ı azap ve ıztırap içinde mi? Uzun boylu bir çınar kibleye doğru devrildi mi acaba, kıymetli Sırgak öldü mü? Sevgilim Manas'ın bindiği altın tahtın ayaklarının kırıldığını gördüm, acaba 'Akkula'ya ok isabet etti mi? Kırk kabile Kalmuk, kahramanım Manas'ı ortasına aldı mı? Boz yeleli bozkurdum düşman eline düştü mü?”

Kanıkey düşünü böyle anlattıktan sonra Manas'a uzun bir mektup yazıp çabuk vatana dönmesini rica etti. Manas için terbiye ettiği “Tayburul” denen atı ve başka hediyeleri bir kabile ile Manas'a gönderdi.

Kanıkey'in yetiştirdiği bu “Tayburul” bütün Kırgız ve Kıpçak illerine meşhur olmuştu. Zengin beyler, ünlü hanlar bu “Tayburul”u istemişlerdi. Onun karşılığı olarak binlerce altın vereceklerdi. Bu öyle ünlü bir “Tayburul”du. Kanıkey bu atı oğlu Semetey için terbiye etmişti...

*
* *

Kır ata binen Bakay Alp “Tayburul”u yedeğine alıp yola düştü. Uçan kuşla yarış edercesine süratle hareket ediyor. Böylece gece gündüz yürümekte devam etti. Kudurmuş ırmakları geçti, gök delen dağları aştı. Böyle mesafeler kat ede ede kesif bir halk topluluğuna rastladı. Yeryüzünü gökten yıldız yağmış gibi dolusu ateş gördü. Bu kalabalığın Kalmuk ordusu olduğunu anladı.

Bu kalabalığı gören Bakay ne yapacağını şaşırıp ve ağladı, “Benim arslanıma ne oldu? O şimdi nerede?” diye inledi.

Biraz dolaştıktan sonra Manas'ın karargâhını buldu. Manas üzüntülü idi. Düşman her tarafta pusu kurmuştu. Konurbay'ın maksadı Manas'ı diri yakalamaktı. Manas'ın bütün arzusu Almambet ve Çuvak'ın intikamını almaktı. Bu kesin savaş olacak, zafer kazanılacak, Manas vatanına dönecekti. Savaş hazırlığı yapıldı.

*
* *

Manas rahatsız olduğu hâlde şöyle düşündü: “Yer kaplamış olan düşmana karşı koşmasa asil atın neye yarar? Düşmana karşı atmadıktan sonra tüfeğin ne faydası var?” Böyle düşünüp düşmana hücum keskin karar verdi ve askerlerini yeni duruma göre, teşkilatlandırdı. Kırgız ordusu düşmanın beklemediği bir anda hücum geçti. Manas ile Bakay önlerine gelen düşmanları temizlediler. Manas’ın en büyük arzusu Konurbay’ı yakalamaktı. Kalmuklar böyle bir saldırı beklemedikleri için şaşkına dönüp kaçmaya başladılar. Kalmuklar Manas’ın tekrar kumandayı eline aldığını öğrenmiş oldular. Manas düşmanları dağıttıktan sonra Almambet’in ölüsünü buldurdu, onu “Sarıala” denen atına yükleyip “Kurbanın olayım “Sarıala” memleketimize yönel, Almambet’in ölüsünü arkalayıp vatanımıza götür. Zavallı kahramanın kemikleri sana emanet.” diyerek Almambet’in ölüsünü Talas’a gönderdi. Uzaklaşan kafiye bakıp ağladı.

Manas savaşta şehit olan silah arkadaşlarını hatırladı: “Geniş Sarı Arka bozkırının ünlü alpı Er Gökçe, kılıcını kınısız bağlayan Muzburçak Bahadır, ünlü Han Köketay’ın oğlu Bokmurun... Bütün bu kahramanların askerleri kumandanlarını kaybedip ile dönmeye hazırlanıyorlardı.

Manas çok yorgun ve rahatsızdı. Ordu Talas’a doğru hareket etti. Manas kaybettiği arkadaşlarını düşünüp üzüldükçe aldığı yara açılıyor çok rahatsız ediyordu. Manas Bakay’a “İleri haberci gönderiniz. Fena, acıklı haberi öğrensinler. Çuvak ile Almambet’in aileleri acı haberi biz oraya gelmeden öğrenip matem ayinine başlamış olsunlar.” dedi. Bu haberi vermek için altı süvari asker Talas’a gönderildi.

MANAS ALP'İN ÖLÜMÜ

Kanıkey Hatun her tarafa haber gönderdi. Manas'tan haber alır almaz Çuvak ile Almambet'in obalarını kendi obasının yanına getirtti. Kanıkey çok üzgündü. Bütün Talas matem içindeydi.

Bugünlerle Manas'ın oğlu Semetey altı aylık çocuktur. Kanıkey'in üzüntüsü çok büyüktü. Semetey'i kucağına alıp ata bindi. Çok uzak bir yerde Manas'ı karşılamak istiyordu. Manas'ın bulunduğu kafileye yaklaştığı zaman çocuğunu çimdikleyip ağlattı. Bununla Manas'ın dikkatini çekmek istemişti.

Manas çocuğun ağladığını işitip Bakay'a sordu: "Dikkat et, Bakay, önümüzde bir çocuk ağlıyor değil mi? Kanıkey kadrime bilen eşimdi. Acaba beni karşılamaya mı çıktı? Alp Bakay, biraz dur. Almambet ile Çuvak öldükten sonra çocuğumdan başka beni teselli edecek hiçbir şey bulunmaz. Bütün hazine sadaka olsun, elimde ne varsa saçıp üleştireyim, tek oğluma Tanrı'dan cefasız ömür diliyorum."

Manas böyle konuştuktan sonra vücuduna gayret ve kuvvet geldi. Savaşa yahut resmî bir toplantıya gider gibi giyindi. Çocuğun sesi ona güç verdi. O sırada Kanıkey karşısına gelip şöyle konuştu: "Kalmuklarla kanlı savaşlar yapan kaplanım, sağ salim döndün mü? Almambet ve Çuvak gibi pek çok er böyle bu dünyadan gitmişlerdir. Dünya böyledir: Bugün var, yarın yok. Aldatıcı dünya. Gidenler için ağlamak, sızlanmakta fayda yok." Akıllı Kanıkey Hatun'un sözlerini dinledikten sonra Manas, "Hanım, benim aklımı şaşırtma! Ömrümün sonunda gördüğüm yavrumu getir." dedi. Kanıkey çocuğu birdenbire göstermek istemiyordu. Babasının nazarının dokunmasından korkuyordu. Nihayet bazı tedbirler aldıktan sonra oğlunu Manas'a gösterdi.

Aldığı bu tedbirler Şamanizm ayini kalıntısı olan bir törendi. Çocuğa kamçısını verdi, kamçıyı Semetey'in alnına dokundurdu. Sonra çocuğu kokladı ve "Tanrı'nın verdiği" dedi ve silah arkadaşları Çuvak ile Almambet'i hatırlayıp acı sesle ağlamaya başladı. Bu iki silah arkadaşının bir arada kurulmuş çadırlarını görüp bağıra bağıra ağlamaya başladı. "Hey benim ciğerim gibi kardeşlerim, bindiğim 'Akkula' atım düşmanın oku ile öldü, dostlar! Altın perçem, saçaklı kuşak bağlanan Almambet'i şehit

verdim, dostlar! Kanadım kırıldı, dostlar! İlin koruyucusu olan Çuvak'tan ayrıldım, dostlar! Dünyada eşi bulunmaz o Sırgak'ımdan ayrıldım, dostlar! Bu eserlerden sonra ben nasıl yaşayacağım, dostlar!" diye feryat etmesi orada bulunan bütün halk, delikanlı, kız, ihtiyar hepsi kızıl giyimlerini çıkarıp kara giydiler. Askerlik hayatlarında çok ölümler görmüş, ölüme alışmış olan kahraman askerler bağıra bağıra ağladılar...

Almambet'in eşi Aruke de "Arslanım beni de beraber alıp götür, ben zavallıyı koynuna al!" diye ağıt söyleyerek çok ağladı, bütün topluluğu ağlattı. Manas'ın önüne üç kız gelip yüzlerini yırtıp ağıt söylemekte devam ettiler.

Bu ağıtlar ve ağlamalar devam ederken Manas tekrar seslenerek şehit arkadaşlarını hatırlayarak yine ağıt söylemeye başladı, "Tatlı sulu gölüm çamur oldu, arkadaşlarım öldü, ben niçin ölmedim." diye süngüsüne dayanıp inledi... Kimse Manas'ı teselli etmeye cesaret edemedi. O sırada Kanıkey Manas'ın yanına gelip "Söylemekle arzu edilen şey bulunmaz. Ölen arkadaşlar ne yapılırsa dirilmezler. Almambet, Çuvak ve Sırgak'tan önce de pek çok kahramanlar bu fani dünyadan gitmişlerdir..." Böyle söyledikten sonra Kanıkey Manas'ın koltuğuna girip onu atından indirdi. Kanıkey ona yemek hazırladı fakat Manas en sevdiği yemekleri bile yiyemiyordu, birden bayılıp yatıverdi. Aybalta'nın yaptığı yara korkunç bir ağrı yapıyordu.

Buzdağın başı buz yaylada büyümüş olan Kanıkey böyle hâllerde nasıl tedavi edileceğini çok iyi biliyordu. Yanındaki Er Çuvak'ı gönderip afyonlu ilacı aldırdı ve Manas'ı tedavi etti. Manas gözünü açıp gülümsedi. İlaç iyi geldi. Manas ata binip Talas'a hareket etti.

Tan ağarıp atmış, yeryüzüne, doğacak olan güneşin nuru yayılmaya başlamıştı. Manas yatağında korkup uyandı. Sağına döndü, türlü şeyler düşündü, bir felaketin yaklaştığını duyar gibi oldu. Güya biri ona "Tayburul atını eğerle" diye haber veriyor ve "Yürü kahraman!" diye emrediyordu. Bu bir meşum alamet idi. Atına binip Dörtgöldün yüksek beline çıktı. Ermendü denilen yerin üzerinde, Açmaral Irmağı'nın sahilinde ölü mü dese yaşayan diri bir ruhumu, Manas'ın gözüne göründü. İlerisinde uzakta bir karaltı göründü meğer bu karaltı Almambet'in ölüsünü Talas'a götüren atı Sarıala imiş. Sadık hayvan çok zayıflamış, yelesinden, kuyruğundan ayrılmış fakat sevgili sahibinin ölüsünü düşmana bırakmadan Talas'a kadar taşımış...

Vefakâr hayvan "Sarıala" sahibi Almambet'in ölüsünü onu karşılamaya gelen Bakay'a teslim etti. O da bu şehidin ölüsünü Atbaş bölgesinde

Çeçtepe denilen yere gömdü. Almambet'in ölüsünü düşmana vermeden götürün atı "Sarıala'yı da orada kesip Almambet'in mezarı üzerine bıraktı. Vefakâr atı ona o dünyada da hizmet edecekti.

O sırada Manas bağıra bağıra ağlayarak mezarın yanına geldi. O çok bitkin bir hâlde bulunuyordu. Almambet'in mezarına bakıp şöyle dedi, "Kılıcı beline kuşanıp yedi tümen düşmana karşı duran arslanım! Altın perçemli, kuşağı püsküllü arslanım Almambet, beni yanına al! Bunalımlar geçirdiğimiz günlerde çaresini bulan kahramanım, evimin direği Almambet'im! Senden ayrıldığım gerçek mi? Arslan Almambet'imi kara yere nasıl koyabilirim? Beni de yanına al arslanım! Gülden yorgan örtünmüş geniş Talas gibi yer var mı? Arslan doğmuş Almambet, sana benzer er var mı?" diye Manas çok ağladı ve birden safran kusuverdi, bayılıp yıkılıverdi. Bunu gören Kanıkey Manas'ın üzerine eğildi ve ağlayarak şöyle konuştu : "Arslanım zehir gibi sarı kustun, nefesin daralmış gibi mi oldu? Bu fena günlerde seni rahatsız eden yine bir yaran mı var?"

Manas o güne kadar belinde yara bulunduğunu Kanıkey'e söylememişti. Şimdi ona bu yarasının hikâyesini anlattı. Bir müddet önce Kalmuk hanlarından Konurbay barış teklif etmiş, Manas ve arkadaşları bu teklifi kabul edip Konurbay'ın karargâhına gitmişler. Hain Konurbay Manas'ın arkasına süngü saplayarak yaralamış. Savaş olmuş. Süngü yarası iyileşmekte olduğu için Manas buna önem vermemiş fakat bu son manevi ızdırap bu yaranın açılmasına sebep olmuş... Bunu duyan Kanıkey yavrusunu arayan deve gibi bozladı, az kaldı ölecekti, sonra bağırıp ağlayarak "Vay, beyim ne söylüyorsun? Yaranı gözüm görmedi... Ecelin geldi de böyle bir şeyi ben görmez oldum mu? Sen arslanıma bir hâl olursa ben zavallının hâli ne olacak? Ardında kalan oğlun küçük, senden sonra ben ne olacağım? Başını kaldır arslanım derdini anlat, ben zavallının senden sonra ne yapacağını söyle!.. Kara günler geldiğinde diktiğin sancağımın altında şaşırmadan dayanacak kişinin var mı? Arslanım gözünü yumduğun gün üzüntülü kara günlerimizin hizmetini görecek, bizi teselli edecek adamların var mı?.." diye inledi.

Bu sözleri dinleyen Manas gücünü toparlayıp Kanıkey'in yüzüne baktı ve şöyle konuştu:

– Sevgilim elini ver, Tanrı'dan ölümümü diledim. Ben ölürsem Kanıkeyciğim, bu ırmağın sahilinde göçüp konma. Yangın sonunda meydana gelen kapkara bozkır gibi fena koku çıkarma. Düşüncesiz yaptır zulme düşer olma. Dikkatsizlik edip başını belaya sokma, benim ölü-

mümden sonra Talas'tan kaç ve baban Temirhan'a git. Oraya vardktan sonra Semetey'e ok ve yay yaptırıp ver. Dayısı İsmail'in terbiyesinde talim görsün. Boynuna tomar bağla. Ata-anasının kim olduğunu bilmeden bü-yüsün. On iki yaşına geldiği zaman ok geçmez zırh giydir ve babasının kim olduğunu o zaman öğrensin, ruhlara sığınsın. Azizem Kanıkey, ben öldükten sonra Talas senin yaşayacağın yer olmaz. Fena ağalar ve kardeşler benden sonra sana düşman olacaklar. Abike, Köbeş denen iki şirret Şıybit, Kaçkar dört haram, Akıbay, Kölbay altı haram bunlar birleşip sana fenalık yapacaklar. Topladığın mal, servet üzerine saldıracaklar... Altı şirret birleşip saldıracaklar. Ben öldükten sonra sen beni mezara gömsen kan döktüğüm düşmanlar, elimin dokunduğu şirretler var. Bunlar ölmüş Manas'tan öc alacaklar... Gömüldüğüm mezardan çıkarıp öçleri alacaklar. Beni, Bakay'la danışıp, kimsenin bilmediği yere gömünüz. Asil kadın Kanıkey sevdiğinin ölüsünü kimsenin bilemeyeceği yere gömeceğine söz ver!

Kalmukları korkutan, gayreti, cesareti ile herkesten üstün olan kaplan Koşay Alp'a haber ver! Koşay geldikten sonra onunla danışıp beni gömeceksin. O ne dese onu yapacaksın. Koşay'dan sonra Er Töştük ile danışacaksın. O Er Töştük ki düşmana esir olup yedi yıl yer altında yaşamıştır. Onun Çalkuyruk denen atı vardır; ben öldükten sonra benim mezarımı altmış gün bekleyeceğine söz verip ant içmiştir. Azizem Kanıkey, sen ona haber var!

Sonra Manas, Ak Saykal adlı bir kızın kahramanlığını anlatıyor. Bu kız Manas'ın arkadaşlarıyla yarışıp hepsini yendikten sonra Manas'ın kendisi ile çarpışmış fakat "Manas bir kıza yenilmiş." demesinler diye yenilmiş olarak görünmüştür. Manas bu kızla olan macerasını anlattıktan sonra "Kanıkey, sen ona da haber ver!" dedi. Manas Kanıkey'e vasiyetine devam ederek:

"Ecelim gelir, ben ölürsem oğlum Semetey yetim kalacak. Abike, Kebeş denen iki herif ona hakaret ederek göç sırasında gök öküze bindirmesinler, geceleri koyun ağılı yanına köpekle beraber yatırmasınlar! Kanıkey, sen çocuğumuzu bu zalimlerin eline bırakma, büyük babası Karahan'a götür. Oğlum on iki yaşına geldiği zaman eline tüfek ver ve Talas'ın yolunu göster!

Er Bakay benim yetimime bekçilik yap. Katagan'ın hanı Koşay Alp cenazeme gelsin, Elaman oğlu Er Töştük hizmetini göstereceğin, Urum hanı Gökbörü cenazeme gelip malını saçsın!"

Kanıkey Hatun düşündü, taşındı nihayet Manas'ı rahatsız eden süngü parçasını bulunduğu yerden çıkarmaya karar verdi. Kemikten geçmiş olan bu demir parçasını çıkarmak zor oldu. Bu müdahaleden de fayda olmadı. Kanıkey'in çevresinde bulunan her şey güya ölüm ve felaket haberi veriyordu. Güzel Kanıkey ağlamakta devam ediyordu. Acıbay ile danışıp ona "Aceke, ben ne kadar talihsiz bir bedbaht kadımmışım. Çevremdeki kardeş ve dostlara haber verecek kimsem yok, oğlum çocuk, dünyadan haberi yok. Alp Manas'ın gözleri kapanıp o dünyaya giderse bu ölüm haberini yakınlarına, dostlarına, silah arkadaşlarına kim haber verecek? Cenazesini kim idare edecek? Manas'ın gözleri kapanırsa bu ülkede asayiş ve nizamı kim koruyacak? İle sahip olacak kim var?.. Urum han oğlu Gökbörü'ye haber ver! Kahraman Manas'ımızı, gürültü patırtı çıkarmadan, onun ölüsüne hakaret ettirmeden gömelim. Dostum Manas'a bu senin son hizmetin olacak... Manas'ın bütün dostlarını toplayıp cenaze törenine katılmalarına çalış! Karaca'nın kızı Saykal'a da haber ver, o da cenaze törenine katılsın..."

Manas ölüme yaklaşıyordu. Kanıkey Manas'ın silah arkadaşlarından Acıbay Alp'in her tarafa haber vermesini rica etti. O da şu cevabı verdi: "Dünyanın dört tarafına haber vereyim. Er Töştük ile İhtiyar Koşay'ı da bırakmadan onları da çağırayım. Alp Manas'ımızın sevdiği hanımı Kanıkey'in dediklerini anladım. Manas'ın canı için işaret ettiğin yerlere gideyim. Şunu da arzedeyim ki benim Küren atım çok kartlaştı. Yelesinin altında yağ kalmadı. Yolum üzerinde Canalı ile Karaç denilen iki düşmanım var, benim Küren'im beni bunlardan kurtaramaz. Bu iki düşman benim gözümü oyacaklar. Sen bana "Burul"u ver, bineyim, zırhı da ver giyeyim, elime de Manas'ın "Ak Almaş" denen kılıcını ver. Yolda Tanrı'nın belası biriyle karşılaşsam başını kesebileyim. Gece uykuyu gündüz gülmeyi unutup senin emrini yapayım."

Acıbay'ın sözlerini dinledikten sonra Kanıkey atların bulunduğu ahıra gelip Tayburul'u Acıbay Alp'in önüne çekti. Acıbay çabuk yola çıksın, diye pek güzel kır at olan "Tayburul'u eğreletti, hazırlattı. Gökbörü'ye mektup yazıp Acıbay'ın eline verdi. Bu mektubunda şöyle yazmıştı: "Çabuk gel. Gecikip kalacak olursan dostun Manas'ın eşine karşı saygısızlık göstermiş olur ve onu sarılık hastalığına müptela etmiş olursun. Sana da bu vefasız dünyadan hayır gelmez. Manas'a verdiğin sözde durmazsan vefasız bir adam diye meşhur olursun. Ey Gökbörü dost, bütün bunları hesaba alman gerektir."

Yine Er Töştük'e de haber vereceksin. Manas hayatta iken gelip görsün. "Çalkuyruk" denen asıl atının başını bizim tarafımıza çevirsin. Manas'ın

gözü bu hayata kapandığı zaman onun ölüsünü düşmanlarından korusun. Yine haber ver: Manas'ın cenaze törenine açlar gelsin, doyunsun; çıplak gezen öksüzler bu törene gelsin, dul kadınlar gelsin, “Manas öldü!” diye ağlasınlar...

Acıbay haber vereceği alpların ve beylerin ülkelerine doğru dolu dizgin hareket etti. Acıbay'ın üzerinde Almambet'ten kalmış aybalta ile keskin kılıcı bulunuyordu. O uzak illere gittiği için silahlı bulunması gerekiyordu. O gittiği yerlere iyi haber değil, kulakları yaran, delen acı haberi götürüyordu. Manas'ın özel harasında terbiye edilmiş olan “Burul” at düz yerlerde maral gibi ayakları uzanıp, dağlık yere geldiğinde karaca gibi sıçrayıp ilerliyordu. Acıbay Alp her uğradığı yere Manas'ın ağır hasta olduğunu haber veriyordu.

Bu acı haber büyük kaygı ve üzüntü ile karşılanıyor, ağlaşanlar oluyordu. Acıbay Alp arkasında toz duman bırakıp daha ilerideki illere doğru gidiyordu.

Urumhan oğlu Gökbörü evinde uyurken düş gördü. Bu düşünüyü hiç de hayra yormadı. Bu düş aziz dostu Manas'ın başının dertte olduğunu haber veriyordu. Gökbörü Han bu rüyasının tesiri altında Manas'ın ziyaretine gitmeye karar verdi. Eşi Gülnar da: “Beni de beraber götür. Manas'ın asil yüzünü göreyim. Manas'ın eceli gelmiş, ölmüş ise eşi Kanıkey'e başsağlığı diler ve acısını paylaşırız, oğlu Semetey'in hâlini öğreniriz.”

Gökbörü Han ile eşi Gülnar böyle konuşup karar verirlerken haberci Acıbay Alp da geldi. Acıbay'ın gelişinden ve üzgün duruşundan Gökbörü büyük bir merak ile Acıbay'a:

“İlgınlı Irmak geniş Talas ülkesi sağ mı? İl yurdun, halkın esen mi? İlinin lök devesi Er Bakay sağ mı? Almambet Alp'ınız esen mi? Düşmanın gücü yetmemiş, kurdun dişi kesmemiş, Noygut boyunun tarlanı, ilimizin arslanı Çuvak Alp esen mi? Kara çelikten bağı olan Manas Alp'ın Sırgak'ı sağ mı? Kırk yiğidin başı İhtiyar Kırgıl yaşıyor mu? Esen mi? İraman oğlu İrçioğul ne hâlde? Vakarını, ciddiyetini, görünen düşmandan kaçmayan, ölümden korkmayan, atılan oktan çekinmeyen Manas'ın kırk yiğidi esen sağ mı? Arslan Manas'ın anası Çıyırdı Hatun esen mi? Manas'ın ihtiyarlığında gördüğü oğlu Semetey sağ mı?” Gökbörü Alp'ın bu sorularına Acıbay Ağa'nız şu cevabı verdi: “Aziz dostumuz Gökbörü, yurdumuzun ihtiyarı, genci sağ salim. Bildiğiniz Köketay'ın aş (matem) töreninde meydana gelen büyük kavgadan sonra Kalmuklarla aramız açıldı, birbirimize

korkunç düşman olduk. Kanlı savaşlar yaptık. Manas'ın atı "Akkula" savaşta öldürüldü. Almambet şehit oldu. Şerefli, saygılı kahramanlarımızdan Çuvak, Muzburçak, Er Gökçe ve başka bildiğin, gördüğün nice alp ve beyler bu savaşlarda şehit oldular. Dostunuz Manas çok hasta, ara sıra konuşabiliyorsa da durumu çok ağır. Nasıl tarif edelim, vakit vakit ağzından kan pıhtısı çıkıyor. Ağlayan Kanıkey'de akıl ve sabır kalmadı... İşte size Kanıkey'in yazdığı mektup!" diye Gökbörü'ye mektubu sundu. Bu mektupta Kanıkey, "Hayatta iken dostunuzu görün." diye yazmıştı. Bu mektubu gören Gökbörü'nün oğlu Koyanalı şöyle konuştu: "Asıl Manas atamı kendi elimle gömeceğim. Her türlü hizmetini tam olarak yapacağım. Belimi sağlam bağlayacağım, Kalmuk hanı Konurbay'dan Manas atamın kanını, öcünü alacağım. Bize düşmanlık düşünen düşmanın tepesine bineceğim. Bizim dediğimizce yürümek istemeyen han bulunursa bütün malını, mülkünü yağma edeceğim." diyerek babası Gökbörü ile beraber Talas'a hareket etti.

Koyanalı, Er Töştük Alp'a haber verdi. Ulusunun saygılısı, adı halk içinde meşhur, sayısız düşman Çinlilerin kapılarını açan, Turfan kentini fetheden, bağlanıp kalan pazarın bahtını açan Er Koşay Alp'a da Koyanalı haber verdi.

Koyanalı Endican kentine gelip oradaki tekkelerdeki kırk şeyhi Manas'ın yanına gelip dinî ayinleri yapmalarını rica etti. Bu şeyhler Manas'ın yanına gitmek istemediler ve şöyle dediler:

"Manas denilen murdar, pis herif bizi döver, bize hakaret ederdi. Başımızdaki sarıgımızı alır, atardı. Biz onun yanına varmak, istemiyoruz. O kurttan da fena adamdı, işimiz gücümüz var, pazarda satacak malımız var." Şeyhlerin bu sözlerine karşı Koyanalı kamçısı ile güzelce cevap verdi. Başın demedi, gözün demedi, bunların canına okudu. Zavallı şeyhler "Varacağız!" diye yalvardılar. Hepsi birden Manas'ın bulunduğu obaya doğru koştular. Manas ölüm yatağında çok ızdırap çekiyordu...

Ölüm hâlindeki Manas'a bir çadır kuruldu. Bu çadırın çevresine halk toplandı. Sevgili yengeniz Kanıkey'in gözüne uyku girmedi, günlerce uyuyamadı. Ölüm saati çok yaklaşmış olan Manas'ı kimseye göstermedi. Onu ömrünün son saatlerinde adı sanı belli düşmanlarının rahatsız etmelerinden korkuyordu. Bu düşmanları aldatmak için akıllı Kanıkey çok düşündü ve yapacağı işi planladı. Manas'ın ölümünden sonra bu planını tatbik edecekti.

Hastalığı çok ağırlaşan Manas için ayrı bir çadır kuruldu. Bu çadırın çevresine Manas'ı seven ve sayan birçok halk toplandı. Büyük küçük herkes

Manas'ın iyileşmesi için dua ediyordu. Kanıkey Hatun ise Manas'ın birkaç gün hatta birkaç saat sonra öleceğini biliyor ve buna göre hazırlanıyordu. İl yurdunu toplamış, defin töreni ve türbe yapısı için lazım olan her şeyi düşünmüştü. Türbe yapmaya lazım olan malzeme tedariki için Nemeğân şehrine altı yüz deve ile kervan gönderdi. Türbenin tuğlasını hazırlamak üzere altmış pehlivan memur etti. Bunlar Aralbay pehlivan yönetiminde çalışacaklardı. Kahraman Manas'ın türbesi altı asır sağlam dursun diye tuğlalarının toprağına keçi yağı ve koyun yünü ile karıştırdılar. Her taraftan ünlü ustalar getirildi, bunlara arzu ettikleri yemekler ve içkiler verildi. Kanıkey Hatun, oğlu Semetey büyüüp alp olduğu zaman, babasını ziyaret ederken onun savaşlarda gösterdiği kahramanlıkları, oğlu görsün diye, türbenin her tarafına Manas'ın düşmanlarla yaptığı meydan savaşlarının resmini yaptırdı. Bu resimlerde Manas at üzerinde tam silahlı olarak gösterilmiş, yanında Bakay Alp ordunun sancağını tutuyordu. Onun yanında Alp Sırgak, onun yanında yüzü nurlu Almambet bulunuyordu. Duvarın bir tarafında Manas'ın kırk yiğidi.

Kanıkey Hatun Manas'a layık olsun diye altından tabut yaptırdı. Tabutun altına ardıc ağacının külünü döktürdü.

Kayı ile günler, ah vah ile geceler geçti. Manas'ın son saati henüz gelmemişken onun defin töreni için gereken her şey hazırlanıp tamamlanmış bulunuyordu. Manas'ın ancak birkaç saat yaşayabileceğini herkes anlamıştı. Manas ömrünün son durağına gelmiş bulunuyordu. Kanıkey bunu bildiği için Manas'ın halkına, dostlarına haber gönderip çağırırdı. Onun bu haberi bütün Kırgız ulusu üzerinde büyük heyecan ve üzüntü yarattı.

Manas'ı çok seven ve takdir eden Kırgız ülkesinin kahraman kızı Saykal kız karalar giyininip kan yutup altmış yorga at sürüp, altı yüz adamı ile hazine davul ve zurna sesi ile hareket etti. Saykal kızın kafilesindeki dokuz gelin, dokuz kız; on sekizi birden çok dokunaklı sesle ağıtlar söylüyorlardı. Böylece Manas'ın obasına geldiler.

Manas'ın yaşadığı devirde bir gelenek ve görenek vardı. Ölüm bekleyen Kırgız, ölümünden sonra yapılacak töreninin nasıl yapılacağını öğrenmek, bazı bölümlerinin provasını görmek isterdi. Manas Alp da ölümünden sonra yapılacak törenin hazırlıklarını öğrenmek istedi fakat ölümün çok yaklaştığını anlayıp son vasiyetini söylemeye çalıştı: "Kanıkeyciğim, arzu ettiğini elde edebildin mi? Saçılanlarını topladın mı? Başına gelen meseleleri hallettin mi? Dışarıda bulunan bahadırları, alpları buraya çağır! Hizmetleri geçmiş dostları son defa bir göreyim. Katagan boyundan

Koşay Han, her işimizi idare eden o idi. İlamanoğlu Er Töştük çok eski dostumdu. Kara kız Saykal ahretlik dost, Urum Han oğlu Gökbörü ile birbirimize candan bağlı arkadaş idik. Küçüklüğümden beri dostum, savaş arkadaşım, Bakay Alp, söz ustası Acıbay... İraman'ın İrçioğul yanına gel de ırlasana! Falcı Kara Töleg'im, gel de falıma baksana! Sevgili kırk yoldaşım, biriniz kalmadan yanına geliniz!..”

Kanıkey çadırın kapısını açıp “Küçük kardeşimize fenalık geldi!” diye dışardaki Bakay'ı çağırdı. Bu haber dışarıda meydanı dolduran kalabalık içinde bir uğultu, gürültü kopardı. Doksan yaşındaki Koşay Alp bu haberi duyar duymaz ağladı, gözyaşı derya oldu. Zavallı Bakay'ın iki gözü çeşme oldu. Manas'ın kırk yiğidi bağıra bağıra ağladı. Her yanda çığlıklar koptu. Kanıkey güzel, kâğıt gibi beyaz yüzüne tırnaklarını batırdı... Saçlarını dağıtmış yüzü kan içinde kaldı, gözünden akan yaş derya oldu, siyah saçlarını dağıttı, ona öyle geldi ki güya bütün dünya yas tutuyor, ağlıyor, yel ağlıyor, dağlar ağlıyor... Manas'ın av kuşu atmaca ağladı, uçu kayboldu... Kanıkey ancak otuz iki yaşında iken dul oldu, hayatının eri güzel yıllarını yaşayacağı umudu içinde iken bu uğursuz ecel ile karşılaşmış oldu... Manas'ın dostları, silah arkadaşları, onu çok seven vatandaşları cenaze törenine toplandılar. Kanıkey ağlaya ağlaya ağıt söylüyor, herkesi ağlatıyordu: “Ey ulusum, yıldızının parlaklığı söndü, kayboldu, Kırgız ulusunun atmacası uçtu. Ey asil kahramanım canımı acı azap içine atma, bozkurdum, arslanım beni de yanına al! Senin ruhun yıldızlara ulaştı, Akkalpaklı Kırgız ulusuna baba olmuştur, ey kahraman Manas'ım beni de koynuna çeksene... Arslanım, uzak sefere gidip beni murada bıraktın, aklımı zihnimi beraber götürdün... Ardında kalan altı aylık oğlunu kime bıraktın? Ayım battı, karanlık oldu; senin nurun bu ulusunu aydınlatmıştı, sen göklerin yıldızı oldun, bu ulusun seni daima arayacak, unutmayacaktır...”

Kanıkey'in söylediği ağıdı dinleyenler arasında altı düşman akraba da bulunuyordu. Onlar da “Ah ah arslanım!” diye ağlamış gibi göründüler. Kanıkey bunların gönüllerindeki fena düşüncelerini çoktan öğrenmiş bulunuyordu. Bunların Manas'a düşmanlıkları sonsuzdu. Kanıkey bu düşmanların Manas'ın ölüsünü ellerine geçirip hakaret edeceklerinden korkuyordu. Manas'ın ölüsünü bunların hakaretlerinden kurtarmak için ne yapacağını şaşırıp ve İhtiyar Koşay'a gelip dert yandı: “Ben çok üzülüyorum babacığım. Çok dağıldım, beni toparla. Sönmüş ocağımı tekrar yak, ölmüş ruhuma can ver! Altı oğul kardeş çok fena, ters işler yapmaya hazırlanıyorlar. Ellerinden gelse beni vuracaklar.” Kanıkey'in bu şikâyetini dinleyen Koşay Alp ne diyeceğini bilemedi ve bu işin çaresini bulamadı

ve çok derin bir üzüntü ile “Kahrolası dünya, işte böyledir!” dedi. Bunu duyan Er Töştük de çok üzüldü.

Kanıkey Hatun akşam karanlığı gibi dost eşleri topladı. Manas’ın cenaze namazını Koşay’a kıldırdı. Manas’ın ölüsünü Kanıkey’in hazırlattığı mezara götürdüler. Koşay Alp, Er Töştük ve başkaları Kanıkey’in hazırlattığı mezarın içine girip incelediler. Kanıkey’in böyle muhteşem mezar yaptırdığını çok takdir ettiler. Koşay Alp Kanıkey’e: “Esmerlerin güzeli, kadınların nurlusu Kanıkey evladım, Tanrı seni dedikodulardan, fena dillerden korusun! Evladım, sana kadın diyen iyilik görmesin, onmasın, sana fenalık düşünen refah görmesin, rahat yüzü görmesin!” dedi. Burada hazır bulunanların hepsi bu alkışa, hayır duaya “âmin!” dediler.

Tan ağarıp attığı, ay ufuktan battığı zaman Manas’ın yatmış olduğu çadıra tekrar geldiler. Altı düşmanı aldatmak için tertibat almak gerekiyordu. Manas’ın büyüklüğündeki bir ağaç kütüğünü tıpkı ölü gibi hazırlayıp tabuta yatırdılar ve altı zalimin eline verdiler. Kanıkey ağladı, kocasını mezara teşyi ediyormuş gibi davrandı. Altı düşman düzme “ölü”yü alıp gömdüler...

Koşay ile Töştük arkadaşlarıyla şöyle konuştu: “Manas’ın ardında kalan çocuk çok küçük. Onu korumak ve yetiştirmek bize düşer. Ona fenalık yapmak isteyenin canına okuyalım, mallarını yağma edelim. Süngülerimize bayrak takıp bu alpimizin oğlunu gözümüzün önünde bulunduralım. Urumban’ın Bökbörü Alp’ı bundan senin de haberin olsun!” Koşay Alp Töştük Alp’a da şöyle dedi: “Kaplan Manas’ı daima hatırla! Karaça Han’ın kızı Saykal verdiği sözünü tut, Manas’ın aşını verip yoğ törenini yaptığımızda sen tuğsancağın altında bulun! Aziz sırdaşın Manas’a böyle hizmet et!..”

Bunu böyle bırakalım da Manas’ın oğlu Semetey’in hikâyesine başlayalım.

Kobeş Han Kanıkey’i Yağma Ediyor

Manas’ın ölümünden sonra üvey kardeşleri Kanıkey’e düşman oldular. Bir gün Kobeş Abeke’ye: “Kanıkey ile evlen, onu sana veriyorum.” dedi. Abeke,

“Ben onunla evlenemem, ben onun sütünü emmişim.” dedi. Abeke’nin bu sözlerine karşı Kobeş hiddetle bağırıp şöyle konuştu: “Budala, sersem! Sen almazsan ben alacağım. Defol karşımdan! Manas’tan kalan kırk yiğidi, seninle ben alacağız. Ben bu yurdun hanı oluyorum. Biz Manas’ın kardeşleriyiz. Onun anası Çıyırdı, bizim anamız Bakdevlet. Babamız Cakıp Han. Kanıkey bize boyun eğmezse göreceği var. Ona varıp sözünü dinleyiniz.

İhtiyar Kırgıl ile Taz Baymat, Kanikey'e varınız, son sözünü dinleyiniz." Bu emri verdikten sonra Kobeş yine bağırıp çağırdı ve "Abeke ile evlenmeyeceğim diyecek olursa onun bütün servetini yağma edeceğim." dedi. İhtiyar Kırgıl ona "Acele etmeyiniz, iyice düşününüz. Sonra pişman olmayınız. Biz Manas'a yaya geldik. Bize bakır tırnaklı at verdi. Çini çıplak gelen yiğitlere giyim giydirdi. Kadınsız gelen yiğitleri evlendirdi, güzel çadırlar verdi. Kopmuşu bağladı, dağılmış topladı, il kıldı, sönmüş ocakları tutuşturdu... Bizi yedirdi, içirdi, tuzu aş bizi vurmaz mı? Manas'ın ruhu güçlüdür; onun ailesine fenalık yaparsak onun ruhu bizi perişan etmeyecek mi? Ruhu büyük olan Manas'ın obasına nasıl girebiliriz? Ardında kalmış tek evladı var, onu nasıl ağlatabiliriz? Manas'ın ruhu obasını, evini koruyor. Oraya biz fena niyetle nasıl girebiliriz? İhtiyar Kırgıl'ın bu sözlerine karşı Kobeş boğuk bir sesle bağırıp "Hep Manas, Manas diye sözüme, emrime karşı gelecek olursanız başınızı keseceğim. İhtiyar Kırgıl, Taz Baymat derhâl Kanikey'e gidip emrimi ulaştırınız! Onun vereceği cevabı bana getiriniz!" dedi.

İhtiyar Kırgıl ve Taz Baymat yeni hanın emrine uyarak Kanikey'in obasına geldiler. Bunları gören Kanikey yüksek sesle ağlamaya başladı. Kırgıl Han Kobeş'in emrini uzun bir nutuk ile anlattı, "Ben hiç kimseyle evlenmeyeceğim desen başına bela gelecek." dedi. Kanikey bunlara şu cevabı verdi: "Kırk yiğidin başı Kırgıl Alp, akıllı doğmuş er idin. Bu teklifi bana yapacak kişi sen mi idin? Ben bu iki kaynımla evlenmeyeceğim Manas'ın ölümünü kırk gün bile geçmedi, aş töreni yapılmadı, ben bu Kobeş'in sözüyle evlenecek değilim. Bana fenalık düşünenlere Manas'ın tuzu vursun. Ben ölümden korkmuyorum. Sen ihtiyar Kırgıl, Kobeş'in elçisi olup bana gelmekten nasıl utanmadın?.." diyerek eline aldığı kılıçla bunlara saldırdı. İki alp Kanikey'in bu saldırısına cevap veremedi kaçtılar.

İhtiyar Kırgıl Kobeş'le Cakıp Han'a gördüğünü ve işittiklerini anlattı. Cakıp Han küplere bindi, bağırıp çağırdı: "Kancığın malını mülkünü yağma ediniz; kara gözlerini oyunuz. Küçük yetim çocuğundan ayırınız, kendisini yapayalnız bırakınız! O kancık size hakaret edecek pis, haram! diyecek ha!.. Haydi, beni sevenler ata bininiz, kaltağın obasını yer ile bir ediniz!"

Kobeş ve adamları Kanikey'in obasını yağma etmek ve kendisine esir muamelesi yapmak niyeti ile harekete geçmek için hazırlıklara başladı.

Kanikey'i sevenler Kobeş'in yağma için harekete geçtiğini haber verdiler. Kanikey büyük felaketin yaklaştığını anladı. Kaynanasına, oğlu Semetey'i verip şöyle dedi: "Çocuğumuz ellerine düşmesin. Anam sen çocuğu alıp bir yerde saklan. Ben mümkün olursa bunlara karşı duracağım.

Manas'ın silahlarını elime alıp savaşa hazırlanacağım.” Kaynanası çocuğu alıp obadan uzaklaştı. Kanıkey birden baskına uğradı, silahlanmaya vakit bulamadan düşmanların ortasında kaldı. Kobeş Han nara atıyor. Manas'ın çadırına saldırıyordu. O sırada Kanıkey hücumu uğradı, ata binmek isterken yere düştü, ağzından avuç avuç kan tükürdü. Onun bu hâlini gören Kobeş'in yüzü güldü, ağzından köpük sırıyordu. Bu hâli Manas'ın yiğitlerinden biri olan Şuutu Alp gördü ve dayanamadı, “Kobeş, sen han değil, bir serserisin, han olsa idin koruyucusu olmayan bir kadına böyle saldırmazdın?” dedi ve yerde baygın yatan Kanıkey'i onun süngüsünden kurtardı. Kobeş'in arkadaşları da boş durmadılar. Semetey'in beşiğini bulup, içinde çocuk bulunduğunu sanarak “Kökbörü” yarışı için kullandılar. Manas'ın bıraktığı mal mülkü yağma edip hiçbir şey bırakmadılar.

Kalmuklardan Celdenbay adlı bir genç zengin adam Manas'a iltica etmişti. Manas ve Kırgızlar tarafından sevilmiş bir adamdı. Bu mülteci Kalmuk Kobeş'e bakıp: “Nereden çıktın? Siperimiz, koruyucumuz Manas hayatta iken sen adam mı idin? O devirde sen altı serserinin hanı idin!” Yüzüne karşı böyle konuştu. Kobeş bağırıp çağırdı: “Kalmuk'tan gelmiş sığıntı kul! Kırgız'a karşı böyle konuşma cesaretini nasıl buluyor? Kalmuk söz sahibi olursa ben Kobeş ne olacağım? Haydi yiğitlerim, bunun ellerini bağlayınız! Derhâl gözümün önünde öldürünüz!” diye adamlarına emir verdi. Zavallı Celdenbay'ı orada öldürdü. Orada bulunan Kanıkey bu sadık dostun feci ölümünü görüp “Ey Celdenbay!” diye ağladı...

Kobeş ve arkadaşları büyük bir zafer kazanmış kahramanlar gibi Manas'tan kalan bütün serveti ellerine geçirmenin sarhoşluğu ile Kanıkey'i unuttular.

Manas'ın obası savaş meydanı hâline dönmüş, güzel çadırlar parçalanmış, kap kacaklar dağılmış, meydanda Manas'ın sadık arkadaşlarının ölüsü uzanmış yatıyordu.

Kanıkey Hatun önündeki bu manzaraya bakıp çok ağladı ve derin düşünceye daldı.

Kanıkey, bu düşmanlara gafil avlanmış olduğunu düşünüp kendi kendine kızıyordu. Silahlanıp ata binemediğine, keskin hançerini eline alıp bu düşmanlara karşı koyamadığına yanıyordu. Düşmanlar uzaklaştıktan sonra Manas'ın son sözü hatırına geldi. Ölürken o şöyle demişti: “Kocası ölen kadına en yakın koruyucusu babası ve kabilesidir.” Kanıkey babasının ülkesine, Buhara'ya gitmeye karar verdi. Tahrip edilen obasına bakıp eski mesut günlerini hatırlayıp ağladı ve uzun bir ağıt söyledi...

Şimdi biz bu hikâyeyi burada bırakıp Kanıkey Hatun'un Buhara'ya doğru kaçtığını anlatalım.

Kanıkey ile Çıyırđı'nın Semetey'i Alıp Kaçmaları

Kanıkey ağlaya ağlaya Buhara'ya giden yola düştü. Kaynanası Çıyırđı hatunun iki gözü iki çeşme idi. Güzel, rahat ömür sürdüğü Talas'ı, kutlu Isıkgöl'ü bırakıp kaçmaya mecbur olduğuna bir türlü inanmak istemiyordu. Sonra Semetey'i eline alıp gelini Kanıkey'e, "Başa gelen çekilir. Ağlamadan fayda yok. Biz yolumuza, devam edelim." dedi. Altı gün böyle yürümekte devam ettiler fakat hiç de tehlikeli bölgeden uzaklaşamadılar. Yiyecek, içecekleri tükendi. Hele çocuğun tehlikeli bir hastalığa yakalanması işten bile değildi.

Öte yandan, altı herifin Kanıkey'in kaçtığını öğrenip takip edeceklerini düşünüp korku içinde ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Kanıkey mütemadiyen ağlıyordu. Kaynanası onu cesaretlendirmeye, teselliye çalışıyor ve "Hey yavrum Kanıkey, ağlamakta, ah vahta, fayda yok, kocan arslan öldükten sonra böyle şeyler olacaktı. Karşılaşacağın olaylardan yılma!" dedi.

Kanıkey çocuğun böyle aç kalıp öleceğinden korkuyordu. Kaynanasına "Kurbanın olayım, anneciğim, tek evladım bu hâle geldikten sonra Buhara'ya varıp ne yapacağım. A, anacağım açlıktan çocuk ölecek. Yalnız çocuğum ölürse ben bu dünyayı ne yapayım? Gözümüzün önünde bu çocuk açlıktan ölecek... Ben bu çevrede yiyecek, içecek bir şey arayayım. Sen beni bekle. Yedi günde gelmezsem ölümümü bekle..."

Kanıkey ile Çıyırđı böyle dertleşirlerken Manas'ın eski arkadaşlarından ak sakallı Bakay Han karşlarına çıkıverdi. Onu gören Çıyırđı ağlaya ağlaya dert yandı, "Tanrı belasını versin Kobeş denen meşum it iyilik görmesin, bizi dilenci hâline düşürdü..." dedi.

Bakay Alp başına gelenleri anlattıktan sonra iki ata her türlü erzak yükletip bu üç zavallı yolcuyu yola çıkardı, onlardan ağlayarak ayrıldı, güya Manas bugün ölmüş, dünya üzerine yıkılmıştı.

Kanıkey'in kafilesi büyükçe bir çölü sağ salım geçip Gül Tokay Ata denen güzel bir vahaya geldi. Yüksek çınarları, ceviz ağaçları, kayın, söğüt ve türlü meyve ağaçları Gül Tokay Vadisi'ni kaplamıştı. Bu vadide epeyce istirahat ettikten sonra yine yoluna devam etti, yine bir çölü geçip Buhara'ya giden büyük kervan yolunu takip etti. Bir müddet geçtikten sonra Kanıkey'in babası Temir Han'ın yaylasına geldiler. Burası Kanıkey'in çocukluk yıllarını geçirdiği yerlerdi. Bu yaylayı gördükten sonra onun çocukluk

ve genç kızlık yılları gözü önünde canlandı. Kaynanasına o mesut günlerini anlatıp ağladı. Çıyırđı Hatun onu teselli ederek şöyle dedi: “Kanıkey yavrum ağlama, kırılmayacağı usta yapamaz, ölmeyeceğı Tanrı yaratmaz. Eski devri hatırlayıp ağlamakta fayda yok. Ağlamakla geçmiş devir geri gelmez, feryat etmekle ölü dirilmez, geçmiş zaman da geri gelmez. Bu dünyaya türlü türlü hâl gelip geçmiş, ölmüş yerin dibi yine dolmamış, sayısız arslanlar, alplar gelmiş geçmiş...” Çıyırđı Hatun gelinini böyle teselli etmeye çalıştı... Bunları burada bırakıp biz Buhara hanı Temir Han’dan haber verelim. Bu han, mert, akıllı bir zattı, çocuklarının en küçüğü İsmail adlı oğlu idi. Yirmi beş yaşında idi. Bu genç yanına altmış silahlı askerleri ile avlanmaya çıkmıştı. Büyük kervan yolunda bu garip yolculara rastladı. Epeyce konuştuktan sonra İsmail, Kanıkey’in ablası olduğunu öğrendi. İki kardeş kucaklaşıp görüştüler, ağlaştılar. İsmail yeğeni Semetey’i orada bir tören yapıp evlatlık edindi. Anlaştıklarına göre Semetey kendisini Temirhan’ın oğlu bilecek, anasını “abla” olarak tanıyacaktı. Manas hakkında hiçbir şey bilmeyecekti. Temir Han büyük düğün yaptı. Uzak yerlerden gelen sınıcı konuklar, “Sağ olup yetişirse bu çocuk dünyaya meşhur olacak.” dediler.

Semetey’in Büyümesi

Semetey, ailesinin başına gelen felaketlerden habersiz olarak on iki yaşına geldi. Küçük yaşına bakmadan alevli ateş gibi yaramaz oldu. Yanına birkaç delikanlı alıp ava çıkıyor, av avlıyordu. Halka karşı yaptığı yaramazlıklar aksakallıların ve alim, hocaların bu yaramaz oğlanı Temir Han’a şikâyetlerine sebep oldu. “Bu yaramaza terbiyesini vermezsen biz Buhara’dan gideceğiz.” diye tehdit de ettiler.

Temirhan bu ulema ve hocaları dinlemek bile istemedi. Bununla beraber bu oğlan ve onun babası Manas’ın hatırası için büyük bir toy (düğün) yapmaya karar verdi. Her tarafa avuç içi kadar mektup yollayıp bu büyük toya davet etti. “Koşu atlarına arya yerine pirinç verenler düğününe gelsinler. Elllerinde süngü, mızrak oynatan alplar gelsin. İhtiyarlığımda gördüğüm bu Semetey denen yaramaz için hazinemi saçayım...” diye ünlü ozanlara, alplara, karnı büyük beylere davetiye gönderdi.

Bu büyük törene Kanıkey çok önem verdi çünkü bu tören onun oğlunun on iki yaşını bitirmesi dolayısıyla yapılıyordu. Kanıkey bu törende yapılacak at yarışına kendisinin de iştirak etmesini uygun gördü. “Taytoru” denen cins genç atını bu yarışa hazırlamaya karar verdi...

Koşuya iştirak eden yarış atları arasında Kanıkey’in “Taytoru”su da altmışınıcı at olarak arkada geliyordu. Kanıkey bunu öğrenip üzüldü. Tanrı’ya

yalvardı. Biraz sonra “Taytoru” otuzuncu oldu. Böylece öne geçiyordu. Kanıkey büyük merak içinde iken birdenbire gözü önünde Sarıala at üzerinde Almambet’i gördü, onun arkasında kaplan Manas’ın arkadaşı Sırgak peyda oldu ve “Senin derdin bizlere ulaştı.” dedi. Onun yanı başında arslan Çuvak görüldü. Bu ölmüş, geçmiş kahramanları gözü ile takip ederken kahramanlar kahramanı Manas peyda olup “Zavallımın adını duyduk, yardıma geldik.” dedi ve geçti. Onun arkasından Acıbay ve Bakay, “Zavallı dostumuzun derdi bize ulaştı.” diye Kanıkey’in önünden geçtiler. Kanıkey’in gözü önünde cereyan eden bu tayflar (görüntü) ne idi? Düş mü görüyordu? Hayır hayır! O uyumuş değildi. Öyle ise bu tayflar geçidi ne idi? Kanıkey kendisinin Manas ve arkadaşlarının himayesinde bulunduğu sevindi ve atının kazanacağına inandı... Bunu böyle bırakıp “Taytoru”ya Semetey’in sahip çıktığı anlatalım.

*
* *

Şimdiye kadar Manas adı aklına gelmeyen zavallı yetim Semetey’in ağzından “Manas” adı duyuldu. Yalnız Manas’ın adı değil onun vatanı Talas’ı da sık sık hatırlamaya başladı. Bu Manas ve Talas ile beraber “Kırgız” adı da dilinden düşmez olmuş. Bununla beraber o, kendisinin Manas’ın oğlu olduğunu bilmiyor, Kanıkey’i “abla” biliyordu. Ne olursa olsun “Taytoru”ya kazandırmaya karar verip altmış arkadaşını da söz birliğine çağırdı. Onlar da “pek iyi” diyerek “ak buğday ekmeğini ısırıp, kılıcın yüzünü yalayıp” ant içtiler ve böylece Kanıkey’in “Taytoru”sunu kazandırdılar.

Semetey’in Sarı Taz ile Karşılaşması

Manas’ın ölümünden ve Kanıkey ile oğlu Semetey’in ormanlarda ve kum çöllerinde perişan olup ölmüş olduklarına on iki yıl inanmış olan Kobeş son yıllarda bu inanışının yanlış olduğunu sezmeye başlamıştı. Bu firariler hakkında bildiği şeyler olduğunu zannettiği Sarı Taz adlı genci çağırıp “Semetey’i bul, nereye gittiğini söyle!” diye sıkıştırdı. O da “Bilmiyorum.” diye tekrarladı. Han Kobeş buna çok sinirlendi, “Görmediğin belayı gör, ızdırıp ve işkence ile canın çıksın.” diyerek babası Cakıp Han’a köle olarak verdi. Sarı Taz, Semetey’i aramak için Cakıp’ın köleliğinden kaçıp Buhara Ormanlarına geliyor ve oradaki kömürçülerin başkanı oluyor. Çıyırdı ile Kanıkey’in yakınlarında bulunduğu hâlde onlara da kendisinin Buhara’da bulunduğunu bildirmede. O, Semetey’in büyümesini beklemişti. Bakay Alp da Semetey’i on iki yaşına kadar beklemeye karar vermişti. Ormanında kömürçülük yapan Sarı Taz günün birinde Semetey’le karşılaşacağını umuyordu...

*
* *

Büyük düğün ve oyunlardan sonra Semetey avlanmaya çıkıyor. Yanındaki arkadaşlarından ayrılıp ormanın içine daldı ve babası Manas'ın sadık adamlarından biri olan Sarı Taz'ın çalıştığı sahaya girdi. Bu Sarı Taz'ı görüp selam verdi fakat kömürcü adam onun selamını almadı ve işine devam etti. Semetey çok kızdı. Bugüne kadar bu gibi saygısızlık görmemiş çok şımartılmış çocuktü. Sarı Taz'a "Sungurumu yakalayıp bana ver. Sözümü dinlemezsen seksen canın da olsa seni geberteceğim!" diye bağırdı. Sarı Taz ona şöyle cevap verdi: "Babanın mezarı, yetim kul! Sen de mi adam oldun?! Talas'ı bırakıp Temirhan'a sığıntı olan sen, kim oluyorsun? Hanların zulmüne dayanamadan kaçıp kömür yapan biliyor musun ben kim? Sevgili, kıymetli geniş Talas'ına ne vakit gideceksin? Arslan isen sen yetim, babanın vatanı Talas'a ne zaman gideceksin? Bana onu söyle!" diyerek hiçbir şeye aldırmamış gibi kendi işine, kömürünü söndürmeye girişti. Bunu gören Semetey müthiş kızdı, kömürü üzerine eğilmiş olan Sarı Taz'ın arkasına şiddetle kamçı ile vurdu. Arkasından kan akan Sarı Taz, Semetey'in yüzüne bakıp "Bana karşı böyle kamçı kullanacağına babanın ölümüne sebep olan Konurbay'dan öcünü al! Benim gibi garip, zavallıya karşı gösterdiğin gayreti anacığının göğsünü yaralayan Abeke ile Kobeş'e göstereceğine! Abeke ile Kobeş baban Manas'tan kalan malı, mülkü aralarında bölüştüler... Anan kaçıp dayın İsmail'e geldi. İlini yurdunu tanımayan sen nasıl delikanlısın? Senin yetişmeni bekleyip kömürcülük yapan ben kimim? Arslan Manas'ın oğlu Semetey avcılık yapıp Buhara beylerine kuş eti yedirecek!.. Anasını tanımayan, abla diyen senin gibi arsız dünyada bulunur mu? Er olursa ilini bulur diye ümit edip senin izinden geldim, kömürcü olup seni bekledim..." Sarı Taz'dan bu sözleri duyan Semetey çok garip şeyler öğrenmiş oldu. Babasının Manas, anasının Kanıkey Hatun olduğunu öğrenmiş oldu. "Bilemediklerimi bildir!" diye Sarı Taz'a yalvarıp ağladı. "Sana karşı saygısızlık gösterdim. Kamçı kullandım. Bunlar bilgisizliğimden oldu, affet. İstersen gözlerimi oy, amcacığım!" diye yalvardı: "Bu anlattıkların doğru ise senin her dediğini yapacağım. Kalabalık Kırgız ve argın halkına seni han yapacağım. Dediğimi yapmazsam beni tepesi açık gök vursun, göğsü tüylü yer vursun, ruhu vursun Manas'ın!"

Bunu burada bırakıp anası Kanıkey ile oğlu Semetey'in tanıştıklarını anlatalım.

*
* *

Semetey avdan döndüğü gibi atından inip yere yattı. İnlerek üstünü örtüp uyur gibi uzandı. Onun bu hâline Temirhan “Bu yetim oğlana bir şey olmuş, dargın gibi yatıyor.” diyerek çocuğun sıhhati için altmış tosun, kırk teke adak adadı fakat Semetey bir defa bile kımıldamadı. Temirhan boynuna kuşak asıp ağladı, inledi ve çocuğu “Ay yanındaki çolpanım, ey Semetey kalksana! Kökü sağlam çınarım, ihtiyarlığımda gördüğüm göz nurum... Bütün servetim, hazinem senin için feda olsun!” Sevgili torununa böyle yalvardı. Baba olarak bildiği İsmail, ablası Kışımcan yine çok yalvardılar fakat Semetey kimseyi dinlemedi. “Büyük babam Temirhan dayım İsmail benim boyumu, kimin oğlu olduğumu söylemediler...” diye ağlamakta devam etti. Ablası Kışımcan çok darıldı. “Kırgız oğlundan hayır olur mu?” diye uzaklaştı. Sarayın en akıllı ve tecrübeli adamlarından Köley Bey de çocuğa söz dinlemedi. Canı çok sıkılıp “Kızdan doğmuş yeğen il olmaz!” diyerek çocuğu kendi hâline bırakıp gitti. Bir müddet sonra Semetey ayağa kalkıp şöyle düşündü: “Ablam diye bildiğim Kanıkey Hatun meğer anam imiş... Ben yad ilde, yad halk içinde büyümüşüm. Atalarımız demişler ki yad ilde sultan olmaksansa, öz ilinde ultan* olmak hayırlıdır... Ben de kendi ilimi, öz yurdumu bulacağım.” diye düşünüp atına binip saraydan çıktı. Sokaklardaki adamlar “Nereye gidiyor?” diye birbirine sordular. Semetey hiçbir şeye bakmadan şehirden çıkıp yoluna devam etti.

Semetey’i yolda bırakalım da Kanıkey’den haber alalım. O, Semetey’in on iki günden beri içmeden, yemeden hasta yattığını işitti ve çok üzüldü, “Ne oldu yavrucuğuma?” diye ağladı. O sırada Semetey de anasının yanına gelmiş oldu. Anasına doğru ellerini uzatıp:

“Sevgili canım anamsın, dalgalı gölden sağ geçirecek gemimsin, tepedeki güneşimsin! Ben yetimi eline alıp Buhara’ya gelmiş, babana sığınmış imişsin. Bütün bunları öğrenmiş olduktan sonra yah ile saklanmak, İsmail Han’ın ülkesinde yaşamak, mümkün mü? Çok ızdırap çekmiş anacığım söyle; ilim, doğduğum yurdum nerede? Ben nerede?” Kanıkey Hatun oğlundan bu sözleri duyduktan sonra şöyle düşündü: “Ağzına kan dolası hangi herif bu masum çocuğa bunları duyurmuş!?” Bir müddet oğluna baktıktan sonra başından geçenleri, Talas’tan nasıl kaçtıklarını, altı zalimin kendisine neler yaptığını anlattı. Sonra babası Manas’ın ve onun silah arkadaşlarının hayatlarını, büyük Çin seferinde şehit olduklarını anlattı. Babası Manas’ın mezarını nasıl yaptırdığını, Manas’ın hayatını gösteren resimlerle dört duvarını süslediğini anlattı. Sonra Talas’a giden yolu ve yolda rastlayacağı tepeleri, çölleri, ırmakları, ormanları birer birer anlattı.

“Oğlum” dedi Kanıkey, “Sağ salim Talas’a vardığın zaman ünlü alp Bakay’ı bulacaksın. Aksakallı bu alp aziz bir adamdır. Baban Manas’ı kahraman alp yapan bu alp Bakay’dır. Bu alp Kırgız’ın dökülen saçlarını toplamış, kopanını, kesileni birleştirmiş, duası yoksulu zengin etmiş er Bakay... Onu muhakkak bulacaksın!” Kanıkey oğluna babasının silahlarını anlatıyordu... Talas’a vardıktan sonra ezeli düşmanlar Cakıp, Kobeş, Abeke ve onunla iş birliği yapan savaşçı erlerden korunmasını tavsiye ediyor.

“Oğlum” dedi Kanıkey, “Orada babanın türbesini göreceksin, gözünün yaşını dökceksin... Vefakâr Bakay’ın sözüne, tavsiyesine göre hareket edeceksin, o ne derse ona inanacaksın! Yolun açık olsun evladım.”

Bunu burada bırakalım da Semetey’in, doğduğu iline, Talas’a gelişini anlatalım.

Semetey’in Talas’a İlk Gelişi

Bir yanı serapla, bir yanı sisle kaplanmış dağlardan geçip ilerleyen genç Semetey sayısız tepeleri, bozkırları arkasında bıraktı. Çıyırık ve Salar ırmaklarından geçerek Kırgız ülkesine girdi. Anası zavallı Kanıkey’in yurdunu, mülkünü bırakıp bu ıssız, çöllerden, aşılması güç dağlardan nasıl geçtiğini düşünüp gözü yaşardı. Böyle ilerlerken Talas Irmağı görüldü. İlgin ırmakları ile kaplanmış yerin sağrısı, en verimli toprağı ile ün salmış geniş Talas Vadisi, Karazov, Kenkol sahraları babası Manas’ın sahip olduğu yerlerdi... Semetey, buraya geldiği gibi onun babasından kalmış cins (ef-sanevi) köpek Kumayık’ı görüp sevincini, boynuna asılıp öperek bildirdi. Semetey bir kısrak kesip onu doyurdu.

Nihayet gür gür akan geniş Talas’a gelip korkmadan atını suya sürdü. Ne olursa olsun Talas’ın öte tarafına geçmek gerekiyordu. Semetey ırmağa girdiği gibi “göze görünmez kırk er” ona yardıma geldiler. Aynı zamanda tam silahlı Almambet, Çubak, Sırgak, Acıbay ve Manas’ın kırk yiğidi Semetey’e yardım ederek Talas’tan geçmesini sağladılar. Babası Manas da “Oğlum sana her zaman yardım edeceğim.” dedi ve “kırk”ları ile Semetey’in gözünden kayboldu. O sırada ırmağı geçmiş bulunuyordu. Bulduğu çevreyi gözden geçirirken babasının türbesini, orada hayvanlarını otlatan Bakay Alp’i gördü. Onun otlattığı develer Semetey’in geldiğini duymuşlar, çok sevinmişlerdi fakat dilleri yoktu ki sevinçlerini anlatsınlar!.. Bu hayvanların böyle sevinerek bağırışmalarına kızıp kendi kendine söylendi: “Arslan Manas’ım çağında neden ölmedim? Gücümün tükendiği, mafsallarımın ağırdığı, yaşımın ilerlediği bu çağda deve çobanı oldum...”

Bir devirde Aladağ gibi idim. Keşke o zaman ölmüş olsaydım! Ölmedim de ne oldum? Yetim Semetey'den haber yok. Altı hayduda köle olup o yetimin gelişini bekliyorum..." Bakay böyle kendi kendine konuşup kaderinden şikâyet ederken aniden Semetey meydana çıkıverdi. Birden önüne geliveren gence bakıp şaşırıldı. Bir bakıma arslan gibi bir genç, bir bakıma yurdunu düşman basan birine benziyor. Dikkatle baktığında bu gencin Manas'ı hatırlattığını sezer gibi oldu. Kendi kendine şöyle konuştu: "Uzağı gören Kanıkey zavallının Semetey'i mi geldi? Bu genç Manas'ın bıraktığı miras mı? Semetey değil mi bu genç?" Böyle konuştuktan sonra Semetey'e hitap ederek: "Sen kimsin? Aslın, neslin kim? Soyunu, sopunu bildir, hangi obanın evladısın? Göbeğinin kesildiği yer neresi? Büyüdüğün, yetiştiğin yer ve il nerede? Bakıyorum yorguna benziyorsun, uzaklardan mı geldin? Dil bilmeyen Hindu var, on iki boy Kırgız var, sen bunların hangisindensin?" Bakay böyle konuştuktan sonra Semetey, "Kara gözünü ben basmış, beni düşünüp hıçkırma hıçkırma ağlamışsın, beni beklerken ak sakalını toz basmış... Ağabeyim er Bakay kurbanın olayım, ben ilim, yurdum için geldim. Ben, kahraman Manas'ın oğlu Semetey'in kendisiyim." diyerek kendisini tanıttı. Delikanlıdan bu sözleri işiten Bakay onu kucakladı ve bağrına basıp hümgür hümgür ağladı. Bu sevinç ağlaması idi ve "Manas'tan kalmış direğim, seni arkalayıp ölümden kurtaran anan Kanıkey sağ mı?" dedi ve Manas'ın ölümünden sonra başına gelenleri anlattı. Babasının üvey kardeşleri Abeke ile Kobeş hakkında bilgi verdi. Büyük babası Cakıp Han'ın çok ihtiyarlanmış, bunamış fakat fenalığını bırakmamış olduğunu anlattı. Semetey, Bakay'ın bu nasihatlerini dinledi fakat büyük babasının ve amcalarından sakınması hakkındaki sözlerine şaşmadı. Onların düşman olduklarını anasından da öğrenmişti. İhtiyar Bakay, Semetey'in öz yurduna geldiğini Cakıp Han'a haber vererek: "Müjde Cakıp müjde, sana sevinç, düşmana kaygı! Gurbete gitmiş torunun Semetey geldi, müjde!" Bu haberi duyan Cakıp Han düşünceye daldı. Yüzündeki nefret ifadesini göstermek için yüzünü duvara çevirdi, sonra güya sevinmiş gibi görünüp "Beni çok sevindirdin, Bakay! Git torunumu getir, yüzüne bakıp hasretini gideyim. Tanrı'dan istediğim bu idi!" dedi.

Bakay dışarı çıktıktan sonra Cakıp Han karısı Bakdevlet Hatun'a "Bu çocuk başımıza bela olacak. Sen şarabına zehir koy! Ondan kurtulalım." dedi. Bakdevlet Hatun kocasına sert karşılık verdi, "Kendi torunun zehirleyip öldürecek misin? Kendi evladını öldürmek isteyen senin gibi alçak dünyada bulunmaz..." diye bağırıldı. Buna karşı Cakıp kılıcını eline alıp saldırıcağı oldu, "Seni geberteceğim. Git, dediğimi yap!" diye bağırıldı.

Bakdevlet Hatun, çaresiz onun dediğini yapmaya mecbur oldu. Bunlar böyle konuşurken Bakay ile Semetey gelip selam verdiler. Semetey büyük babasının elini öpüp derin saygı gösterdi. Cakıp çok memnun olmuş gibi görünüp torununu çok sevdiğini söyledi. Bakdevlet Hatun zehirsiz şarabı Bakay'a, zehirlişini Semete'e verdi fakat Semetey şarabı, Kırgız âdeti üzerine büyük babasına sundu. Cakıp Han "İçkiyi çoktan bıraktım. Ahirete gideceğim sırada rakı, şarap içmek bana yakışmaz." dedi. Semetey "Babamın anamın içmediği şarabı nasıl içeyim? Büyük babamın içmediği şarabı onun önünde nasıl içebilirim?" diyerek şarabı olduğu gibi köpeklerin önüne koydu. Köpekler koklar koklamaz ölüverdiler. Bunu gören Cakıp şaşırıldı. Semetey, Bakdevlet Hatun'a "Babamdan kalan mülkümü almakla bana yardım ediniz!" dedi. Babasından kalan zırh, davul ve savaş gömleğini aldı, Abeke ile Kobeş'i takip etti fakat Bakay ona sabırlı olmayı tavsiye etti ve "Ben Kobeş'e varayım, durumu öğreneyim, halkından haber alayım. Sen de beni takip edip gel!" dedi. Bakay atını koşturup Kobeş'e geldi ve yeğeni Semetey'in geldiğini müjdeledi ve "Ölen Manas dirildi, öldü dediğimiz arslanın ölmediği anlaşıldı, müjde, müjde!" dedi. Bu haber üzerine Bakay'a Kobeş bağırıp çağırırdı. Bakay'ı, yerden aldığı sopa ile dövmeye başladı. Zavallı Bakay yere düştü, başından avuç avuç kan aktı... O sırada Kobeş'in kırk yiğidi gelip "Bağışla ağa, bağışla!" diyerek yalvardılar. Bakay'ın neden dayak yediğini öğrenen halk "Semetey gelmiş!" diye sevinip birbirini müjdelediler. "Halkımızın, ilimizin sahibi geldi." diye bayram yaptılar. Bu durumu gören Abeke hıçkırma hıçkırma ağladı ve "Tanrı'nın belası bu Kobeş'e ne oldu? Babacığım Bakay, sabır kıl! Bu genç Semetey, Kobeş'in gözünü oyacaktır. Babacığım Bakay Alp, bu kardeşim Kobeş'in yaptıklarından çok üzülüyorum, derdim büyük. Gitmiş, kaybolmuş bir kardeşin geldiğini haber verdiniz, müjdelediniz. Bunun karşılığı olarak o Kobeş sizin başınızı yardı. Bu Kobeş'in yaptıkları bana büyük dert oldu. Ne yapayım? Bakay Ağam beni Kobeş itin kardeşi sayma!" diye yalvardı. Bakay Alp başını kaldırdı, ayağa kalkarak şöyle konuştu: "Kardeşler kavga eder, dövüşür. Bu gibi işlere Bakay alışıktır, sabreder." Atına binip Semetey'in yanına vardı. O da merak içinde Bakay'ı bekliyordu. Bakay'la beraber Abeke de gelmişti. Onu Semetey'e "Bu senin ağan Abeke!" diye tanıttı. Büyükannesini, kendi annesi Kanıkey yengesinin sağlıklarını sordu. Kardeşi Kobeş'ten şikâyet etti. "Onun fenalıkları bana da yüklendi. Senin kurbanın olayım Semetey! Bu it Kobeş Han olduktan sonra sözümü dinlemedi... Semetey, bütün Kırgız kardeşler, bütün il seninki Ayağı Talas Sarözen, Çu seninki, Semetey, yer kaplamış at sürüleri seninki. Bütün Kırgız halkı seninki,

Semetey.” Güz yaşı ile böylece derdini anlattı. Abeke'nin sözlerini dinleyen halk “Abeke hakikati söyledi.” diye tasdik ettiler. Onun sözlerini dikkatle dinleyen Semetey şöyle konuştu: “Abeke ağbeyim, anama karşı yapılan haksızlıklarda senin günahın yok. Anamda da inat, direnmeler olmuş imiş. O günleri gözümün önünde canladırđınız. Yengeni yani annemi seninle evlendireceğim. Gerçi yengen ihtiyarladı ise de teklifimi kabul edeceksin... Seni atamın yerine ata kılacağım...”

Semetey babasının Aksungur av kuşunu da buldu. Böyle başarılarından sonra anasının yanına Buhara'ya geldi.

Semetey Buhara'dan Göçüp Talas'a Geliyor

Semetey, baba yurdunu gördükten sonra Buhara'ya anasının yanına döndü. Büyük babası Temir Han'ın yardımı ile Talas'a babası Manas'ın yurduna hareket etti. Kervanın hazırlığını görenler büyüğü Semetey'in ormanda bulduğu Sarı Taz oldu. Birkaç gün sonra Semetey'in göçü Talas Vadisi'ne geldi.

Bakay Alp, “Bugünlerde Semetey'in gelmesi lazım.” diye bekliyordu. Gerçekten o gün Semetey'in göçü Bakay'ın bulunduğu Talas kıyısına gelmiş bulunuyordu. Bu göçü gören Bakay “Yetimin göçü geldi!” diyerek sönmüş ocağı tutuşmuş gibi sevinerek Semetey'i bekleyen halka haber verdi. Bakay Semetey'in göçüne gelip ihtiyar nine Çıyırdı Hatun ve Kanıkey'le selamlaştı ve “Bugünkü sevincimizden ölüvereceğim diye korkuyorum.” diye ağladı. Kanıkey çadırlarını kurarken “Anacığım, bu yurt Manas'ın öldüğü, başıma belanın geldiği yurt... Ağlaya ağlaya bırakıp kaçtığım yurt...” diye kendi kendine konuşuyor, burada bir zamanlar başına gelenleri hatırlıyordu. Kanıkey böyle konuşup düşündüğü sırada Semetey anasının yanına gelip “Anneciğim, bana yardımcı olan muhterem Bakay işte budur.” diye Bakay Alp'ı tanıttı. Kanıkey çadırlarını kurmakta devam etti.

Bunu burada bırakalım da Abeke, Köbeş ve Cakıp'tan haber verelim.

Abeke Semetey'in göçüp geldiğini öğrendikten sonra kendi kendine şöyle konuştu, “Semetey göçüp geldi. Tanrı onun istediğini vermiş. Kobeş'e haber vereyim. Cakıp Han'ı da büyük hanım Çıyırdı ile görüştüreyim.” Abeke böyle düşünüp Cakıp Han'a geldi, Semetey'in göçüp geldiğini, onu iyi karşılamak gerektiğini söyledi. Oğlu Abeke'nin böyle konuşması Cakıp Han'ı çileden çıkardı, bağırip çağırđı, “Ahmak Abeke” dedi, “Sen adam olmazsın. Hiçbir zaman ahmaklığını bırakmadın. İt korkak! Bu Semetey ölünceye kadar bize düşman olacak, 'Mal benim, yurt benim.' diyecek.

Halk onu destekleyecek, ‘Halk benim.’ diyecek... Anası Kanıkey onu hazırlamış, ona çok şeyler öğretmiş, Abeke ahmak, sen bir şey bilmiyorsun. ‘Yer kaplayan hayvan sürüleri benimdir.’ diyecek. Dünyadan haberin yok. Hiç olmazsa ağzını kapamasını öğren! Yeri, suyu bulandırmadan şu yetimin başını bana getir! Kimseyi heyecandırmadan emrimi yap!” diyerek Abeke’yi yanından kovdu. Cakıp ile oğlu Kobeş atlarına binip obasına doğru yöneldiler. Onlara tabi halk da korktuklarından, onlarla beraber hareket ettiler. Abeke yine onların yanına gelip babasına “Kurbanın olayım babacığım, böyle yapma desem, dinlemiyor, bana korkak diyorsun... Bu hareketin sonu iyi olmaz.” diye babasının hareketini yerdı. Cakıp ve oğlu Kobeş, Semetey’in obasına saldırdılar. O sırada Çıyırdı Hatun, “Tanrı kahretsin, düşmanlar geldi!” diye bağırp yere seriliverdi. Kanıkey’in korkudan yüzü bembeyaz oldu, “Tek evladıma Tanrım yardımcı ol!” diyerek oğluna seleni, “Semetey, atına bin! Hiçbir şeyden çekinme!” dedi. Semetey, “Böyle düşmanlar kardeş olmaz.” diyerek baştan başa silahlanarak atına bindi. Kobeş’in idaresindeki müfrezeye saldırdı. Bütün müfreze aman diyerek “Bizi, Kobeş zorla getirdi. Bizim sana düşmanlığımız yok!” diye yalvardılar. Semetey bunları affederek şöyle hitap etti: “Hanları emir verdikten sonra halkı, askeri itaat eder. Halkım sizin günahınız yok. Yurdum, halkım Alp Manas zamanını hatırlayınız. Ben yetim Semetey de cebir, zulüm gördüm. Cebirin, zulmün ne olduğunu bilirim. Benim size karşı yaptığım kusur varsa affediniz. Hepimiz bir olalım, birlik olmazsa hepimiz öleceğiz... Kırgız halkının düşmanı olan Konurbay henüz ölmedi. Fırsat bekliyor. Halkım kurbanınız olayım. Benimle gelen Sarı ağam hanımınız olsun. Bu sözüme karşı gelenin ağzına kan dolsun!” Semetey halka böyle hitap ederken Bakay Alp’ı göremedi. O, Cakıp Han’la karşılaşmış, onunla çetin savaşa girişmiş bulunuyordu. Bakay onu Manas’tan kalan zindan çukura atmaya çalışıyordu. Bir müddet çarpıştıktan sonra Cakıp Han’ı, önce attığı Kobeş ve Abeke’nin yanına kırk kulaç derinlikteki zindana attı. Abeke hakkında kesin karar verilmiş değildi. Bakay Alp Kobeş’in kırk yiğidinin başı olan İhtiyar Kırgıl’a ve arkadaşlarına hitap ederek şöyle konuştu: “Siz, kırk yiğit, önce Manas’ın yiğitleriydiniz. Onun ölümünden sonra Kobeş’in hizmetine girdiniz. Yanılmaz olan bir Tanrı var, kişiler yanılır, dönüp yolunu bulursa yanılmak ayıp sayılmaz. Manas’tan kalan yetime yine “kırk çora” olunuz.” Böyle konuştuktan sonra halka hitap ederek “Üç gün sonra yine hazır olunuz!” diye Bakay Alp halkın dağılmasına müsaade etti.

Bunu burada bırakıp kırk yiğidin ihanetlerini anlatalım.

Manas öldükten sonra kırk yiğidi Kobeş’in hizmetine girmişlerdi. Bunların büyüğü Kırgıl idi, Bu Kırgıl ile Baymat bu kırkların akıl hoca-

ları idi. Manas'ın ölümünden sonra Kanıkey'e fenalık yapan da bunlardı. Hele Kırgıl Semetey'den korkup yiğitleri baştan çıkarmaya çalıştı: "Büyük babası Cakıp'ı, iki ağası yakalayıp zindana attı. Onlar bu beladan kurtulamazlar. Bu oğlan bize ne yapmaz, bundan sonra bize hayat yok." diyerek yiğitlerini korkuttu. Yiğitlerin kimi Semetey'e hizmet etmenin daha faydalı olacağını düşündüklerini söylediler fakat bazıları "Semetey ile Bakay'ın sözlerine inanmak olmaz." dediler. Bu şüpheyi Baymat Alp bütün arkadaşlarına telkin etti.

*
* *

Baymat Alp kırk yiğide hitap ederek şöyle dedi: "Ey arkadaşlar, Kobeş'le beraber Semetey'i yağma etmeye kalkıştık. Ben gideceğim. Semetey ile Bakay şaka edecek düşmanlar değil. Burada kalacaklardan tek bir adam kurtulamaz. Kanıkey'in yüzüne bakıp bu diyarda nasıl yürüyebilirim? Kalmuklara varalım. Kalmuk yurdu merhametlidir, yardıma hazırdır."

Baymat Alp'ın bu konuşmasını yiğitlerin hepsi makul buldu. Gece yarısı hepsi ailelerini yanlarına alıp Kalmuklara doğru yöneldiler. "Sevgili güzel Talas'ımız kaldı!" diye kadınları, çocukları ağlaştılar. Bir, iki gün geçtikten sonra Semetey yiğitlerin kaçtıklarını öğrendi ve çok üzülerek: "Zavallı bu yiğitlere ne yaptım? Fenalık mı, zulüm mü yaptım? Fena bir söz bile söylemedim. Benden korkup kaçmalarına hiçbir sebep yoktu. Kırk çoraya, varayım, onları geri çevireyim." diyerek ata bindi ve onlara yetişmek için atını son süratle sürdü.

Semetey kaçakları takip ederken evde kalan anası Kanıkey Hatun yanına cesur yiğitlerden birkaçını alıp Cakıp ile Kobeş'i öldürttü. Abeke'yi ise serbest bıraktı. Ona kendisinin temiz yürekli olduğu için sağ bıraktığını, isterse kendisiyle evlenebileceğini anlattı. Abeke Kanıkey'in bu sözlerine şu makul cevabı verdi: "Ben seninle evlenemem. Senden hürriyet de istemiyorum. Babam öldü, ağabeyim öldü. Bu facialardan sonra ben seninle evlenirsem âlemin karşısına utanmadan nasıl çıkabilirim?.. Kanıkey'in Abeke'ye söylediği bu sözlerini duyan Çıyırdı Hatun kart pars gibi kükredi: "Kırıtan kancığın sözüne bakınız! Bulduğu kocasına bakınız! Abeke doğru, adil kişi olsaydı soyu bozuk itler bize fenalık yapabilir miydi? Abeke iyi, doğru kişi olsaydı, soysuz köpekler bize saldırdığında araya girmez miydi? Kendi içimizden çıkmış düşmanı nasıl tanımaz, dost sayarsın? Koca, erkek arayan utanmaz, neler söylüyorsun? Cakıp ve onun inekleri Kobeş, Abeke hepsi bize düşman. Kobeş sana saldırıp göğsünü kan revan içinde bıraktığı gün Abeke nerede idi?" Çıyırdı Hatun, Abeke'yi de celladın eline verip öldürttü.

Bunu burada bırakıp kırk yiğidin arkasından giden Semetey'in hikâyesini anlatalım. Semetey Sandık, Tarmal Sazı denilen yerde kırk yiğide yetişti, onların dönmeleri ve babasına hizmet ettikleri gibi kendisine de hizmet etmelerini rica etti, kendisinden yiğitlere hiç fenalık gelmeyeceğini yana yakıla anlattı, “Benden bir kusur geçti ise bağışlayınız. Çevremizde düşman çok. Kırgız başbuğunun yiğitleri kaçmış diye haber yayılacak. Düşmanlarımızın casusları bizde birlik olmadığını Konurbay'a ulaştıracaklar. Kan kokan Konurbay kalabalık Kalmukları ile üzerimize saldıracak. Kurbanınız olayım kırk yiğit, bindiğim Tayburul atım, Manas'tan kalan ben yetim sizin için kurban olsun...” diye dönmeleri için çok yalvardı fakat kırk yiğit onun yalvarmalarına kulak asmadı, ters cevap verdiler. Kırk yiğidin ihtiyarı Kırgıl bağıra bağıra şöyle konuştu: “Sen kendine bak! Bizi yolumuzdan alıkoymaya çalışma. Biz ölmeye hazırız. Dönmek yok. Kırgız iline dönmeyeceğiz. Biz Kalmuklara, Yıldız ve Kunduz yaylalarına gidiyoruz. Baş vermek var, dönmek yok. Biz seninle savaşmaya hazırız...” Bu kırkların içinde bulunan genç Külçora onlara, “Semetey'e karşı gelecek olursanız hepiniz öleceksiniz. Altın ülke Talas'tan sizi buraya, ölüm, ecel sürüp getirdi mi? Düşman Kalmuklara, utanmadan, nasıl iltica edeceksiniz?” dedi. Semetey'in sözüne aldırış etmeden kırkların göçü (kafilesi) harekete devam ederken savaşçıları Semetey'e hücumla geçtiler. Semetey, kargalar topuna saldıran şahin gibi bu kaçaklar üzerine hücum ederek hepsini kılıçtan geçirdi. Bu kafilenin içinde bulunan iki genç Külçora ile Macik'in oğlu Kambar'ı yanına aldı. Kırk yiğidin hepsini öldürdü. “Babam Manas'a hizmet etmiş yiğitlerdi.” diye bunların mezarları üzerine güzel türbeler yaptırdı. Manas devrinde bu yiğitlerin gösterdikleri kahramanlıklarını anlatan ağıtlar söyledi.

Çinkoca'nın Semetey'den At İstemesi

Manas'ın kudretli, güçlü devrinde Kırgızlarla müttefik olup beraber savaşan Noygutların hanı Şıgay Han'ın oğlu Çinkoca, Semetey'in nişanlısı Ayçörek'i seviyor, onu eline geçirmek istiyor, Semetey'i ağzı süt kokan çocuk sanıyordu.

Bir gün Çinkoca, yiğitlerinden Ertiş ile Toko'yu yanına çağırıp onlara şu emri verdi: “Semetey ayaklarını uzatıp hiçbir şeyden habersiz yatıyor. Aklı yok yetim etten, yağdan başka bir şey düşünmeden ayaklarını uzatıp yatıyor. Manas'ın intikamını almadı, Akın Han kızı Ayçörek'i de düşündüğü yok. Ayçörek'ten ayrıldığı gün akli başına gelecek. Şimdi biz onun Tayburul denen atını elimize geçirebilirsek onun yanında kimse kalmaz. O zaman biz Talas, Çuy Vadilerini rahat yağma edebiliriz. Siz, Ertiş ile

Toko, Semetey'e gidip benden selam söyleyiniz, benim Tayburul'u istediğimi güzel sözlerle anlatınız, "Çinkoca Ağa'n gönderdi." diyeceksiniz. Atı vermeyecekse başına gelecek belayı da anlatınız!" dedi.

Çinkoca'nın iki yiğidi birkaç gün sonra Semetey'in ılıkcılarının* bulunduğu yere geldiler. Bu sürülerin çobanı onları hırsız zannederek epeyce telaşlandı ve Kançora ile Külçora'ya haber verdi. Onlar geldikten sonra bu yabancıların ünlü Noygut Beyi Çinkoca'nın elçileri olduğunu öğrendiler. Külçora, bunları çadırına alıp misafir etti, Çinkoca Bey'in sağlığını, Noygut yurdunun hâllerini sordu...

Nihayet bu iki elçi Çinkoca'nın Tayburul'u istediğini anlattılar. Bu sözü duyan Kançora ile Külçora çok kızdılar. "Şıgay Han oğlu Çinkoca'nın babası zamanından beri Manas'tan alamadığı öcü oğlundan almak istediği anlaşıldı." diye konuştular. Ertiş ile Toko'yu epeyce döverek "Beyine söyle Semetey'in vereceği at filan yok!" dediler.

Bunu burada bırakıp Ayçörek'in uçuşunu anlatalım.

*

* *

Çinkoca Tayburul'u hile ile eline geçiremedi, gönderdiği adamlarına gösterilen hakareti affetmedi fakat tek başına Semetey'e karşı hareket etmeğe cesaret edemedi. Bundan dolayı kendisi ile beraber hareket etmesi için Bağış oğlu Toltoy'a teklifte bulundu. Semetey'in nişanlısı Ayçörek'i Toltoy'a vereceğini söyledi fakat Toltoy "Semetey'e karşı varmayalım. Ayçörek'i de bu işe karıştırmayalım. Semetey ile barışalım." dedi. Onun bu cevabına Çinkoca kızdı, "Namussuz, sen erkek değilsin. Sen Bağış'ın oğlu olmaya layık değilsin! Semetey benden güçlü, cesur alp değil, sen gelmezsen gelme, ben ona karşı tek başıma karşı koyacağım. Sana dostluk andımızı hatırlatmakla yetineceğim. Ayçörek'i ben kendim alacağım." dedi. Çinkoca'nın bu sözleri Toltoy'un namusuna dokundu, onunla beraber hareket etmeye razı oldu. Böylece iki alp askerleri ile Akın Han'ın iline geldiler ve "Ayçörek'i versin!" diye haber gönderdiler.

Akın Han "Benim kızım Ayçörek, Semetey'in nişanlısıdır. Bu Semetey gerçekten babası Manas'ın oğlu ise kendisine yapılacak zorluk ve harekete karşı cevabını verecektir. Çinkoca onunla çarpışmak isterse ecelinden önce ölecektir. Bu davayı bırak. Binit olarak at, giyecek olarak elbise vereceğim." Çinkoca'nın habercisine bu cevabı verdi.

Çinkoca, Akın Han'ın bu cevabını aldıktan sonra Toltoy'u yanına çağırıp danıştı.

*
* *

Çinkoca Akın Han'la savaşa karar verdi. Akın Han'ın askerleri de savaşa hazır oldu. Çinkoca askerlerine şöyle hitap etti: "Şehirlerini tahrip edeceğim. Tarlalarını toplamaya fırsat vermeyeceğim; yurdunu param parça kılacağım..."

Düşmanın saldırısını gören Ayçörek şöyle dedi: "Düşmanın eline düşmektense Semetey Alp'i aramaya gideceğim. Ölürsem öleyim, arayacağım. Onu bu düşmanlarla savaşmaya çağırayım. Semetey gerçekten alp, kahraman ise Toltoy'un hakkından gelecektir." Ayçörek böyle düşünüp kuğu kuşu giyimini giyip havalandı, Semetey'e haber vermek için Talas'a uçtu. Bir müddet sonra, ihtiyarlamış, bıyığı ağarmış Konurbay'ın karargâhı ve askerleri üzerinden uçtu. Kara Bura, Çatkal Dağları üzerinden Endican, Taşkent şehirleri üzerinden uçup Kenköl'e geldi. "Semetey'i nasıl ve ne zaman bulacağım?" diye düşünürken ak bulutun altından, beyaz sisin üzerinden bakıp Donköl aşağısında Manas'ın bağlarını ve aya bakan aksayak türbesini gördü. Bu yeri gördükten sonra Ayçörek "aradığım Semetey'i buldum!" diye düşündü çünkü o Semetey'in babası Manas'ın doğduğu yerin Talas olduğunu biliyordu. Gördüğü "aya bakan" türbenin kayınatası Manas'ın türbesi olduğunu kesin olarak bildikten sonra "Kayınatama ruhuna yabancı olup ömrümün çiçek açtığı bir çağda helak olmayayım." diyerek mezarın üzerinden uçmaktan sakındı. Ayçörek böyle düşündükten sonra Aladağ çevresinden öteki tarafından uçtu. Elmalı Bulak, Songurtaş denilen tepeleri aşarak kuğu giyimini çıkardı. O sırada Semetey'in çadırından dışarı çıkan bir güzel kadın gördü. Bu kadın Semetey'in eşi Çaçıkey Hatun'du. Ayçörek onun karşısına gelip "Sarı altın gibi ablacığım, nasılsınız? Sağlığınız iyi mi? Ablacığım sözümü dinle, size söyleyecek sözüm var. Bu sözümü söylemezsem hiçbir zaman kurtulamayacağım borç olacaktır." dedi ve sonra Şıgay'ın oğlu Çinkoca ile Cedigeroğlu Toltoy'un on iki alay ordu ile şehirlerine saldırdıklarını, yağmaladıklarını, ekin ektirmediklerini, tarlalardaki ekinleri toplatmadıklarını anlattıktan sonra: "Alp Semetey'den yardım istemeye geldim." dedi. Bu sözleri dinleyen Çaçıkey Hatun öyle kızdı ki yerinde duramıyordu. Bu güzel kıızı kendisine rakip gördü ve şöyle bağıra bağıra konuştu: "Şeytan suratlı utanmaz. Fazla lakırdı etme. Sen sudan çıkan peri misin? Yerden çıkan şeytan mısın yoksa sen bakır tırnaklı cadı karı mısın? Talas Talas olalı, Talas'a beyim konalı bu ilde böyle bir şaşılacak olay olmadı. Sen genç misin, yaşlı mısın? Öte öte uçan kaz mısın yoksa sen kuğu musun? Gür gür akan su musun? Nereden gelmiş

hırçınsın? Sen, galiba adam cinsinden olmasan gerek. Çadırımın kapısına seni kasırğa mı getirip bıraktı? Babasının evinde oturması gereken bir kızın koca arayıp gezmesi ne demek? Şunu bilmelisin ki Semetey'in nişanlısı Çaçıkey senden aşağı değildir. Sana benzeyen nasırlı tabanlar Çaçıkey'e denk olamazlar. Erkek arayan kızdaki hayır gelmez! Seninle Semetey arasında ben aracı olamam." Ayçörek bu sözlerden çok üzüldü, gözleri yaşardı...

O sırada Külçora ile Kançora Semetey'i ziyarete geldiler. Semetey onlara yakında ava çıkacağını söyledi.

Mizan yıldızı batarken, tan ağarıp atarken Şah Temir kızı Çaçıkey dün gördüğü Ayçörek'i bir daha görmek istedi. Aynı zamanda Ayçörek de onu tekrar görmek istiyordu. Çaçıkey çadırdan çıkarken Ayçörek'le karşılaştı. Söze ilk başlayan Ayçörek oldu: "Kurbanın olayım, ablacığım, babamın düşmanı olan Çinkoca ile Toltoy aynı zamanda Semetey'in de düşmanıdır. Çinkoca beni cariyeye etmek istediği gibi Şah Temir kızı Çaçıkey'e karşı da böyle davranacaktır. Ablacığım, seninle barışalım: Semetey'in altı günü senin, yedinci bir günü de benim olsun. Göç gününde devenin yedekçisi olayım, elini yüzünü yıkarken ibrikle eline su dökeyim! Nişanlısı olan Ayçörek'i düşmana teslim edip namussuz erkek adını alsın mı?" Böyle konuşuktan sonra Çaçıkey'in cevabını bekledi. O da hiddetle şöyle karşılık verdi, "Çenesi düşük utanmaz! Sen şeytandan gelen elçi misin? Göz bağlayan büyücü müsün? Beni ne zannediyorsun? Ölmeden, beyini büyücü cariyeye verecek diye mi düşünüyorsun? Senin saçlarını kesip hizmetçi cariyeye kılmasam, tabanını dilip* eşek kılıp üzerine binmesem Çaçıkey adım kurusun!" diyerek Ayçörek'i bileğinden yakalayıp sarstı. Ayçörek ona, "Nazlı kadın Çaçıkey, iyi dinle: Alp Manas'ın oğlu Semetey kırlara çıksa benimki, evde kalsa seninki! Er Semetey'i ilime beraber götürmezsem, onu arkamdan gelmeye mecbur etmezsem Ayçörek adım kurusun! Şah Temir kızı Çaçıkey onu yanında saklayamayacaksın... Sen hayası yok hırçın, vurdumduymaz kadınsın. Bozkırları yaylayan elin nerede Çaçıkey? Gökçe'nin oğlu Ümetey adlı kocan nerede Çaçıkey? Ümetey ile Semetey'in savaşında Semetey'in cariyesi olmadın mı? Sen bir cariyeye değil misin? İyi dinle Çaçıkey! Yedi suda yerleşmiş il benimki Çaçıkey! Yeryüzünde parlayan göl benimki Çaçıkey!" dedi ve kuğu derisini giyip uçtu. Onun arkasından fırtına koptu, dolu karışık yağmur yağdı...

*

* *

Bu sırada Semetey ava çıkmaya hazırlanıyordu. Fil derisinden yapılmış davulunu vurdurdu. Davulun sesi dağlarda yankı yaptı. O sırada yanına

alplarından Külçora gelip “Şah Temir kızı Çaçıkey’in kocasına söyleyecek sözleri bulunduğunu haber verdi. Alp Semetey “Ne var, acaba!” diye bekledi. Biraz sonra Çaçıkey gelip Semetey’in atının dizgininden tutup şöyle dedi: “Beyim biraz sabredip beni dinle! Beyim, bugün salıdır, yola çıkacak gün değildir. Ak sungur kuşunu eline alıp ava çıkacak gün bu salı günü değildir. Kahramanlığın var ama bunları düşünecek aklın yok. Bugün hiçbir yere çıkma evde kal. Üç gün sonra istediğin yere gidebilirsin.” Çaçıkey’in bu sözleri Semetey’i çileden çıkardı, yüzü sarardı. Hiddetlenerek “Han tutmaz dizginim, utanmaz kadın sen yakaladın. Beylerin hepsi toplanıp dizginimi yakaladığı, ‘Ben, ben!’ diyen bahadırlardan hiçbirinin benim karşıma çıktığı yok... Her dediğimi yaptırdım, kimse bana karşı çıkmadı... Sen benden üç gün evde kalmayı isteme!” diyerek elindeki kamçı ile arkasına vurdu. Şah Temir kızı Çaçıkey ağlayarak yürüyüverdi. Semetey de onun yaşına bakmadan yoluna devam etti. Gururlu Çaçıkey şöyle düşündü: “Ayçörek’e karşı yanlış davrandım. Onunla beraber hareket etmem gerekirdi. Onunla sırdaş olmalıydım.” Böyle düşündükten sonra Külçora’yı yanına çağırıp ona bu kuğu suretine giren kız hakkında bilgi verdi. O kızın yapacağı işleri bildirip dikkatli olmalarını tavsiye etti. Külçora bu talimatı aldıktan sonra atına kamçı basıp hareket etti. Bu sırada Ayçöreg’in yüreği hızlı hızlı çarpıyordu, çevrede uçup yerdeki durumu incelerken Semetey’i gördü ve kendi kendine şöyle düşündü: “Dedikleri gibi varmış... Kara gözleri parlıyor, kudret ve gayret vücudundan taşıyor. Lök deve gibi er iken, heyecana gelirse deniz dalgasına, fırtınaya benzer bir alp iken, Arslan gibi heybetli, pars gibi gayretli bir alp imiş. Genişliği Talas gibi, erliği desen Manas gibi... Bir gün onun evdeşi olabilecek miyim, yağa ata binip yanında gezeceğim günü göreceğim miyim? Toltoy’un zorluğunda nişanlıyı kurtaracak günün gelecek mi? “Böyle düşünceye dalıp Ayçörek havada daireler çizip uçmakta devam etti.

Semetey alıcı kuşu suguru ördek ve kaz sürülerinin üzerine salıverdi. Derken havada bir kuğu gördü. Semetey, Külçora’ya “Aman çabuk ol. Sunguru şu kuğu kuşuna karşı uçar!” diye emir verdi. Külçora “Bu kart bir kuğudur. Yuvasında yavruları vardır. Bu kuğuya sunguru saldırırsak yuvasındaki yavruları öksüz olacaklar. Kuğu kuşların saygılısı, asilidir, cinsi kurumasın! Bu kuğuya fenalık yaparsak bize de bir uğursuzluk gelir!” dedi. Semetey, Külçora’nın bu sözlerine kızarak sertçe cevap verdi: “Gülümseyip konuşan mürâi adam imişsin! Öz babamın babası Cakıp Han’ın başını yedim, dediğini yapmadım, Kobeş’i mezara soktum, onlara boz yeledi kurt olduğumu bildirdim. Hani, bana bir uğursuzluk geldi mi? Han Şıgay’ı

yaylasından kovdum, yanan ocağını söndürdüm, ilini yağmaladım. Hani, bana felaket geldi mi? Bu kartlaşmış kuğunun içeceği, yiyeceği bitmiş ise elbette ölecektir. Onun ölmesi bize ne gibi uğursuzluk getirecek! Böyle çok sert konuştuktan sonra Külçora'nın elindeki sunguru çekip aldı ve kuğunun üzerine uçurdu ve kuştan gözünü ayırmadı. Yanındaki Külçora utancından ölecek gibi oldu. Biraz sonra sungur havada kayboldu.

*
* *

Bozkurt Külçora'nın gönlü bin türlü düşünce ile paramparça oluyor, gözlerinden yaş akıyordu. "Bu ne biçim iş oldu?" diye şaşırılmış kalmıştı. Sunguru uçurup kaybettiği için Semetey'in hincına uğradığını düşünüp "Arslan beyimin elinden ecelim geldi, galiba." diyerek iki gözü iki çeşme ağlıyordu. Semetey'in karşısına gelip şöyle dedi: "Kurbanın olayım ağa-beyim, bu, adam bilmez iş oldu. Gözüme ak kuğu olup gördüğüm düş müydü yoksa gerçek miydi? Bu kuşun kaybolmasının sebebi senden mi, benden mi yoksa bütün bu olayların sebebi gökyüzünden esen fırtınada mı? Beyaz kuğuyu yakalamak için uçurduğumuz sungur, tanımadığımız bir yabancıya eline düşüp kayboldu..." Külçora'nın bu sözlerine Semetey şöyle cevap verdi: "Uyuz kel Külçora, ak kuğu kuş salma deyip garip sözler söyledin. Ak sungurun gitmesi, ecelimin gelmesi... Tayburul atım ölünceye kadar, başım mezara girinceye kadar sungurumu aramakta devam edeceğim. Babamdan kalan sunguru yoruluncaya kadar arayacağım, onu bulacağım." Semetey şu kuğu kuşunun sırrını öğrenmeye çalışıyordu. Bu sırrı Çaçıkey Hatun'un bildiğini tahmin ediyordu.

Külçora bu kuğu sırrını öğrenmek için Çaçıkey'e geliyor ve bildiğini anlatmasını rica ediyor. Çaçıkey bu söze karşı köpürdü, "Bu ne demek? Bu sözünü ite söyle! Böyle manasız sözlerini ancak it, kuş anlasa gerek. Benim gibi evde oturan, tencere, kaşıkla uğraşan kadının senin kuşunla ne işi olacak?.. Niyeti kara haram uşak, çekil karşımdan!" diyerek delirmiş bir kadın gibi bağırıp çağırıyordu. Külçora bu kadına karşı çok kızdı, "Bildiyini söyleyeceksin. Söylemezsen canına okuyacağım." diyerek kadını kamçı ile dövmeye başladı. "Senin kanını dökeceğim. Eşeğe bindirip baban Temir Han'a göndereceğim. Bu dediklerimi yapmazsan üstümüzdeki gök vursun, yere biten otlar kahretsin, tüfeğimin oku vursun, silahtan çıkan ateş yaksın!" Külçora böyle ant içtikten sonra Çaçıkey Hatun dayanamadı. "Kahrolası Külçora, elinizden kaçan sunguru Akın Han kızı Ayçörek kaçırdı." diyerek, Ayçörek'in babasının ilini Çinkoca ile Toltoy'un yağma ettiğini haber verdiğini anlattı. Bu bilgiyi aldıktan sonra Külçora derhâl atına binip Semetey'in karargâhına hareket etti. Oraya geldikten sonra doğru

Semetey'in huzuruna çıktı ve sunguru Ayçörek'in kaçırdığını anlattı. "Bu Ayçörek öyle güzel bir kızmış ki vücudunun aklığı köpüklü ak kar gibi, yüzünün kızılığı kan gibi... Kunduz gibi saçı var, inci gibi dişleri var, yay gibi kara kaşı var, kara yere kar yağsa karı gör de etin gör, kar üzerine kan damlasa kanı gör de betin gör! Bu kız dünyanın en güzel kızıdır. Aziz beyim, evlendiğin Ayçörek olsa, kuş avlarken alıcı kuşun sungur olursa dünyada erişmemiş arzun kalmayacaktır."

Bunu burada bırakıp ak sungurun hâlinde bahsedelim.

Semetey, sungurun Ayçörek'in elinde bulunduğunu öğrendikten sonra sungurunu aramaya kesinlikle karar verdi.

Semetey yola çıkmadan önce ömründe çok şeyler görmüş, geçirmiş olan ihtiyar Bakay'a danışıyor, gideceği yol hakkında bilgi vermesini rica ediyor. Bakay şöyle söze başladı: "Oğlum, dikkat et! Acele etmeden hareket edecek olursan altmış gün sonra Akın Han'ın apak kentini göreceksin. Gece gündüz yürüyecek olursan elli günde oraya varacak ve Ayçörek'i orada bulacaksın..." Er Bakay, böyle konuştuktan sonra yoldaki menzilleri yazdı, silahları ve yolda lazım olacak şeyleri hazırladı. Savaş için gerekli olan bütün silahları aldığı gibi eski devirde kullanılan "şalk etme"yi ve aybaltaları da aldı. Böylece tam silahlı olarak yola düştü. Tahmin ettiği zamanda Akın Han'ın şehrine yaklaşmıştı. Gün sayısının yanılmamak için özel torbaya her gün bir taş atılırdı. Taşı saydı. Dediği gibi tam elli beş günde Akın Han'ın şehrine gelmiş bulunuyordu. Şehir derin uykuda idi. Semetey'in adamlarından bazıları "Şehri uykuda basalım." dediler ise de Semetey, "Hırsız gibi, uyuyan şehri basmak mertlik değil." diye askerlerine çadırlar kurup burada gecekemelerini emretti.

Bunu burada bırakıp Ayçörek'ten haber alalım.

*

* *

Akın Han kızı Ayçörek çok garip ve şaşılacak bir düş gördü. Yatağından kalkıp elini yüzünü yıkadıktan sonra sarayındaki büyük kızlara: "Ablalarım, tan ağırmaya başlamadan şaşılacak düş gördüm. Düşümde bağımdaki dallara bülbül kondu, öyle öttü ki birden bütün vücudumun eridiğini hissettim. Bu ne demektir? Budayık denen kuş kafesinden uçtu ve çırpırıp güneşi perdeledi. Bunun yorumu nedir? Biraz sonra benim elime kondu. Bu ne demek?"

Akın'ın kızı Ayçörek gördüğü düşünüyü böyle anlattıktan sonra kırk kız, kırk gelinden biri olan Kaliman, Ayçörek'in bu düşünüyü dinledikten sonra

çok sevindi ve Ayçörek'e: "Senin düşünüy ben yoracağım. Sevdığın adamı Tanrı önüne getirmiştir. Gördüğün at sevdiğin delikanlının Tayburut'udur. Eniştemiz Semetey, Toltoy ile Çinkoca'yı yenecek... Ablacığım, çoktan beklediğini elde edeceksin... Biz şimdi eniştemizi tabak tabak nimetlerle karşılayalım. Sofraları türlü nimetlerle dolduralım."

Ayçöreğ'in rüyasını böyle yorduktan sonra kırk kız, kırk gelin Semetey'i karşılamaya hazırlandılar.

Bunu burada bırakıp Kenköl'den çıkıp gelen bey Semetey'in hâlinde haber verelim.

*
* *

Tan parlayıp atarken sarı yel eserken asıl alpın oğlu Semetey yerinden kalktı. Bağlı duran atına atlayıp suvardıktan sonra beline kılıcını bağladı, sırlı süngüsüne dayanıp bir taşın üzerine oturdu. Sefere çıktığı günden beri ne kadar zaman geçtiğini düşünüp günleri birer birer saydı. Hayale daldı, bir sürü olayları aklından geçirdi... Şehirden bir kalabalık halkın çıktığı görüldü. Semetey bu kalabalığın ne biçim halk olduğunu bilemedi. Bu kalabalığı gören Semetey gülümsedi. Bunu gören Külçora ile Kançora bu gülmenin sebebini sordular. Semetey yiğitlerine şöyle izahta bulundu, "Şehirden çıkan toplulukta acaba bizi arayan Ayçörek var mı? Acaba aradığı biz mi?" diye düşünüp güldü... Kurbanınız olayım alp yiğitlerim, ikinizin adlarını birbirine uygun olsun diye Külçora, Kançora koydum, kendimden daha güçlü olunuz diye iyi atlara bindirdim, iyi silahlar verdim, en iyi giyimler giydirdim. Cesur, alp olsunlar diye kaçan düşmanı takip ettirdim, sizi savaşa böyle alıştırdım. İkinizi eşit gördüm..."

Ayçörek'in hâlinde haber almak için Külçora'yı Ürgenç şehrine gönderdi.

Külçora, Semetey'in atına binip hareket etti. Onun vazifesi Ayçörek'ten haber almaktı. Birkaç gün sonra Külçora ünü dünyaya yayılmış Ürgenç kentine geldi. Bozkırlarda, sarp dağlarda doğup büyümüş olan Külçora Ürgenç şehrine hayran oldu. Büyük sarayları pazar yerleri Külçora'nın görmediği şeylerdi. Derken büyük bir akan su ile karşılaştı. Geçilmesi zor görünüyordu. "Bu suyu geçmezsem şu bana bakan kızların alayına hedef olacağım." diye düşünerek birden atını suya sürmek istedi. Nihayet başka çare bulamadı, atını suya sürdü. Kızlar bu korkusuz delikanlıya bakıyorlardı. Bu derin ve güçlü akıntılı suda bir dakika kadar atın yalnız kulağı göründü. Böyle bata kalkan Tayburul Irmağı'nın kıyısına çıktı. Kıyıda karakol

vazifesi gören kara kız ile sarı kız bu cesur gence hayretle bakıyorlardı. Akın Han kızı Ayçörek bu delikanlıya bakıp “Kızıl kır ata binmiş, atının kuyruğunu toparlayıp bağlamış, yaş çubuk gibi gençsin, uzun yola çıkmışsın, kuzu gibi sen kimsin? Erkek karga gibi kark kark öten sen misin? Doğru cevap vermezsen gençken öleceksin!” Bu sözlerin şaka olmadığını anlayan Külçora sungur kuş meselesini, Semetey’in Ayçörek’i aradığını anlattı. O sırada bir kızı yakalayıp öptü. Bunu gören Ayçörek, “Utanmaz çocuk! Kızları görüp bayılıyorsun! El dokunmamış göğüslerine elini uzatıyorsun... Tanışamadığımız hâlde bana “yenge” diye hitap ediyorsun.”

Külçora kendisini tanıtmaya mecbur oldu. Babası ünlü alp Almambet, bugün babası yerinde ünlü alp Semetey bulunduğunu, il yurdunun Kırgız Kıpçak karışık olduğunu anlattı. Nihayet Semetey’in kendisi de Ayçörek’in bulunduğu ve Külçora ile konuştuğu yere yetişti. Uzun bir konuşmadan sonra Ayçörek ile Semetey birbirini buldular.

*
* *

Çinkoca ile Toltoy, Akın Han’ın ilini, yurdunu yağma edip Ayçörek güzeli ele geçirmek için tam hazırlık ile altın tuğ ve bayraklarını havada dalgalandıran sefere çıktı. Çinkoca ve askerleri hiçbir karşılık görmeden zafer kazanacaklarına inanıyorlardı. Alp Toltoy ile Çinkoca Akın Han’ın başkenti Ügenç’i muhasara etti. Bu sırada Semetey ile Ayçörek hiçbir şeyden habersiz yataкта yatıyorlardı. Şehrin caddelerinden gelen hay hay sesleri bu iki sevgilinin birdenbire rahatlarını kaçırdı. Gürültü patırtı, atların kişnemeleri gittikçe büyüdü. Bu gürültü arasında “Arslanım Toltoy!” diye bir ses yükseldi. Semetey, Çinkoca’nın baskınına uğradıklarını anladı. Semetey ve iki yiğidi Külçora ile Kaççora arslanlar gibi düşmana saldırdılar. Savaş üç gün devam etti. Semetey ve adamları çok yoruldu fakat genç muharipler Çinkoca ile savaşta devam ediyorlardı. Nihayet düşman yenildi. Çinkoca öldürüldü. Onun bindiği at asıl cins at idi. Külçora ile Kaççora’nın ikisi de bu atı almak için kavga ettiler. Semetey bunları yatıştırılmaya çalıştı. Atı Külçora’ya verdi. Kaççora çok üzüldü ve gönlünde oç alma duygusu belirmedi. Semetey Kaççora’yı teselli etmeye çalıştı.

Manas zamanından beri Kırgızların düşmanı olan Kara Kıtay ve Kalmukların hanı Konurbay çok ihtiyarladığı hâlde yine Kırgızları rahatsız etmekte devam ediyordu. Buna rağmen Semetey, sevgili hanımı Ayçörek’le çok tatlı ve güzel günler geçirmekte idi. Bir gece garip bir düş gördü. Babası Manas ve arkadaşlarından Er Gökçe, Sıncıbek, Ürbi ve babasının başka silah arkadaşlarını gördü. Uykusundan uyanırken gözleri yaşardı, kalktı giyindi.

At sürülerini yoklayan Külçora ile Kañçora sürülerin birdenbire ürküp koştuklarını gördüler. “Acaba, düşman saldırısına mı uğradık?” diye merak ettiler fakat öyle bir şey olmadığı anlaşıldı.

O sırada Konurbay’ın Kırgızlara saldıracağı haberi alındı. Semetey yiğitlerine, “Konurbay’dan babamın intikamını almak zamanı geldi. Savaşa hazırlanalım. Siz ne dersiniz?” diye arkadaşlarına sordu. İhtiyar Bakay, “Semetey, senin yaşın yirmi beş, yılki (at) yılında doğdun. Düşmanımız Konurbay’ın ordusu mükemmel, istediğini yapan tecrübeli, kuvvetli bir alp. Bu yıl sabredelim.” dedi. Semetey “Bir değil üç defa aynı rüyayı gördüm. Sefere kesin karar verdim.” dedi. Bakay Alp sözünde ısrar etmeden sefer hazırlığına başladı. Evde yatmaktan bıkan Kañçora ile Külçora bu karardan memnun oldular.

Tan ağarıp attığı, tan yıldızı battığı zaman Konurbay üzerine sefer hazırlığı tamamlanmış bulunuyordu. Yirmi beş yaşındaki Semetey çok önemli bir sefere çıkmak üzere idi.

Şimdi Ayçörek güzelin Semetey’in karşısına dikilip konuştuğunu anlatalım.

Ayçörek, Semetey’in elindeki dizginini eline alarak “Dinle, sana diyeceklerim var. Bu yıl sefere çıkma. Bu gece düşümde çok fena işaretler gördüm. Kesilmiş kanlı baş gördüm. Sarı Irmak sahilini sel bastığını, bunun arkasında yangın olup yerin yandığını gördüm. Bu rüyamı yor! Er çıracağı iki gözüm yumulduğunu, evin yanıp kül olduğunu, yangın ateşinin yüze çarptığını gördüm... Bu düşüm neye işaret, yorsana!” Ayçörek’in bu sözleri Semetey’i çileden çıkardı, açığı gelip bağırdı: “Akın Han’ın hırçın kızı! Yolumu kesme, seferime engel olma! Eski akıllı adamlar derlerdi ki “Alpların önüne kadın çıksa uğursuzluk işaretidir.” Manasız sözler söylemek için dizginimden yakaladın. Bu yaptığın Ayçörek, uğursuzluğun, felaketin başıdır. Yolumu kesme, seferime engel olma!” diyerek dizginine asılan Ayçörek’i kamçı ile vurdu. Ayçörek yere yıkıldı ve etinde kapkara iz peyda oldu. Ayçörek hiddetinden az kaldı ölüyordu, bağırip çağırıp kargıdı.* “Seferinden dönmeyesin! Kendi evini görmeden yıkıl, git, tüfekten çıkan ok kafanı yarsın, gözlerinden ateş çıksın, Konurbay ödünü parçala-sın, Muradıl oysun gözünü!..” Ayçörek’in bu kargışını* işiten kayın anası Kanıkey, “Hey, Ayçörek, bu kargışın çok fenadır. Hiç de doğru şey yapmadın. Bu bedduanı derhâl geri çevir!” dedi. Kayın anasının bu sözleri Ayçörek’in aklını başına getirdi, birden “Bu söylediklerim, kargışım nedir? Uykuda mı saçmaladım?” diyerek ağlamaya başladı. Kargışının geri dön-

mesi için gerekli olan ayini yaptı. Gök taşa tükürdü, taş yarıldı, iki parça oldu. Bunu görenler, “Kargış yandı, zarar vermez.” dediler.

Bunu burada bırakıp Konurbay’ın büyücü bekçilerini söz konusu edelim.

*
* *

Konurbay’ın büyücü bekçilerinden Kırım’ın oğlu Muradıl korkunç bir alp idi. Bununla beraber Semetey’den çok korkuyordu, “Babası Manas’a çeken bu alpla çarpışmak kolay değil. Başka çare yok, “yada” taşını kullanacağım.” diye düşündü.

Semetey’in hiçbir şeyden haberi yoktu. O yoluna devam ediyordu. Muradıl adamlarından biri Semetey’in Boz Sengir denilen yere gelip çadır kurduğunu haber verdi.

Semetey, Isıkgöl’ün kenarına gelip atını suvardı. Yanında bulunan Bakay Alp’a, “Bu mübarek Isıkgöl yerin sağrısı, bu ana yurdu elimizde tutmasak Tanrı bize kahretmez mi? Otları kişinin beline kadar uzamış, geyikleri, karacaları, maralları oynuyor, ördekleri, kazları uçuyor. Güneyinde bin pınar, kuzeyinde bin pınar çır çır taşıp akıyor... Bize Tanrı’nın verdiği büyük kısmettir bu, Bakay Alp!” dedi.

Semetey ile Bakay, Isıkgöl ve çevresini böyle temaşa ederlerken Konurbay’ın büyücü alpi Kırım oğlu Muradıl “yada” taşını suya attı ve afsununu mırıldandı. Bu herif Kalmukların ünlü yadacılarından biri imiş. Bütün gökyüzünü kara bulut kapladı. Önce korkunç bir yağmur yağmaya başladı, derken kar fırtınası koptu. Külçora ile Kaççora atlarını mağaraya soktular, başka atları salıverdiler. Muradıl Alp, “Tanrı bana istediğimi verdi.” diyerek yada taşını sudan çıkardı, açık hava afsununu söyledi. Hava birden açıldı. Kırgızlar mağaradan çıktılar. Bitkin bir hâlde bulunan ihtiyar Bakay Alp kendi kendine konuşarak şöyle mırıldanıyordu: “Hey, Manas! Sen ölmemeliydin! Senin yokluğunu bugün çok acı anladık. Keşke seninle beraber ölmüş olsaydım!.. Uyanık mıyım, düş mü görüyorum? Bu Bakay, bu felaketi görmeden ölmüş olsaydı... Hey, dünya! Kişi dediğin yaratık ihtiyarlamaz, ölünceye kadar yiğit kalmış olsaydı! Arslan Manas’ım varken bağırdığım zaman kırk çoranın hepsi birden yıkılıverirdi... Şimdi diri deseniz hesaba dâhil değilim, ölü deseniz mezarda değilim...” diye çok dert yandı.

Bakay’ın bu kaygılı hâlini görüp Semetey şöyle dedi: “Kurbanın olayım, amcacığım, boş yere fazla üzülme! Atlarımızı düşman aldı diye obama ne yüzle döneyim? Öcümü almadan rahat oturacak değilim. Muradıl gibi bir

serseri hırsızı yakalayacağım. Gideceğim. Bir ay sonra düşmanı ezip döneceğim, olmasa “Atadan kalan tek bir oğul, düşmandan öc alacağım.” diyerek arzularına ulaşmadan öldü dersiniz. Merak etme ağabeyim, alp Konurbay’ın kafasını kesip sana vereceğim, bunu yapmadan ölmeyeceğim!”

Büyük maceradan sonra Semetey, Bakay ve arkadaşları Konurbay’ın büyümlü engellerini ortadan kaldırıp obalarına döndüler.

Semetey’in Karagul’e Aldanması

Semetey atına binmeye hazırlanırken Bakay Alp’a, “Yolu, çevreyi bir yoklayım, ne var, ne yok öğreneyim. Bu yıl Konurbay ile hesaplaşmam gerek. İlimizin öcünü alıp dileğime erişmek istiyorum.” diyerek atına binip düşmanın geleceği tarafa yöneldi. O sırada Konurbay ordusunu teftiş etmekte idi. Onun Kırgızlar üzerine saldırmaya hazırladığı orduda altmış “keşil” (buda rahibi) bulunuyordu. Kalmuk ve Çin askerleri İrtiş Irmağı boyunda karargâh kurmuş Kırgızlar üzerine saldırmaya hazır bulunuyordu. Ordusunun bu durumunu görüp memnun olan Konurbay, yıllık çobanların başbuğu Karagul’u yanına çağırdı. Bu Karagul bütün Kalmuk ve Çin yurdunda adı meşhur yıllıkçı alplardandı. Konurbay ona şöyle dedi: “Ben yer yüzünü dolaştım. Varmadığım, uğramadığım yer kalmadı. Kahrolası Semetey bugün kaburgama ok gibi battı. Onunla karşılaşacak benden başka kimse yok. Bu çunak* ile ancak ben çarpışabilirim. Ben de ihtiyarladım. Birdenbire düşman geliverirse bana derhâl haber ulaştırınız. Şimdilik işimize engel olacak hiçbir şey yok. Sağ kalınız! Semetey babasının kanını arıyorsa Konurbay’ın elinden göreceği var... Bu sözlerimi Karagul, unutmayınız!” Konurbay atına binip karargâhına gitti.

At sürüleri çobanlarının başbuğu Karagul bir tay kestirip çobanlarına ziyafet çekti. Karagul de rahat uykuya daldı. Sabah kalkan Karagul’e, ateş yakan oğlan garip düş gördüğünü anlattı: “Kızıl kır ata binmiş, çocuk gibi genç bir delikanlı etrafın altını üstüne getirdiğini, Konurbay Alp’ın at sürülerini sürdüğünü gördüm.” dedi. Bunu işiten Karagul hiddetinden ne yapacağını şaşırıldı ve “Bu düşünüyü kimseye söyleme!” diye çocuğu dövdü, sonra başını kopardı.

Semetey de buraya kadar gelmiş, Karagul’un çocuğuna yaptığını görmüştü. Bu zavallı oğlana acıdı ve ona fenalık yapanları yakalayıp dövdü. Onunla mücadele edemeyeceğini anlayıp Karagul Semetey’e karşı saygı gösterdi ve şöyle dedi: “Yanıldımsa Tanrı işimi yola koysun! Sen delikanlı Semetey değil misin? Ruhlar bana yardım etsin! Sen Semetey isen dünyada başka arzum yok... Aradığımı buldum demektir. Kurbanın olayım yiğidim, Buhara’dan sağ salim geldin mi? İhtiyarlamış Temir Han’ı gördün

mü? Ben Manas'ın eli, Karagul denen adamıydım. Kaplan Manas hayat-tayken Karagul kimden aşağı idi? Sen Buhara'ya gittikten sonra Gökçe'nin oğlu Ümetey beni at sürüleri çobanı yaptı. Bana 'Gözünü oyarım!' diyor-du. Ben de kaçıp Kalmuklara sığındım... Tanrı'nın belası Cakıp öldü mü?" Böyle konuşup tecrübesiz genç Semetey'i kandırdı, "Canımı kurtarmak için Kalmuk oldum." diye ağladı. Semetey "Çok utandım. Bilmeden saka-lını yoldum. Size karşı büyük kabahat işledim. Kusura bakma, affet!" diye özür diledi. "Bundan sonra Karagul Ağa'mı Bakay Ağa'mla müsavi göre-çeğim." diye düşündü. Karagul'a "Tayburul'um yoruldu, bana Algara'yı ver!" dedi. Semetey bu şeytan Kalmuk'un sözlerine inandığı için ne dese kabul ediyordu. Onun Algara'yı vereceğine şüphe etmiyordu, dinlensin diye Tayburul'unu salıverdi. Algara'ya bineyim, soyluluğunu bileyim, binip meydana gireyim, karşı gelen Kalmukları Pekin'e kadar süreyim." dedi fakat kurnaz Kalmuk Algara'ya kendisi bindi. Semetey at sürüleri ile uğraşırken Karagul onu İrtiş'in en derin ve akıntılı yerine doğru itiverdi. Çok güçlü dalgalar Semetey'i derinliklere doğru atıyordu. Birden kıyı-da Tayburul görüldü. Irmağın kenarına yaklaşan Semetey'e kuyruğunu uzattı. O da kuyruğu yakalayıp ırmaktan çıktı ve derhâl Tayburul'a binip Karagul'u kovaladı. Arkasından yetiştiği gibi Algara'yı kuyruğundan yaka-ladı fakat kuyruk dibinden koştı. İlk gördüğü zaman Karagul'un sakalını da böyle koparmıştı. Karagul, başına gelenleri Konurbay'a saygı ile bildir-di. Konurbay, Karagul'un yüzüne baktı sakalı yok, atına baktı, kuyruğu yok. Karagul başına gelenleri anlattı.

Bu bilgiyi aldıktan sonra Konurbay şöyle dedi: "Bizim öldürdüğümüz erlerinin öcünü almak için Semetey gelmiş demektir. At sürülerini sürüp götürdü. İlkıcının sakalı yok, Algara'nın kuyruğu yok! Bunlar onun elin-de kalmış... Bu hakarete kim dayanır? Bu hakarete aldırılmazsa Konurbay'ı Kök Tengir* vurmaz mı? Beni koruyan kalabalık askerim, bu öksüz çocu-ğu yakalayalım! Kırgız'ın kadınlarını kan ağlatacak gün geldi. Yer sallayan ordularım beni takip ediniz!" Bu emri verdikten sonra Algara'ya gümüşlü, altınlı kuyruk taktırdı. Bu büyük asker topluluğu Semetey'i takip etmek harekete geçti...

Bunu burada bırakıp Semetey, Ayçörek ve Konurbay'ın hikâyesini an-latalım.

*
* *

Bir gün Semetey kendi kendine şöyle konuşuyordu: "Tanrı'nın belası Konurbay'ın gelmesini istedim fakat gelmedi. Güç ve kudretini gösterip

açıkça mücadeleye girişmedi. Sarı ala at sürülerini geri almaktan ümidini kesmiş mi? Ben de bayağı hırsız gibi gece karanlığında kaçmayayım... Gök demir süngü ile çarpışmadan nasıl kaçıp gidebilirim? Bu alp Konurbay her hâlde beni takip etmekten vazgeçmez. Savaşmak için onu beklemeliyim. Onunla karşı karşıya gelip çarpışmadan ile dönmek alplık kuralına uymaz. Gök Kıya'yı geçip, Gök Özen'e varıp üç gün bekleyeyim. Konurbay'la burada hesaplaşalım.” diyerek dediği yere gelip Konurbay'ı bekledi ve hiçbir ihtiyat tedbiri almadan yatıverdi. Bakay ile Külçora'ya ileri gitmelerini buyurdu.

Konurbay, Semetey'i takip etmekte devam ediyordu. Onun bulunduğu yere yaklaştı ve kendi kendine şöyle konuştu: “Manas'tan kalan bu ağzı süt kokan yetimi adam yerine koymamıştım meğer o benim önüme dağ gibi bir alp olup çıkacak kudrette imiş... Öyle bir alp imiş ki karşısına doksan bin savaşçı gelse hepsini döndüre döndüre dövecektir. Babası Manas'tan altı defa güçlü imiş. Elimden gelse bu yaramazı diri olarak yakalar, kendime evlat edinir, Mançu-Kalmuk yurduna han yapardım. Kılı kırk yaran adil bir hükümdar olurdu...” Konurbay böyle konuştuktan sonra at üzerindeki Semetey'e elindeki tüfekte kurşun sıktı. Semetey kan içinde yere yuvarlandı... Bu faciayı gören Külçora “Eyvah! Konurbay gelip çatmış mı? Ağabeyimi vurmuş mu? Konurbay'ın kanını içmesem öcümü almasam Külçora adım yok olsun!” Külçora böyle bağırıp çağırdıktan sonra Konurbay'ı takibe başladı. Biraz sonra arkasından yetişti. Konurbay ona karşı dönüp süngü ile saldırdı. İki alp savaşa tutuştular. Süngü ile birbirine hücum ettiler. Konurbay birçok yerinden yaralandı, nihayet kaçmaya mecbur oldu. Külçora da onu takip etmekten vazgeçip geri döndü ve Semetey'in karargâhına geldi.

Semetey'in yarası çok tehlikeli durumda idi. Yaranın kanının içeriye gitmemesi için Kançora “karpık” ile toplamaya devam ediyordu. Yara yapan kurşunu bir türlü çıkaramıyordu. Akıllı, tecrübeli Bakay'ın anlatığına göre bu kurşunu vücuttan çıkarmak için biricik çarenin iffetli bir kadının yara üzerinden atlaması olduğunu söyledi. Tanıdıkları, bildikleri iffetli, namuslu kadın Ayçörek idi. Onu getirdiler, Ayçörek geldikten sonra Semetey'in üzerinden iki defa atladı fakat kurşun çıkmadı. Bunu görenler Ayçörek'in iffetinden şüphelenmeye başladılar. Ayçörek bu durumdan çok üzüldü ağladı. Nihayet üçüncü defa atladı ve Semetey'in vücudundaki kurşunlar dışarı dökülürdü. Herkes sevindi ve “Semetey kurtuldu!” diye bağırıldılar. Kurşunlar döküldükten sonra Semetey'i bir semiz kısrak kesip yağıyla sardılar. Çok çabuk iyileşti. Bu yıl Semetey yirmi beş yaşında

bulunuyordu. Sarı Ağa ve Bakay gibi kahraman alplar sayesinde nekahet devresini rahat geçirdi.

Konurbay'ın Talas'a Büyük Akını

Kalmuk-Çin Hanı Konurbay ordusuna altın, gümüş dağıtıp servetini gösterdi. Sık ormanları kestirip toprakları kazdırıp altın aradı. Silahlarını hazırladı. Doksan gün kullansa körleşmeyen kılıçlar hazırlattı. “Bu iş de tamamen hazırlandı.” diyerek bunları da bir tarafa koydu. Ordusuna uzun bir hitabede bulundu: “Hepiniz dinleyiniz, anlayınız: Gücümün dolgun çağında Burutların ne kadar çok saldırılarını püskürttüm. En sonunda Manas'a kan yutturup öldürdüm. Hepiniz biliyorsunuz ki bugünlerde başımıza büyük işler düştü... Manas'ın oğlu Semetey Mançu'dan çıkan Konurbay'ın kim olduğundan habersiz. Bu Konurbay'ı Kırgız değil, bütün Çin Maçın tanıyor. Bu Konurbay'ın kim olduğunu ona tanıtacağım.” Böyle konuştuktan sonra Konurbay Han askerleri arasına atını sürdü. Ordu harekete geçti. Bütün ihtişam ve azameti ile Talas sınırına geldi ve karargâhını kurup askerlerine, “Görüyorsunuz kark diyen karga yok. Duyurmadan baskın yapınız. Manas'ın yetimini evinde yakalayıp bağlayınız. Gafil yatan Kırgızların mal mülkünü yağma ediniz.

Casuslarımın getirdikleri bilgiye göre Kırgız alpları arasında birlik yokmuş. Gönül açan haberler aldık. Semetey'in en yakın arkadaşı Külçora Alp Semetey'e darılıp ondan ayrılmış. Bu haberden anlaşıldı ki Burkan bakşı* bize yardım ediyor. Burut'un ocağını söndürüp evlerini, çadırlarını başlarına yıkacağım. Burut'u Talas'tan götürüp savuralım...” Böyle konuşup Konurbay gece yarısı, habersiz yatan Kırgızların obalarına, kurganlarına hücumla geçti, çıkış yollarını kapadı. Her taraftan tüfek sesleri yükseliyordu. Semetey gaffet uykusundan uyandı, durumu derhâl kavradı: “Acaba, kırk yiğidim düşmanın eline mi düştü? Tanrı'dan istediğim düşman karpıma geldi fakat Tayburul da elimde yok. Aziz ağam Han Bakay akıntı ve ızdırıp içinde kaldı mı? Bana darılıp giden Külçora Alp Konurbay'ın elinde can verdi mi yoksa Konurbay'ın hizmetine girip onu buraya o mu getirdi?” O sırada Kalmuk askerler; Semetey'in kurganına saldırıyorlar fakat bir türlü içeri giremiyorlardı. Konurbay saraya doğru saldırmakta, ateş açmakta devam ediyordu. Bu gürültü patırtıyı duyan Bakay Alp “Başımıza bir felaket geldi. Habersiz yatan erlere Konurbay'ın baskın yaptığını ilan etmeli.” diye konuştu. Orada bulunan Külçora Bakay'a dert yandı: “Ağabeyim, sırrımı sana anlatayım. Semetey'in Çaçıkey'i benim Ayçörek'le seviştiğini dedikodu yapmış, onun sözlerine inanan Semetey bana hakaret

etti. Âleme, Ayçörek benim yengem olup görünse de bana o anam yerindedir, anamdır. Bu dedikodu benim kaburgamı söküyor.” Ona Bakay Alp “Böyle dedikodulara, Semetey’in de böyle manasız sözlere inanıp sana kızması akılsızlıktır... Şimdi ‘Külüscüğüm ne vakit gelecek?’ diye dört gözle bekliyor...” dedi, Külçora da memnun olup atına bindi ve kırk arkadaşı ile beraber pınar başına geldi.

Gökten gelen feryat gibi nara atıp Külçora kaynaşan Mançuların safalarını yarıp aralarına giriverdi. Kurtlar gibi kırk yiğit de onun arkasından geliyordu. Büyük savaş yaptılar. Yaralananlar, düşüp bayılanlar oldu. O sırada Külçora Tayburul’u yedeğe alıp Semetey’e getirip verdi. Semetey ona karşı yaptıklarından utanıp yüzüne bakmadan: “Kurbanın olayım Külüs’üm kahramanım, Çaçıkey’in sözüne kanarak ben ahmaklık yaptım. Sen babam Manas’ın sesisin...” Böyle konuştuktan sonra atına bindi ve doğru düşmana saldırdı. Korkunç bir savaş oldu. Kalmuk, Mançu askerleri “Köko Tengir Burkan!” diye bağırıyor ve kaçıyorlardı. Konurbay’ın alplarından Çabalay meydana çıkıp nara attı: “Madıkan’ın öcünü alacağım, hepimizi kıracağım!” diye bağırdı “Alp isen gel!” diye Semetey’i çağırdı, elindeki gürz ile yere vurup çevreyi toz toprak içinde bıraktı. “Bütün Kırgız oğullarına ahir zamanı göstereceğim!” diye tekrar tekrar nara attı. Kâfirin çehresi başka türlü, mezardan çıkmış gibi soğuk, korkunç. “Semetey burut, gel!” diye haykırıyordu. Aynı zamanda, bakırdan yapılmış kanca* ile tütün içiyordu. Kırgızların hepsi korku içinde idi, “Bu herif hepimizi öldürecek!” diye yavaşça fısıldaşıyorlardı. O sırada Bakay Alp Kırgız savaşçılarına şöyle hitap etti: “Hanlar, büyükler, küçükler söyleyeceklerimi dinleyiniz! Bu herifi biz ancak tüfekle alt edebiliriz!” Tecrübeli Bakay Alp’ın gösterdiği gibi top ve tüfekle karşı durmaya karar verdiler. Sarı Han ile Bakay toplarını atışa hazırladılar. Meydanda duran mağrur Çabalay’a nişan alıp top ve tüfeklerini birden ateşlediler. Bakay Alp hedefi çok iyi tayin etmiş, nara atıp duran Çabalay birdenbire yere yıkılıp kan içinde yuvarlandı. Bunu gören Kalmuk askerleri şaşkına döndüler, kaçmaya başladılar. Konurbay kendi kendine şöyle konuştu: “Ne kadar kaygılı, korkunç gün oldu! Beylerinden neferleri cesur sayılan Kara Kıtaylar büyük yenilgiye uğradı. Kana doymaz kara yer beni de mi istiyor?” Böyle dedikten sonra en son gücünü topladı. Önce koynundaki altın putunu çıkarıp “Kolla, Budda, kolla!” diye dua ederek kaçıyor. Nihayet, Semetey ona yetişti ve saldırıya geçti fakat Konurbay en son gayretiyle Semetey’in hücumunu şiddetle savdıktan sonra karşı saldırıya geçti. Öyle korkunç saldırıyordu ki Kırgızlar dehşet içinde “Hâlimiz ne olacak?!” diye çağırıp bağırılmaya başladılar. Kalmuk

ve Mançular sevinip “Burut’un sonu geldi!” diye bağırmaya başladılar. Konurbay, Semetey’in üstüne çıkıp boğazını sıkmaya başladı. Semetey’in son saati geldi derken birdenbire Konurbay’ı üzerinden attı ve üzerine çıkıp enseledi. Altına alıp süngü sapladı fakat Konurbay Semetey’den kurtulup atına binip kaçmaya teşebbüs etti. Kırgızlar sevinip “A Tanrı!” diye bağıldılar. Semetey kaçan Konurbay’ı yakalayıp kafasını kesti. Büyük düşmandan kurtulan Kırgızlar kalmuk ordusunun bıraktığı malları topladılar ve kendi aralarında bölüştüler.

Ata baba düşmanı olan Konurbay’ın ölümü Kırgız yurdu için büyük zafer oldu, her boyda bayramlar yapıldı. Semetey’in adına bütün Türkistan’da destanlar yazıldı, söylendi...

Er Gökçe Oğlu Ümetey’in Semetey’e Düşman Oluşu

Sarı Arka bozkırlarını vatan edinen, savaşlarda yenilmeyen Ümetey, babası ünlü alp Er Gökçe’nin her bakımdan varisi idi. “Bu Kıpçak bozkırlarının biricik parısı benim.” diyordu fakat tecrübesiz, atılgan bir gençti. Bu genç alp gelen gidenlerden Semetey’in Konurbay’ın büyük ordusunu yenip hesapsız ganimet elde ettiğini işitti. Babası Er Gökçe’nin büyük Çin seferinde Manas’ın yanında şehit olduğunu, Semetey’in bunu dikkate alıp Ümetey’e son zaferinde eline geçirdiği ganimetten hisse çıkarması, göndermesi lazım olduğunu ileri sürerek Semetey üzerine sefere hazırlandı. Anası Akerkeç bu sefere mani olmak istedi ve “Ey oğlum, Semetey senin kardeşindir. Analarınız aynı babanın kızlarıdır. Semetey’le sen kardeş çocukları-sınız. Böyle kardeşler çarpışırsa âlem ne diyecek?! Oğlum bu yapacağın iş akıl işi değil! O da babadan tek, sen de babadan tek evlat! Semetey’in yaptığını yaptığın, Kıpçak bozkırlarından bir günlük yol dışarı çıktığın yok... Babanın kanı Semetey’de değil, Mançu ve Kalmuklarda. Semetey ‘böle’n* nedir, yenilgi nedir bilmedi. Taşkınlık kılıp gelen binlerce alp ve ordular Semetey’den dayak yemişlerdir... Sen onun üzerine ordu sevk edeceğine ona armağanlarla git. ‘Yuvamız bir kardeşim, bölem!’ deyip onu ziyaret et! O da sana istediğini verecektir...” Anası Akerkeç Hatun oğluna böyle öğütler verdikten sonra “Semetey’e karşı düşmanca hareketine hiç razı değilim!” diye sözünü tamamladı.

Ümetey anasının sözlerine hiç değer vermedi, “Babasının dökülen kanının değerini aramadı demesinler. Kulağıma çalındığına göre halk, Ümetey babasının hakkını aramadı, diye dedikodu yapıyormuş... Ben babamın hakkını aramaya karar verdim.” diyerek çok sayıda asker toplayıp Semetey üzerine hareket etti. Birkaç gün sonra Talas bölgesine geldi. Talas sınırın-

daki gözcü bekçiler bu yabancı orduyu görüp yakında bulunan muhafız askerlere haber verdiler. Muhafızların ileri geleni Külçora, bu haberi aldıktan sonra derhâl atına binip şöyle dedi: “Yolcu ise konuğumuzdur, ağırlarız, yolunu gösteririz. Düşman ise savaşmaya hazırız...” Bu sözleri söyledikten sonra Ümetey’in yanına gelip şöyle seslendi: “Hey, il misin, düşman mısın? Kaplanı parçalayan kara kulaklı arslan mısın? Üç Koşay Dağı’nın yamaçlarına dikkatle bakan sen misin? Aç arslan gibi şimdi parçalayacağım der gibi bakan sen kimsin? Cehennem, ateşini avucuna alıp saçacak gibi görünen sen kimsin? Ben senin kim olduğunu muhafızlarından öğrendim. Sen, ağabeyimin bölesi imişsin. Han Ümetey olduğun doğru ise seferiniz nereye? Babalarınızın vatanı Sarı Arka yurdun sağ mı?”

Bu sözlere karşı Ümetey çok kızmış görünüyordu. Hiç dostluk göstermedi; kibir, azamet gösterip şöyle konuştu: “Bey desen bey oğluyum, beyzadenin biriyim. Pınarın kara gözüyüm; savaş dese sevinen Han Ümetey denen alpin kendisiyim. Yalnız Ümetey değil, Alp Gökçe’nin kara gözüyüm. Er Gökçe’yi yediniz. Çok fazla mürailik etme! Ben babam Gökçe’nin öcünü, kanını almaya geldim. Savaşmak istersen düello yapacak yerini söyle! Canımı kıl kadar hesaba almıyorum!” Külçora ona hayretle bakarak şöyle dedi: “Toparlık başlı bende de Gökçe’nin oğlu Ümetey senin gibi manasız konuşan zevzek görmedim. Son seferinde Manas, babanı han ilan etmişti. Son yapılan büyük Çin ve Kalmuk savaşında pek çok gazilerle beraber baban Gökçe Han da şehit oldu, büyük alpımız, baş kumandanımız Manas da bu savaşta ağır yaralı olarak Talas’a döndü. Pek çok arkadaşları ile savaş meydanında şehit olan Gökçe Han’ın kanını kimden istiyorsun? Savaş meydanında babanla beraber benim babam Almambet, kırk yiğidin en değerlisi Sırgak da o savaşta şehit oldular. Aramızda geçmiş kusur, suç varsa ortaya koyup konuşalım. Senin bu hareketini ve sözlerini bölen duymasın. Bu hareketini öğrenirse başına kıyamet kopar. Manas’ın oğlu Semetey senin yağma edeceğin, çarpışacağı er değil. Gözünü aç sözümü dinle!”

Akıllı ve uzağı gören Külçora bu toy delikanlıya söz dinlemedi. Ümetey yine atıp tutmakta devam etti. Öyle atıp tutuyordu ki harekete geçecek olursa bütün Talas’ı eline geçirecek, Semetey’i esir alacaktı... Külçora’ya meydan okuyordu...

Külçora bu toy akılsız delikanlıya söz anlatamayacağını anladı. Ümetey bağırıp çağırmakta devam ederek: “Babanın mezarı, Külçora! Şimdi senin kanını dökeyim. Dediğimi yapmazsan kaburganı sökeceğim. İlk sıra benim, ölümden kurtulabilirsen ikinci sıra senin!” diyerek Külçora’ya süngü ile saldırdı. Külçora kalkarıyla onun hücumunu neticesiz bıraktı ve gü-

lümseyerek “Arzun kursağında kalmasın! Tekrar saldır! Sözümü dinle, beraber Semetey kardeşine varalım, kardeş olalım.” diye yalvardı. Ümetey’in yüzü sararmış, deli gibi olmuştu, “Senin kanını içmesem, Semetey’in tuğunu, bayrağını yıkmasam, beni göğsü tüylü yer vursun, tepesi açık mavi gök vursun!” diye ant içtikten sonra babası Gökçe’nin adıyla uran çağırıp sağa, sola kılıç salladı. Dediklerinin hiç tesir etmediğini gören Külçora öyle nara attı ki yer yarılayazdı. “Günahı boynuna, iki kara gözüne! Âlemi yenecek, bu ili darmadağın edecek adam sen değilsin... Bu hakarete baş eğip “Eyvallah!” diyecek kişi ben değilim!” diyerek böbürlenen Ümetey’i süngü ile atından indirip bir yana atıverdi.

Bunu burada bırakalım da Semetey’in karagâhında bu sırada neler cereyan ettiğini anlatalım.

Ümetey’le Külçora’nın çarpıştıkları hakkında karargâha haber geldi. Bunu duyar duymaz Sarı Han, Bakay Alp ve Ümetey’in teyzesi Kanıkey Hatun kavganın bulunduğu yere hareket ettiler. Yolda Bakay şöyle konuştu: “Çabuk varalım. Nasihatimizi söyleyip barıştıralım. Külçora çocukluk yapmasın.” Fakat onlar gelinceye kadar Külçora, Ümetey’in kafasını kesip terkesine bağlamış bulunuyordu. Askerleri de hiç mukavemet göstermeden teslim olmuşlardı. Bu askerleri Külçora Semetey’in önüne getirdi. Akıllı kadın Kanıkey oğlu Semetey’e “Bu yaptığın nedir? Bu Ümetey senin kardeşindi. Kardeşini öldürüp kendi mafsalını kendin kestin. Çarpışacak düşmanın çok. Kazak yurdu senin kanattaş yurdundur. Üzerimize düşman geldiği zaman Kazaktan yakın kardeş yok... Şimdi bu yaptığın hatanın cezaresini ödemen gerek.” dedi.

Kanıkey’in bu sözünü ihtiyar Bakay Alp makul buldu. Semetey çok üzülüp şöyle dedi: “Şimdi bizim yapacağımız iş at, deve sürüleri ve altın, gümüş ile Ümetey’in anası Akerkeç hatunun önüne getirip “Bir hata işledik. Yer kaplayan mal ile geldik, kan pahasını önünüze koyduk kan davasını ortadan kaldıralım.” dediği gibi yaptılar. Büyük bir kervan olarak yola çıktılar. Her yanda kara matem bayrağı dalgalandı.

Baş sağlığı söylemek ve ölünün anası Akerkeç Hatun’u teselli etmek için kırk yiğit ile Sarı Han Alp’i gönderdiler.

Bunu burada bırakıp Kançora ile Kıyaz’ın dostlaştıklarını anlatalım.

Kançora ile Kıyaz’ın Ahbaplığı

Kançora Semetey’in karısı Çaçıkey ile dost ve sırdaş oldular. Semetey’i ortadan kaldırmayı kararlaştırıp nasıl yapacaklarını konuştular. Kançora’nın Semetey’e düşman oluşunun sebeplerinden biri ve başlıcası

onun Külçora'yı Kançora'dan çok sevmesi idi. Bu kıskançlık ona her fenalığı yapmak için istidat vermişti. Semetey'in bundan haberi yoktu. O, bu haini evladı, kardeşi gibi görüyordu. Kançora'nın bütün arzusu Semetey'in yerine han olmaktı, Çaçıkey'in yerine han olmaktı, Çaçıkey'in arzusu Kançora'nın birinci karısı olmak ve Ayçörek'ten öç almaktı.

Güzel ilkbaharın geldiği, keleklerin uçuştığı, kuşların güzel öttüğü günlerin birinde geniş Talas Vadisi'ne Semetey'in kalabalık ili gelip kondu, çadırlarını kurdu. İlkbaharın güzel günlerinden bütün halk faydalanıp rahatlık ve sükûn içinde yaşarken Kançora fesatçılığını planlıyordu. Bir gün Külçora'nın yanına tam silahlı bir hâlde, geldi ve şöyle konuştu: "Kurbanın olayım Külçora, çabuk atına bin. Dağda geyik avlayalım, gönlümüz açıl-sın. Sakat adam gibi evde nasıl yatabiliriz? Çoktan beri sıkıntı, uyuşukluk içinde bulunan gönlümüzü açalım. On gün bir böyle, bir şöyle gezinti yapalım." Külçora bu teklifi kabul etti ve on yiğidi beraber yanına arkadaş olarak aldı. Avlanmak için geldikleri saha cennet gibi güzeldi. Otu mis kokuyordu, elmaları yumruk kadardı...

Bu güzel av yerinde birkaç gün kaldıktan sonra Kançora yine öyle dedi: "Obamıza dönelim. Susamır Yaylası'na göçüp orada ırmak sahilinde konalım. Hayvanlarımız beslensin!"

Semetey'e tabi büyük bir boy göçüp Susamır Irmağı boyunda çadırlarını kurdular. Bütün bu göç Kançora'nın planına göre yapılmıştı. Semetey'in karargâhı çevresinde az halk bulunuyordu, kırk yiğidi de oyuna dalmışlardı.

Kançora önce ihtiyar alp Sarı Han'a gelip Kırgız ülkesi çevresindeki hanlıklar ve boyların askerî durumlarını, dostluk ve düşmanlıklarını öğrenmek için on günlük seyahat yapmak, Taşkent Hokant ve Endican şehirlerini görmek istediğini anlattı. Sarı Han ve Semetey Kançora'nın bu arzusunu pek makul buldular. Hain Kançora hanlığın büyüklerini böyle kafese koyduktan sonra Külçora'ya geldi ve şöyle söze başladı: "Kurbanın olayım Külçeğim, Sen Külçora olalı hiçbir düşmanın seni alt edemedi, hep yenildi. Bu zaferlerin sana ne verdi? Sen bu zaferlerinden bir şey kazandın mı? Bu yaşa gelinceye kadar beni adam yerine koymadın, 'Boz Tavşan' atı bana vermedin. Her zaman beni 'Korkaksın!' diye tekdir ettin. Bu yaşa gelinceye kadar "Tayburul'a binmedim. Gideceğim bu seferde bineyim. Bu sefer şu "Boz Tavşan" ata bineyim, yolumda pek çok ırmaklar, dağlar var. Bunları bu atla geçeyim. Onu bana bu sefer için ver. Kurbanın olayım Külçora, bu dileğimi kabul edersen; sana karşı hiçbir söz söylemem."

Kançora'nın bu şeytanca sözlerine ak gönüllü Külçora şöyle cevap verdi: "İlimin, yurdumun dayanağının, vatanımızın süsüsün... Halkımızın namusu, yerimizin bekçisisin. Benden istediğin şu at mı? Bin istediğin yere git! Atışlarda nişancım, güreşlerde pehlivanım, beraber büyüyen arkadaşım istediğin 'Boz Tavşan' ise al, bin!"

Bu genç alpların birbirine karşı samimi bağlılıklarını gören Sarı Han ile Bakay Alp sevindiler ve sakallarını avuçlarına alıp birbirine baktılar.

Kançora silahlanarak ata bindi. Evliya Ata, Merki ve diğer şehirleri gezip Kıyaz'ı aradı. Bu alp söz verdiği yerde bulamadı. "Acaba vadesini unuttu mu yoksa casusun sözü yalan mı?" diye ümitsizliğe düştüğü anda gürültü patırtı ile pek büyük bir kalabalığın yaklaşmakta olduğunu gördü. Bu gelen kalabalık kara yürekli Kıyaz'ın askerleri imiş. Bunu öğrenen Kançora çok sevindi, antlaşmış olduğu dostunu karşıladı. Atlarından inip görüştüler. Kançora sözünde durduğunu, dostlarına karşı sadık olduğunu söyledi, "Ey dostum Kıyaz, sen benim kuşandığım kuşağımın. Sana kaç defa, mektup gönderdim. Ben senin sadık dostunum." dedi. Bu iki dost tekrar, birbirine sadık kalacaklarına, Kılıç yüzünü yalayıp 'İş bu ant'a* riayet etmeyi gök vursun!" diye yemin ettiler.

Kançora, bugünlerde Talas'ta fazla kalabalığın bulunmadığını, Semetey'in yanındaki on muhafızının hiçbir şeyden habersiz yattıklarını, kendisinin "Tayburul"undan da ayrıldığını, bu durumu kendisinin hazırladığını anlattı. "Talas'a on beş gün sonra gel, bu hesabı iyi hatırında tut, yanılma! Yanında bulunanların hepsini kılıçtan geçirelim. Çinkoca ile Toltay'ın kanları, Kançora'nın namusu için bu yetimin parlayan talihini, nüfuzunu, şevketini Kıralım!" Böyle konuştuktan sonra Talas'a saldırı planını hazırladılar. Kıyaz Kançora'nın bindiği atı "Boz Tavşan"ı görüp gözleri yaşardı. Bu at akrabası ve silah arkadaşı Toltay'ın atı idi. Savaş meydanında öldürülen Toltay'ın bu atı Külçora'nın eline geçmişti. Kıyaz ile Kançora el sıkışıp vedalaştılar...

*

* *

Kançora gece gündüz yürüyüp Talas'a, Semetey'in birinci karısı olan Çaçıkey'in obasına gece gelip kimseye duyurmadan onun evine girdi ve seyahatinin neticesini anlattı. Kendilerinin pek yakında han ve hanım olacaklarına inanıp birbirine sarıldılar.

Sabah olup oba halkı ayağa kalktığı zaman Kançora, Han ordasına (karragâhına) gelip Semetey, Sarı Han ve Bakay'ın huzuruna gelip selam ver-

dikten sonra şöyle söze başladı: “Kurbanınız olayım, her taraf baş dinçliği, asayiş ve huzur içinde, ‘gak’ diye uçan karga yok, ağam senin devrinde bizimle kavga edecek kişi yok, ulusun her şeyi iyi gidiyor, kurbanın olayım, ağabeyim ters uçan karga yok, Evliya Ata, büyük Taşkent hepsini araştırdım. Her yerde rahat ve bolluk gördüm. Kavun, karpuz yetişmiş, tarlaları yağ kokuyor. Halk rahat içinde... Öyle anlaşıldı ki bize hiçbir yerden düşman gelmeyecek düşman gelse bile biz onu sağ bırakmayacağız. Ağabeyim, rahat yat, yaylaya git, oyun oynayıp, av avlayarak rahatına bak, süt tayları kesip ziyafetler ver. Ağabeyimin devrinde rahatlık ve huzur devri yaşıyoruz.” Kançora’nın verdiği bilgi ve sözlerden Semetey ve yanında bulunanların hepsi memnun oldular. Hain Kançora “İstediyimi Tanrı verdi.” diye memnun olup han olacağını düşünüp gönlü göğe yükselmiş gibi oldu.

Bu hikâyeyi burada bırakıp Semetey’e karşı kurduğu düşmanlık planını anlatalım.

Semetey ile Külçora’ya Kançora’nın Fenalık Tasarlaması

Kançora ile Kıyaz’ın tayin ettikleri gün gelmiş bulunuyordu. Kıyaz’ın ordusu dar bir dağ boğazını doldurmuştu. Semetey’in gönlünde kıl kadar bile korkusu yoktu. O sırada Kançora Külçora’nın yanına gelip şöyle konuştu: “Kurbanın olayım Külçora, sen avda bulunduğunda bir yiğitsin, savaş meydanında bine eşitsin. Aklıma bir şey geldi: Ak türbeye varalım, ak boz kısarak yaralım, Han Manas’ın ruhunu kıvandıralım. Manas’a vermeyi çoktan beri gönülden çıkardık. Ona kurban vermezsek ruhu bizi vurmaz mı?”

Gönlünde fenalık olmayan Külçora, “Çok doğru, bunu ağabeyimize söyleyelim.” dedi. İkisi de Semetey’e gelip “Bozkurt Manas’ın ruhuna kurban sunalım.” dediler. Semetey bu teklife şu cevabı verdi: “İyi olur. Akboz kısarak alalım, aytuyaklı bu hayvanı kurban kılıp verelim, geceyi orada geçirelim.” dedi. Ata bindiler, o sırada Semetey’in anası Kanikey Hatun, “O, çocuklar!” diye seslendi. Bunu duyan Semetey atını durdurdu anasının ne diyeceğini bekledi. Kanikey Hatun şöyle konuştu: “Kurbanın olayım yalnızım, yüreğim çarpıyor, gözüm seğiriyor, canım sıkılıyor. Yavrum nereye gidiyorsun? Tayburul’dan ayrılıp kanadın kırıldı. Bugün evinden çıkmamalıydın. Gece bir düş gördüm. Bu düşümde çok fena şeyler gördüm. Terkiye bağlanmış baş gördüm. Talas’ta yangın, Evliya Ata’da göl gördüm. Çatal boynuzlu ak tekenin aya bakıp melediğini gördüm. Büyük boynuzlu gök boğa sancak altında görüldü. Kırk memeli sarı kancık acı acı uludu. Çınar ağacı gürlütle ile devrildi. Talih kuşu başımdan uçup gitti, çağırsam da kon-

madı Manas'tan kalmış sırlı kaseyi dolduramadım. Düşümde gördüğüm bunlar neye işaret oluyor? Yavrum, babanın türbesine gitmeyi bırak, vereceğin kurbanı evde ver!” Anasının sözlerini dinledikten sonra Semetey “Makul, babamın ruhuna burada tayımak (kurban vermek) istiyorum.” dedi. Semetey babasının türbesine gitmezse Kañçora ile Kıyaz planlarını tatbik edemeyeceklerdi. Kanıkey Hatun’un müdahalesine Kañçora çok kızdı ve ona: “Yazıklar olsun, vay vay anam ne devsin! Bu yaşa geldiğin hâlde palavra atmaktan vazgeçmiyorsun. Ölüm saati geleni sen mi kurtaracaksın? Türbede bizi bir düşman mı bekliyor? Bu Semetey, Semetey olalı ona kimse karşı gelemedi, karşı gelen de cezasını buldu... Anacığım sen bunamış biri gibi konuşuyorsun. Anacığım bu sözü bırak biz yolumuza devam edelim.” Kañçora’nın bu sözlerine Kanıkey Hatun çok kızdı ve şöyle bağırdı: “O, kahrolası Kañçora, söyleyeceklerin yine var mı? Senin sırrını, ne yapmak istediğini bilen yok. Bir zaman ağabeyini kandırıp “Tayburul” atından ayırdın, yine bir gün ağabeyinle Ayçörek’in arasını açtın. A, yavrum senin bildiğin ne var? Yanında Manas’ın “tölge*” (fal) taşı var. Manas bir sefere çıkarken bu taşı kaldırıp bir adım ilerisine atardı. O zaman sefere çıkardı eğer bu taşı kaldıramazsa “Yolculuğum hayırlı olmayacak.” diye seferden vazgeçerdi. Çocuklar bu taşa varın, onu kaldıramazsanız eve dönünüz!” Kanıkey sözlerini bitirirken birden Ayçörek çıkageldi ve o da mezara gitmesini uygun bulmadı. “Arslanım dinle!” dedi, “Bugün ata binip evden uzaklaşacağın gün değil. Bugünün yıldızına karşı gündür. Şimdilik evde bulunman gerekiyor. Hayvan semirsin, bütün il beraber babamızı ziyaret eder, üç dört gün orada kalıp göçeriz. Şimdilik ananı dinle türbeye gitme!” diye yalvardı. Semetey kızdı ve “Anamı dinlemedim, seni mi dinleyeceğim? Seni dinlesem anamın gönlünü kırmış olacağım. Bu düşmanlar duysa dedikodu yapmazlar mı? Sana genç gelin desem gerilme, hanım desem övünme! Bizim işimize ne diye karışsın? Evini bil, Ayçörek!” dedi. Bu sözleri söyledikten sonra Semetey hiddetli bir hâlde atını ileri sürdü. Anası ağlayarak oğlunun arkasından bakakaldı. Semetey yola çıktığı zaman, Kanıkey Hatun onun arkasından bir parsın, bir beyaz ejderhanın takip ettiğini görür ve çok seviniyordu. Bu sefer ise böyle hayalet görmedi. “Yavrumun hâli ne olacak, koruyucu ruhları beraber değil!..” diye çok ağladı.

Semetey ve arkadaşları bir müddet gittikten sonra Manas’ın fal (tölge) taşına geldiler. Taşın üzerinde Manas’ın sungurunun, atının ve arkadaşlarının ayak izleri görülüyordu. Semetey attan inip taşı kaldırmak istedi. Kaldıramadı. Semetey’in en yakın arkadaşı Külçora da kaldırmak istedi ise de taşı yerinden oynatamadı. Bu hâli gören Semetey şaşkına döndü ve “Eve dönelim, tölge taşı gitmemize müsaade etmiyor.” dedi. Semetey’in bu

sözleri Kañçora'nın hoşuna gitmedi çünkü eve dönerlerse onun planı suya düşecekti. Taşın yanına geldi, eline aldığı gibi kaldırdı. Semetey ile Külçora bu hâlden şaşkına döndüler. Kañçora, Semetey'e bakıp "Mübarek taşın bu mu? Çok hafif olan bu taşı kaldıramadınız. Ağabeyim, sen Semetey olalı çarpıştığın düşman daima yenildi. Beni hiçbir zaman Külçora gibi sevmedin, iyi giyim vermedin, beni Burul atına bindirmedin, bugüne kadar beni hiç takdir etmedin, ipekli savaş gömleği vermedin, arzularım içinde kaldı, şimdi nasıl geri eve dönmek istiyorsun... Yürüyelim, arslanım, akboz kısrakı kurban edelim, benim kaldırdığım tölge taşının arzusu budur. Bu taşı yığidinin yenmesi iyi oldu." Kañçora'nın bu sözlerine karşı Semetey "Evet, evet!" diye Manas'ın mezarına doğru atını sürdü. Talas Irmağı'na geçti. Türbenin yanına gelip öte beri hazırladıktan sonra Manas'ın ruhuna (arbagına) akboz (kır) kısrak kurban kesti. Etini kazana atıp pişirmeye başladı fakat kendisi o taş meselesini düşünüp sersem olmuştu. O sırada kazan birdenbire ateş üzerinden kayıp devrildi ve içindeki kurban etinden kazanda hiçbir şey kalmadı. Bu hâli gören Semetey'in kaburgası sökülür gibi oldu, Külçora'nın gözünden kanlı yaş döküldü. Bu durumdan şaşır-mış olan Semetey "İş bitti Külçora, kurban böyle olur mu? Bu kurban etini yiyen sağ kalabilir mi? Atlarımızı getir, çabuk ata binip bu acayip sırrı öğrenelim?" dedi. O sırada ölüm havası o iki kahramanı çevirmiş bulunuyordu. Yakındaki Maybulak denen pınarın başında "Bakay'ın kızıl taşı" denen yerde ak ala bayraklar taşıyan Bağışoğlu Kıyar Alp'in ordusu görüldü. Semetey ile arkadaşları olan Külçora ile Kañçora atlarına koştu- lar. Semetey'e bakıp Kañçora şöyle dedi: "Ağabey beni dinleyiniz: Başınıza kara gün doğduğunda tılsımlı taşı kaldıran Alp Kañçora burada! Atı bana veriniz. Tek başıma Kıyaz'a gideyim, darmadağın edeyim. Gayretim, kudretim taşmış olduğunu düşmana göstereyim. Kıyaz kul varayım, gayre- tini, gücünü yer ile bir edeyim, kudretim taşıyor, kafasını kesip alayım. Bağış'ın oğlu Kıyaz'ı süngü ile havaya kaldırayım." Kañçora yine kendisine Semetey'in yaptığı haksızlıklardan bahsetti. "Bugün," dedi, "talihim bana yar oldu. Afsunlu taşı kaldırdım. Şu gelen düşmanın sancağını yıktığımı göreceksin!" Semetey bindiği atını ona verdi ve "Biz bugün senin elindeyiz. Çabuk şu işi hâlet!" dedi.

Kañçora Semetey'in atına bindi ve baştan ayak silahlandı ve Kıyaz'ın karargâhına vardı. Kıyaz'la görüşüp öpüştüler. Derhâl Semetey ile Külçora'yı Kıyaz'ın askerleri sardılar.

Külçora bu arkadaşına itimadını hâlâ kaybetmemişti. Boynuna kuşa-ğını sarıp ona yalvardı: "Kurbanın olayım Kañçora, düşmanın durumu-

nu öğrenmek için gönderilen keşif kolunda beraber çalıştık, düşmanın at sürülerini beraber sürdük, yağma ettik, belimize beraber sadak (okluk) bağladık, özbeöz kardeşler gibi yaşadık! Keşiflerde beraber bulunduk, birbirimize kötülüğümüz, dargınlığımız oldu mu? Öz kardeşler gibi beraber büyüdük, bizi görenler “ikiz yiğitler” derlerdi. Kurbanın olayım, Kançora, beni dinle! Biz beraber oldukça Han Kıyaz denen ne idi? Bizden bir haksızlık gördünse onu tamir ederiz. Öz yurduna ok atıp hangi tarafa yöneldin? O, Kançora, sözlerime kulak as! Söyle, sen bu kudreti nereden aldın?” Külçora’nın bu sözleri hain Kançora’ya tesir etmedi.

Bu hikâyeyi burada bırakıp Semetey’in hâlini anlatalım.

Semetey’in Ölümü veya Kaybolması

Kıyaz’ın ordusu dağ geçidini aşıp Semetey’in bulunduğu sahaya geçmeden durakladı. Bu orduda bulunan askerler kendi kanlarından olan bir ünlü kahramanı yakalayıp öldürmeye kıyamadılar. Ordunun bu duygusunu dikkate alan Kıyaz Alp, Semetey’in üzerine yürümeye cesaret edemedi. Orduda Semetey’in babası Manas’ın destanı kulaktan kulağa söylenmeye başladı. Onun oğlunu yakalayıp öldürmeye kimsenin vicdanı razı olmayacağını anlayan Kıyaz, ordusunun gösterdiği bu tepkiyi haklı buldu. Manas’ın oğluna karşı fenalık yapmaktan, saldırıya geçmekten vazgeçti. O sırada Kançora askerlere, “Çeviriniz, yakalayınız!” diye bağırdı fakat Kıyaz’ın askerlerinde hiçbir hareket görülmedi. Kıyaz Kançora’ya, “Dostum, ne olur, bunu öldürmeyelim! Bu Semetey parsa benziyor, onunla çarpışan kurtulamaz. Manas’ın bu tek oğluna kimse müsavi adam bulunmaz. Kahraman Kançora iyi dinle: Obamıza sağ, esen dönelim. Ağabeyciğimiz! diye yalvarıp ‘Bizden bir hata oldu.’ diye bağışlamasını dileyelim. En iyi atım olan Taytoru’yu aramağan olarak sunalım. Boşu boşuna çarpışmadan tatlı tatlı dağılım. Böyle yapmasam Moynak Dağı’nın yamacına kaçalım. Bu bozkurt ere dokunmadan, aziz arkadaşım, biz kaçalım. Biz Cedigerler küçük bir kabile olduğumuz hâlde Semetey sayesinde bize ne kızılbaş, ne de Kalmuk saldırabilirdi. Manas’ın oğluna bozkurda hepimiz itaat edelim, ‘Taytoru’ atı sunup bizi bağışlamasını dileyelim, ‘Ağamızsın!’ diye selam verelim. O bizi nereye getirirse oraya gidelim!”

Kıyaz’ın bu sözlerine Kançora öyle kızdı ki gözleri döndü, bağırp çağırır: “Babanın mezarı, Kıyaz! Sen köpek gibi uludun! Senin bu lakırdını kim dinler, bu saçmalarına kim değer verir? Seni alp, kahraman diye biliyordum meğer sen kadın Kıyaz imişsin. Gölgesinden korkan bir biçare imişsin. Bey olan sözünden döner mi? Sen bey değilmişsin, böyle yaşamak-

tansa yere gir! Siz Cedigerler kaçarsanız ben Semetey'e gider, af dilerim ve sizin yurdunuzu toz dumana çevirip yakar, yıkarız... Kıyaz, biz seninle ok dişleleyip ant ettik. Sözünde durmayanı bu antımız vurmaz mı?"

Kaçora'nın bu sözleri, gözdağı vermesi Kıyaz'ı çok korkuttu. Kendisini büyüten, besleyen velinimetine karşı böyle ihanet eden, adamdan her fenalık beklenebilirdi. Korkusundan Kaçora'ya yaltaklanıp şöyle dedi, "Kurbanın olayım, Kaçora! Senin erliğin dağ gibi büyük. Kulluk senin sözüne, kulum senin özüne! Bu kızgınlığınızı unutunuz. Benim dizginim elinizde. Ne yap desen yapacağım. Senin öldüğün yerde öleceğiz. Gayretli hanımız Kaçora, buyurduğunu yapacağız. Bütün Cediger boyu sizi hanımız diye bilecektir. Biz Cediger kabilesi seni yurdumuzun hanı seçtik." diye Kaçora'yı altın nakışlı halıya oturutup "han kaldırdılar.*" Onu kaldıranlar Kadırbay ile Tölebay idi. Bu törenden sonra Kaçora'nın emri ile Semetey'in üzerine yürüdüler ve hepsi onu süngülediler. Cediger alplarından Kadırbay ile Tölebay Semetey'e süngü ile tekrar hücum ettiler. O sırada Külçora ansızın meydana çıkıp bu iki düşmana saldırdı ve ikisini de öldürdü. Bunların arkasından düşmanlar Külçora'ya saldırdılar.

Kıyaz'ın askerleri "İki alpımız, kahramanımız öldürüldü." diye bağırıp Semetey'in üzerine saldırdılar. Semetey "Ah, Tayburul'um! Sen altımda olsaydın bunlara gösterirdim kıyameti!" diye düşünüp hayıflandı ve "Vefasız dünya! Argımak* baktım, at baktım, kurbanı olayım Burul'dan iyisini bulamadım. Yiğitler topladım, arslan gibi erleri yanıma aldım, Külçora gibi er bulamadım. Kaçora, Külçora'nın için kurban olsun!" diyerek atından indi. Onu gören Kaçora "Tanrı bana istediğimi verdi! Sıra bana geldi!" diyerek dağ eteğinden inip Semetey'e hücumu geçmeye hazırlandı. Semetey "İtim bildiğini yapsın, Kanıkey'in ak sütünün hakkını tanımadı. Ben de gafil avlandım. Hain itin yüzünü görmeyim." diye yüzünü çevirdi. O sırada hain Kaçora "Ölecek yerin burası!" diye süngü ile sançtı ve o sırada Kıyaz, Semetey'in başını kesmeye hazırlanırken birden Külçora'nın Semetey'in yanına geldiğini gördü ve onun böyle gelmesi Kıyaz'ı çok korkuttu. Yaralı olan Semetey güya erimiş gibi gözden kayboldu. Askerler onun cesedini aradırsa da bulamadılar.

Bunları gören Külçora hiç şaşmadan şöyle dedi: "Kahrolası Kaçora, seni alt edecek gücüm daha var. Aşamız da ölmüş değil; onun öldüğünü gören yok.

Yurt koruyan er ölmez
Er doğuran il ölmez.

Bize yalan söyledin. Bizi atsız, silahsız bıraktın. Şerefsiz, namussuzsun, sen bir domuzsun, kendini ne sayıyorsun. Silahsız aldatılmış erlerden nasıl öç aldın? Kendine güveniyorsan bana silah ver çarpışalım. Eski Külçora isem senin ödünü patlatırım. Manas'ın ruhu öz oğluna haksızlık edenleri sağ bırakmaz.”

Külçora'nın böyle konuşmasına çok kızan ona hücum etmek istemişti fakat Bağışoğlu er Kıyas araya girdi ve “Hepsini imha etme, zehir içmiş gibi olmasınlar. Eski kahramanların bize bıraktıkları gelenek ve görenekleri bozmayalım. Dostum Kançora, biraz sabret, diyeceklerimi iyi dinle! Semetey'i gördün mü? Diri desen yerde yok, ölü desen mezarı yok! Böyle bir şey işitilmiş görülüş değildir. Manas'ın nesli intikamcıdır. Kurbanın olayım, Kançora, öldü dediğimiz Semetey'in cesedi bulunmadı, kayboldu. İnsanı şaşırtacak bir iş değil mi bu?! Bu Külçora'yı öldürmeyelim. Ölümünden korkmayan kahramanı öldürmekle iyi bir sonuç alınamaz.” Bu sözleri hiddet içinde zor dinleyebilen Kançora kızdı ve şöyle bağırdı: “Tanrı seni yok etsin!.. Yüreğin sulu, tavşan gibi korkaksın. Bu sözlerini itim dinlesin, bu saçmaları söz diye mi söylüyorsun? Külçora'yı sağ, diri bırakırsak yalnız bizi değil, bütün soyumuzu imha eder. Eline silah geçerse senin benim gibi erleri kan çorbası yapacaktır. Silahsız olduğu hâlde senin Toltay'ını öldürdü... Külçora'yı diri bırakırsam hiçbir zaman emniyette bulunmazsın. Bu pars ağasını aramaz mı?” Kançora'nın bu sözlerini başını eğip dinleyen Kıyaz şöyle cevap verdi: “Sen onu bana ver. Derisinden kayış çıkarayım. Bütün vücudunu işe yaramaz bir hâle koyayım. Ölüncüye kadar öküz gibi kullanayım. Biliyorsun ki Kenköl-Talas bölgesinde bize karşı ok atacak adam kalmadı. Düşmanlarını susturdum. Bana güvenin varsa onu bana ver, sağ kürek kemiğini kesip çıkaralım. Böyle yaparsak kimseye karşı duramaz. Saygı ile istediğim şu Külçora'yı bana vermemezlik edemezsin!” Kançora dostunun ricasını kabul etti, Külçora'yı Kıyaz'ın emrine teslim etti. Kıyaz onu adamlarının eline verip ayak kolunu bağlattı. Külçora o hâlde iken yine konuştu: “Havlayan itler! Hangi derdimi anlatayım! Silahsız ve yaya kalıp havlayan it Kançora'nın eline düştüm. Hey Kançora, sen sinek idin, dev oldun, ne istersen yap! Bana istediğinizi yapınız. Bir gün bu vücudum ölecek, kara yere girecek değil mi? Yazık ki uzaktan gelen düşmanla çarpışıp, dövüşüp ölmedim, kendi aramızdan çıkan yangında yanıyorum...” Daha fazla konuşmasına fırsat vermeden üzerine çullandılar. Külçora'yı soydular, onda karşılık verecek mecal yoktu. Soyduktan sonra gördüler ki onun boynunda kutlu kara yelesi, kürek kemiği üzerinde beni var, bunlar gösteriyor ki o güçlü, yorulmaz arslan alp imiş. Bunları gören

Kıyaz ne yapacağını şaşırды ve kürek kemiğinin tam ortasından kesip kırdağını çıkardı. Külçora baygın ve bitkindi, birşey duymadı. Bir müddet sonra aklı başına geldi. Bütün vücudunun kan içinde kalmış olduğunu gördü, vücudunda dayanılmaz ağrı duydu. Kañçora ile Kıyaz “Düşmanı yendik.” diyerek yürüdüler ve halkı toplayıp Kıyas şöyle dedi: “Bir hata işlemiş olmayalım. Manas’ın oğlu Semetey’in ölüsünü görmeye, bulmaya çalışalım. Ölüsünü bulursak gönlümüz rahat eder. Ne de olsa Kırgız’ın büyük alpıydı, ölüsünü layık olduğu şeref saygıyla gömelim.” Böyle dedikten sonra her tarafı aradılar fakat Semetey’in izini bile bulamadılar...

Kañçora ile Kıyaz buradan uzaklaştılar. Büyük kahramanlık yapmış alplar imiş gibi mağrurdular. Atlarını hızlı sürüp Ken-köle geldiler ve hiçbir şeyden habersiz bulunan Sarı Han ile Bakay’a baskın yaptılar. Bu iki ihtiyar alp basıldıktan sonra feci durumu anladılar. Semetey’in karargâhında asker yoktu. (Kañçora’nın buradaki askerleri hileyle uzak yaylaya göçürdüğünü yukarıda anlatmıştık.) Kañçora’nın arzusu Bakay ile Sarı Han’ı ele geçirip zararsız hâle koymaktı.

Kañçora’nın planını anlayan iki ihtiyar alp teslim olmamaya, savaşmaya karar verip ata bindiler. Sarı Han Bakay’a, Kıyaz ile Kañçora yapacaklarını yapıp rahat ve emniyet içinde bulunuyorlar. Kahraman alp Külçoracığımızı kıpırdayamaz hâle sokmuş olacaklar ki ondan korkmadan hareket ediyorlar. Gafil yatan bizi ele geçirmeye geldiler. “Vay harap olası felek! Bize böyle bir gün hazırlamışsın! Kul, köle olup yaşamaktansa savaşıp öleceğiz.” dedi ve ikisi beraber düşmana saldırdılar. Ölümü göze alan iki ihtiyar kahraman, Kañçora ve Kıyaz ile on gün savaştılar. Nihayet Bakay yaralandı, Sarı Han Alp savaşa devam etti, fırtına gibi coştı, Kañçora’yı düelloya çağırdı fakat o korkup düelloya cesaret edemedi. Nihayet Kañçora onu alnından vurdu, zavallı ihtiyar kan içinde yere düştü. Bunu gören vahşi yırtıcı yaratığa benzeyen Kıyaz “Şimdi Tanrı verdi, bu ili yağmalamaya sıra geldi.” dedi. Külçora’yı köle, Çıyırdı ile Kanıkey’i cariye yaptılar. Semetey’in ailesi ve dostları perişan oldular. Kañçora Kıyaz’a, “Güzel Ayçörek senin, güzel Çaçıkey benim.” dedi. Kañçora öyle zalim oldu ki biri “Semetey” adını ağzına alsa onu öldürdü. Hain kadın Çaçıkey onların sevgilisi oldu. İhtiyar Bakay’ı hayvan sürülerine çoban olarak kullandı. Kanıkey Hatun “Tek evladımdan ayrılıp, Kañçora’dan hakaret görüp yaşamaktansa ölmek iyidir.” diyerek eline hançer alıp intihar etmek istedi. O zaman Ayçörek gözünden kanlı yaşlar döküp, tırnaklarıyla yüzünü yırttı, ağlayarak Kanıkey’in elinden hançeri çekip aldı ve “Kurbanın olayım anacığım, gayretine, aklına ne oldu? Ölmezsek bir gün gelecek Tanrı’ya duamız ulaşacak, ümit kesmek

doğru değildir. On yıl bekle. İntihar etmeniz Tanrı'ya karşı isyan etmek olur. Oğlundan karnımda kalmış bir armağan var. Bu armağan torunun büyüdükten sonra öcümüzü olacaktır. Ölmezsek anneciğim, onun öcümüzü aldığını göreceğiz. Beklediğim bu çocuk kız olursa ne yapalım, kader ne ise onu göreceğiz. şimdi bizim yapacağımız iş erkek çocuk olursa onu nasıl muhafaza edeceğimizi düşünmektir.” diyerek hançeri elinden alıp bir kenara attı. Kanıkey Hatun gözleri yaşarıp ümitle Ayçörek'in yüzüne baktı, intihardan vazgeçti, birbirine sarılıp ağladılar ve kaderlerini beklemeye karar verdiler.

*
* *

V. Radloff'un tespit ettiği varyanta göre Semetey'in son günleri ve oğlu Seytek'le Külçora'nın maceraları şöyle anlatılmaktadır:

Semetey, en yakın çoralarından biri olan Kañçora'nın ısrarı üzerine, (yukarıda anlatıldığı üzere) babası Manas'ın kabrini ziyarete hazırlanıp yola çıktı. Oğlunun bu hareketinin vakitsiz olduğunu anlatan anası ve evdeşi Ayçörek de bu ziyaretin hiç hayırlı olmayacağını söylediler. Yola çıkmaması için ısrar ettiler. Yukarıda da anlatıldığı üzere Semetey gitmekte ısrar etti.

Semetey'in bu seferden vazgeçmeyeceğini anlayan anası ona şöyle dedi: “O Semetey, biraz dur! Beni dinlemeden gitmek istiyorsan önce akşam namazını kıl, sonra akboz (kır) kısırağını kurban kes, kestiğin yerde pişir. Kaynayan kazanda köpük peyda olursa babanın dirildiği (razı olup sevindiği) demektir, kazanda kara kan görülürse han babanın ölmesi (razı olmaması) demektir. Bu hâli gördükten sonra ‘Vay babacığım!’ diye bağır ve eve doğru gel!”

Semetey anasının dediği gibi akşam namazını kıldı, akboz kısırağı kurban kesti, etini kazanda kaynatırken köpük yerine kara kan peyda oldu. Kazanın çevresinde bulunan Semetey, anası Kanıkey ve kadını Ayçörek ağladılar. Anladılar ki Manas kurbanlığı kabul etmedi...

Semetey, kurbanın babası tarafından reddedilmesine aldırış etmeden yoluna devam etti. O sırada Cediger kabilesinin beyi Er Kıyaz Semetey ile Külçora'ya hücumu hazırlanıyordu. Onların ikisi iki ata binip kaçtılar fakat Semetey'in ikinci çorası olan Kañçora, Er Kıyaz'a gelip “Semetey'i yakalayıp sana teslim edersem bana ne vereceksin?” dedi. Er Kıyaz ona, “Kurbanın olayım Kañçora! Semetey'i yakalayıp bana teslim edersen onu öldürdükten sonra sana Semetey'in karısı Çaçıkey'i veririm. Semetey'in ocağını söndürüp, ilini buradan alıp Özenli Bulak, Öndür Su denilen yere

konduracağım. Seni de han ilan edeceğim.” dedi. Er Kıyaz’ın bu vaa-
din-den sonra Kançora Semetey’i yakalayıp Er Kıyaz’a verdi, o da Semetey’in
başına aybalta (nacak) ile vurup öldürdü. Er Kıyaz eve doğru gitmekte iken
Kançora ona seslendi: “Vay, sana ne oluyor? Biraz atının başını çek! Sen bu
işten anlamazsın. Külçora’nın hâlin-den de sen anlamazsın. Dün Semetey’e
saldırdığımızda o dağa kaçıp kurtuldu. O şimdi her türlü hileyi düşünü-
yor, bize saldırmak ister. Sizin şimdi yapacağınız iş dağın otu ve odununu
yakıp Semetey’in vücudunu ateşe yakıp külünü yele savurmak.” Er Kıyaz
Kançora’nın dediğini yaptı.

Külçora, Semetey’in öldürüldüğünü öğrendikten sonra “Yazık, beyimi
öldürdüler!” diye Semetey’in evine geldi ve Ayçörek’e haber verdi. O sırada
Er Kıyaz da buraya gelmiş bulunuyordu. Külçora onunla yedi gün savaştı.
Nihayet atı çok yoruldu, arkası yağır oldu, aksadı yürüyemez oldu. Zavallı
Külçora’yı Er Kıyaz yakaladı, kürek kemiğinin kırıkdağını kesip çıkardı.
Onun karısı Çaçıkey’i Kançora aldı. Kıyaz, Kançora’yı han ilan etti. Er Kıyaz
çobanlarını çağırıp Külçora’yı onların eline verdi ve “Bu köleyi döve döve
kullanınız!” dedi. Zavallı Külçora kulların kulu oldu. Odun getiren o, ateşi
yakan o, aş pişiren o, kar küreyen o. Er Kıyaz Ayçörek’le nikâhla evlendi.

Ayçörek altı aylık gebe idi. Birkaç ay sonra bir oğul doğurdu. “Oğlun
oldu.” diye Kıyaz’a haber verdiler, müjdelediler. O hiç de memnun olmadı.
“Zehrin kökü zehirdir, kurnazın kökü kurnaz olur. Akın kızı Ayçörek ço-
cuğunla yere bat!.. Bu çocuğun başını kesiniz!” diye bağırdı. Bu emri alan
kadınlar çocuğun çok güzel olduğunu gördüler. Aralarından bir genç ka-
dın, “Çocuğu bana veriniz. Ben bu çocuğu alayım, siz Kıyaz’a ‘Öldürdük.’
diye haber veriniz!” dedi. Çocuğu alıp giden kadını Kıyaz gördü ve kılıcını
alıp çocuğu öldürmeye hazırlanırken Ayçörek Kıyaz’a, “Bu yavrumun altı
ayı, Semetey’in ise altı ayı da senindir. Bu yavruyu öldürürsen kuğu giyimi-
mi giyip uçar babama giderim. Öcümü senden alırım.” diye tehdit etti. Er
Kıyaz korkup çocuğu evladı olarak kabul etti. Büyük düğün yapıp çocuğa
Seytek adını verdiler.

Ayçörek’in bir oğlu olduğunu duyan Külçora o kadar sevindi ki gündüz
yemedi, gece uyumadı bu yavruyu görmek istedi. Çobanlar başı Kara Bey’e
başvurup “O, atamız Kara Bey, üzerimdeki kepenek paramparça oldu.
Bana bir at verirseniz obaya gidip tamir ettirmek istiyorum.” diye yalvar-
dı. Çoban başı Kara Bey hiddetle bağırdı, “Kölenin sözüne bak! Hanım
kadının bir çocuğu olduğunu duyduktan sonra ne yapacağını bilmiyor.”
diye dokuz çobana onu dövdürdü. Sonra Külçora’ya, “Şu at sürüsünde bir

kuyruksuz kısrağ var. Ona bin, git ama çabuk gel yoksa canına okurum!..” dedi. Külçora bu kısrağa binip Ayçörek’in obasına vardı. Asıl doğmuş Ayçörek Külçora’yı gördüğünde bütün vücudunu ateş sarmış, gibi oldu. Külçora’yı kucaklayıp göğsüne bastı ve ağlayarak “Kuyruğu kesik kısrağ bineceğin at mıydı? Paramparça kepenek giyeceğin giyim miydi?” diye çok ağladıktan sonra kepenek yırtıklarını yamadı ve eski asıl çorası ile dertleşti, “Süngüden kalan bayrağımız, dün kaybettiğimiz kahramanın armağanı Seytek öcümüzü alacaktır. Sen onu yanına almaya çalış!” dedi.

Külçora yüreği sevinçle dolarak çobanların yanına döndü. Dokuz çoban yine onu dövdüler.

Seytek on iki yaşına geldi. Oyuncak yay ve ok ile kuş avlamasını öğrendi.

Bir gün Külçora çobanlar başı Kara Bey’den, bundan on iki yıl önce olduğu gibi, obaya gitmeye müsaade diledi. Kara Bey, vaktinde dönmek şartıyla müsaade etti.

Külçora obaya gelip Ayçörek’i gördü. O da oğlu Seytek’i yanına çağırıp Külçora’yı tanıttı, onunla beraber at sürülerine gitmesi ve onun vereceği talimata uymasını tenbih etti. “Kıyaz’a git. Ona at sürülerine gitmek, orada birkaç gün eğlenmek istediğini söyle. ‘Babacığım’ diye yalvar. Binit olarak en iyi atını iste. Benim dediklerimi yapmazsan sana hakkımı helal etmem...” Anasını dinleyen Seytek bir tepede oturan Kıyaz’a ağlayarak geldi ve at istedi, “Dağ Toru’ya bineyim, at sürülerini göreyim.” dedi. Er Kıyaz dayanamadı, Külçora’yı çağırdı ve “Senin yaptığın çok oldu, yapmadığın kalmadı. Kim bilir çocuğa neler söyledin? Çocuğu at sürülerine götür. Üç gün sonra buraya getir! Üç gün sonra getirmezsen başını, koyun gibi kesmezsem, kanını su gibi dökmezsem Er Kıyaz adım kurusun!” Zavallı Külçora çocuğu yanına alıp at sürülerinin bulunduğu yere geldiği gibi ona derdini açtı, “Süngüden kalan bayrağım, ağamdan kalan armağan Seytek çunağım*, benim gördüğüm gün kurusun, içtiğim kurusun! Obaya geldiğimde dokuz çoban beni dövüyor... Şimdi göreceksin. Beni dövcekler...” dedi. Ona Seytek şu cevabı verdi: “Kurbanın olayım Küleke’m, seni kement ağacı ile dövmek isterlerse biz onlara aybalta (nacak) ile cevap veririz.” Külçora ona şu cevabı verdi, “Sana inanıyorum, çunağım!” dedi. Bunlar böyle konuşurlarken dokuz çoban sökün etti, hepsi birden Külçora’ya saldırdılar. Bu durumu gören Seytek bu çobanlara aybaltası ile saldırdı. Bu küçük beyzadenin hücumunu gören çobanlar çil yavrusu gibi dağılıp kaçtılar. Yerde yatan Külçora’yı ata bindirdi, beraber çoban çadırına geldiler. Seytek anasının verdiği talimata uyarak sürüden semiz bir

kısrağı getirip kesti, bunun yağı ile Külçora'yı sardı. Yedi gün böyle tedavi etti. Yedi gün sonra Külçora'nın eski sağlığı, gücü tekrar gelmiş bulunuyordu, Seytek'e, "Ata bin, at sürülerinden Gök Çebiş denen atı alıp gel!" dedi. Seytek ata bindi, at sürülerine gelip Gök Çebiş'i getirdi. Külçora Gök Çebiş'e, Seytek de Tan Doru'ya (Dağ Doğru) binip doğru Er Kıyaz'ın evine gelip selam verdiler, o da aleyk aldı ve "Barışalım, dönür-dost olalım!" dedi. Bu iki düşmanın heybetinden çok korkmuştu. Külçora ona "Kürek kemiğimin kırırdağını çıkarmıştın. Bende ata babalarının öcü, alacağı intikamı mı vardı?" diyerek kılıcını alıp Er Kıyaz'ın kafasını uçurdu ve Kanıkey'i aramaya kayuldular. Tanrı'nın belası Kañçora bu ihtiyar soylu kadını koyun çobanı yapmıştı.

Külçora ile Seytek, Kañçora Han'ın karargâhına geldiler. Bu sırada Kañçora Han bir ziyafet veriyor ve orada bulunan beylere Semetey'in yaptığı haksızlıkları anlatıyordu. "Semetey, babamı ve Külçora'nın babasını öldürmüştü. Ben Semetey'den bunların intikamını aldım ve Er Kıyaz'ın hizmetine girdim." dedi. O sırada Külçora geldi ve atından inip Kañçora'nın üzerine hücum etti ve el ayağını bağladı. Böylece kapının yanına bıraktı. O sırada koyun sürüsünü otlatan zavallı Kanıkey Hatun bu olayı öğrenip, koyun sürülerini bırakıp koşa koşa bağlı yatan Kañçora'yı gördü. Kanıkey Hatun kudurmuş kaplana dönmüş ve Külçora'ya, "Kurbanın olayım, Külçora! Başıma gelenlerin hepsini anlatacak değilim. Şu Kañçora zalimin bir kaşık kanını ver de içeyim ve içtikten sonra öleyim." diyerek eline pulat kılıç alıp Kañçora'yı iki parça yaptı, doya doya kanını içti...

İyi doğmuş Alp Seytek büyük ninesi Kanıkey'i ve anası Ayçörek'i yanına aldı, iyi yorga atlara bindirdi, ipek giyimler giydirdi. Er Kıyaz'la Kañçora'yı öldürdüğü yerde üç gün rahat yattıktan sonra geniş Kul Ata Irmağı kıyısına, geniş Talas'ın Vadisi'ne göçüp geldi. Büyük babası Manas'ın çadır kurduğu yerde çadır kurdu. Üç Koşa denilen yer ile Talas sahillerini elinde tuttu. Talas'tan Taşkent'e kadar uzanan ülkeye hâkim olup ömür sürdü.

BAZI KELİMELERİN AÇIKLAMASI

Akkelte: Eski bir tüfek çeşidi.

Alevke, Alööke: Aynı kişidir. XVII. asırda Kalmuk hanı idi.

alkamak: Hayır dua etmek, iyi dilekte bulunmak.

alkış: Hayır dua, iyi dilek.

ant: Manas Destanı'nda bugüne kadar etnografya edebiyatında kaydedilmemiş ant törenleri görülüyor. Çubuk kesme, kılıcın yüzünü yalama, tuza işeme, tuz yalama vs.

arbak, arvak (ervah): Ruh kelimesi yerine Kırgız-Kazak Türkleri hep "arbak" derler ki sihir, büyü anlamlarına gelen "arbağ" kelimesine benzetmiş olsalar gerek. Koruyucu ruh.

argımak: En iyi at soyu.

aş: Kırgız ve Kazaklarda ölünün hatırasına verilen büyük şölen. Eski Türkçede "yok aş"

ayçığı altun tug: Direğinin üzerinde ay (hilal) bulunan sancak.

bakşı: Şaman, bakıcı, Budist Türklerde Buda rahibi, Kazaklarca "baksı."

boynuna kuşak sarmak (asmak): Teslim olma sembolü idi.

böle: İki kız kardeşin çocukları.

Burkan: Moğollar ve Budist Uygarlarda Budaya "Burkan" denirdi.

burut: Kalmukların Kırgızlara verdikleri isim.

cambi: Çin gümüş parası yerine kullanılan gümüş külçe (Doğu Türkistan'da).

cambi atma: Nişan olarak konulan cambiya atı yarışı.

cekmecek: Yek be yek düello, teke tek döğüş.

çora: Kırgızların başbuğ ve hanlarının muhafızları olan kırk savaşçı alpların unvanı. Bu unvan unutulmuş ancak şahıs adlarında görülür: Akçora, Bayçora, Külçora gibi. Külçor adı eski Türk yazıtlarında da geçer.

çunak: Kesik kulaklı demektir. En eski Şamanlıkta koruyucu ruhun himayesini kazanmak için çocuğun kulağı kesilmiş, sonraları bu âdet yerine küpe takmak geçmiştir.

dalaylama: Tibet Lamaist Budistlerinin en büyük din reisi.

han kaldırmak: Han namzedini keçeye veya haliya oturtup üç defa yukarı kaldırdıktan sonra han ilan ederlerdi.

ılkıcı: At sürülerinin çobanı.

işteek: Kırgız-Kazakların Başkurlara verdiklerin ad. Evliya Çelebi’de “heşdek.”

kanca: Pipo (Çince).

kan içme: En büyük düşmanı öldüren savaşçı düşmanın kanını içerdi. Bu gelenek Orta Asya’da XIX. asra kadar devam etmiştir. Bazılarının dediği gibi “kan içme” mecazi (figural) değil, gerçek idi. Kan kardeş olma töreninde de görülmüştür. Bir Osmanlı Türk metninde “Kan yalaşıp kardeş oldular.” denilmektedir (N. Asım, Türk Tarihi).

kargamak: Lanetlemek, beddua etmek.

kargış: Beddua. Lanetleme, ilenme.

kaygırsak: Üzülürsek.

kazı: Atın karın yağından yapılan sucuk (bk. yal).

komuz: Kopuz, bütün Türklerce bilinen saz aleti. Son zamanlara kadar Şaman âyinlerinde kullanılmıştır.

kız oynak: Kırgız-Kazaklarda kızlarla delikanlıların toplanıp oynadıkları geceye verilen ad.

kök cal: Manas’a ve oğlu ile torununa verilen unvan. “Bozkurt” demektir (Gök yeledi demek.)

köko tengir: Moğolca “Gök Tanrı” demektir.

kör bayge: Küçük yoğ aşında yapılan at yarışı.

kulku alda kuvalda: “Kul hüvellâhü ehad.” İhlas sûresi, 1. ayet.

kurban töreni: En eski Şamanizm töreninde kurbanlık hayvan, karın yarılmak, ciğerleri çıkarılmak suretiyle öldürülürdü. Manas destanında da bu âdet görülmüştür.

*Ak türbeye varalım
Ak boz kısrak yaralım
Han Manas’ın ruhunun
Alkışını alalım.*

Altaylı Şamanistlerde kurbanlık hayvanı böyle öldürmek son yıllara kadar devam etmiştir.

kurgan: Kale.

nogay: Şehzade Nogay’a (ölümü 1299) tabi Türk-Moğol soylarına onun adı verilmiştir.

ordo: 1. Büyük babanın çadırı. 2. Bir askerî kumar oyunu.

Sarı Arka: Kırgız-Kazakçada eski “Kıpçak bozkırı (Deşt-i Kıpçak)”

sarı bal: Baldan yapılan alkollü içki.

Şart: Manas Destanı’nda şart eski anlamıyla tüccar, tarımcı manası ile kullanılmıştır. Bu terim Radloff Manas’ında geçmektedir.

soğuş: savaş.

taban dilme: Kaçmaması için külenin tabanını dilip tuz ekmişlermiş.

tayı: Şamanist Türklerde kurban ayını. Bazı şamanist Türklerde “tayılga”

tolga: Miğfer.

tölge: Bir türlü fal, kehanet. Mısırdaki yazılan Türkçe-Arapça sözlüklerde de böyle.

tug: Sancak (Çinceden); eski Türklerde Tibet öküzü kuyruğundan olurdu. Hakan bayrağı ile beraber bulunurdu.

tulpar: Efsanevi at, gizli kanadı olurmuş.

ultan: Taban, pençe.

ulu yüz: Kazaklar, üç “yüz”e ayrılırlar: uluyüz, orta yüz, kiçi (küçük) yüz. Eski devirdeki askerî taksimat hatırasıdır.

umay: Şamanizmde çocukları ve hayvan yavrularını koruyan dişi ruh-Tanrı.

uran: Parola, şiar. Boyların savaşta kabilesini yardıma çağırarak için kullanılan kelimelere denir. Her boyun uranı vardır. Kazak-Kırgızların müşterek uranı “Ateş”

*Alaş! dep uran iştilse
Kimin kanı kaynamaz?!*

yada, cada taşı: Eski Türklerin inançlarına göre yağmur yağdıran taş. Manas Destanı'nda bu taşı Kalmuklar kullanıyorlar. Hâlbuki XVI. asırda Orta Asya'da seyahat eden Seyfi Çelebi Kırgızlarda usta “yadacı”lar bulunduğunu haber vermiştir.

yal: 1. Yele, 2. Atın yelesi altındaki yağ. “Kazı yal” Doğu Türk boylarında en makbul yemektir.

yer ocak: Yeri kazıp çukur yaptıktan sonra üzerine büyük kazan konulan ocak.

yoğ: Eski Türklerde matem töreni. Ölüyü anmak üzere verilen ziyafet. Kırgız-Kazaklar bu ziyafete “aş” derler, Falan bey babasının aşını verdi.” derler (bk. aş). Bu yoğ töreninde kavga, hatta savaş olduğu Orhon Kitabesinden de anlaşılmaktadır. Kültegin kitabesinde “Yalpagut kabilesini Tongategin yoğunda sarıp öldürdük.” denilmektedir.

zagn: Örf ve âdete dayanan kanun. Kırgız-Kazakların bu zanglarını tezyif eden bir hoca şöyle diyor:

*Ata zagnı deysiz de unuttunuz
Hazreti Muhammed'in şeriatın...*

